

TANULMÁNYOK A ROMOLÓGIA KÖRÉBŐL X.

(Válogatás a Romológiai Alapismeretek tanfolyam dolgozataiból)

Lektorálták:

Dr. Gémes Balázs néprajzkutató muzeológus

Dr. Horváth Mihály az orvostudományok kandidátusa

Dr. Komlósi Ákos egyetemi adjunktus

Dr. Meleg Csilla a szociológia kandidátusa

Dr. Papp Gyula nyelvtanár

Dr. Várnagy Elemér a neveléstudományok kandidátusa

Sorozatszerkesztő: Dr. Várnagy Elemér

Technikai szerkesztő: Ambrus Attila József

Készült az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért támogatásával

**Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Pedagógiai Tanszék**

Pécs, 1994.

TARTALOM

Vajda Tiborné: Veszélyeztetett gyermekek gondozása, pszichohigiéniai problémáik bölcsődés korban

Barla Szabó Miklósné: Cigány óvodás gyermekek a családban

Benczes Istvánné: Amit a cigány kisgyermektől megtudtam

Nagy-Ivánné Varga Rita: „Jó szóval oktasd, Játszani is engedd...”

Jakab Istvánné: Cigánytanulók környezetének vizsgálata a deviáns viselkedésformákkal összefüggésben

Raicsné Horváth Anikó: A bajai családsegítő központ cigány származású klienseinek vizsgálata iskolai végzettség és foglalkoztatottság tekintetében

Csík László: Normakövetéses lakótelepen szeretetszolgálat létrehozása

Iván Lászlóné: A cigány gyermekek helyzete Oroszlány nevelési intézeteiben

Frank Mártonné: Életmód és gyermeknevelési szokások a cigány lakosság körében

Dömötör Sándor: A pálmajori beások

Szántó Ferencné: Alsószentmárton, az első cigányfalu születése - szociológiai vizsgálódás tükrében

dr. Kozáková Radnay Mária: Ma is élő hagyományok

Kalányosné László Julianna: Adatok az öcsényi (Tolna megye) cigányság terhesség-, szülés-, csecsemőápolás körében kialakult szokásaihoz, hiedelmeihez; folklórához

Pappné Jánics Ildikó: A cigány tanulók szocializációját befolyásoló tényezők (Különös figyelemmel nyelvi hátrányukra)

Szalai Andrea: Beás cigány meseelemzés

Lakatos Mihály: Egy cigányember életútja a gyermekkortól a felnőttkorig

Vajda Tiborné

VESZÉLYEZTETETT GYERMEKEK GONDOZÁSA, PSZICHOHIGIÉNIÁS PROBLÉMÁIK BÖLCSŐDÉS KORBAN

A bölcsődéről a társadalmi változások tükrében

A gyermekkor az élvesszületéstől a 15. életév betöltéséig tart. E korosztály a felnőttek felügyeletére és gondozására szorul. Ennek biztosítása a család és a társadalom közös feladata. A gyermekkor egymástól jól elkülöníthető életszakaszokra osztható, melyek közül a bölcsődéskor a 3 hónapos kortól a 3. életév betöltéséig tart.

Az élet első hónapjaiban az anya közvetlen közreműködése a gyermek gondozása, egészségének megóvása és táplálása érdekében nélkülözhetetlen. Egészséges személyiségek kialakulása megköveteli, hogy ebben a korban a gyermek valakihez teljesen kötődjék, egy olyan személyhez, aki vele megkülönböztetett figyelemmel foglalkozik. Ma még nincs olyan társadalmi intézmény, amely helyettesítené az anyát ebben az időszakban. E szempontokat a társadalom azzal honorálja, hogy a kereső tevékenységet folytató anyáknak szülési szabadságot biztosít, és erre az időszakra fizetésükkel azonos összegű gyermekgondozási segélyt folyósít. Az anyák a szülési szabadság után igénybe vehetik a gyes-t és a gyed-et is.

A családi nevelés lehetőségének szűkülése következtében fokozódott a bölcsődék hálózatának fejlesztése iránti igény. Ezeknek az intézményeknek nem csak a gyermek megőrzése a feladatuk, hanem az is, hogy lehetővé tegyék az anyák termelő tevékenységének folytatását, illetve a nők szülési kedvét fokozzák annak a biztonságérzetnek a tudatával, hogy gyermekük elhelyezéséről a társadalom is gondoskodik. A bölcsőde megosztja az anyával a nevelés gondjait, és az anya távolléte alatt gondoskodik a gyermek egészséges fejlődésének optimális feltételeiről.

Napjainkban egyre többet hallani nehéz gazdasági helyzetünkről, az elszegényedésről, munkanélküliségről.

A munkanélküliségtől való félelem, maga a munkanélküliség vagy a rossz szociális helyzet egyre több családot, és főleg az egyedül álló szülőket arra kényszeríti, hogy már a 75 %-os gyed-et se vegyék figyelembe és gyerekeiket korán közösségbe adják. Ezekkel a tényezőkkel együtt állandóan növekszik a válások, különélések száma, és naponta vagyunk tanúi a rendezetlen családi élet következményeinek. A csecsemő és a kisgyermek számára a személyi és tárgyi környezet állandósága adja a nyugalmat és a biztonságot, melyek egészséges fejlődésüknek elengedhetetlen feltételei. Sajnos, rohanó világunkban egyre több gyermek nélkülözi ezt a meghitt, nyugodt, szeretetteljes családi gondoskodást. Szinte évről évre több a gyermekét egyedül nevelő szülő és nem ritka az sem, hogy a nagyszülők kénytelenek átvenni a gyermek nevelését.

Az első kerületi bölcsődénkbe jelenleg 36 gyerek jár, ebből 18, vagyis a gyermekek 50 %-a, valamilyen oknál fogva hátrányos helyzetűnek mondható. A kerületben jelenleg 1400 cigány család él. Ezek a családok és velük élő gyermekeik egészen másképp reagálnak az őket ért változásokra, mint a nyugodt és kiegyensúlyozott családokban élő társaik. Az ilyen hátrányos környezetből jött gyermekek lelki és érzélemlételei teljesen más, mint a normál körülmények

között felnövő társaiké. A beszoktatásuk szemmel láthatóan zökkenőmentesebb; gyorsan kötődnek a gondozónőhöz és kortársaikkal is könnyen alakítanak ki kapcsolatot. Az anyával való kapcsolatuk szorosabb a hosszabb szoptatási idő miatt.

I. Táblázat

A szociális körülmények

(a megfigyelt cigány gyermekek szociális körülményeinek jellemzői)

Név	Lakás körülmények	Testvérek száma	Család anyagi lehetőségei
P. Zsolt	jó	4	1
B. Zsolt	nagyon rossz	2	4
K. József	tűrhető	2	2
K. Renátó	rossz	3	3
K. Péter	rossz	3	3
O. István	rossz	1	3
O. Imre	rossz	1	3
B. Roland	jó	1	1

magyarázat: jó 1 tűrhető 2 rossz 3 nagyon rossz 4

II. Táblázat

Anyatejes táplálás

Összehasonlítás: 1991-ben beíratott 13 cigány gyerek és 13 veszélyeztetett magyar gyerek között

Cigány		Magyar	
Név	AT. táplálás	Név	AT. táplálás
P. Zsolt	15 hó	H. Balázs	1 hétig
P. Renáta	8 hó	I. Regina	5 hó
B. Zsolt	6 hó	F. Szabolcs	4 hó
K. József	7 hó	F. Zoltán	4 hó
K. Péter	14 hó	Sz. Szandra	5 hó
K. Renátó	14 hó	B. Kitti	15 hó
Zs. Renáta	3 hó	G. Annamária	7 hó
O. István	8 hó	M. László	3 hó
O. Imre	6 hó	K. Ákos	3 hó
O. Szeréna	9 hó	T. Péter	4 hó
B. Roland	4 hó	P. Bernadett	6 hétig
J. Ilona	8 hó	T. Tamás	5 hó
M. Bernadett	10 hó	P. Nikolett	3 hétig

A táblázat szerint megállapítható, hogy a cigány gyermekek sokkal hosszabb ideig kaptak anyatejet.

A bölcsődei felvétel sajátosságai

A bölcsődébe felvett gyermek sajátos helyzetbe kerül, mert életében jelentős fordulat következik be:

- El kell viselnie az anyától való részleges elszakadást, ami ebben az életkorban nagy megterhelést jelent a számára.
- Alkalmazkodnia kell új környezetében az őt gondozó felnőttekhez, és a csoportban élő azonos korú gyermektársaihoz.
- A csoportba kerülésével könnyebben elkaphatja a fertőzőes betegségeket.
- A védő családi környezetből bekerül egy új környezetbe: a bölcsődébe. Ez az úgynevezett kényszerű adaptáció állapota. Ha ez túlzott megterhelést jelent a szervezet számára, létrejön az adaptációs szindróma.

Jellemzői: negatív emocionális állapot (sírás, depresszió, agresszió), az alvás, az étvágy különböző zavarai, a vegetatív működések és a szervezet reakcióképességének megváltozása. Ennek eredményeként csökken az immunbiológiai reakcióképesség, a szervezet ellenálló képessége, s ezért a gyermek megbetegszik.

Úgy tűnik, hogy a bölcsődei első megbetegedés nem az évszakkal függ össze, hanem részreakció arra a környezetre, amelybe a gyermek került. A teljes adaptáció a környezethez, felnőttekhez, társaikhoz, valamint az új életmódhoz való alkalmazkodás megfigyeléseink alapján, kb. 3 hónapot vesz igénybe. Úgy tapasztaltuk, hogy mindezek elkerülhetők, vagy jelentősen csökkenthetők a fokozatos beszoktatással.

Beszoktatás: Időtartama 10-12 nap, de a gyermektől függően ez akár 3-4 hetes is lehet. A fokozatos szoktatás lényege, hogy az első héten a gyermek együtt van az anyjával a csoportban, majd a második héttől kezdve egyre több időt tölt egyedül. Ezzel a szoktatással sikerült elérni, hogy a gyermekek sokkal kevesebbet sírnak, s már a harmadik naptól kezdve elfogadják a gondozónőt, illetve kapcsolatot tudnak teremteni társaikkal. Feltűnő ezeknél a gyerekeknél, hogy sokkal hosszabb időn keresztül nem betegszenek meg, mint azok, akik hirtelen kerülnek bölcsődébe. Betegségük nem hosszadalmas, hanem könnyű lefolyású, és felgyógyulásuk után hamar visszailleszkednek a közösségbe.

A bölcsődés gyermekek leggyakoribb megbetegedését a légúti fertőzések okozzák. Tipikus az olyan halmozott légúti megbetegedés, amely egyszerű náthából indul ki, majd bronchitisszel, otitisszel, sinusitisszel szövődik. Az a gyermek, aki már az otthoni gondozás ideje alatt is több lázas megbetegedésen esik át, bölcsődében várhatóan még többször lesz beteg.

A II. táblázat rámutat arra, hogy 1991-ben bölcsődénkben különböző megbetegedések fordultak elő, és ezeknek igen gyors volt a lefolyásuk. Tonsillitisszel és grippével a gyermekek 5-10 napig maradtak otthon. Ezek a megbetegedések fülészeti szövődményekkel is jártak, amik átlagosan 5-10 nap további hiányzást eredményeztek. A hasmenéssel járó megbetegedések szintén rövid lefolyásúak voltak, és leginkább a nyári időszakra estek. Krónikus megbetegedés a megfigyelési idő alatt nem fordult elő. A leghosszabb hiányzást a bányahimlő okozta, ilyenkor 10-12 napig nem jöhettek közösségbe a gyerekek.

Bölcsődei megbetegedések

A nátha csecsemőknél, gyerekeknél és felnőtteknél is mindennapos jelenség. A nátha mértékétől függően lehet: ártalmatlan, jelentőség nélküli tünet; együtt járhat a légutak alsóbb szakaszának hurutos megbetegedésével és járhat szövődmény nélküli rossz közérzettel. Az ismétlődő nátha középfül- és arcmelléküreg gyulladásnak is forrása lehet.

A garat-, légszó-, hörghurut a csecsemőkor gyakori betegségei. Közös tünetük a köhögés. A köhögés néha lázzal kezdődik, máskor a láz csak több napos köhögés után jelentkezik. Sokszor próbálták csökkenteni a bölcsődei hurutos megbetegedések számát a környezet higiénijának javításával, a berendezések és a levegő csírátlanításával, a gyerekek ellenállóképességének növelésével és gyógyszeres megelőzéssel. Lázás vagy láztalanul zajló szövődményes esetek benttartása nem bölcsődés feladat. Ilyenkor otthoni környezetben gyorsabban gyógyulnak a gyerekek. Enyhébb hurutos esetekben azonban beengedjük őket a közösségbe, orrcseppel és köhögéscsillapítóval bent is gyógyítva őket.

Rendszerint garathuruthoz társul, de izolált gyulladásként is gyakori megbetegedés a középfülgyulladás.

Vannak olyan gyermekek, akik különösen érzékenyek, szinte minden meghűléssel a fülük is beteg. Középfülgyulladásuk több panasszal jár, és nehezebb gyógyulási készséget mutatnak. A betegségnek nyugtalanság, hányás, láz, gyakoribb és lazább székletek a rendszerint velejáráó tünetei. Ezek jelentkezésekor mielőbb orvoshoz kell vinni a gyermeket, és közösségben egyáltalán nem maradhat.

Egy másik gyakran előforduló megbetegedési csoport a bölcsődékben a hasmenéssel járó betegségek csoportja.

A gyomor, bélcsatorna betegségein kívül minden egyéb szerv betegsége hányást, székletek számának, jellegének megváltozását, étvágytalanságot okozhat. Fertőzéses eredetű, különböző kórokozók általi megbetegedések szintén előfordulhatnak. Enyhe esetekben a bölcsődében diétával segítik a gyermekek gyógyulását, enteritises megbetegedés esetén azonban szigorúan ki lesz tiltva a gyermek a bölcsődéből.

Az 1991-es statisztikát (III. táblázat) figyelembe véve, - a bélhurutok kivételével - nem volt lényeges különbség nem cigány és cigány gyermekek betegségeinek előfordulása és az emiatt szükséges kezelési (hiányzási) napok között.

A cigány gyerekeknél több volt a hasmenéses megbetegedések száma, főképp az otthoni táplálkozásuk és a higiéniai körülményeik következtében. A hiányzási napok száma is hasonlóan alakult, és csak abban az esetben nő meg a számuk a cigány gyerekek csoportjánál, ha valamilyen fertőző megbetegedés történik, így például a bárányhimlő vagy a 91-es évben a scarlatos megbetegedés esetében. A beszoktatási idő alatt a cigány gyerekek kevesebbet voltak betegek, valószínűleg azért, mert gyakran még ilyenkor is szopnak. Legtöbbször a szülők is éppen azért kérik a bölcsődei felvételt, hogy a 2-2,5 éves gyermeket elválasszák.

III. Táblázat
Megbetegedések vizsgálata az 1991-es évben

Beíratott gyermekek száma az 1991-es évben: 50 fő

Beíratott cigány gyerekek száma: 13 fő

Betegség csoportok	Magyar			Cigány		
	Megbetegedések száma: 37 főnél	Betegségek napok száma összesen	1 gyermekre jutó betegségek napok száma	Megbetegedések száma: 37 főnél	Betegségek napok száma összesen	1 gyermekre jutó betegségek napok száma
Légúti megbetegedések	78	173	4,6 nap	8	43	3,3 nap
Fülészeti betegségek	25	267	7,2 nap	10	67	5,1 nap
Bélhurut	6	35	0,94 nap	6	35	2,6 nap
Fertőző betegségek	8	132	3,5 nap	6	6	0,46 nap
Összesen	117 alkalom	607 nap	16,40 nap	30 alkalom	151 nap	11,61 nap

Veszélyeztetett gyermekek megfelelő táplálása

A kifogástalan fejlődéshez és a jó egészségi állapot biztosításához szükség van a tápanyagok, vitaminok és ásványi sók optimális bevitelére. Ez akkor megfelelő, ha az összes bevitt kalória 10-15 %-át fehérje, 30-50 %-át zsír, 50-60 %-át szénhidrát adja. Ezeket a megfelelő mennyiségű tápanyagokat a rossz anyagi körülmények között élő családok nem mindig tudják megadni gyermekeiknek, amit a bölcsődébe bekerüléskor a napi gondosan megszerkesztett étlap alapján a közösségben minden esetben megkapnának.

A gyermek élelmezésénél a legfontosabb szempont, hogy megfeleljen a táplálkozási, élettani szükségleteinek, s a táplálék változatos, idényszerű, ízben és formában összehangolt legyen. A táplálkozási tényezők közül közvetlenül és azonnal hat a fejlődésre a globális kalória-bevitel, ami fehérje-, zsír-, és szénhidrát bevitelből tevődik össze.

A bevitt kalória 75 %-át állati eredetű élelmianyaggal, és cereáliával kell fedezni. Az állati eredetű élelmianyag és cereália aránya 1:1. A bevitt kalória 25%-át főzelékekkel és gyümölcsrel fedezzük. A növényi eredetű táplálkozáshoz -, mint a gabonafélék, főzelékek, nyers gyümölcsök és kerti növények - a fehérje komplettálása céljából mindig adunk valamilyen állati eredetű táplálékot (pl. főzelékhez tejet, vagy feltétet). Egyes főzelékekben sok az ásványi anyag. Ezek aránya nem mindig megfelelő, mert nem kedvez a felszívódásnak. A hozzáadott állati eredetű táplálék javítja ezt az arányt, és fokozza a felszívódás, értékesítés lehetőségét. A hiányos táplálkozásnak a fejlődésre gyakorolt hatása közismert: a hiányosan táplált gyerekek a későbbiekben is kisebbek, soványabbak, csontosodásban elmaradottabbak lesznek a megfelelően táplált társaikhoz viszonyítva.

IV. Táblázat

Cigánygyermekek súlyfejlődési adatai

Név	Születési súly	Felvételi súly	1. éves súly	2. éves súly	3. éves súly
P. Zsolt	1100 g	15 kg	10 kg	15 kg	19 kg
B. Zsolt	2460 g	7 kg	8,5 kg	10 kg	13,5 kg
K. József	1500 g	7,5 kg	7,5 kg	10,5 kg	13,5 kg
K. Renátó	3680 g	12 kg	8,5 kg	11,5 kg	15 kg
K. Péter	3480 g	13 kg	9 kg	13,5 kg	16 kg
O. István	2950 g	9 kg	7,5 kg	10 kg	11,5 kg
O. Imre	2100 g	7,5 kg	10 kg	12 kg	13,5 kg
B. Roland	2100 g	10 kg	7,5 kg	12,5 kg	15 kg

A nyolc fiú közül 2 fő 2000 g súly alatti, 3 fő 2000 g - 3000 g közötti, 3 fő pedig 3000 g fölötti súllyal született. 1 éves korukra 7 és 10 kg között volt a súlygyarapodásuk, 2 éves korukra átlagosan elérték a 10-12 kg-ot, és 3 évesen súlyuk 13-16 kg volt. Bölcsődei törzslapjuk alapján megállapítható, hogy többségük (62 %) fejlődésben kissé elmaradva került felvételre. A bölcsődei tartózkodás, és a gondos táplálás eredményeként súlyfejlődésük rohamosan megindult, gyakorlatilag elérte a normál súlyfejlődési értékeket.

Veszélyeztetett gyermekek beszédfejlődése

A kisgyermek akkor válik igazán az emberi társadalom tagjává, amikor megtanul beszélni.

„A beszéd megjelenése csecsemő- és kisgyermekkor határán nagyon megnöveli a felnőttel való érintkezés lehetőségeit és megteremti az előfeltételeket a gyermek és felnőtt közötti kapcsolat új típusának kialakulásához.”

Ez az új típusú kapcsolat nem csak azt jelenti, hogy a gyerek könnyebben tudja közölni saját kívánságait, és könnyebben ért meg másokat, hanem azt is, hogy a múlt visszaidézése, a jövő elképzelése, a logikus gondolkodás szóképzetekkel, szavakkal történik. A beszédfejlődés a magasabb idegrendszer fejlettségével és érettségével van összefüggésben. A beszédtanulás zavartalan menetének feltétele egyrészt a hallás, és a beszédszervek épsége, másrészt a környezettel való együttműködés, interakció. A beszédmegértés előfeltétele a beszédre figyelés, és a beszéd iránti érdeklődés. Kezdetben a beszédmegértés csak helyzeti, ugyanis a szavak megértését a helyzet megértése előzi meg. Később az utánzás során a „beszédmímelés” időszakában, egyre inkább kezdi mások hangját, szavait utánozni. A beszéd intenzitása a második életév elején indul meg. Ebben személyi környezetének van szerepe. Amikor a gyermek rájön, hogy a környezetében lévő tárgyaknak, személyeknek neve van, egyre többet kérdez, szókincese gyors ütemben nő. Aktív szókészlete rohamosan növekszik. A beszéd során megjelenő „mi ez?” után, a tárgyakkal való cselekvést megismerve, a „miért?” kérdések már az ok-okozati viszonyok mélyebb megismerését és feltárását szolgálják. A beszéd nyelvtani szerkezete is folyamatosan fejlődik. A főnevek, igék, melléknevek, névmások után megjelennek a ragok, képzők, jelek is. A megismerés és gondolkodás eszközeként, a cselekvés és magatartás szabályozása mellett, a szociális kapcsolatokban a kommunikáció alapvető eszközévé válik.

V. Táblázat
Beszédképesség vizsgálata

Név	Folyamatosan válaszol	Összetett mondatot használ	Folyékonyan beszél
P. Zsolt	30 hó	34 hó	38 hó
P. Renáta	30 hó	33 hó	35 hó
K. József	20 hó	30 hó	37 hó
K. Péter	30 hó	34 hó	38 hó
K. Renátó	25 hó	27 hó	28 hó
O. Imre	27 hó	30 hó	32 hó
O. Szeréna	22 hó	24 hó	26 hó
B. Roland	30 hó	34 hó	36 hó
J. Ilona	18 hó	23 hó	26 hó
O. István	22 hó	29 hó	34 hó
B. Zsolt	20 hó	23 hó	25 hó

A táblázatban szereplő gyermekek szülei romungró cigányok, akik otthon is csak magyarul beszélnek.

A megfigyelések alapján nem lehet nagy különbséget tenni a közösségbe került cigány és nem cigány gyerekek beszédfejllettsége között. Apróbb eltérések vannak a szókincsük, a nem megfelelően használt szavaik és azok értelme között. Aktív szókincsükben a cigány gyerekek még mindig használnak eredeti cigány szavakat, de igen keveset, s inkább csak magyar szavakkal fejezik ki magukat. A mi környékünkön főleg beás cigányok élnek, de vannak kolompár (oláh) nyelvet beszélő cigány családok is.

Az új környezetbe kerülő cigány gyerekek nagyon rövid idő alatt behozzák a kortársaikhoz viszonyított lemaradásukat, és hamarosan észre sem lehet venni a beszédükben való elmaradásukat. A gyermekek a gondozónőtől, a szülőktől és kortársaiktól tanulják meg a különböző viselkedési formákat. A kisgyermek szociális fejlődésének fontos része a saját környezete életrendjéhez való alkalmazkodás, a környezetével való együttműködésen keresztüli önállósodás. Ahhoz, hogy étlendjében, szokásaiban, viselkedésében fokozatosan a környezet igényeihez alkalmazkodjon, a felnőttek segítségére van szüksége. Ha a gyermek meggyőződik a felnőttek segítő gondoskodásáról, magabiztosabbá válik, és egyre önállóbb lesz. Azt a kisgyereket, akit nem gátolnak önállósodásában, melyben maga is örömet lel, rendszerint később is könnyebb lesz arra nevelni, hogy a munkát és egyéb tevékenységeit ne káros kötelességnek, hanem örömteli elfoglaltságnak tekintse.

Összefoglaló

A megfigyelések és a tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a hátrányos helyzetből bölcsődei gondozásba kerülő gyermekek testi és szellemi fejlődését nem töri meg a családtól való elszakadás, sőt nemegyszer fejlődésükben ugrásszerű változás történik, mivel a bölcsődében ideálisabb feltételeket tudunk biztosítani számukra.

A megbetegedések száma és a súlyfejlődések alakulása között nincs lényeges különbség a cigány és a nem cigány gyermek vizsgálatakor, bár mindegyikük veszélyeztetett körülmények közül kerül bölcsődei nevelésbe. Eltérés csak a könnyebb adaptációban figyelhető meg a cigány gyermekek javára: a megfigyelések alapján rövidebb a beszoktatási idejük és az adaptációs időszak is feltűnően zökkenőmentesebb, aminek oka nyilvánvalóan a gondozás, a táplálkozás és a szellemi foglalkozás vonatkozásában a bölcsőde által nyújtott minőségileg jobb adottságok.

Mindez megmutatja a bölcsődei gondozás, nevelés óriási jelentőségét a veszélyeztetett gyermekek korai védelmére, egészséges testi és szellemi fejlődésének szempontjából.

Felhasznált irodalom

1. **dr. Dobszay László** :Gyermekkor Dietetika
2. Egészséges csecsemő táplálásának irányelvei c. kiadvány: Országos Csecsemő - Gyermekegészségügyi Intézet
3. **dr. Falk Judit**: Az egészséges csecsemő és kisgyermek fejlődése és gondozása
4. **dr. Falk Judit**: Gondozónői jegyzet
5. **dr. Hoóz István**: Demográfia
6. **dr. Horváth Mihály**: Egészségnevelés, Gyermeknevelés, családunk egészsége, boldogsága
7. **Kabainé Huszka Antónia**: Gyermeknevelés
8. **dr. Mérei Ferenc**: Gyermekpszichológia
9. **Pikler Emmi**: Az egészséges csecsemő és kisgyermek fejlődése és gondozása
10. **Tardos Anna**: Gyermeknevelés
11. **dr. Velkey László**: Csecsemő - gyermekgondozás - nevelés

Barla Szabó Miklósné

CIGÁNY ÓVODÁS GYERMEKEK A CSALÁDBAN

Oroszlány a háború után még kis településnek számított, de a bánya által nyújtott munka-lehetőség, és a kedvező lakásfeltétel miatt, a lakosság száma gyorsan emelkedett.

Az ország távoli részéről ideköltözött emberek igen változatos néesség kialakulását eredményezték. Heves megyéből, valamint Mezőfalva környékéről jelentős számú cigány család is a városba költözött. A város környékén putrikban, és a lakásépítés gyors üteme miatt megüresedett barakklakásokban éltek. Cigánykolóniák jöttek létre. Állandó munkahelyük nem volt, építkezéseknél alkalmi munkából éltek.

A családok szerkezete vegyes, voltak házasságban élők, de a többség élettársi viszonyt folytatott. Egyáltalán nem ismerték a családtervezést, ezért a sok gyermek ellátása gondot okozott. A gyermekek zöme alultáplált, és az unokatestvéri kapcsolatokból adódóan néhányan szellemi fogyatékosok. A telepre látogatót siralmas látvány fogadja. Kevés az a család, amelyik rendet tart a lakásban, és ahol a gyermekek is tiszták. Igaz, ez nehéz is, hiszen a szoba-konyhás lakásban néha 15-20-an is laknak. 10-12 családra jut az udvaron egy közös WC és kút. Gyakori az italozás, verekedés. Időnként kiéleződtek az oláh és a muzsikus cigányok közötti ellentétek.

Jellemző volt erre az időszakra, hogy nem is akartak bekapcsolódni a város életébe. Orvoshoz ritkán fordultak, a szülés is nagyon fiatal korban, de otthon történt. Ezt követően az ismétlődő terhességek közel egymás után következtek.

A város gyors ütemű fejlesztése és a nők munkába állása miatt egyre nagyobb igény volt az óvodákra. Nem így volt a cigány szülők esetében, akik egyrészt előítélettel voltak az óvodával szemben, másrészt a cigány anyák általában nem dolgoztak, ezért csak elvétve kérték az óvodai felvételt. Az óvodai ellátásban részesülő cigánygyermeket gyakran át kellett öltöztetni, meg kellett fürdetni, amit a cigány szülők nem néztek jó szemmel. Nem szívesen engedtek betekintést a telepi életükbe. Előfordult, hogy a családlátogatásra érkező pedagógust nem engedték be a lakásba, azért a gyermekek otthoni életéről elég keveset tudtak az óvónők.

Lassan azonban megváltozott a helyzet. Igaz, még gyakori az elzárkózás, a bizalmatlanság, de a telephez legközelebbi óvodákba már egyre többen beíratják gyermekeiket. A cigány nők is munkába állnak, de télen egyáltalán nem járnak dolgozni. Tavasztól őszig alkalmi munkát vállalnak, ezért szükségük van az óvodára.

Az 1970-es évek elejére a cigány férfiak 70-75 %-a, a nőknek 30-40 %-a már rendszeres munkavállaló volt. Jövedelmük az alacsony iskolai végzettség miatt elmaradt a nem cigány lakosság átlagjövedelmétől. 75 %-uknak az alapszükséglet kielégítése is mindennapos gond volt. Ez is rányomta bélyegét a cigány szülő óvodához való viszonyára.

A város 1978-ra megszüntette a putrikat, lebontatta a barakkokat. Két-három szobás komfortos lakáshoz juttatta a családokat. 1992-re állami támogatással 14 családi ház is felépült. 6 család nem tudja befejezni, mert nem jól gazdálkodtak a kedvezményekkel, és nem is voltak érettek az ilyen feladat ellátására. Anyagi okok miatt a komfortos lakásukat is elcserélték. Félkomfortos lakásokba költöztek, ezeket a lakásokat teljesen tönkre tették. Az egyik tömböt részben felújították, a másik olyan helyzetbe került, hogy ki kellett költöztetni a családokat. Az üresen álló lakásokat újonnan érkező bevándorlók foglalják el, akik különböző erőszakos

cselekményekkel akarnak maguknak tekintélyt szerezni. A város egyik részében újra kialakulóban van egy cigánykolónia. A lakások és a környezetük rendjét tekintve változó képet látunk. A cigányság három rétegén belül (a muzsikus, a dolgozni és letelepedni akaró, és az ősi életformát feladni nem szándékozó) ma is feszültségek vannak.

Városunkban nem volt még komoly felmérés a cigányság létszámára vonatkozólag. A védőnők szerint kétezer-kétezer-háromszáz fő, a cigányok képviselője (Burai Vilmos) szerint háromezer fő. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy cigány családokban sok a gyermek, akkor azt láthatjuk, hogy óvodába nem sokan járnak. 1994-ben 70 gyermek járt. A mi óvodánk vonzáskörzetében élnek, hozzánk 50 cigány gyermek jár. (Össz. létszám 30 %-a)

Óvodánkban nem választjuk külön a cigány és nem cigány gyermekeket, hanem az együttélést próbáljuk természetessé tenni. Beláttuk azt, hogy a cigány szülőkhöz másképp kell közeledni. Jobban meg kell ismerni a hagyományaikat, szokásaikat. Érdeklődéssel kell feléjük fordulni, és a hivatással együtt járó felelősségérzetnek fokozottabban kell érvényesülnie.

A cigány gyermek családon belüli helyzete a saját korosztályának átlagától többféle vonatkozásban eltérő. A szülők a gyermek vállalását életük legfontosabb részének tekintik. A családtervezést még mindig csak kis százalékban fogadják el. 100 cigányasszonyból 44 ismeri, és alkalmazza a fogamzásgátlást, 55 egyáltalán nem alkalmazza, 1 nem is hallott róla. (védőnők felmérési adata) Oláh cigány szülők úgy tartják ma is, hogyha már megfogant, meg is szülik. Elmondásuk szerint orvoshoz elmennek, a védőnői felügyeletet elfogadják, kevés kivétellel azonban ugyanúgy élnek, mint a terhesség előtt. Cigarettről, italról, rendszertelen táplálkozásról nem mondanak le, ezért gyakori a koraszülés, vagy az egészen kis súlyú csecsemő. A szülés kórházban történik. A szülés előtt (oláh cigányok) elmondanak egy imát, a születendő gyermek, és saját egészségük védelmében, az esetleges átok feloldása miatt. Ma már nem minden anya szoptat olyan hosszú ideig, mint régen. Nagyjából azonos a nem cigány anyák szoptatási arányával, kivéve az oláh cigányokat, akik körében még gyakori, hogy gyermeküket 2-3 éves koráig is szoptatják.

A kisgyermek megkereszteléséhez akkor is ragaszkodnak, ha egyébként nem járnak templomba. A keresztelő nagy családi ünnep. A szertartáson a keresztszülőknek mezítláb kell részt venni azért, hogy a gyermek egészséges legyen. (Rostásné) A csecsemő körül még ma is elvégzik azokat a babonás rituálékat, mint régen. Ha sokat sír, betakarják a fejét kendővel, keresztet rajzolnak a homlokára, és ólmot öntenek. Az ólom formájából következtetnek arra, hogy kitől származik a rontás. Közben elmondanak egy imát, és a csecsemő megnyugszik. (Rostásné) Néhány családnál találkozunk azzal a szokással is, hogy a csecsemő csuklójára szalagot kötnek, párnája alá szentképet tesznek, hogy elkerüljék a szellemek. (oláh cigányok) Jellemző szokás a tetoválás is. Előfordult már óvodás gyermek kézfejen is. Ezzel akarta biztosítani az apa azt, hogy míg ő börtönben van, a gyermek ne felejtse el őt. A babona, a szellemektől való félelem még mindig élő a cigány családok körében. Hevesen, gesztikulálva reagálnak a gyermekeket ért óvodai sérelmekre. Tartanak attól, hogy gyermeküket ilyen esetekben valaki megátkozta. (Rostásné) Rontás ellen szentelt gyertyát, szentképet használnak. A szentelt kegyeleti tárgyaikat fő helyen tartják a lakásban.

A családok életét megismerve láthatjuk, hogy a családtagok egymás közötti kapcsolata lényegileg egymást elfogadó, egyenrangú, bár sokszor következtelen. A szülők gyermekükkel szemben elnézőek, engedékenyek, figyelmük a gyermek érzelmi megnyilvánulásaira irányul. A cigány gyermeket a családban mindenki neveli, a testvértől a nagymamáig. Testvérszámba veszik az unokatestvéreket is, akikhez szoros érzelmi szálak fűzik őket. Ez a tény az óvoda megválasztásában is szerepet játszik. Nem hajlandók másik óvodába íratni gyermekeiket, azzal az indokkal, hogy a rokonságban összeszokott gyermekeket nem akarják elválasztani.

Az egymásrautaltságból fakadóan nem alakul ki a gyermekben a tisztelet fogalma. Mindent tudnak egymásról, a gyermek is ismeri a család mindennapi örömeit, gondjait, de kimondottan érzelmi oldalról.

A ház körüli munkában kortól függően részt vesznek, de a saját személyükkel kapcsolatos tevékenységben maximálisan kiszolgálják őket.

Az alacsony életszínvonalból következik, hogy a gyermekeknek csak igen kevés személyes tárgyuk, játékuk van, vagy egyáltalán nem rendelkeznek ilyesmivel. Az enyém-mienk közötti határ a családban elmosódott, szinte megfoghatatlan. A közösségi tudat nagyobb hatással van a gyermekekre, ezért az óvodába kerülő gyermek „én” képénél a „mi” tudata fejlettebb.

A Magyarországon élő népcsoportok közül a cigányság az egyedüli, amely körében a folklór élő. Szinte mindennapos a zene, a tánc. A kisgyermek egyedül tanulja a járást és a táncot.

A cigány nyelv már nem ilyen meghatározó. A gyermekhez beszélnek ugyan cigány nyelven, de fontosabbnak tartják a magyar beszédet. Az elmúlt 20 évben csak egy olyan gyermekünk volt, aki nem értette a magyar beszédet. Szókincsük szegényes, hiányos. Ritka az a család, ahol mesélnek a gyermeknek, viszont központi helyet foglal el a TV és a VIDEO. Ez akkor is megtalálható, ha egyébként nincs elegendő ág a lakásban. Még ma sincs minden lakásban külön fekvőhelye a gyermeknek. Jövedelmük beosztása ésszerűtlen, pillanatnyi igényeket elégitenek ki.

A cigánycsalád belső ügyének tekinti a gyermekek nevelését, és még mindig bizonyos kételyekkel fogadja a család életébe való betekintést. Ennek ellenére ma már többen óvodába adják gyermekeiket. Ennek egyik oka szociális jellegű: az ingyenes vagy részben ingyenes étkezés, rendszeres nevelési segély, amelynek odaítélésében nagy szerepük van az óvoda gyermekvédelmi felelőseinek. A másik ok érzelmi jellegű. Manapság már ritkán érzik azt a cigány anyák, hogy kisebb értékűek azért, amiért másra bízzák gyermekeiket.

Óvodánk, zsúfoltsága ellenére, évek óta nem utasított el cigány gyermeket még akkor sem, ha az anya nem dolgozik, vagy év közben jelentette be az óvoda- igényét. A család igen büszke óvodás gyermekére, sikerélményt jelent számára, hogy az óvodában gyermeke egyre több tevékenységben örömmel és sikeresen vesz részt. Nagyon fontos, hogy a családdal együtt segítsünk a gyermeknek megtalálni a helyét az óvodában. Könnyebb dolga van a pedagógusnak akkor, ha a szülő maga is volt óvadás.

Az óvodás gyermek változást hoz a család életébe, mert felelősségérzetet ébreszt, és bizonyos követelményrendszert állít a család elé. Káros, bár néha elkerülhetetlen eljárás az, amely adminisztratív eszközökkel akarja kényszeríteni a szülőket az óvodáztatásra. Igaz a segély-megvonás néha sikeresnek látszik, de hosszabb távon az ilyen szülő sohasem lesz segítőtárs a nevelésben. Arra kell törekednünk, hogy a cigány családdal előítélettől független, a gyermek szeretetén alapuló kapcsolatot teremtsünk. Ez nem mindig zökkenőmentes. Állandó segítségre, irányításra szorulnak. A pedagógusokat azonban nem készítik fel erre a munkára, pedig tudjuk, hogy a cigány lakosság rétege szűkebb és tágabb hazánkban a pozitív változás ellenére gondot okoz.

Városunkban az elmúlt 20 évben a cigány családok az életformát tekintve komoly változáson mentek át. Megtartották szokásaikat, ápolják hagyományaikat, de nem nélkülözhetik az intézményes nevelés segítségét.

Az óvoda, a hátrányos helyzetű családokra, gyermekekre vonatkozó elveken és módszereken kívül, igyekszik tekintettel lenni az etnikum kultúrájára is. Szem előtt tartva, hogy a cigány családok között igen nagy eltérések vannak.

Több éves megfigyelésünk az, hogy az óvodába nem járó cigány gyermekek rendszertelenül élnek. A nap nagy részét felügyelet nélkül az utcán töltik. Azoknál a gyermekeknél, akik egyáltalán nem voltak óvodások, vagy rendszertelenül járnak, vagy 5 éves korban kerülnek óvodába, probléma merül fel az iskolaérettség megállapításánál is. Figyelmük szétszórt, képzeletük szegényes, és ehhez még magatartásbeli gondok is járulnak.

Fokozatosan szorgalmazzuk ezért, a védőnők segítségével, hogy minél előbb óvodába kerüljenek. Szükségesnek látjuk a korai fejlesztést. Ehhez a munkához külső szakemberek segítségére is szükség van.

Az eredmények ellenére még ma is sok a buktató és a visszahúzó erő. A továbbiakban is igen kitartó munkára, türelemre és megértésre van szükség.

Benczes Istvánné

AMIT A CIGÁNY KISGYERMEKEKRŐL MEGTUDTAM

Dolgozatomat rövid bemutatkozással kezdem. Húsz éve állok munkaviszonyban, közben négy munkahelyem volt. Ez azért érdekes, mert a négy hely két fő dologban megegyezik: abban, hogy végig gyerekek között dolgoztam, s abban is, hogy túlnyomórészt cigány gyerekek között.

Az egészségügyi szakközépiskolából kikerülve a Komlói Kórház gyermekosztályán helyezkedtem el. Munka mellett végeztem el a gyermekápolónői szakosítót. A képesítővizsga megszerzése után természetesen sokkal szakszerűbben láttam el a beteg kisgyerekeket. Mégis, valahogy nem éreztem igazán képzettnek magam ahhoz, hogy az időközben felmerült - cigány gyerekekkel kapcsolatos - kérdéseimre megnyugtató válaszokat kapjak. Értem ezalatt azt, hogy felfigyeltem a cigány gyerekek másságára. Összehasonlítottam őket a magyar gyerekekkel, sőt a cigány szülőket is a magyar szülőkkel. Valamilyen megmagyarázhatatlan belső indíttatás alapján, ösztönösen és állandóan vonzódtam a cigány gyerekekhez, s ragaszkodom hozzájuk azóta is egyfolytában, annak ellenére, hogy nem vagyok cigány. Megfigyeltem, hogy biológiailag is, és magatartásformákban is nagyon különböző a két gyermekcsoport. Észrevettem például azt, hogy a gyerekek nem bírják a nyers tejet. Akkoriban még engedélyezve volt, hogy a szülők látogatáskor ételként adjanak be (Ez azóta már tilos!). Ha gyümölcsöt, édességet kaptak a gyerekek, nem történt baj. Viszont, ha tejet, akkor azonnal hasmenésük lett. Ez a kórházi tejnél - mely forralt volt - nem így történt. Mostanra már tanulmányaimból tudom, hogy mindez azért történt, mert bizonyos népcsoportoknál pl. a legtöbb afrikainál, s általában a cigány embereknél veleszületetten hiányzik a bélbolyhokból a tejcukrot lebontó enzim, ezért emésztetlenül „átfut” rajtuk a nyers tej.

Mai tudásommal már nem ajánlom a cigány anyáknak a nyers tejet, helyette számukra is iható az újabban felkapott MILUPA - tej, mert ebből kivonták a lactose-t (a tejcukrot), ez a fructose-val van pótolva.

Sok minden másban is különböztek ezek a gyerekek a többitől. Például:

- sokkal gyakoribb volt köztük a fertőző szemgyulladás. Erre az észrevételemre is csak nemrégiben kaptam választ. Ugyanis a szemük nagyobb és domborúbb, tehát a nagyobb felületen eleve több por rakódik le, ezért fertőzésre hajlamosabb;
- sokkal gyakoribb volt körükben a fertőző középfülgyulladás. Ma már tudom, hogy a belső fülük szerkezete is kicsit más, csavarosabbak az ívjáratok, s valahol ez a rejtett oka annak is, hogy született „muzsikus” fülük van, jó hallásúak, jó ritmusérzékűek;
- bőrük is különbözik. Sima tapintású, bársonyos, elég vastag, fertőzésekkel szemben ellenállóbb;
- veséjük szinte tökéletesen egészséges, nagyon jó a kiválasztása. Sokszor láttam akkoriban, hogy télvíz idején mezítláb jártak a rajkók a hóban, s nem betegedtek meg. Pár éve még „harcoltak” egy cigány veséért, ha a vesebankokba cigány ember veséje került. Olyan beteg ember, aki évek óta művesén élt, boldog volt, ha egy szerencsétlen baleset folytán „felszabadult” cigány ember veséjét kaphatta meg. Sajnos az orvostudomány mai álláspontja szerint ma már nem ilyen a helyzet. A mai cigány ember veséje épp olyan beteg, mint a másiké;
- fogazatuk ép, egészséges volt akkor, pedig nem láttak fogkefét. Ma már ebben nem különböznek a „fogbeteg” magyaroktól;

- hajuk sötét és erős szálú. Már akkor felfigyeltem arra, hogy vannak olyan cigányok, akik magas termetűek, világos bőrűek, világosabb hajúak. S vannak, akik alacsonyak, zömökek, húsos arcúak, sötét bőrűek, hajuk fekete és kékesfehéren csillog. Mai tudásommal érem csak fel, hogy az előbbiek az „árja” beütésűek, az utóbbiak a dravidák keverékéből származnak;
- a szaglásuk sokkal fejlettebb, mint másoké. Ezt többször tapasztaltam: A gyermekosztály a harmadik emeleten működött, a nagykonyha pedig az alagsorban. A nagyobbacska gyerek csak kiszagolt az ablakon, s három emelet magasságából megmondta, hogy mi lesz az ebéd. Most már tudom, hogy ez azért van, mert sűrűbb és kifinomultabb orrlükaikban a csillószőrös hengerhám;
- vércsoportjuk leggyakrabban AB-s vagy B-s. A 0-ás vércsoport körükben nagyon ritka;
- lábszárcsontjuk nagyon vékony, ezért elég jellegzetes „kacsázó” a járásuk. Szinte kivétel nélkül mindnyájan lúdtalpasak, holott sokat járnak mezítláb.

A biológiai különbségük mellett felfigyeltem magatartásbeli másságukra is. Legszembetűnőbb az volt, hogy sokkal erősebb náluk az úgynevezett „megkapaszkodási” ösztön. A szülőtől való elszakadás sokkal nagyobb traumát okozott számukra, mint más gyereknél.

Persze a magyar kisgyermek is nagyon szenvedtek, ugyancsak hálátlan feladat a síró - beteg kisgyereket kivenni anyja kezéből. Mégis a magyar gyerekek előbb megértették, hogy ez lesz számukra a gyógyulás útja, s pár óra múlva kicsit felengedtek, elfogadták az ételt.

A cigányoknál viszont hiába próbált a nővérke anya-pótló szerepbe bújni, sem a kedvessége, sem a gyerekszeretete nem volt elég ahhoz, hogy a gyerek megnyugodjon. Az osztályon 0-14 éves korig ápoltuk a gyerekeket, s minél fiatalabb volt a gyerek, annál inkább jelentkeztek a fent említett problémák. Olyannyira, hogy nemegyszer volt olyan két-három éves gyerekünk, aki még napok múlva sem fogadta el az ételt, italt. Márpedig a kórházi ápolás, a gyógyulás egyik alapvető feltétele a nélkülözhetetlen folyadékpótlás. Kis idő után azért az orvos kénytelen volt infúziót bekötni neki. Mi - nővérek - minden igyekezetünket latba vetve, kedvesen próbáltunk a közelükbe férközni - kevés sikerrel. Ugyanis hiába mondtunk nekik bármit, nem értették, mert otthon nem beszéltek velük magyarul. Bár a szülők mindkét nyelvet beszélték, de otthon - és a maguk körében - csak az anyanyelvüket használták. Gyermekük az iskolába kerülésig nemigen hallottak magyar szót. Ekkor gondoltam először arra, hogy jó lenne egy kicsit megismerni a cigány nyelvet, hogy legalább pár szót válthassak a beteg kicsikkel. Munkatársaimtól, főnökeimtől érdeklődtem, létezik-e egyáltalán ilyen jegyzet vagy szótár valahol. Legtöbben megmosolyogtak, az osztályos főorvos azonban bízott, hogy nézzem meg könyvtárban, mert ha létezik angol, német, francia, stb. szótár, akkor biztosan van cigányszótár is.

Fellángolásom azonban csak addig tartott, míg a komlói és pécsi könyvtárakba el nem mentem, ugyanis mindenhol azt a választ kaptam, hogy ilyen nem létezik. Ebbe én nem nyugodtam bele, hanem beültem a kórterembe a nagyobb gyermekek mellé „tanulni”. A munkámhoz nélkülözhetetlen szavakat, kifejezéseket kérdeztem meg tőlük. Pl.: „nyeld le a gyógyszert, ne sírjál, egyél kenyeret, igyál vizet, finom?, hogy hívnak?”

Az orvosi vizsgálatokhoz: „feküdj le!, nyisd ki a szádát!, emeld fel a lábadat, kezedet, fejedet!, nyisd ki a szemedet!” stb. Ezeket a kifejezéseket fonetikusán le is írtam, hogy megtanulhassam, majd gyakoroltuk együtt. Amikor először, másodszor kiejtettem, ezt mondták: „Nem nővérke, ez nem jó.” Nagyokat neveltünk közben, elvünk az volt: „Ha egy nap nem neveltünk, eltékoztunk az egész napot.” (Chamfort)

Addig gyakoroltuk, míg végül - nem tökéletesen - de jól ejtettem ki. Szinte leírhatatlan, milyen hatást váltottam ki a két-három-négy éves gyermekeknél, hogy anyanyelvén kértem meg: vegye be az orvosságot.

Törekvésemet igazolandó leírok egy kórházi esetet ápolónői életemből: egy éjszaka a mentő a két éves O. Jánost légzési zavarral, fulladásos nehézlégzéssel szállította az osztályra. Intravénás kezelés után jobban lett, légzése, pulzusa normalizálódott. A későbbi fulladás megelőzésére az orvos hörgőtágító infúziót kötött be, engem pedig utasított, hogy figyeljem, fekvé mérjem a pulzusát, vérnyomását. A kicsi elszenderült, de egész éjjel még félalomban is ezt mondta: „ÁPÁ, ÁPÁ”.

Osztályátadáskor - amikor az éjszakás nővér átadja a reggelesnek az osztályt - mindenről be kell számolnia.

Én a beszámolóhoz annyit még hozzáfűztem: az új kisfiú nagyon szeretheti az apját. Szegényke egész éjjel az apját hívta, így „ÁPÁ, ÁPÁ”. Amikor később az osztályon a nagy gyerekektől „leckéket” vettem, akkor értettem meg, hogy ez a szó azt jelenti „víz” (lásd a latin „aqua”= víz szót!). A kisgyerek nem az apját hívta, hanem szomjas volt.

Életemben a következő állomás a Mecsekjánosi Csecsemőotthon volt. Bár szerettem a kórházi munkámat, mégis titkolt célom mindig a továbbtanulás volt. Az otthonban pedig akkor üresedett meg az óvónői állás. Vállaltam a munka melletti tanulást, levelezőn végeztem az óvónőképzőt. Ezen a helyen 90 %-ban cigány vagy félcigány származású gyermekek vannak 0-4 éves korig.

A gondozónők mellett minden csecsemőotthonban működik egy óvónő is, aki speciális feladatokat lát el. Úgy érzem, beszélnem kell erről a munkáról is, mert bizonyára sokakban felmerül a kérdés miért kell egy csecsemőotthonban óvónőnek is dolgoznia.

Intézetben felnövő gyermekeknek nincs módjuk bizonyos szociális magatartásformákat megtanulni, melyek pedig elengedhetetlenek későbbi beilleszkedésük során. Meg kell ismerkedniük különböző veszélyekkel, melyeket a csoportszobából szükségszerűen kiiktatnak pl.: szabadon álló kályhával, elérhető magasságban lógó függőnyel, konnektorral, virággal stb. Meg kell tanulniuk tiszteletben tartani a felnőtt munkaeszközeit: íróasztalt, naptárt, telefont. Ehhez szükséges egy külön szoba, az úgynevezett játékszoba, melyet rendszeresen - heti 3-4 alkalommal - látogatnak a gyerekek, két-három fős csoportokban.

A kis létszám és a fokozott figyelem - mellyel az óvónő játékukat kíséri - lehetővé teszi, hogy játszassanak ilyen tárgyakkal is, mint festék, kréta, olló, zsinór, golyók, gyurma.

Még egy lényeges feladata van az óvónőnek az otthonban: a sétáltatás. Ez nem tévesztendő össze a levegőzéssel. Heti egy alkalommal - rendszeres pontossággal - két-három gyereket sétálni visz az óvónő az intézeten kívülre.

Nagyon sok érdekes - megnézésre érdemes - dolog van az intézet körül. A gyermekek megismerkednek a bolttal, a bevásárlással, a családi házakkal, a környék kutyáival. Megfigyelhetik az évszakok változását a természetben, megtanulják az utcai közlekedés szabályait.

Persze, a fenti tevékenységek akkor jelentenek igazán örömet a gyerekeknek, ha tényleg otthonuknak érzik az otthont, mert ez nem ilyen egyszerű. Sok esetben széthullott családból, züllött otthonból, egyik napról a másikra kerülnek idegen helyre a gyerekek. Föl sem mérhető, mekkora törés ez számukra! Micsoda nehézséget jelent a megszokás, a beilleszkedés egy olyan gyereknek, aki nem is tud magyarul. Itt újra és újra előkerül a cigány nyelvvél való ismerkedés lehetősége. Így én újra elkezdtem nyomozni.

Gondoltam, ha pár éve, Baranya megyében nem találtam szótárt, talán Budapesten van. Írtam a Pedagógus Könyvesboltba, de azt a választ kaptam: cigány nyelvkönyv vagy szótár nem létezik.

Maradt tehát az a kb. harminc-negyven szó a tudásom, melyet még a kórházban tanultam. Persze, ennek is hasznát tudtam venni itteni munkámban.

A következő évben hallottam, hogy Budapesten megjelent egy cigány-magyar, magyar-cigány kisszótár, mely a magyarországi cigányok alapvető szókincsét tartalmazza lovári nyelv-járásban. Nagyon megörültem neki, munkatársaimmal rögtön rendeltünk párat. Azonban azonnal elszállt az örömöm, ahogy a szavakat kerestem, mert láttam, hogy teljesen különböző, mint amit csekélyke tudásommal eddig megtanultam.

Nem értettem, hogyan lehetséges ez?

Mindezidáig azt hittem, hogy egyfajta cigány nyelv létezik Magyarországon, a kézikönyv végén azonban megtaláltam a magyarázatot, miszerint négyféle cigány nyelvet beszélnek a magyarországi cigányok.

A beszélők számát tekintve a legjelentősebb az oláh cigány (vlach). Kevesebb a magyar cigány (romungro), a német cigány (sinto) és a beás cigány (román).

Lakóhelyemen és környékén az utóbbi nyelvet beszélik, mely nagyon hasonlít a ma élő román nyelvre. A négy fajta cigány nyelv egyáltalán nem hasonlít egymásra. Volt tehát egy nyelvkönyvem, melyet nem tudtam használni a munkámhoz. Ápolónői tapasztalatomat viszont lépten-nyomon használhattam. Leírok néhány példát:

- Intézetén kívüli sétán fordult elő az, hogy a három éves O. Robi a boltban rálépett egy elgurult almára. Olyan szerencsétlenül esett, a feje akkorát koppant, hogy egy pillanatra elvesztette eszméletét. (Az esés véletlen baleset volt, nem lehetett kivédeni.) Azonnal lefektettem, ő aluszékonynak tűnt, erős hányingerről panaszkodott. Több ilyen esetet ápolunk a kórházban, mindjárt agyrázkódásra gyanakodtam. Mentőt hívtunk. Robit kórházba kísértem. A koponyaröntgen, az ideggyógyászati vizsgálatok valóban agyrázkódást igazoltak. Szerencsére ez pihenéssel, ágynyugalommal tökéletesen meggyógyult, agykárosodás nem lépett fel. A gyors intézkedés, a sürgős orvosi kezelés tette lehetővé, hogy a gyermek két hét után gyógyultan tért vissza közénk.
- Egy másik esetben az történt, hogy én vettem észre először a majdnem három éves H. Évinél, hogy a hallásával valami nincs rendben. Mivel a játszobában sokkal kisebb csoportokban vannak, mint a szobákban, jobban meg lehet figyelni mindenkit.

S ahhoz, hogy idejárhasson egy gyerek, nem feltétel, hogy beszélni tudjon. Hisz értelmes, nem fogyatékos mindig meg tudta értetni magát. Feltűnt azonban az, hogy csak akkor figyel arra, mit mondunk neki, ha felé fordulva tesszük ezt. A háta mögött egyáltalán nem.

Az is furcsa volt, hogy azok a hangok, melyeket hallatott, merőben különböztek a normál gyerekhangtól, mert magas artikulátlan „fejhangokat” hallatott. Ezeket a hangokat kísérte száj- és állkapocsmozgás, körülbelül ilyeneket hallottunk: Á-VÁ-VÁ-VÁ, Á-VÁ-VÁ-VÁ.

Évi szakorvosi vizsgálat-sorozaton esett át, mely kimutatta, hogy siket. Tehát azért kiabál olyan artikulátlanul, mert nem hallja a saját hangját. Ezért a hozzáintézett hangokat sem hallja, hanem megérti, kikövetkezteti a mimikából. Azóta a kislány már szakintézetben van. A Siketek Általános Iskolája és Nevelőotthona nyújtott otthont és gyógyulási reményeket számára Kaposvárott. Van hallókészüléke, lehet még kiegyensúlyozott felnőtt belőle.

Több, mint tíz évig dolgoztam a csecsemőotthonban. Sok örömöm volt abban, amit csináltam. Viszont ilyen hosszú idő alatt mindig - és kizárólagosan - kiscsoportos korú gyermekekkel dolgoztam. Három-négy évesekkel, mert egy csecsemőotthon ilyen beállítottságú. Szerettem volna középső- és nagycsoportos gyerekekkel is dolgozni, s a Komlón működő hetes intézmény lehetőséget biztosított erre. Az addig hetes bölcsődeként működő gyermekintézménybe óvónőket kerestek. Helykihasználatlanság miatt nem három, hanem hat éves korú gyermekek befogadására készültek fel. Óvodacsoportnak megfelelő helyiségeket, tornatermet alakítottak ki, s én elszerződtem ide óvónőnek.

Mint eddig egyetlen munkahelyváltást sem, ezt sem bántam meg, mert az előzőhöz képest mindig többet tanulhattam, s mind jobban megismertem a cigány gyerekeket. Ittlétem alatt olvastam egy baranyai lapban, hogy készült egy jegyzet a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán, mely a beás cigány nyelv alapszókincsét tartalmazza dr. Várnagy Elemér szerkesztésében. Azonnal írtam Várnagy tanár úrnak, aki adott nekem egy szótárt. Ő hívta fel a figyelmemet arra is, hogyha ennyire érdekel ez a téma, lépjek be a Pécsen működő Cigány-Magyar Baráti Klubba, ahol havonta nagyon érdekes előadásokat hallhatok.

Itt ismerkedtem meg híres cigány költőkkel, cigány festőkkel, fafaragókkal. Sok mindent megtudtam a nép életéről, nehézségeiről, kultúrájukról, értékeikről. Azóta nekem is vannak cigány barátaim. Itt találkoztam először Tóth Józsefné (Gizi óvónénivel), aki negyven évig volt óvónő cigány gyerekek között Pécsszabolcson, s akit csak úgy emlegetnek „a mindenki Gizi nénije”. A cigány-magyar klubban - Azokon az érdekes előadásokon - kaptam magyarázatot a sok-sok miért-re, melyek még ápolónői időmben halmozódtak fel bennem, s amelyekről dolgozatom elején már írtam is.

Egy cigány népzene kutató előadásából megtudtam, hogy zenéjük tele van diszsonáns hangzásokkal, mely se nem moll hangsor, se nem dúr hangsor, szinte bántja a magyar ember fülét.

Nagyon büszke vagyok arra, hogy nekem személyesen is sikerült gyűjtenem ilyen cigány dalocskát, melyet egy öt éves kisfiútól hallottam, s fel is jegyeztem.

Zöld az erdő, zöld a hegy is.
A szerencse jön is megy is
Megátkoztál, örök csavargóvá tettél.
Meg is vertél.

Ezt a dalt a kisfiú homokozás közben énekelte. Összehasonlíthatjuk egy magyar kislány rögtönzött énekével, melyet babája fésülése közben énekel.

Megfésüllek, megfésüllek, megfésüllek.

Ezt a kis dalt is én gyűjtöttem. Az előző tele van fél hangokkal, az utóbbi csak szó-mi hangokra épült. Ritmusukra vonatkozóan is a különbözőség figyelhető meg. Észrevettem még azt is, a cigány szülők úgy hívják gyermekeiket, hogy a keresztnévhez hozzáteszik a „mio” birtokos névmást. Így: „Rozámio, Juliámio, Florámio”. Mint tudjuk a „mio” annyit jelent = enyém. Megértettem, hogy ekkor ez azt jelenti: „Rozim, Julim, Flórám”.

Ezen a munkahelyen találkoztam először dyslexias gyerekekkel, aki azóta már kilenc éves. A dyslexia - mint meghatározás - így akkor még nem volt ismeretes, de ennél a kisfiúnál olyan tipikusak voltak a tünetek, hogy szakorvoshoz irányítottuk. Az idei évben egészen testközelből ismertem meg az ilyen gyerekeket, ugyanis betekintést kaptam a pécsi Bercsényi úti általános iskola munkájába. Ez a megsegítő iskola dyslexiás és dysgráfias gyerekeket fejleszt kítűnő szakembergárdával, kítűnő eredményekkel.

Most utólag gondolok vissza arra a kisfiúra, aki - ha időben idekerült volna - nagyszerű eredményeket érhetett volna el. Hogy ez így van-e most, nem tudom, mert messze az Alföldre költöztek el.

Pár évvel ezután - Komló város pénztelensége miatt - ezt az intézményt felszámolták, s én egy olyan óvodába kerültem, ahol a gyerekek kb. fele arányban cigány származásúak. Itt nem csak hét végén, hanem nap mint nap találkoztam a cigány szülőkkel. Újra megbizonyosodtam arról, hogy nehezen „nyílnak” meg a magyarokkal szemben.

Inkább csak a maguk közül valókat fogadják bizalmukba.

Azonban a gyerekek mások, mint a felnőttek. Napjuk kétharmad részét az óvodában töltik, tehát sokat vagyunk együtt. Ők különleges „radarjaikkal” megérik, hogy ki szereti őket, s szeretetükkel hálálják meg.

Jelenlegi munkahelyemen keresett fel a már említett „mindenki Gizi nénije”. Felhívta a figyelmemet a múlt ősszel beinduló iskolára, ahol többek között belekóstolhattunk a beás nyelv alaposabb megismerésébe is.

Ezen az intenzív tanfolyamon hallottam egy hétszáz éves mesét dr. Karsai Ervin előadásában. A mesét én most leírom, később fedem fel, miért tettem.

Régen történt, hogy élt egy faluban egy gyönyörű és nagyon okos cigánylány. Egy nap a folyóban fürdött, s arra tévedt a király. Meglátta a mezítelen lányt, s nyomban beleszeretett. A lány ruháit magához vette, s azt mondta, csak akkor adja vissza, ha a lány feleségül megy hozzá. A lány azt válaszolta, hozzámegy, ha a király megmondja, hogy ő hány éves. Így érvelt a cigánylány: „Én annyi éves vagyok, amennyi. Anyukám kétszer annyi, mint én! Apám két évvel öregebb anyámnál, s hárman vagyunk száz évesek. A király sehogyan sem tudta kitalálni, hány éves a szép leány, ezért visszaadta a ruháit, s hazatért a palotába.

A tudósai sem tudták megfejtetni, hány éves. Mivel szégyellték a dolgot, ki akartak bújni a megfejtési feladat alól, s ezért azt tanácsolták uruknak, tegyék próbára előbb a lányt, valóban olyan okos-e, mint hírlík. A tudósok elküldtek egy botot a lányhoz, hogy ő állapítsa meg, melyik a bot nehezebb vége.

A lány vízbe helyezte a botot, s amelyik fele előbb elsüllyedt, az volt a nehezebb. Ezt a próbát jól végezte el.

A következő feladat az volt, hogy két teljesen egyforma bicskát küldtek hozzá, állapítsa meg, melyik a királyé, s melyik a kocsisáé. Erre a lány mindkét bicskát gyertyaláng fölé tartotta, s amelyikből szalonnaszír csöppent, az volt a kocsisé. A másik a királyé. Tehát a lány most is helyt állt.

A harmadik próba az volt, hogy a király megparancsolta neki: „menjen is hozzá az úton, meg ne is; vigyen is ajándékot, meg ne is; legyen is rajta ruha, meg ne is.”

A cigánylány ezt úgy oldotta meg, hogy egyik lábával a járdán lépdelt, másikkal az úttesten. Egy galambot két szita közé fogott, s a király színe előtt elengedte. Testére pedig halászhálót öltött. Tehát az úton ment is, meg nem is, vitt is ajándékot, meg nem is, volt is rajta valami, meg nem is.

A király őt ismét feleségül kérte, s megint megkérdezte, hány éves. A lány újra ezt válaszolta: Én annyi éves vagyok, amennyi. Anyukám kétszer annyi, mint én! Apám két évvel öregebb anyámnál, s hárman vagyunk száz évesek.

Mivel senki nem tudta ezt megfejtetni, a lány azt mondta, elárulja, ha a fején lesz a korona.

Megtartották a lakodalmat, a cigánylányból királyné lett, s elárulta hány éves: tizenkilenc éves, hat hónapos és két hetes.

Anyja harminckilenc éves és négy hetes. Apja negyvenegy éves és négy hetes, tehát együtt száz évesek.

A mesét összehasonlítási alapként írtam le, mivel én ezt húsz évvel ezelőtt már hallottam a kórházban egy tizennégy éves lánytól. Figyeljük csak meg, mennyi a hasonlóság, de szerepel benne a Szűz Mária is.

Volt egyszer egy király. Hírt hallott egy cigány halászcsaládról, akiknek nagyon szép és okos leányuk van.

Ezért arrafelé vadászott, amerre ez a család élt. A szülők épp halásztak, távolabb - a folyóban - fürdött a lányuk. Amikor a király megpillantotta a tóban a lányt, elállt a lélegzete. Bőre ragyogott, hosszú haja csillogott, s bokájáig ért. A király arra gondolt, talán maga Szűz Mária szállott alá alabástrom szépségében. Megszólította. S mivel nyomban beleszeretett, feleségül kérte ...

Innen teljesen ugyanaz a mese, mint az előbbi, ezért nem írom le újra.

Egészen az utolsó mondatig ugyanaz, de így fejeződik be:

... A király, s a királyné boldogan éltek, de a király titkon mindig arra gondolt:

Szűz Mária jósága ihlette feleségét, tán maga az égi szűz segítette idáig. Hetvenhárom gyermekük született.

Szép volt, mese volt.

A harmadik mesét - mely ezekről eszembe jutott - nem írom le, mert ezt minden magyar ember ismeri, csupán érdekességképpen megemlítem, hogy különösen az első mennyire hasonlít „Az okos leány” című magyar népmeséhez.

Óvodáscsoportomban a gyerekek beszélnek magyarul, de legtöbbjük érti a cigány szót is. A szülők otthon anyanyelvükön és magyarul is társalognak. Idegen helyen - s az óvodában is - mindig magyarul beszélnek. Magyar embernek talán fel sem tűnik, hogy ő is használja a cigány nyelvből átvett jövevényszavakat, pl.:

a cigány „sej” = csaj (lány)

a cigány „csávó” = csávó (fiú)

a „sero” cigányul is haját jelent, a magyarban is szokás mondani: „Jó a séród” (hajad). Vagy a „komállak” is cigány szó, jelentése szeretlek, bírlak.

Érdekes még megfigyelni, hogy a cigány szülők most egész másképp hívják gyermekeiket, mint régen. Akkoriban még olyan nevek fordultak elő leggyakrabban, mint Mária, Julianna, Rozália, Vilma, Irma, Anna, Flóra.

Manapság már ilyen modern nevekre keresztelik őket: Ivette, Renáta, Zsanett, Aletta, Roland, Gergő, Tamás, Rita, Fruzsina, Alice, Krisztián, Szimonetta. Bárhogy is hívják a gyerekeket, igyekszünk békét, szeretetet biztosítani számukra az óvodában, s törekszünk arra, hogy akár cigány, akár nem, a szülők biztonságban tudhassák gyermeküket nálunk.

Nagyon nagy feladat volt megtalálni azt az arany középutat, hogy a szülők bízzanak bennünk, nevelésünk helyességéről meggyőződjenek.

Úgy érzem, jó úton haladok ahhoz, hogy méltó lehessenek a gyermekek szeretetére, s ezért meg is teszek minden tőlem telhetőt.

Sokan mosolyognak rajtam, hogy érdeklődöm a cigány nyelv és kultúra iránt. Azonban a munkatársak, szakemberek közül senki nem nevet ki. Sőt!

Azoknak a laikusoknak viszont - akik nem értenek meg - üzenem a dolgozatom befejezéséhez választott idézetet:

„Az ostobák, ha új bölcsességet hozol, hibbant agyúnak, oktalannak tartanak. Azok pedig, kik sokszínűnek képzelik tudásukat, terhesnek képzelik több eszed.”

(Euripides)

Nagy-Ivonné Varga Rita **„JÓ SZÓVAL OKTASD, JÁTSZANI IS ENGEDD...”**

Készüljön záródolgozat, hiszen a tanúsítványt az kapja majd meg, aki leadja dolgozatát... Egész nyaramra súlyként nehezedett e tény, mint egy fenyegetés...

Jó lenne frappáns, okos gondolatokkal fűszerezett értekezést írni - ahogy a főiskolán Zsolnai tanár úrtól tanultuk -, mérni, adathalmazokat csatolni, szakkifejezésekkel villogni...

Ám érzem, nem mindenben tudok megfelelni e magam által szabott követelményeknek.

Megírom azt, amit a tanítói pályám 16 éve alatt tapasztaltam az „önkirekesztett kirekesztettek”-ről - a cigányokról. Tollamat a „józan paraszti ész”, emlékeim, érzelmeim vezetik, nem a hideg logika. Nem végeztem méréseket, a számoszlopok, a hipotézis s a konklúzió helyett 1-1 család, 1-1 gyermekarc villan fel a múltból.

A dolgozat lírai gondolatcsokor egy olyan tanítónőtől, aki egy külvárosi iskolában naponta különleges kihívásokkal, embert próbáló feladatokkal birkózik, sokszor ellenszélben, lelkiismeretétől és szakmai igényességétől hajtva s általuk motiválva.

Mottónak szánom Pál apostol gondolatait szeretetelen világunkban - a SZERETET-ről:

„És ha jövődöt tudok is mondani,
és minden titkot és minden tudományt ismerek is...
szeretet pedig nincs enbennem, semmi vagyok.”

1974. a jeles érettségítől felbátorodva a Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola volt óvónőképzőse (óvónői- és gyermekfelügyelői képesítéssel a tarsolyában) felvételizik a kaposvári Tanítóképzőbe, hogy „lámpás” lehessen - TANÍTÓ.

A sikeres felvételit követően 3 gyönyörű, lelkes év. Másodévesen megéltem a képző nagykorúvá válását: főiskolai rangot kapva neve Kaposvári Tanítóképző Főiskola lett.

Kikívánkozik belőlem a szomorú tény, hogy a tanítók ezáltal sem váltak egyenrangúvá tanár kollégáikkal... Munkájukat agyonszabályozták, túllelőrizték; terhelték őket adminisztrációval és piti ügyekkel; kioktatták és „leiskolázták” őket; évente új módszerekkel, különféle továbbképzésekkel tették próbára erejüket, hitüket. Tette mindezt 1-1 igazgató, szakfelügyelő (későbbiekben szaktanácsadó), a Nevelési Tanácsadó 1-1 munkatársa, szülők, az utca embere - no és a Tanár kollégák közül néhány... S persze a „szamárlétra”-elv a munka díjazásában: óvónő, tanító, tanár. Aki alul áll a létrafokon az a legkevesebbet kapja, középen kicsit többet, felül a legtöbbet. Pedig a tanítók egy életre szóló indíttatást adhatnak (jó és rossz viszonylatban) az iskolába kerülő kisgyermeknek. Munkájuk alapozó és meghatározó!

A főiskolai évek alatt cigány gyermeket még fotón sem láttunk. Velük kapcsolatban még fakultációs szinten sem hangzott elegendő előadás sem. Gyakorló tanításaink a kijelölt, zömmel kiváló képességű nebulókból álló gyakorló iskolai osztályokban zajlottak.

Hogy nemcsak ilyen gyermekekből áll egy osztály, azt a pécsi Meszesi Általános Iskolában az egy hónapos tanítási gyakorlat során tapasztaltam. Szeretettel emlékezem az akkori meszesi iskolavezetésre és kartársakra, akik segítő gondoskodással karolták fel a szárnyaikat próbálgató, mélyrepülést ízelgető „kistanítónéni”-t. Itt az osztályokban található cigánygyermeket kuriózumként könyveltem el.

Meglepett magas létszamarányuk az úgynevezett korrekciós osztályban, s az ottani tanítónéni velük kapcsolatos tárgyilagos, súlyos problémákat felvillantó tájékoztatása. Ezt a tanárban „fülöncsipett” 1-1 beszélgetés egészítette ki.

Itt kezdtem tényanyag-morzskákat gyűjtögetni egy embercsoportról, emberekről, akikkel gyermekük révén kerültem kapcsolatba.

Ez a munka olyan volt, mintha feneketlen kútból számomra kedves, egy óvatlan mozdulattal beleejtett tárgyat szerettem volna a kezemben tudni...

1977. jeles minősítésű tanítói oklevél, büszke, könnyes szülői szempár - „a lányunk diplomás ember lett, TANÍTÓ.”

Cigányok... mit is takar e szó számomra?

Ellentmondást, fonák helyzetet, lépéshátrányt, halmozódó, nagyszámú megoldatlan problémát; figyelő, rácsodálkozó, sötét szempárokat, robbanékony embereket; s ilyen szavakat: halmozottan hátrányos, retardálódott, putri, börtön, segély, élettárs, 12 évesen gyermeket szült, ez a negyedik iskola, ahova a gyermek x tanévben jár...

Amit tudok róluk, néhány összeollózott adat.

Elég-e az üdvösséghez? Tudok-e rajtuk, nekik segíteni mindezek birtokában?

S elég-e, ha csak én segítek?

Mit tudnak róluk kollégáim, mit a társadalom? S akarnak-e tudni róluk, vagy csak divatos, napi politika ill. annak változásai alapján húzzák a mindig kéznél levő sablont?

Mi a helyes, ami emberszámba sorolja őket, hisz már a megnevezésük is parázs vitákat vált ki, ellentmondásokra rávilágítva. Halmozottan hátrányos helyzetben élő emberek, hazánkban élő legnagyobb kisebbségi népcsoport, etnikum, cigányság - csokorra való az elmúlt néhány év megnevezés- terméséből.

Pontos számukat sem tudjuk, mintegy fél millióra tehető a hazánkban élő cigányok száma. 40 %-uk városlakó. Kb. 100.000 az óvodás, iskolás gyermekek száma, 20 %-uk végzi el mindössze az általános iskola 8. osztályát. Diaszpórában élnek. Az úgynevezett magyar cigányok és az oláh cigányok szerte az országban, de zömmel az Alföldön. Kialakulóban van a fővárosban az V. kerületben egy nagyszámú cigány lakosság. Baranya-Zala térségében, tehát régióinkban az úgynevezett beás cigányok találhatóak.

(A fenti adatok Péli Tamás festőművész, országgyűlési képviselőtől származnak.)

Pályám során 3 iskolában tanítottam, egyik sem a város felkapott, sztárolt, szuper gyerekeket kibocsátó intézménye volt.

Pécsszabolcson - 7 év, a pályakezdés csodás-bűvös-meseszámos 7 éve.

Mérföldkő és próbatétel, a mélyvízbe kerülés embert próbáló időszaka. Pályám legszebb évei voltak ezek egy városzéli iskolában, ahol elfogadtak, befogadtak, s ahol idősebb kartársaimra és az iskolavezetésre is, mint mágnes a vasreszelékre hatott sodró lelkesedésem.

34 elsős kisgyermek, úgynevezett egésznapos tanítási rend, magyar, rajz, és szabadidős tárgyak (tantárgycsoportos rendszerben tanítottunk, óriási előnye volt a szakmai elmélyülés terén.) A tanév során 6-10 cigánygyermek. Itt éreztem először, hogy de kevés is volt a 3 kaposvári év! Kezdetben gondot okozott a tanítói munka adminisztrációja: napló - anyakönyv -, tájékoztató füzet, személyiséglap vezetése, felszólítások és feljelentések bonyolítása. Már itt

mindenütt jelölnünk kellett „h” „v” „c” betűkkel a gyermek neve mellett a sorsát jelölő betűket: hátrányos - veszélyeztetett - cigány - ezt jelentették e bűvös betűk...

Bizony, Orsós, Balog, Kalányos, Kolompár nevű Sanyik, Marik, Ferkók neve mellé gyakran mindhárom betű odakerült. Eszembe jut a TV-ben pár éve látott film, az „Utolsó padban”. A sötét hajú, izzó szemű, elnyűtt ruhájú, gyakran ápolatlan testű kis lurkókat nekem is nagyon nehéz volt „vegyesen” ültetnem ápolt, csinos, magyar pajtásuk mellé - az utóbbiak szüleinek nem ritka „gyermekük érdekében” tett megjegyzése, illetve a művelődési osztállyal való fenyegetőzése miatt.

S milyen érdekes! Kis osztályom előbb értette meg, mint szüleik, hogy miért tartok sok intézkedésemet fontosnak. Gyerekeim jelesre vizsgáztak emberségességből és jóságtanból. Újabb nehézséget jelentett a betűk bűvös birodalmába jutás, a helyes beszéd, az olvasás eszközszinten való használata, a hang képének előhívása a sokvonalú füzetben, később a helyesírás. A mai napig vallom, s mindennapi munkámban nagy hangsúlyt szánok a következő elvnek, melynek alkalmazása a pécsszabolcsi évekre vezet vissza: a sikerélmény visz előre, az általa szerzett önbizalom továbblendít, újabb erőfeszítésekre, akadályok leküzdésére ösztönöz.

Minden gyerekben van érték, amiben ő tehetséges. Ezt kell tehát felszínre hozni, megerősíteni. Haladni, de kis lépésekkel. Ezzel a módszeremmel szép sikereket értem el cigánytanulóimnál. Pl. a betűvetés nehézségeivel kínlódó tanítványaim zöme csodálatos színű, formavilágú rajzokat készített. Tehát sokat rajzoltunk, festettünk, újabb és újabb technikákat mutattam, pályázatokon vettünk részt, kollektív munkáink készültek, házi kiállításokat rendeztem - mindezt jókedvvel, együttesen - feloldódott hangulatban, görcsök és félelmek nélkül. S ez később sokat segített a betűalakítás-kapcsolás-, az írás tanulásánál.

Pécsszabolcson sok mindent megtanultam saját bőrömön, a magam kárán.

Szeretettel emlékezem az akkori iskolavezetésre és kollégákra, akik közül sajnos néhányan már nem élnek.

Megtanultam, hogy csapatmunka kell, araszolgatva előbbre jutva, szeretettel, toleranciával, nagy-nagy tapintattal, a másságot elfogadva. Tapasztalatom szerint a cigánygyermekek oktatásával-nevelésével kapcsolatban igen jó volt az egésznapos tanrenddel működő munka. Segített a tanulók lépéshátrányának kompenzálásában speciális lehetőségeivel; a tanítóknak lehetőséget adott hivatásukban az elmélyülésre - hiszen kevesebb tárgyat kellett átlátniuk, tanítaniuk.

Melyek voltak az említett speciális lehetőségek?

A teljesség igénye nélkül néhányat felsorolok:

- A tanulók szakszerű nevelői segédlettel az úgynevezett tanulás órán naponta megtanulták a leckét - ennek a kiindulópontja az volt, hogy megtanítottuk nekik a helyes tanulás módját. Ezt szülői értekezleten a szülőkkel is megismertettük.

Lényeges megemlítenem, hogy az a tanítónéni tanult velük, aki a tananyagot leadta.

- Adott volt a tanulás valamennyi tárgyi-, eszközi feltétele számegegyenestől a zsírkrétáig; rendelkezésre állt a bűvárkodáshoz, gyűjtőmunkához a nagyszerűen felszerelt iskolai könyvtár.
- Az iskolai felszerelés a tanév végéig használható állapotban megmaradt, hiszen a tanulók egyszemélyes kis tanulóasztaljukban az iskolában hagyták a munka végeztével, csak tanítási szünetekre vitték haza.

- A padrend napi fenntartásával kialakult a rend szerkezete, megtanulták a célszerű elhelyezést, ami mindennapi életüket könnyítette.
- Nagyszerű lehetőség adódott a szabad idő hasznos eltöltésére a játékokon keresztül az Audi eszközökön át a már említett ragyogóan használható iskolai könyvtárig.

Mai napig büszke vagyok jól sikerült könyvtári foglalkozásaimra, ahol cigány gyermekeim is egyenrangú félként, felszabadultan és igen aktívan vettek részt, későbbiekben kitartó, buzgó könyvtárlátogatókká váltak.

- Miután a tanulók $\frac{3}{4}$ 8-tól közel 5-ig iskolában voltak, megtanulták egymást elviselni, elfogadni a tényt, hogy nem vagyunk egyformák (lassúbb pajtás, sírós társ, cigány gyermek). Egymást figyelték és segítették.

Nem volt unatkozó, csellengő gyermek az utcákon sem.

Jó volt Pécsszabolcson tanítónak lenni, az ottani tantestületbe tartozni. Tudtunk örülni egymás sikerének, bátrabban néztünk a nehézségek elé. Az ottani igazgató azt is megtette, amit kevés kollégája: kitüntette fiatal tanítóját, elismerve annak munkáját. A díszes okiraton az akkori művelődési miniszter, Pozsgai Imre aláírása. 1982 márciusát írtuk akkor. Igen nagy dolog volt ez, s mai szemmel még inkább az, hiszen hol van még számomra a nyugdíjkor, az akkor szinte kötelező emberbaráti gesztusból „kiutalt”, a várható nyugdíj összegét pozitív módon befolyásoló valamiféle jutalmazás?

Pályám következő állomása az Ágoston téri Általános Iskola volt. Az ott töltött 6 hónap életem egyik legnehezebb szakasza volt. Korrekciós első osztály, az ilyen típusú osztálylétszám maximumával, 17 gyermekkel.

A mai napig érthetetlen számomra, kik és hogyan iskolázták be ide a gyerekeket, akik között volt értelmi fogyatékos (?!), túlmozgásos, túlsúlyos, az iskolába kerüléshez megállapított súlyt alig elérő, mozgássérült, hallássérült és cigány is.

Ez utóbbiak a belvárosban lakást kaptak s az összkomforttal mit kezdeni nem tudó családok gyermekei. A családlátogatás során döbbenet tapasztaltam, hogy a fürdőkádban tűzifát tárolnak, melyet a parkettás szoba parkettájának akkurátus felszedésével nyernek, mellőzve a központi fűtés előnyeit is...

A családlátogatások gyakoriak voltak, hiszen a gyermekek iskolát kerültek. S mikor hetek múlva iskolába jöttek, a segélyből számukra vásárolt tanszerek és holmik már soha nem kerültek elő. Nem volt felszerelésük, és persze nem készült el a házi feladat sem. A korrepetálás kevésnek bizonyult, s a tanítónéni lelkiismerete és segítségnyújtása sem tudta a tanulásban fenti okok miatt lemaradt cigánygyermeket felzárkóztatni.

A korrekciós osztályban olyan cigánygyermekem is volt, aki hallássérült volt, nehezen mozgott s a nagymamája - idős cigányasszony - hallatlan szeretettel, türelemmel nevelte, gondozta, s próbálta számára a teljes családot pótolni.

Roppant kellemetlen emlékem is fűződik az Ágoston téri fél éves működésemhez. Alkoholtól felbátorodott cigányapuka az iskola portáját kikerülve, a tanórát megzavarva szinte rámtörte a terem ajtaját. Magából kivetkőzve ordított, s fölkergetett az igazgatói irodába, ahol előadta zavaros mondókáját. Megalázónak és szégyenteljesnek éreztem a helyzetet. 5 hónapos terhes voltam...

A fokozott idegi- és fizikai terhelés következtében veszélyeztetett terhesként táppénzre kerültem, kisfiam születése előtt 2 hónappal, hisz az 1. félévet végig kellett vinnem, még a félévi értekezletről sem tudtak nélkülözni...

Jelenlegi munkahelyem a Pécsbányai Általános Iskola, ahol a 6. tanévet kezdtem.

Vastagderekű, öreg gesztenyefák, smaragdzöld pázsit, madártrilla, jó levegő. Az iskolaépülettől pár méterre nyújtózik az erdő, a város zöld tüdeje. S ugyanakkor holdbéli táj, a jelenleg is működő külfejtés területe, dübörgő dömper-monstrumokkal, szénport okádva. Az enyészettel és a bánya kihívásaival dacoló, pusztulófélben levő s számomra még így is csodálatos természeti környezet.

A most következő rövid iskolatörténeti áttekintést Szigetvári Józsefné kartársam dolgozatának segítségével készítettem.

1852-ben az Első Dunagőzhajózási Társaság Pécsbánya térségében megkezdte átkos-áldásos tevékenységét, a szénbányászatot. Toborzás útján cseh, morva, szlovén, német családokat telepítettek le, kialakult az úgynevezett Colonia, s megkezdődtek az építkezések a telepen.

1856-ban a vállalat iskolát alapított a bányamunkások gyermekeinek. Tisztelettel írom le a morva származású Treifel János, az iskola első tanítójának nevét.

Az itt kialakult Colonia soknemzetiségű, sokgyermekes, alacsony iskolázottságú, igen kis jövedelmű családokból állt, melyek kiszolgáltatott helyzetbe kerültek a bánya uraival, kenyéradójukkal szemben.

A történelem sodrása 1906-1937 között több hullámban, nagyszámú bányász kivándorlását hozta, akik így próbáltak a munkanélküliségtől megszabadulni. „Az iskolában csökkent a tanulólétszám. A falvakból sokan beszivárogtak, főleg cigányok, akiket teljes egészében beiskoláztak. Ezzel az iskola egysége megbomlott, színvonala alacsonyabb lett.”

S egy másik idézet az iskolatörténet lapjairól. Vécs Ottó az 1940-es években a nemzetgyalázás kapcsán így fakadt ki:

„A magyar még a cigánynál is alább való, mert a cigány legalább azzal bizonyítja be kulturáltabb voltát, hogy hegedülni tud.”

Erre a két, cigányságot érintő idézetre bukkantam az iskola történetét feldolgozó munka olvasásakor.

S most villanásnyi helyzetkép napjainkban a telepről, iskolánk életéről, működéséről, nagyító alá véve a cigánygyermekkel kapcsolatos tényeket. A mai Pécsbánya már nem egységes bányász kolónia.

Kicserélődött a lakosság, tapasztalható az elöregedés is. A régi bányászok nyugdíjasként itt élnek, ám a bánya sok embert „elüldözött” éveken át hangoztatott kisajátítási szándékával. E szándék nem kímélte volna a temetőt, templomot, s a kórházat sem. Néhányan belekeseredtek a harcba, melyet kis kertjükért, otthonukért, netán évtizedek munkájával megalkotott, mindenki számára nyitott, növénykülönlegességeket tartalmazó arborétumukért folytattak, s mely harcban alul maradtak.

Pécsbányán a természetvédelem a táblák kihelyezéséből áll: „Természetvédelmi terület.” No, meg a matuzsálem-korú szelídgesztenyefák termésének betakarításából (rablógazdálkodás). Repedező házfalak, megsüllyedt udvarok, gyökerüket csupaszon mutogató fák - mind, mind a bánya s a mai napig tartó külszíni fejtés robbanásainak károsultjai. Sokan eladták házukat,

lakásukat, bár a bánya módosította nagyratörő elképzeléseit. Az üresen maradt, sokszor komfort nélküli, olcsóbérű porták új lakói sokgyermekes cigány családok, valamint meghökkentő küllemű, kicsapongó életmódot folytató lumpen elemek lettek.

Mások a megélhetési nehézségek miatt falura költöznek, ott remélve a könnyebb boldogulást. Helyükre gyakran olyan családok vagy csonkacsaládok kerülnek, ahol a szülők munkanélküliek. Alacsony iskolázottságuk miatt ők kerültek először cégüknél az utcára... Kevés a jövedelmük, s az esetek nagy részében nem a gyermekük iskolai boldogulása életük fő problémája...

Ilyen szociális háttérből kerülnek hozzánk az iskolába a gyermekek.

Néhány elgondolkodtató tény:

- több tanévre visszamenően a tanulók szülei közül nincs egyetlen úgynevezett értelmiségi szülő sem;
- tanulóink 70 %-a tartozik a „hátrányos” helyzetű kategóriába;
- az iskolába járó tanulók létszamarányának csökkenésével párhuzamosan emelkedik a cigánygyermekek létszáma:

1989. az összes tanuló	4,0 %-a cigány etnikum
1990. az összes tanuló	10,0 %-a cigány etnikum
1991. az összes tanuló	13,2 %-a cigány etnikum
1992. az összes tanuló	25,3 %-a cigány etnikum
1993. az összes tanuló	32,4 %-a cigány etnikum

Mi bújik meg e párhuzam mögött? Egy probléma mikroméretben, ami a társadalmi életben makro szinten is mindennapos. Egy bűvös szó, egy fogalom, mely negatív jelentéstartalommal bír: az ELŐÍTÉLET.

„Ebben az iskolában sok a cigány. Nem iratom be ide a gyerekeimet.”

Ilyen, s hasonló megjegyzések röpködtek a buszon, a boltban, s az „ítélet” terjed a telepen, a városban, stigmaként tapadva a Pécsbányai iskolára. Pedagógus kollégák hangján is érződik néha az érdekes felhang:

„Ti vagytok az a cigányiskola, ugyeeee?”

Érdekes, a Pécsszabolcsi iskolára is hasonló bélyeg került annak idején, s kijut a „jóból” a Vámház utcai iskolának is...

Tavaly ősszel a telepen megtartott fórum jellegű összejövetelen néhány kartársammal együtt részt vettünk. Három, akkor még számunkra ismeretlen szervezet mutatkozott be, ismertette elképzeléseiket, melyek beilleszkednének Pécsbánya életébe. Közülük az egyik a „Gandhi Alapítvány” volt.

Ők tehetséges cigánygyermekek számára gimnáziumot kívántak létesíteni Pécsbányán. Sistergett a teremben a levegő - nem a tervet támogató és bátorító szavaktól... A „gandhisok” nem Pécsbányán fognak gimnáziumot létesíteni... (Jelzem: más, technikai nehézségeik is nyomós érvként hatottak döntésük meghozatalakor.)

A másik társadalmi méretű gond a cigány-cigány között felmerülő ellentét. Erre a jelenségre is van bőven példa. Egy tavalyi eset:

A 3. osztályba egyetlen cigány fiúcska járt. Pajtásai, tanítónénije nagyon szerették a jobb sorsra érdemes, értelmes, csendes fiúcskát.

Édesanyja hetente cirkuszolt valamiért, vádaskodott és jeleneteket rendezett az iskolában, hogy aztán pár nap múlva bejöjjön s elnézést kérjen viselkedéséért. Gyermekai, különösen ez a kisfiú s első kishúga már felfogták értelemmel anyjuk viselt dolgait, szégyellték magukat egy-egy ilyen jelenet után. A 2 évente változó élettárs, a szoba-konyhás lakás, az évente születendő kistestvérek koravénné tették ezt a két gyermeket. S tavaly az akkori élettárs is otthagya ezt az asszonyt, akinek kényelmesebbé vált az időközben elcserélt lakás révén a legközelebbi iskolába átíratni gyermekeit. Meg is tette, de előtte mindenütt elhíresztelte, hogy azért viszi el tőlünk gyermekeit, mert ebben az iskolában túl sok cigány gyerek jár, akik bántalmazzák az ő két kicsi gyermekét, s ő ezt nem tűrheti.

S egy idei történet:

Két gyermek érkezett egy Somogy megyei kisfaluból iskolánkba. Testvérek. Anyjuk elmesélte, hogy a rajtuk lévő ruhán kívül nemigen van más holmijuk. Éjjel menekültek el a faluból, anya és öt gyermeke, a legidősebb harmadikos, az én osztályomba jár. Valamiféle kolompárbeás ellentét miatt a falu rájuk akarta gyűjtani a házukat...

Lényeges problémának tartom a cigánygyermek körében a bukás, osztályisméltés kérdését. Az évek során azt tapasztaltam, hogy a bukás s a lemaradás s az általa okozott kudarcélmény szinte törvényszerűen bekövetkezik. Hiszen az iskola nincs felkészülve a cigánygyermek körében keletkezett gondok befogadására, azok megoldására. Nincs felkészülve a másság elfogadására, mert az más módszert, más eljárást, más törvényeket igényelne, más tempót, átütemezett programot, s ez „macerás” hiszen nem használhatók a bevált klisék és sablonok. Váltani és változtatni kéne, nemcsak szép, jól hangzó szövegeket hangoztatni a pedagógus szabadságáról, választható módszerekről.

Gyakorló édesanyaként is állítom: normál képességű két gyermekem is agyonterhelt. Sok felesleges dolgot kell tudniuk, folyton mérik a teljesítményüket, minden munkalapon történik, nincs idő az anyag érlelésére, begyakorlására. S persze jön korunk örülete, az alsóban tanítandó idegen nyelv. Minden idegszálam borzolódik, naponta kínlódás, gyötrődés az otthoni leckekészítés. Pedig van sok remek, pedagógiához, pszichológiához értő szakemberünk. Pl. Vekerdy Tamás. Miért nem ők találnak ki gyerekekre, életkorra szabott módszereket, programokat?!

Visszatérve a cigánygyermekhez: hát hogyan is tudnának ők, helyzetüknél, vérmérsékletüknél fogva ebben a rohanó, türelmetlen, elembertelenedett világunkban labdába rúgni?

A dolog másik oldalát is figyelembe véve: akarnak-e a cigánycsaládok az úgynevezett „magyar” családokkal egyenrangúvá válni? (már amelyik magyar család normatívát jelenthet számukra)

Olyan tapasztalatom is van, hogy bizony kényelmesebb a hátrányos helyzetre, sok gyereke, szegénységre, fürdőszoba nélküli lakásra hivatkozni, elvárni a társadalom segítségét, az iskola türelmét, a pedagógusok jóindulatát, mintsem bármiféle kicsi erőfeszítést is tenni - a saját gyermeke miatt s érdekében egy-egy cigánycsaládnak.

Napjainkban hálátlan feladat pedagógusnak lenni, iskolában tanítani. Rengeteg az elvárás az iskolai munkával kapcsolatosan, ami nem az iskola feladata lenne. Elsősorban a szülőké, uram bocsá' az óvodáé lett volna, ahova a gyermek 3 vagy 4 éven át járt. S mégis úgy kerül beiskolázásra, hogy nem ismeri a színeket, nem tud önállóan öltözködni, nincs tisztában az irányokkal, nem tud egy ép vonalat húzni, hisz a ceruzatartása is helytelen. Nem beszélve a

higiénés- és közösségi szokások használatáról, amiknek 1. osztályba lépéskor bizonyos szinten már működniük kéne.

S van olyan gyerek is, aki sem oviba, sem előkészítőbe nem járt, s így kerül beiskolázásra.

A Pécsbányai iskolának sok ilyen elsőse, sok ilyen alsósa, ilyen tanítványa van. Sokszor éreztem, hogy kevés a türelmem, a lelkiismeretem, a megoldandó feladatok sziszifuszi munkát jelentenek, s összeroppanok a súlyuk alatt. Szeptemberben elindul a munka, a tanítás. Elindul a szekér, s minden évben belezökken a kerék ugyanabba a kátyúba, akárhányadik osztályt tanítok. Itt kellene továbbjutni, s azt a bizonyos kátyút hosszú időre kiküszöbölni.

Van egy álmom: elképzelek egy olyan iskolát, ahol a szülő szereti, neveli, gondozza a gyermekét, a tanító tanít, oktat, nevel, a gyermek pedig tanul, ismereteket gyűjt s a tanultakat alkalmazva előbbre jut. Még ilyen idilli körülmények között is adódhatnak gondok. Ezzel szemben a napi valóság egész más. Az iskola sokszor kénytelen felvállalni olyan dolgokat, amelyek a szülő feladatai lennének. Pl. kiharcolja a segínyt a rászoruló cigánygyermeknek, de a gyermek abból csak akkor profitál, ha meg is veszi a tanítónéni a tanszereket s el is zárja tanítás után őket.

Így biztos, hogy másnap is lesz taneszköze kis tanítványának.

„... a jószándék kevés, több kell...” - írja a költő, s valóban, kevésnek tűnik az elfogadó szemléletű magatartás. A pedagógus megértő, elfogadó magatartása egyoldalú munkakapcsolat, hiszen néhány kivételtől eltekintve az évek során, a cigányszülők többsége passzív módon reagál az iskolai életre. Nem elég a notórius hiányzást produkáló gyermek szüleivel szemben a hagyományos ügymenet sem, hiszen kifizetve a büntetést az eset többször is megismétlődik. A gyermek lemarad, egyre több lesz a túlkoros gyermek, akik bukdácsolva eljutnak a felső tagozat 6-7. osztályáig, onnan kimaradva, a tanköteles kort betöltve nemritkán családot alapítanak.

A gondok égetőek, sürgősen jó megoldást kellene találni.

Ez azonban nem csak a tanítókra váró feladat. A költő szavaival:

„... rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi dolgunk, és nem is kevés.”

Végezetül egy ötlet-csokor, ami a Pécsbányai iskolában a helyi sajátosságokat figyelembe véve talán megvalósítható lenne, s általuk talán a cigány tanulóink iskolai élete problémamentesebbé válna:

- kapcsolat felvétele, együttműködés kiépítése a városban működő - szűkítve a kört - az úgynevezett keleti városrészben működő cigányszervezetekkel;
- családsegítő szolgálat kialakítása az iskolában, (kapcsolatfelvétel már működő ilyen szervezettel - pl. Esztergár Lajos családsegítő szolgálat - munkájuk tanulmányozása, iskolánkban a rászoruló családok segítésének megszervezése általuk vagy a tapasztaltak segítségével);
- alsó- és felső tagozaton a szakkorrepetálás megszervezése, felzárkóztató foglalkozások indítása;
- olyan cigányszülők felkutatása, akik úzik vagy ismerik az ősi cigánykézműves foglalkozásokat (kosárfonás, teknővájás stb.). Őket vendégül hívni egy-egy órára (rajz, technika, osztályfőnöki), esetleg szakköri foglalkozásra. Megismerkedni munkájukkal, munkaeszközeikkel, elkészült szépséges munkadarabjukkal;

- rendhagyó fogadó óra bevezetése, meghatározott időközönként az iskola épületében pedagógus, védőnő (esetleg gyermekorvos) és jogász részvételével. Ők válaszolnának az érdeklődő szülők nevelési, egészségügyi, jogi kérdéseire;
- feltétlenül elő kellene fizetni valamelyik cigány hírlapra;
- bekapcsolódhatna az iskola a rendőrség által szervezett úgynevezett DADA programba. (remélhetően nem csak a budapesti rendőrségnél működik ez a program);
- meggondolandó egy olyan foglalkozás életre hívása, mely a cigány tanulókkal megismertetné népük történelmét, művészetüket, művészeiket, nyelvi és egyéb kultúrájukat.

S hogy mindez kivel, mikor, miből?

Nos, érdemes lenne ezen is gondolkodni egy olyan peremterületen lévő iskolában, mint a Pécsbányai Általános Iskola, ahol a tanulók 32,4 %-a cigány származású.

Jakab Istvánné

CIGÁNYTANULÓK KÖRNYEZETÉNEK VIZSGÁLATA A DEVIÁNS VISELKEDÉSFORMÁKKAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

Bevezetés

Mióta élnek cigányok Istvándi településen?

Milyen változásokon mentek keresztül napjainkig?

1945 előtt a faluban, illetve a falu szélén zenész cigányok éltek. Az akkor virágzó, nagy vásári forgalmat is lebonyolító községben fontos szerepet töltöttek be.

Ők szórakoztatták a falu népét, és a település közepén álló híres „Nagykocsmában” a megszálló vendégeket.

A háború megváltoztatta a zenész cigányok helyzetét.

Az államosítás következtében a nagyvendéglő megszűnt ilyen céllal működni, és ők munkát keresve nagyobb településekre, Barcsra, Babócsára költöztek.

A vándorló cigányok alkalmanként érintették a falut, kosárfonással, gyógynövénygyűjtéssel, üstfoltozással foglalkoztak.

A felszabadulás után néhány család - akik éppen átmenőben voltak - a falu végén telepedett le.

„Beás cigányok a falu határában az akkori istvándi szőlőktől 2-3 km-re Kolompérosnál és a Tetővári kútnál laktak.

Teknővájással foglalkoztak, amit a falvakba hordtak eladni, vagy pedig élelemre, ruhára cserélni. Alkalmi munkát is vállaltak, rendszerint házaknál.”¹

„Az a terület, ahol laktak, kb. 2 kh. volt, a ‚Szöke’ család tulajdonát képezte, ezt bérelte 12-13 cigánycsalád.”²

Eleinte egy-két család jött közelebb a faluhoz.

A falu szélén a Széchenyi utca végében („Főszögön”), jobb oldalon kaptak engedélyt letelepedésre (1959).

Ide aztán pár éven belül követték őket a többiek is.

A Rákóczi utca végében („Csallánszögön”) is alakult egy kisebb telep a téglásgödör mellett.

A cigányok zárt közösségben, életmódjukat tekintve hagyományaikhoz híven éltek. „A telepnek volt egy bizonyos rendje, amit mindenkinek be kellett tartania. Gunyhóikat gondozták, meszelték, tapasztották évente többször is. A környékét is naponta separték, takarították.

¹ Jakab István nyugdíjas, volt tsz. elnök

² Szalonny Lászlóné nyugdíjas védőnő

Megvetették, kiszólták maguk közül a rendetlen ‚motykos’ asszonyt. Bizonyos tisztasági szabályokat betartottak: gunyhó belső rendje, főzés körülményei, ruházat.

Relatív tisztaság volt rájuk a jellemző.

Az asszonyok nem dolgoztak, a férfiak a környékbeli erdőgazdaságban vállaltak munkát.”³

„Élt ezen a telepen egy híres cigány, bizonyos ‚Hosszú Pali’ ” (A „Hosszú” megkülönböztető ragadványnév).

Istvándi lakossága a faluba való beköltözésüktől számítva (1959) tőle származtatja a további cigány lakosságot.

Ugyanis két felesége volt: Orsós Rozi és Orsós Böske.

(Azért „Rozi” meg „Böske”, mert más valaki volt szintén a megkülönböztetés miatt a Rozalicska, Rozál, Rozika, Bözsi, Jerzs, Jeca, Jeda) Mindegyik feleségének volt egy-egy gunyhója egymással szembe építve. „A két gunyhó egy tetőszerkezettel volt összekötve, amely oszlopokon állott, mint egy nyitott, fedett folyosó.

Ha a férj egyik gunyhóból a másikba akart menni, ne ázzon meg, ha esik az eső. Ha a nap elől akart elbújni, alatta tartózkodott, heverészett középen, bizonyítva, hogy egyformán tartozik mindkettőhöz.

Egyik este az egyik gunyhóban, másik este a másikban lakott felváltva, s betartva a szigorú rendet.

Ha netán tévedett volna, iszonyú csete-paté igazította helyére a dolgokat. Mindegyik feleségétől 11-11, azaz 22 gyereke született. A két feleség különben testvér volt.

A szomszédos Szulokba jártak el dolgozni házakhoz.

Alkalmi munkát vállaltak ruháért, élelemért.”⁴

1976-ban lassan megkezdődött a telepek felszámolása.

Lebontották a telepi gunyhókat, a cigánycsaládokat fokozatosan beköltöztették olyan lakóházakba, amelyekből a fiatalok régen elköltöztek, az öregek pedig kihaltak.

A zárt közösséget csak (formájában) annyiban sikerült felbontani, hogy a házak nem telepi rendszerben voltak, hanem egymás után, a falu szélétől visszafelé.

Milyen házakat tudtak megvenni a cigányok?

A legtöbb magyar falu szerkezete olyan, hogy minden nevezetesebb épület a falu középpontjában volt. Templom, jegyzőség, bíró, kocsmá, mészárszék, később Tanácsháza, Kultúrház, Posta, Orvosi rendelő, Iskola stb. Ezek közelében épültek a legtehetősebb gazdák házai.

Az ő házuk, portájuk, birtokuk volt a legnagyobb, és innen számítva mindig kisebb és kisebb a falu vége felé haladva.

³ Orsós György tsz. nyugdíjas, volt östelepi lakos, Szalonnay Lászlóné nyugdíjas védőnő

⁴ Huszár István: Társadalmi Szemle 1981/6.

Istvándi esetében is volt, van egy nagy tér, ebből nyúlik ki sugár alakban 6 utca. A falu vége felé tehát akkor is a legszegényebbek laktak, akiknek nem tellett arra, hogy téglaházat építsenek, s így házaik csak vályogból készültek.

Később sem jutott arra, hogy átépítsék, csak a tetőszerkezetet cserélték ki. A zsindelet, vagy a zsuppot felváltotta a cserép. Ezek a házak rendszerint egy konyhából, egy szobából, egy kamrából álltak. A gazdasági udvar épületei téglából, vályogból épültek, de mind egytől-egyig takaros rendezett porta volt.

Abban az időben ezek a házak 30, 50, 100 ezer Ft-ba kerültek. Tanácsi kölcsönrel tudták megvenni, rendszerint a teljes berendezéssel együtt. Később aki igyekezett, takarékoskodott, tudott magának venni nagyobb, szebb, drágább házat is - már közelebb a falu központjához -. A régit eladta rokonának, vagy egy éppen szétköltöző cigánycsaládnak.

A falu lakossága nem fogadta kitörő örömmel a betelepítést.

Amikor a helyi tsz-ben is áttértek a rendszeres havi munkabér kifizetésére (megszűnt a munkaegység), a cigány férfiak is vállaltak munkát. Sokan otthagyták az erdészetet.

Számukra a tsz. biztosabb megélhetést jelentett.

Így volt háztáji földjük, tarthattak állatokat, kérhettek előleget. Mivel mindenki mindenkit ismert, nem volt gond azonnal észrevenni a reggeli munkaosztásnál, ha valaki nem jelent meg munkahelyén. Már ült is kerékpárjára a brigádvezető, és személyesen ment ki érte.

Mindig ügyeltek arra, hogy a 18 munkanap meglegyen, nehogy családi pótlék nélkül maradjon a család.

Ha kellett, egy 10 órás munkanapból két 5 órásat alkottak.

Fizetésnap után igazolatlan hiányzásokor 1-2 esetben szemet hunytak, és nem adták ki azonnal az illető útját. Mivel ebben az időben önálló tanács, önálló tsz. volt, olyan igazi faluközösség alakulhatott ki, ahol mindenkinek a legkisebb gondját is ott és azonnal, helyben meg lehetett oldani, mint egy igazi nagy családban. A cigányok minden gondjára, bajára volt megoldás. Mivel a tsz. jól fizető, gazdag tsz. volt, gyarapodott a falu és a falu népe is.

Amikor a biológiai táplálékláncolatból kiesik egy láncszem, felborul az egyensúly.

Istvándi esetében mondhatni 3 láncszem esett ki, ami szinte életképtelenné tette a falut.

A legelső probléma (ami akkor még nem volt olyan súlyos, mint ma), hogy a felső tagozatnak a szomszéd községbe, Darányba kellett iskolába járnia.

A második probléma a tanácsok egyesítése volt, minden társközség másodrendűnek érezte magát (ma már harmadrendűnek).

Félt - és nem ok nélkül - a visszafejlődéstől. Lassan kezdett elszivárogni a lakosság.

„Nem baj”, van még óvoda 45-ös létszámmal, alsó tagozat 75-85 fős létszámmal. Jól működő KISZ, Klub, sok fiatal - gondolhatták.

A harmadik és egyben a legnagyobb probléma, amely gyógyíthatatlan csapást mért a falura (szintén a cigány lakosságra is) a tsz. összevonás.

Következményei: eltűnt a tsz-vezetőség, az alkalmazottak, az agrárértelmiség, elvitték a gépeket, lovakat, kiirtották a gyümölcsöst, épületeket bontottak le, adtak el.

Odalett a biztonságos megélhetés, legfőképpen a cigányok számára. Ezt a csapást már nem viselte el a falu. Felbomlott a jó faluközösség. Aki értelmetlennek látta a falu mesterséges elsorvasztását, volt mit eladnia, és városba, máshová költözött.

A falu elöregedett, s enyészetnek indult. A változás azokon mérhető le, akik itt maradtak. Senki nem jött már ki a központból szölongatni a cigányokat, hogy menjenek dolgozni.

Egyik igazolatlan nap a másik után, majd jött a felmondás.

Alig kezdtek el, alig próbáltak meg normális életet élni, újból zuhantak is vissza a régibe. Ők nem adhattak el házakat, hogy pénzhez jussanak, nem örököltek, nem költözködhettek.

Így jött létre a cigányságnak az a része, amely segítség nélkül képtelen a kiemelkedésre.

A segítséget nyújtó, de követelni is tudó biztonságos kereteket felváltotta az olyan megoldás, amely csak elodázta, egy-egy időre elcsitította a felgyülemelő bajokat, problémákat.

Az új elnökválasztást segélyosztás követte (a népszerűséget növelendő). Ez megtörtént minden nagyobb ünnepkor. Aztán elmaradt, éppúgy mint az a tanszersegély, amelyben pár évig részesítette a tsz a nagycsaládosokat. Így aztán a cigányság egyre súlyosbodó gondja-baja a tanácsra és az iskolára maradt.

A nemtörődomség hatására a cigányok körében is megváltozott a munkához való hozzáállás. (Való igaz, amíg őket nézzük, nem látunk mást. Pedig a munkamorál, a fellazult erkölcs, a felelőtlenség, a „köznebiztonság” stb. az ő nyakukba nem varrható, mert ők nem kezdeményezők, hanem követők. Miért pont ők ne sodródának az árral?) Elbocsátás a tsz-ből, ingázás Pécsre, Barcsra, igazolatlan hiányzások, újra munka nélkül. És ami ezután törvényszerűen következik, elkeseredés, ivászat, lopás, garázdaság, börtön, a család előtt a sivár kilátástalanság, a tökéletes nyomor. Mindennapi példa: Ördögi kör. „Ref.” alatt áll a cigányság férfainak nagy része. Behatárolt körben mozoghat, munkát sem keresni, sem vállalni nem tud, fel sem veszik. Ha meg elítélt, akkor azzal az indokkal, hogy ügyis börtönbe megy, nem vállal munkát. Igen ám, de a börtönök zsúfoltak, várni kell, amíg rákerül a sor. Ez pedig néha 6 hónap, 1 év, 2 év. Ez idő alatt biztos, hogy elkövet valamit, amiért újra elítélik. Mire börtönbe kerül, az 1-2 év felszaporodik 4-5 évre. Időközben egy-egy elvonókúra Nagyfán - eredménytelenül.

A családról ez idő alatt a tanács gondoskodik, meg később is. De szűkös a segélykeret, hiszen azt nem csak a cigányokra adták. Sok a körzetben az olyan nyugdíjas, akinek a nyugdíját rendszeresen ki kell egészíteni, mert jóval a minimumszint alatt van.

Korábban a segélyt kiosztották a családoknak, de rendszerint az lett a vége, hogy itálra költötték.

Ebből okulva a gyámügyes, a védőnő, az iskolai GYIV-esek bevásároltak a családnak, élelmiszert, ruhát vettek. Először szégyelltek, és bosszúból eladták fele áron a lisztet, cukrot, cipőt, ruhát. Ez valóban megalázó helyzet, de az összes rossz megoldás közül még mindig a legjobb rossz volt.

A növekvő árak, a növekvő szegénység kényszerítette rájuk a megértést, illetve belenyugvást, viszont növelte a gyűlölködést, a meg nem értést, a viszályt a cigány és a nem cigány lakosság között.

1975-ben az óvodában létrejött egy cigányokból álló csoport.

Itt naponta fürdették, másik ruhába öltöztették a gyerekeket.

A költségeket, a térítési díjakat a tanács fizette.

Nagy-nagy rábeszélésre minden három éven felüli cigány gyermek járt óvodába. Eleinte hónapokon keresztül nap mint nap ki kellett értük menni és begyűjteni őket.

Később - amikor a szülők megszokták vagy megértették, hogy ez így helyes, vagy pedig rájöttek arra, hogy amelyik nincs otthon, arra legalább nincs gondjuk - vegyes csoportokat hoztak létre a gyorsabb beilleszkedés érdekében.

Érdekes dolog, hogy ez milyen felháborodást váltott ki a nem cigány szülőknél, bár az iskolában kezdettől fogva vegyes osztály volt, s az nem volt baj.

Mire ezt a tényt is mindenki megszokta, az elszivárgás következtében az egyik óvónő a másikat váltotta, többnyire képesítés nélküliek.

Az egyre növekvő árak növelték a terheket is, amit sem az iskola, sem a tanács már nem tudott finanszírozni a minden évben megfarigcsált segélykeretből. Kérték a szülői hozzájárulást is. De miből!? Így aztán rendszertelenné vált az óvodákba járás, az iskolába olyan gyerekek kerültek, akik 2-3 év elmaradással álltak a rajtvonalhoz. Hiába utalták őket bárhova, a szülők nem vitték el őket felelőtlenségből, de anyagilag sem bírták volna a gyerekek korrekciós vagy kisegítő iskolába való járatását.

Maradt a gyermekeknek az otthoni állandó negatív példakép, amely biztos táptalaj a nyomor hosszú időre való konzerválásához. Ez a kilátástalanság tömeges devianciához vezet, amelynek következményeit nem oldja meg a hosszabb-rövidebb időre szabadságvesztésre ítélt szülő, 4-5 év rengeteg idő. Az anya 7-8 gyermekétől munkát vállalni nem tud, esetleg alkalmi munkát vállal a faluban élelemért, ruháért.

A gyermek nem jár rendszeresen iskolába, elmegy fillérékért dolgozni házakhoz (favágás, kerti munka, állatgondozás), hogy segítsen az anyján, testvérein.

Ha amúgy is gyengébb képességű, lemarad a tanulásban, és az évről-évre megszerzett minimumszintjével az 5-6 osztályban nem tud mit kezdeni. A mindennapos bejárás gondjai, hiányos felszerelés (főleg télen a ruházat), igazolatlan hiányzások, cigaretta, lopás, verekedés, bukások sorozata után bekövetkezik a felmentés 12-13 éves korra. Mire az apa szabadul, már ott van az utánpótlás.

Örvendetes tényként szólhatok azokról a családokról (nem kevesen vannak ők sem), akiknek a beilleszkedésük megtörtént, rendszeresen dolgoznak, törekednek a minél többre és jobbra. Olyan mérvű az integrálódásuk, hogy sem ők, sem a falu, „nem számítja, tartja” őket cigányoknak. Alig, vagy egyáltalán nem érintkeznek olyan cigány családokkal, akik számára „megállt az idő”.

A saját nyelvükön ritkán szólalnak meg, akkor is csak otthon. A nevüket is megváltoztatták. Ők többnyire közelebb laknak a falu központjához, vegyülve a nem cigány lakosokkal. Szándékosan nem készítettem olyan összehasonlítást, amely kimutatná korábbi évekhez viszonyítva a kiemelkedők arányát, mert az hamis képet mutatna.

Ugyanis akik az integrálódásnál tartanak, már évekkal ezelőtt tudatosan is, meg ösztönzésre is, hajlandók voltak a beilleszkedésre. Először ház, majd új ház, bútorzat, gépesítés, autó stb. Az ilyen arányú fejlődés évenkénti beszámítása tenné hamissá az adatokat. Mert ugyanakkor a másik oldal úgy él, ahogyan 20 évvel ezelőtt vagy rosszabbul. Nem mondhatom pl. azt, hogy a fejlődés a cigány lakosságra nézve közepesen lassú ütemű, mondjuk 50 %-os, mert ez csak számszerűleg igaz.

Ha betekintünk a %-ok mögé, akkor derül ki, hogy mekkora a két pólus közötti ellentét, hányan vannak, akik a holtpontról sem tudtak kimozdulni.

Ők képezik a megvizsgált családok nagyobb részét. Nem kiválogatva, vagy szűrőpróbaszerűen, hanem a tagiskola összes cigány tanulóját vizsgáltam és az ő családjukat.

A téma néhány fontos szakirodalmi vonatkozása

A hátrányos helyzetről

„Hátrányos társadalmi helyzetben azok a személyek, illetve családok vannak, akiknek szükséglet-kielégítési lehetőségeik, életkörülményeik, s lehetséges életmódjuk a társadalom többségénél lényegesen rosszabb.

A hátrányok több dimenzióban nyilvánulhatnak meg: az alacsony jövedelem és fogyasztási szint, a rossz lakáskörülmények és lakókörnyezet, az alacsony iskolai végzettség és műveltségi színvonal, a nagyon nehéz és az egészségre ártalmas munkakörülmények, a gyermeki felnevelkedés veszélyeztetettsége, a betegség, testi, vagy szellemi fogyatékoság, rokkantság, az idős kor különleges nehézségei, a deviáns viselkedésű családtagok mind-mind a hátrányok megnyilvánulásai, és egyben okai. A hátrányos helyzet különlegesen súlyossá válik ha a különféle hátrányok halmozódnak.

Abszolút vagy normatív jövedelmi vizsgálatról akkor beszélünk, amikor meghatároznak egy jövedelemszintet - meghatározott időpontban - amely az emberi szükségletek valamilyen minimumának fedezésére elegendő, és azt tekintik szegénynek, akinek a jövedelme a szint alá esik.

Relatív vizsgálat szerint azt tekintik „szegénynek” akinek a jövedelme lényegesen elmarad az átlagjövedelemtől, a számtani átlagnak, vagy a medián jövedelemnek a felénél, vagy 40 %-nál alacsonyabb.

A hátrányos helyzet problémáját nem szabad azonosítani a cigányság problémájával. A cigány népesség egy részének helyzete mégis fokozott figyelmet igényel, mert életmódjuk különösen időigényessé teheti társadalmi beilleszkedésüket.

A társadalmi hátrány mindig társadalmilag akceptált, átlagos szükség-kielégítéstől való elzártságot, megfontoltságot, depriváltságot jelent.

Halmozottan hátrányos helyzetről akkor beszélhetünk, ha a társadalmi hátrányok összekapcsolódását más típusú előnyöknek kompenzálják, a hátrányok kumulálódása az egyéneket, a társadalmi csoportokat az akceptált átlagos szükséglet-kielégítésben általában korlátozza.”⁵

A devianciáról

„Általános jelleggel azt nevezzük deviáns magatartásformáknak, amely az adott társadalmi normáktól lényegesen eltér.

Felnőttkorban a bűncselekményt, az alkoholizmust, az öngyilkosságot sorolják alapformaként ebbe a témakörbe.

⁵ Szegő László: A hagyományos cigány közösségek belső szerkezete

A fentiekén kívül deviáns magatartásformáknak tekintettük még az analfabétizmust, azaz a tankötelezettség normaszegését is, mint konkrét pedagógiai, de általános társadalmi kihatásában is jelentős devianciát.

A következőket tekintjük gyermekkori deviáns magatartásformáknak:

1. csavargás
2. verekedés
3. lopás
4. dohányzás
5. alkoholfogyasztás
6. öngyilkossági kísérlet
7. elmebetegség

... A hazugság, a trágár beszéd a gyermekkori deviáns magatartásformák általános kísérőtünetei. Jellemző a közösségellenesség, közösséggel szembeni passzivitás is...

A deviáns magatartásformák kialakulása folyamat jellegű, amely folyamatban az endogén tényezőknél általában meghatározóbb a mikrokörnyezet permanens hatásrendszere.

A gyermekkori deviáns magatartásformák elemeinek a személyiségbe történő beépülését és rögzülését, a mikrokörnyezet deviációs jellegű hatásainak minősége és gyakorisága determinálja. E hatássorozat minél korábbi életkorban és minél intenzívebben érzi a fejlődő személyiséget, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a deviáns magatartásformák a személyiség tartós elemeivé válnak.

Ennek következménye pedig az lesz, hogy az egyén cselekedeteit, nézeteit túlsúlyal fixálódott devianciák irányítják, ami társadalmi-erkölcsi szempontból már negatív értékeket jelent.

Az egyénre minél több és intenzívebb deviáns magatartásforma jellemző, a folyamatjellegből következően annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy egyrészt a meglévők a kölcsönhatás révén erősítik egymást, másrészt újabb magatartásformák épülnek be a személyiségbe. Ezt a jelenséget deviációs transzfernek nevezzük, amelynek jelentős szerepe van a gyermekkori deviáns magatartásformák kifejlődésében.”⁶

A kutatás célja, megszervezése, módszerei, körülményei

A kutatás célja:

Feltárni azokat a környezeti okokat, amelyek elsődleges meghatározói a tanulók deviáns magatartása kialakulásának.

Megvizsgálni az okát annak, hogy egyes családoknak, ha lassan is, de sikerül a társadalomba való beilleszkedésük, míg mások képtelenek bármilyen összefogással is megtenni az első lépéseket ezen az úton. Annak vizsgálata, miért lehetséges az, hogy hosszú távon elkerülhetetlen a halmozottan hátrányos helyzetűek újratermelődése.

⁶ Szalonnay Lászlóné nyugdíjas védőnő

A kutatás megszervezése:

Nagy segítségemre szolgált az, hogy a községben mindenkit ismerek és engem is ismernek, mivel 23 éve lakom itt, és 20 éve dolgozom az iskolában. Minden cigánycsalád gondját, baját, örömét, bánatát, szokásaikat ismerve nem okozott problémát az őszinte kapcsolatteremtés az anyaggyűjtéskor. Ez elengedhetetlen feltétele annak, hogy a lehető legkisebb %-ban kerüljenek be hamis adatok, se megszépítés, se torzítás ne változtassa meg a valóságot.

Három szálon indítottam a kutatást:

- (a) az iskolában lévő gyermekcsoport vizsgálata.
- (b) Teljes környezettanulmány a családi háznál.
- (c) Egyéb adatok gyűjtése.

A kutatás módszerei:

Az iskolában a gyermekek körében rendszerint kötetlen beszélgetés keretében tettem fel a kérdőív rájuk vonatkozó kérdéseit. Az órák közti szünetben a gyerekek kisebb csoportja vett körül, vagy én csatlakoztam hozzájuk. A beszélgetés mindig meghitt légkörben zajlott. A 3-4 osztályokban egyéni beszélgetést alkalmaztam.

A teljes környezettanulmányt a családi háznál végeztem, rendszerint előre bejelentve érkezésemet.

Mindenütt megmondtam, hogy kutatómunkához van szükségem adatokra. Ugyanis környezettanulmányt rendszerint segítézés előtt szoktak készíteni. Nehogy félreértés legyen.

Rendszerint az egész család együtt volt. Kötetlen beszélgetés közben tettem föl a kérdőív kérdéseit, közölve, hogy amire nem akarnak, nem válaszolnak (Egyébként ilyen eset nem volt).

A kérdőívet szándékosan nem adtam ki előre, tudvalevőleg sok az írástudatlan. Így is sok kérdést meg kellett magyarázni.

Minden családot biztosítottam a titoktartás felől.

A kérdőívben egyaránt szerepelt:

nyílt, alternatív, lajstrom és kontroll kérdés.

Az „egyéb” adatgyűjtéskor egyéni interjút készítettem, véleményeket hallgattam meg.

Minden esetben felhívtam a figyelmet arra, hogy véleményüket, javaslataikat közölni szeretném, tehát felelős nyilatkozatokat kértem.

Az interjúban alkalmazott kérdések az alanyoknál más-más irányúak voltak, de azonos téma esetén ugyanaz volt a kérdés.

A kutatás körülményei:

Az iskolában végzett kutatás zökkenőmentes volt.

A családoknál egy délután rendszerint 1 vagy 2 családot tudtam meglátogatni, ügyelve arra, hogy lehetőleg optimális időpontban menjek. Többnyire a fizetés előtti napokat használtam fel, így nagyobb volt az esély arra, hogy nyugodt lesz a légkör, és nem indulatoktól fűtött válaszokat kapok. Sajnos így is két családnál a szülők illuminált állapotban voltak, ami nem volt éppen veszélytelen.

Ezeknél a család többi tagja is segített. 2-3 órát töltöttem egy-egy családnál. Ehhez tudni kell, hogy az olyan ingerszegény környezetben, mint ahol ők élnek, eseményszámba, ünnepszámba megy, dicsőségnek számít, ha idegen, vagy viszonylag idegen megy hozzájuk. Mindenütt igyekeztek a tőlük telhető legtisztességesebben fogadni. Az egyik családnál nem volt mire leülnöm (19. sz. családnál), és az anya nem engedte, hogy tuskóra üljek. Lekapta fejről egyetlen díszes keszkenőjét, és leterítette a tuskót. Hiába tiltakoztam, ráültettek erőszakkal.

Különben szó érné a házelejét, s az ő gondolkodásuk szerint az nagy szégyen lenne.

24 cigánycsaládnál végeztem vizsgálatot. A családokat nem névvel, hanem sorszámmal jelöltem. 35 gyereket érintett a vizsgálat, akik szintén névtelenek, számozva vannak.

A kérdőív feldolgozása a jelölt négy fő pont szerint történik két ágon:

családonként összesítve
tanulónként összesítve.

A tanuló szomatikus és pszichikus vizsgálata, (35 fő)

Születési súly, testsúly, testmagasság 1. osztályba lépéskor:

Meghatározó szerepe van a vérrokonásnak, az anyagi szervezet felkészültségének, aminek következtében a születési súlyuk is jóval az átlag alatt van. Egy egészséges újszülött súlya 3000-3200 g körül van. A vizsgált 35 tanulóból ezt csak 5 fő érte el (14,28 %). A vizsgált súlyuk átlaga alatt volt 13 tanuló (43,33 %). A normál átlagsúly 18 kg, az első osztályba lépéskor. Ez alatt volt 12 fő (40 %). Ez az átlag azonban nem a valódi képet mutatja, hiszen első osztályba lépéskor a legtöbb tanuló már túlkoros. A testmagasságuk átlaga 114 cm, ez alatt volt 15 fő (50 %) (Más iskolából jött tanuló « 5 fő » adatai hiányosak).

Tehát a legkritikusabb a helyzet azoknál, akik a saját átlaguk alá esnek:

43,33 %	40 %	50 %
---------	------	------

Születési súly	fő	%	Túlkoros (kontroll) %
2000-2500 g	13	43,33	42,83
2500-2900 g	12	40,00	
2900-3030 g	5	16,67	

Tápláltság	fő	%
alul	18	51,43
közepesen	16	45,71
túl	1	2,86

Túlkorosság (év)	fő	%
1	9	25,71
2	3	8,57
3	1	2,85
4	1	2,85
5	1	2,85
Összesen	15	42,83

Összefüggések			
Előzmény	%	Következmény	%
Legkisebb súllyal születettek	43,33	Túlkoros	42,83
Alul táplált	51,43	Bukottak	31,43

Látás, hallás:

A tanulók 28,57 %-nak volt problémája a szemével. Vagy rosszul, vagy gyengén lát. 31,42 %-nál jelentkezett probléma hallásvizsgálatkor. Ez a számadat lényegesen kisebb lenne, ha a szülők elvinnék a gyermekeket orvoshoz. Hiába szűrik ki évente őket az iskolában. Ha van beutaló, nincs rá pénz, hogy elvigye, ha mégis elviszi, nem tudja kiváltani a receptet. Netán kiváltja, de már kontrollra nem megy el, vagy ha összetörik a szemüveg, nem gondoskodnak pótlásáról. Olvasáskor is, de leginkább az íráskor jelentkeznek a problémák, képtelenek vonalközbe írni.

Pszichés állapot:

Pszichés állapot	fő	%
nappal sír	—	—
éjjel felsír	2	5,7
nappal bevizel	1	2,86
éjjel bevizel	14	40,00
beszékel	—	—
erőszakos	11	31,43
nyugtalan	7	20,00
félénk	2	5,71
lassú	3	8,57

A legtöbb problémát az éjjeli bevizelés mutatja. Ehhez nagyban hozzájárul a hiányos, illetve nem az időjárásnak megfelelő öltözködés. (pl. nem hordanak a lányok alsóneműt, náluk állandó a felfázás veszélye).

A fűtetlen, vagy gyengén fűtött lakás télen nagyban befolyásolja az állandó bevizelést.

Novembertől áprilisig szinte kibírhatatlan az erős ammóniaszag az osztályokban. Hálóruhájuk nincs, abban alszanak, amiben nappal is vannak, 7-10 napig hordanak egy ruhát.

Az erőszakos (31,34 %), és a nyugtalan (20, %) tanulók rendszerint azok, akik a családban a testvérek között a legnagyobbak, és az iskolában is túlkorosak.

Tudatában vannak annak, hogy erősebbek, és ezt ki is használják. Félénkség, lassúság azoknál fordul elő, akik nagyon fáradékonyak, és képtelenek tartós figyelemre. Rendszerint első osztályban a 11-14 kg testsúlyúak.

A szülőkre vonatkozó adatok (24 család)

Vérrokoni kapcsolat:

A vérrokonság a vizsgált 24-ből 15 családnál fordult elő, ez 62,5 %.

9 családban vidékről hozott magának feleséget a férj. Rendszerint unokatestvér unokatestvérel kötött házasságot, de előfordult testvér és féltestvér és egyéb variáció is. Egyik legkirívóbb eset, a 13. sz. családnál, ahol a házások anyáról testvérek.

Korábban a férj-feleség egy családban élt, a mostoha apja egyben apósa is O. Gy-nek. Egy másik esetben O. Gy. elvette testvérének a lányát. Több családnál már az előző nemzedék is hasonló rokonságban állt egymással. Ezt visszafelé kibogozni szinte lehetetlen, lévén mindenki Orsós, és a keresztnév gyakorisága is magas. Pl. Orsós Jánosból van 10.

Házasság	Család	%	
Normál	9	37,5	
Testvér	1	4,17	
I. unokatestvér	7	29,16	62,5
II. unokatestvér	6	25,00	
Egyéb	1	4,17	

A 62,5 %-os rokonházasság a vizsgált gyermekek 68,57 %-át érinti.

Megfigyelésünk alapja annak, hogy az olyan családoknál, ahol vidékről jött a feleség, más kultúrfokról indulnak a gyerekek, még akkor is, ha minden más környezeti körülményük megegyezik a többi családdal.

(Pl. 15. 16. 17. 24. sz. családnál) Az ilyen gyerekekkel - már a körülményekhez képest - öröm dolgozni. Viszont nyugtalanító, hogy őket is érik 10 éves koruk után olyan környezeti hatások, amelyek gátolják őket abban, hogy befejezzék az általános iskolát.

A családok 25 %-ában fordul elő szellemi,
29,17 %-ában testi fogyatékos.

Ez nyilván az előbbieket következménye:

rokonházasság 62,5 %	fogyatékos 54,14 %
----------------------	--------------------

Tehát majdnem minden rokonházasságra esik valamilyen fogyatékos. Újabban a szülők haza sem hozzák szülés után az olyan gyermeket, amelyiknek úgynevezett „hibája” van. Vagy ha igen, addig üldözik, kínozzák őket, míg vissza nem veszik tőlük.

Az ilyen gyermekek még szörnyűbb helyzetben vannak, mert saját fajtájuk gyötrését kell elviselniük. Mindenre felhasználhatók. Főként lopásra.

Analfabéta a családok 54,7 %-ában van. Ebben az adatban az, aki minimális szinten tud írni, olvasni - álnalfabéta - nincs bent. Számolni valamivel jobban tudnak (A gyakorlat - a pénz - tanítja meg őket.).

Tapasztalataink azt mutatják, hogy amelyik gyermeket számolni meg lehet tanítani, azt írni-olvasni is.

Fordítva nem igaz.

	Család	fő	%
Analfabéta	13	19	54,17
Szemleli fogyatékos	6	7	25,00
Büntetett előéletű	12	14	50,00
Testi fogyatékos	7	9	29,17
Alkoholista	9	12	37,50

„... az iskolát addig tartják szükségesnek, amíg a gyerekek írni-olvasni megtanulnak. Ezt elészségesnek tartják az életben való eligazodáshoz.

Évszázadokon keresztül végzett munkájukhoz nem kellett iskola, ez a tradíció alakította ki értékrendjüket az iskoláról, amely a szülőknél is tovább él. Számos cigány közösségben hiányzik a jó példa, a húzóerő is, és sokuknál teljesen bizonytalan, hogy gyermekük elvégzi-e a nyolc osztályt. Márpedig ha nem tudja elvégezni, akkor teljesen mindegy, hogy kettő, vagy öt osztályt nem tudott-e befejezni: a munkaválasztási lehetőségei ugyanazok.”⁷

A táblázat szerint a nők iskolavégzettségi aránya a rosszabb.

Az első törés 4. osztályban, a második törés 6. osztályban van.

A nyolc osztály elvégzésében a nők és a férfiak aránya 1:10/fő, ugyanakkor a női analfabéta: 20,83 %.

osztály	apa		anya	
	fő	%	fő	%
0.	2	8,33	5	20,83
1.	1	4,17	0	0
2.	1	4,17	2	8,33
3.	1	4,17	6	25,00
4.	6	25,00	3	12,5
5.	2	8,33	5	20,83
6.	1	4,17	2	8,33
7.	—	0	—	0
8.	10	41,66	1	4,17

Rendszerint (a túlkorosságot is beleszámítva) a nők 3., 4., 5. osztályból maradtak ki, mert férjhez adták (eladták) őket. Látható az is, hogy aki a hetedik osztályig eljutott, az elvégezte a nyolcadikat is.

foglalkozás	apa		⇒ 29,16	anya	
	fő	%		fő	%
Börtön	4	16,66	⇒	1	43,35
Mnk.	3	12,5	⇒	—	—
Nyugdíjas	2	8,33	⇒	—	—
Segédmunkás	10	41,67	⇒	1	4,35
Tsz. tag	5	20,84	⇒	3	13,04
Tsz. bedolgozó	—	—	⇒	2	8,70
GYES	—	—	⇒	5	21,73
Háztartásbeli	—	—	⇒	8	34,78
Takarító	—	—	⇒	1	4,35

A férfiaknál nem dolgozik 7 fő (29,16 %), szakképzettsége 79,16 %-nak nincs. A 20,84 % traktorosként dolgozik a tsz-ben, ez nagyon nem mondható szakképzettnek, de viszonylag mégis egy magasabb szint.

A nők esetében a 8 fő háztartásbeli (34,78 %) tulajdonképpen dolgozik, de csak alkalmi munkát tud vállalni a gyerekek miatt.

⁷ A pedagógia időszerű kérdései hazánkban, Sziklai Imre Cigány családviszonyok alakulása egy közösségen belül.

4 fő vidékre jár dolgozni (nagyobbak a gyerekek): (17,4 %).

A helyi tsz-ben dolgozik 13 fő (56,52 %), beleértve a GYES-en lévőket is. Alacsony iskolai végzettségük ellenére jobban el tudnak helyezkedni, mert megbízhatóbbak. Náluk kevésbé fordul elő, hogy a fizetés utáni napokon igazolatlanul hiányozzanak.

A számokat vizsgálva kitűnik, hogy az anyák felelősségtudata nagyobb, mert ha egyik fél sem dolgozik a családban, a betevő falatról akkor is az anyának kell gondoskodni. Szokásuk, hogy kiválasztanak, (kölcsonösen) egy vagy több „paraszt” családot, ahová rendszeresen eljárnak dolgozni, akár van munkahelyük, akár nincs (A cigánygondolkodás szerint, aki nem cigány, az mindenki paraszt, legyen az bárki.).

Igyekeznek rendes munkát végezni, nehogy egy ügyesebb cigányasszony kitúrja őket a helyükről. Mert biztosan tudják, hogy szorult esetben mindig kiségitik őket élelemmel, pénzzel, ruhával. Ha kell verekedéssel is, de megvédik maguk számára a „biztos forrást”.

A családok 50 %-ában van büntetett „előéletű”, ebben az adatban szerepelnek a „refesek” és felfüggesztettek.

Ugyanis ez nap mint nap változik. A 29,17 %-nyi alkoholista családok száma csak a totális képről ad számot. A „legjobb úton” lévőket, a még megmenthetőket nem soroltam ide.

„Mi adhat valakinek számottevő tekintélyt a cigány közösségen belül?

... Az eredményes életút a cigányoknál nem az anyagi javak fölhalmozásában, hanem abban áll, hogy hírt, nevet tud magának szerezni.”⁸

Mint ilyen: ki hogyan tud verekedni, hogyan járt túl a rendőrök eszén, hányszor volt börtönben, mennyit tud meginni, fehérbőrű, göndörhajú a felesége, szépen énekel stb.

„ - Hát az én fiam nem akárki, bérténviselt ember”. - mondta egy alkalommal a fiáról a 20. sz. családban az anya. Nyilván ők ezt nem tartják bűnnek. Ha a cigány meglopja a „parasztot”, az nem bűn, de ha a cigány a cigányt lopja meg, az igen, és azt nem is lehet megbocsátani.

Az alkoholizmus normális növekedésében nagy szerepet játszott az a korábbi rendelet, amely csak 9 órától engedélyezte a szeszital árusítását.

Nálunk ez fordítva sült el. Ugyanis azelőtt reggel munkába menetkor a kocsmába 1-2 dl-t ihatott, mert több pénze nem volt. A rendelet után kialakult „bögre csárda” rendszerben pedig annyit, amennyit csak akart, hiszen kapott hitelbe, s ha nem az egyiknél, akkor a másiknál. Mehetett a nap bármelyik órájában. Nem egy esetben a havi fizetés nem volt elég a hitel törlesztésére. A korlátlan italozási lehetőség következménye: igazolatlan hiányzás, felmondás a vállalat részéről, garázdaság, lopás, börtön.

Családforma	család, fő	%
teljes	22	91,66
csonka	5	20,83
kétgenerációs	3	12,50

Ez megint olyan számadat, amely minden felméréskor más és más képet mutat. Van olyan család, amelyik hétfőn még teljes és kétgenerációs, kedden csonka, szerdán teljes. Más fizetés előtt, alatt és után.

⁸ Jakab István, nyugdíjas, volt tsz. elnök

Állandó változás 11 családnál, 45,83 %-nál tapasztalható.

Ebben az esetben teljes családnak vettem azokat, ahol apa és anya van a családban. Nem számítottam bele, hogy hányadik házasság, hányadik élettárs. A csonka családba nem számítottam bele a jelenleg börtönben lévőket.

Szülők baráti köre:

	család	%
cigány	9	37,5
nem cigány	5	20,83
vegyes	10	41,66

Csak cigánnyal barátkozik 37,5 %, rendszerint az azonos életvitelűek (alkoholizálók, büntetett előéletűek).

Nem cigányokkal barátkozik 20,83 %. Ők a beilleszkedettek. Mindkét oldalon van barátja a 41,66 %-nak. Ide sorolhatók azok, akik a kezdeti lépéseket már megtették a kiemelkedés útján, de azok is, akik barátuknak tekintik azt a „paraszt” családot, akinél alkalmilag dolgoznak.

Tömegkommunikáció:

A 24 családból 19-nek van rádiója	79,17 %
A 24 családból 16-nak televíziója	66,67 %
A 24 családból 4 családnak egyik sem	—

Ez megint csak pillanatkép. Mert fizetéskor mindent megvesz, ha meg nincs pénze, akkor meg negyed áron eladja.

Gyakran előfordul az is, hogy zálogba adja valakinek, pl.: rádiót 500 Ft-ért. Ha nem tudja a pénzt megadni a kiszabott időre, azután már vissza sem kapja.

Rendszerint még fizeti a részletet, de TV már rég nincs.

9 család járát újságot	37,5 %
15 család nem járát újságot	62,5 %

Ez nem is csoda, hiszen a családok 54,17 %-ában van analfabéta.

Somogyi Néplap	6 család	25,00 %
RTV	7 család	29,17 %
Egyéb	5 család	20,83 %

IV/3. A tanuló környezete családonként

A ház anyaga, tulajdona, állapota:

A lakóházak 58,33 %-a vályogból készült, vagy vegyesen. Tégláépületben a családok 41, 67 %-a lakik.

Ezek többnyire a falu központjához vannak közel, míg az előbbiek a falu végén találhatóak. Mint a bevezetőmben említettem, a korlátozott anyagi lehetőségek miatt csak a kisebb, olcsóbb házakat tudták megvenni a cigány családok, tanácsi kölcsön segítségével. A szép, rendezett portákat nagyon rövid időn belül teleszerűvé tették. Minden gazdasági épületet elbontottak, a gyümölcsfákat kivágták, elégették.

A kerítést szétszedték, ami egyébként összetartozásukat hivatott jelezni. A vályogházak egyik jó tulajdonsága az, hogy meleg, melegebb mint a téglaház. Viszont állandó gondozást igényel, így évente javítani, tapasztani, meszelní kell, a nyílászárókat beékelni, mert az évszakok változásai következtében a vályog egyszer kiszárad, repedezik, máskor meg vizes.

Mivel ezt mindig elmulasztották, így az épületek

16,67 %-a	düledező
37,50 %-a	elhanyagolt
29,16 %-a	megfelelő
16,67 %-a	jó

Két családnál még ablaküveg sincs, fóliával, deszkával van borítva az ablakkeret. Több esetben előfordult, hogy ha az épület életveszélyessé vált, összedöntötték, és beköltöztek egy másikba. Önkényesen elfoglaltak egy olyan házat, amiből az öregek kihaltak, az örökösök meg távol laktak, aminek azután elképesztő következményei lettek.

saját tulajdonú házban lakik	79,17 %
nem saját tulajdonú házban lakik	20,83 %

Vagy meghúzódik valamilyen fűskamrában, mellékhelyiségben, vagy pedig az előbbieken leírtak szerint jár el.

A lakások 41,67 %-a	földes
A lakások 45,83 %-a	burkolt
A lakások 12,50 %-a	vegyes

A legritkább a padló és a parketta. Legtöbb esetben műanyagpadlót használtak a burkolásra, amit a földre, esetleg betonra tettek.

A lakás felosztása, a lakásban élők száma:

Nincs szobája	2 család	8,33 %	
1 szobája van	10 család	41,68 %	
2 szobája van	11 család	45,83 %	(31,82 % használja is)

Tehát 21 család (87,51 %) lakik egy vagy kétszobás lakásban.

Azonban legtöbb esetben hiába van két szoba, rendszerint a másodikban nincs berendezés.

Háromszobás lakás mindössze 1 családnak van. Konyha, vagy annak kinevezett valamilyen helyiség 95,83 %-ban van.

Rendszerint itt tartózkodik a család, és egyben hálólhelynek is használják (1-2 ágy).

Fürdőszoba 2 családnál van csak, 1-nél készülöben. Villany 16,67 %-nál nincs, mert az épület életveszélyességére való tekintettel kikötötték.

Mivel nem használnak, legfeljebb csak 1-2 helyiséget, nagyon nagy a zsúfoltság. Van olyan, ahol 1 főre 1-1,5 m² jut.

„... a Rétegződés - modell vizsgálat adatai szerint országos átlagban 21,8 m² jut egy főre... A laksűrűség és a tanuló szellemi fejlettsége között igen szoros kapcsolat van.”

A lakás bútorzata:

A lakás bútorzata	Család	%
jó	7	29,17
átlagos	7	29,17
elfogadhatatlan	10	41,66

A jó és átlagos minősítés az istvándi cigányok viszonylatában értendő

A tanulóval hányan alszanak egy szobában:

Család	fő	%
2	2	8,33
6	3	25,00
7	4	29,16
4	5	16,67
4	6	16,67
1	7	4,17

Tehát 9 családnál (37,51 %) 4-nél többen alszanak egy szobában.

Egy ágyban	család	%
egyedül alszik	10	41,67
ketten alszanak	8	33,33
hárman alszanak	5	20,83
négyen alszanak	1	4,17

Tehát saját ágya 58,33 %-nak nincs.

A zsúfoltság a hideg idő beálltával csak növekszik.

A lakások higiéniája	család	%
jó	5	20,83
átlagos	12	50,00
elfogadhatatlan	7	29,17

Az átlagos minősítés a cigányok viszonylatában értendő, hiszen az átlagos bútor náluk régi

Hiszen az átlagos bútor náluk: régi, kopott, szüette, régi szekrények, sublótok, ágyak, ami eleve a tisztaságot, illetve annak hatását rontja. Az átlagos tisztaságú cigányok között is van nagyon sok kifogásolható tényező, mondhatni egy fokozatban tér el az elfogadhatatlantól. Amíg kicsi a gyermek, kevésbé ügyelnek annak tisztán tartására. Rendszerint egy hétig, 10 napig hord egy ruhát a gyermek, utána a ruhát nem kimossák, hanem eldobják.

A rendszeres tisztálkodást nem ismerik, gyakori náluk a fejtetvesség. Szinte kivétel nélkül minden gyermek bélférges, ugyanis amelyik nem otthon szerzi be, az a másiktól kapja el fertőzés útján. Körforgás. A családok elmaradhatatlan tartozéka a kutya, a bélférgesség leggyakoribb okozója. Ürülékével szennyezi a tenyérszíni udvart, amit nem takarítanak össze.

A telepszerű házaknál árnyékszék nincs, ez a fertőzés másik forrása.

Ezért a bélférgesség csak időszakosan irtható ki, mert állandó az újrafertőzés. Rendszerint együtt alszanak a kutyával, macskával, főleg a gyerekek.

Ezeknél a családoknál nincs rendes ágynemű, rongyokon fekszenek, kabátokkal takaróznak. A fertőzés a hideg idő beálltával sűrűsödik, megszűntével pedig fokozatosan csökken.

Táplálkozás	család	%
változatos	3	12,50
megfelelő	10	41,70
hiányos és egyoldalú	11	45,83

Rendszerint fizetéskor történik a nagy bevásárlás, ami abból áll, hogy megvesznek a családok nagyságától függően 50-100 kg zsírt. Mást ilyen nagy tételben nem. Ugyanis ha már semmi más sincs a háznál, ez a biztonsági tartalék. Különben, ha pénzüik van, mindent megvesznek. Nem számít, hogy 30 Ft. a saláta, 300 Ft. a paradicsom.

A 3. kategóriában élők nagyon kevés ételféleséget ismernek. Burgonya, hús (sütve vagy pörköltnek készítve), bab, hagyma, káposzta és a cigánykenyér váltakozva. A cigánykenyér (punye) úgy készül - rendszerint akkor, ha nincs pénzüik -, hogy a lisztet, sót, sütőport összegyúrák, és kelesztés nélkül kisütik. Ezt zsírral, vagy anélkül eszik. Szerintük nagyon jóízű, édes, és nem savanyodik meg.

Szerintem olyan, mint a tapló, sárgás színű és lapos, de semmi esetre sem étvágygerjesztő. Fizetés utáni napokon azért hiányzik a legtöbb gyerek, mert ki akarja használni azt a viszonylagos jómódot, ami pár napig tart. Ha eljön iskolába, mindenről lemarad. A gyerekek annyira nem szoktak hozzá a változatos étrendhez, hogy amit nem ismernek, azt a napköziben sem eszik meg. De amit igen, azt pillanatokat alatt szinte behabzsolják.

Ki kell nekik mérni az adagot, akkor is folyton azt lesik, kinek jutott több. Döbbenetes, pedig mindennap látom.

Gyermeknapra a gyerekek számára szendvicset készítettünk, amelyre téliszalámit tettünk. Nagy megdöbbenésünkre a cigány gyerekek kivétel nélkül eldobták. 10-15 pohár málnát megittak fejenként, mintha az eddigi hiányt akarták volna pótolni.

A kenyeret, üdítőt ismerték, de ezt a fajta szalámit nem. A legtöbb családban csak egyszer főznek, többnyire délután vagy este. Reggel a gyerekek éhesen jönnek iskolába, képtelenek figyelni, és állandóan azt kérdezik: mikor lesz nagyszünet.

Összetartozásuk jele, hogy titokban elhozzák a repetának kért kiflit, kenyeret, hogy a másik társuk éhségét enyhítsék.

Ilyenkor elbújnak valahová, és megosztóznak. Akinek meg nem jutott, az árulkodik. Az éhező gyerekek rengeteg vizet isznak, azzal csillapítják éhségüket. Az ilyeneknek fáj a gyomra, leesik a vércukorszintje, ezért fáj a feje, képtelen figyelni, tanulni.

„Az éhező gyomor korgása nem hallik az égig”

A családok táplálkozása hiányos és egyoldalú 45,83 %-ban, éhezés 54,17 %-ban fordul elő.

A két adat egymást magyarázza. Ez a szám így is nagyon magas, pedig szerintem volt, aki eltitkolta, mert szégyellte bevallani.

Abból gondolom, hogy az elhullott állatok húsát 70,83 %-a eszi meg (dög kárnye = döglött-hús).

Kérdésekre - hogy tudják megenni, hogy közben nem fordul fel a gyomruk -, azt válaszolták:

- „Drága tanító asszony! Maga igazából még sose volt éhes.

Majd ha maga is szédelegne az éhségtől, és nem volna más, maga is megenné. Mit adjak a hét gyerekeknek enni, ha semmi sincs!”

Elmesélték, hogy a dög kárnyét rendszerint úgy sütik, vagy esetleg főzik, mert akkor „kimegy belőle a baj” (Nem fertőz.).

Összetartozásuk jele: ha valaki egy 100 kg-os döglött disznóhoz jut - azt nyilván nem tudja egyszerre megenni - szétosztja a családok között, gondolván arra, hogy ha majd másnak lesz, ő is kap belőle. A saját iratlan törvényüket betartják.

Ha nem tudják megperzselni, nem esnek kétségbe, megfejtik. A baromfiakat pedig megnyúzzák, ha nincs forróvíz.

Ma is szokás náluk, hogyha jó az idő, kint az udvaron két téglára keresztbe tesznek egy régi tűzhelylapot, és azon főznek. Gyakran sütik a húst parázson (Ez nem ugyanaz, mint a nyárson való sütés.).

Elhullott állathoz bőven hozzájutnak, mivel van a faluban háztáji sertéshízlalás. Rendszerint pénzért veszik meg, „nagy titokban”, ezért tudja mindenki.

Más esetben elmennek a falu határán lévő döglőkhöz, és onnan hozzák haza. Mivel a döglőkút kb. 12 m mély, kívágnak egy jó magas fenyőfát. A lombos ágakat fejszével levagdossák, úgy, hogy 30 cm-es csonkok maradjanak meg, arra a talpuk ráfér. A fenyőfa alsó végét kihegyezik, hogy álljon bele a földbe, és ne csúszkáljon.

Ezen aztán - mivel a fenyőfaágak sűrűn helyezkednek el - könnyű szerrel közlekednek le és fel.

Ha nagy a disznó, lent darabokra szedik és kötélrel felhúzzák, ha kisebb, akkor hurkot tesznek a nyakára és úgy. A kiségitő személyzet pedig egymástól meghatározott távolságra őrködik.

Ruházat	család	%
változatos	3	12,5
egyszerű, de elfogadható	14	58,33
hiányos és egyoldalú	7	29,17

A gyermekek ruházatára kevés gondot fordítanak a 3. kategóriában.

A ruhákat rendszerint házaktól veszik, vagy dolgoznak érte. Nyáron csizmát, kabátot, vagy meleg ruhát el sem fogadnának, mert nincs rá szükségük. Tél elmúltával pedig eldobják még akkor is, ha jó.

A gyerekek rendszerint nem a méretükre szabott ruhákban járnak. A nagykabátot például nem szeretik, „rétegesen öltözködnek”. Egy tanulón 8 pulóvert számoltunk meg egyszerre.

Ugyanakkor a lábán felnőttnek való csizma volt, zokni nélkül.

Vagy a másik véglet: a legnagyobb hidegben egy szál nyáriruhában, mezítláb fagyoskodik.

1987. november 26-án Balog Gyöngyi elsős kislány reggel a folyosón, a padon ülve várt rám. Mezítláb volt. Kezében egy kis darab punyét szorongatott (cigánykenyeret), amit nekem hozott.

Otthon eldugta, éjjel azzal aludt. Sírva könyörgött, hogy adjak neki cipőt, mert megfagy. Különbösen heten vannak testvérek, az apja börtönben van.

Gárdonyi Géza, Móra Ferenc szívszomorító történetei jutnak eszembe. Vagy a Venicsekné fia a „Csoszogi az öreg suszter”-ben.

Mit tudok én azzal megmutatni nyomorúságos kis tanítványaimnak? Azt, hogy az ő esetükben a történelem és a jelen idő ugyanaz. Mit ér az én (mi) kopogtatásunk azon a falon, amit döngetni kellene.

Ha a jelenlegi abszolút vagy normatív jövedelem szerint a megállapított létminimum összeg 10.000 Ft., akkor ezt a 24 családból egy se érte el.

A családok 1 főre jutó átlag jövedelme 5.200 Ft.

5.200 Ft. alatt	12 család	50,00 %
3.500 Ft. alatt	8 család	33,33 %

Mélyen a minimumszint alatt él a családok 83,33 %-a.

Összefüggések:

Hiányos és egyoldalú táplálkozás	45,83 %
Ehezés	54,17 %
Akik az elhullott állatokat megeszik	70,83 %
Fizetést beosztani nem tudja	58,33 %

E négy adatra magyarázat, hogy 83,33 % él a minimum alatt.

A családok a hiány pótlására kertet művelnek	75,00 %
A családok a hiány pótlására sertést hizlalnak	41,67 %
A családok a hiány pótlására baromfit tartanak	37,05 %

A gazdálkodásuk ennek ellenére a következőképpen alakul:

Takarékoskodni, félretenni egy család sem tud.

Fizetéstől fizetésig él	41,67 %
Nem tudja beosztani a fizetését	58,33 %

A tanuló helyzete a családban (35 fő)

„A mai magyar társadalom különböző rétegeinek tagjai egyenlőtlen esélyekkel kísérik meg a ‚helyváltoztatást’, azok, akiknek kisebb az esélyük a fölfelé irányuló társadalmi mobilitásra, hátrányos helyzetben vannak, más rétegek tagjaival szemben...

Az értelmiségi szülők gyermekének hatszor akkora az esélye arra, hogy értelmiségivé váljék, mint arra, hogy a társadalmi rétegződés egy másik pontjára kerüljön: a segédmunkás fiának, lányának viszont háromszorosa nagyobb az esélye arra, hogy ma is segédmunkás legyen, mint arra, hogy kiemelkedjék... ahol egyenlőtlenek az esélyek a fölfelé jutásra, ott mindig van, aki lemarad.”

A tanulók 74,28 %-a veszélyeztetett.

Anyagi veszély	71,42 %
Erkölcsei veszély	65,71 %
Egészségi veszély	71,42 %

A legtöbb tanuló mind a három szempontból veszélyeztetve van.

Hátrányos helyzetű tanuló a felosztás szerint nincs is, mert már bent van a veszélyeztetett minősítésben.

Megfelelő helyzetben van a tanulók	17,14 %-a
Előnyös helyzetben van a tanulók	8,58 %-a

Érdekes, hogy a veszélyeztetett minősítésen belül is lehet a gyermek a családon belül előnyös helyzetben - mint az előbbiekben említettem -, ha valamilyen szempontból híres. Előnyt jelent a többiekhez viszonyítva: ha fehér vagy világosabb bőrű, szőke, szép, bájos, kedves, jól tanul. Az ilyen gyermek az előnyt el is fogadja és ki is használja.

A másik típus pedig kiharcolja magának az előnyt, mert agresszív, verekedős, erőszakos, bátor.

A fenti megállapításokat igazolják az alábbi szám adatok.

Viszony	Harmonikus	Megfelelő	Kiegyensúlyozatlan
Szülők között	12,90 %	29,04 %	58,06 %
Szülő-gyermek között	11,43 %	45,71 %	42,71 %
Testvérek között	9,09%	54,55 %	36,36 %

Mindhárom esetben a szülők közötti viszony határozza meg az egész család belső viszonyát. Pl.:

A szülők közti kiegyensúlyozatlan viszony	58,06 %
A gyermekek veszélyeztetettsége	74,28 %

Nevelés, oktatás a családon belül:

A tanulók 74,29 %-a jár napközibe, a térítési díjakat az önkormányzat fizeti segélykeretből.

22,85 % tanul otthon és csak 11,43 %-nak segít a szülő.

Aki napközis, az egyáltalán nem tanul otthon.

A családok 88,57 %-ánál a szülők nem segítenek, hiszen a legnagyobb részüknél a minimális feltétele sincs meg a tanulás lehetőségének.

A szülők érdeklődése a gyermeke iránt rendszerint szülői értekezleten történik: 34,17 %. Félhivatalos érdeklődésnek tekintjük az utcán, lakáson, buszmegállóban vagy bármilyen helyen való találkozást nevelő és szülő között.

Az érdeklődés tárgya	%
Tanulás	37,14
Nevelés	17,14
Kérelem	37,14
Reklamáció	34,29

A kérelmek többnyire a segélyekre vonatkoznak.

A reklamációk tárgya rendszerint két vagy több család közti haragos viszony, melynek utójátéka a gyerekeknél zajlik le, verekedés, csúfolás formájában.

Van-e eltérés a családi nevelésen belül?

Van 22,86 %.

Oka az, hogy rendszerint az apa szigorúbb, az anya engedékenyebb és több mindent megenged.

Nincs 77,14 %.

Hihetné az ember, hogy ez a számadat megnyugtató. Pedig nem igaz. Ugyanis míg az előbbinél a törődés látszik, addig itt a nemtörődömség áll a % mögött, kevés az olyan család, ahol az egyetértés miatt nincs eltérés.

Kontroll: kiegyensúlyozatlan viszony a szülőknél 58,06 %.

A tanulók 77,14 %-ánál biztosított a tanulók iskolán kívüli felügyelete. Van ebben az adatban olyan szülő is, aki nyugodt afelől, hogy tudja merre csavarog a gyermeke, ha történetesen nincs otthon. Sajnos 22,86 %-nál nem biztosított a felügyelet.

A szülők nevelési módszere					
következetes	kényeztető	túlbüntető	szituatív	megtűró	elviselő
34,29 %	—	—	62,85 %	—	2,86 %

Hihetnének, hogy az előnyös helyzetben lévő gyerekeket kényeztetve is nevelik, a veszélyeztetettet meg túlbüntetik.

Ez nem igaz, mert minden figyelemreméltó jó vagy rossz tulajdonság érvényét veszti, ha a szülői hangulat szituatív.

Ha ilyen gyermek közelében a nevelő felemeli valamiért a kezét, az reflexszerűen azonnal elrántja a fejét, és védekező helyzetet vesz fel.

A legnagyobb fokú nemtörődömséget a 13. számú családnál tapasztaltam (2 élettársi kapcsolat, O. Judit az anya első testvérházasságából származik), ahol minősítésre jobb jelzöt nem találtam mint azt, hogy megtűrik, elviselik. A vele való foglalkozásnak számít az, ha alkalmanként beverik a fejét és kitépik a haját.

Munkavégzés a családban:

A tanulók általában 1, 2, 3, 4 óra házimunkát végeznek naponta.

Kisebb testvér dajkálása: 25,71 %, napi 3-4 óra „takarítás-sepregetés, főzőcskézés - rendszerint kedvtelésből 0,5-1 óra.

Favágás, fahordás: 74,29 %. Ezt inkább csak a fiúk végzik. A felmérés szerint minden gyermek végez valamilyen házimunkát.

Érdekes tény, hogy a cigány kisfiúk milyen járatosak a kés, a balta, a fejsze forgatásában, használatában.

A lányok is jól bánnak a késsel, járatosak, ügyesek a kisebb „ápolásában”, „mosásban”, „főzésben”, „takarításban”.

Ez nyilvánvaló, hiszen abban az ingerszegény környezetben, amiben élnek bőven van unalomban részük, és kedvtelésből, időtöltésből a fentiekkel elfoglalják magukat.

Játéka 82,5 %-nak van. Rendszerint egy: baba, autó, kerékpár.

Ahol több testvér van, ott mindig iskolást játszanak, főleg a lányok.

A fiúk kártyáznak.

A játékaik állapota jó	6,9 %
A játékaik állapota megfelelő	31,03 %
A játékaik állapota elhanyagolt	62,07 %

Ez érthető, hiszen a játékokat is valakitől kapják, már használt, megviselt állapotban. Nem egy szülő panaszkolta, hogy a gyermekeinek még soha új ruhát nem vett, nem ám, hogy játékot!

Deviáns magatartás	Nem	Alkalomszerűen	Gyakran
Dohányzás	54,29 %	—	45,71 %
Csavargás	74,28 %	—	25,22 %
Bagózás	82,86 %	—	17,14 %
Szeszesital fogyasztás	—	—	—

A legmagasabb %-ban, 45,7 %-kal a dohányzás vezet. Alkalomszerűen egy gyermek sem dohányzik, mert aki rászokik, az már rendszeresen teszi. A szívott cigaretta: Kossuth és Románc. Legtöbbször a dohányzás 2-3 éves korban kezdődik. A tanulók 17,14 %-a bagózik.

És csak a lányok. 23 lányból 6 fő. Rendszerint szivardarabokat vesznek a szájukba és azt rágják. Állítólag nyáltermelődé - köpködés közben nem érznek éhséget. Bár ezt a felnőttek mondták, hogy igaz-e, nem tudom.

Megjegyzem, hogy a bagózó kislányok alszanak el az órákon, fáradékonyak, lusták, lassúak, kábultak.

A csavargás a tanulók 25,20 %-ára jellemző, ezt igazolni látszik az, hogy az iskolán kívüli felügyelet 22,86 %-nál nem biztosított. Szeszesital fogyasztás 6-10 éves korban a felmérés szerint nincs, mert a gyerekek mindent elmondanak.

Negatív magatartás			
Verekedés	Lopás	Hazudozás	Agresszivitás
34,29 %	31,43 %	28,57 %	22,86 %

Kontroll			
Szituatív nevelés	Veszélyeztetettség	Büntetett előélet	Szülők közti kiegyensúlyozatlanság
62,85 %	71,42 %	58,06 %	50,00 %

A negatív magatartás négy formája rendszerint együtt jelentkezik egy-egy tanulónál. Első és második osztályban még csak a lopás jelentkezik, követi a hazugság, mint védekezés, és negyedik osztályban jelentkezik mind a négy negatív magatartásforma.

A tanulók 62,5 %-a túlkoros. Főleg a több évvel túlkoros gyerekek nem érzik jól magukat az osztályközösségben, s mivel nem azonos az érdeklődésük, ezért fokozottan, belső kényszerből is kialakult bennük a negatív magatartás. Az otthoni környezet pedig a minta, és a kettő együtt adja az eredményt:

Ha másképp nem megy, így hívja fel magára a figyelmet, próbál tekintélyt, elismerést szerezni a kisebbeknél.

A tanulók baráti köre:

Az alsó tagozatban nem jelentkezik élesen az ellentét a cigányok és nem cigányok között. Csak az olyan gyereket közösítik ki, aki állandóan verekszik, vagy pedig még két méteres körzetben is elviselhetetlenül bűdös.

Kivel barátkozik	Cigányokkal	Nem cigányokkal	Vegyesen	Senkivel
Tanuló	31,43 %	17,14 %	51,43 %	—
Szülő	33,33 %	20,83 %	41,66 %	4,18 %

A mutatók szerint a szülők baráti köre meghatározza a tanulók baráti körét is. Nyilván a kiemelkedni vágyók szívesen veszik, ha gyermekük nem cigány gyermekekkel barátkozik.

Ennek nyomós oka is van. Ugyanis a törekvő és már eredményeket is felmutató cigánycsaládok és a lumpen réteg között nagyon nagy a gyűlölködés. Irigyek, és nem tudják elviselni, hogy amazok a nem cigányokhoz számítják, hasonlítják magukat.

Minden lehető módon igyekeznek békétlenséget szítani, vagy olyan verekedést provokálni, hogy rendőrségi ügy legyen a dologból. Sokkal nagyobb az ellentét köztük, mint a nem cigányok és a lumpen cigányok között.

Milyen cigányok? Nyelvezetük:

Beás cigány	33 fő	94,28 %
Beás + köszörús cigány	1 fő	2,86 %
Kolompár cigány	1 fő	2,86 %

„... a felnőttek a magyar nyelvet szinte tökéletesen birtokolják - az analfabéták megfelelő szinten és mértékben. A gyerekek megközelítően sem beszélnek így a magyart. Ennek az oka az, hogy a családban cigányul folyik a társalgás, beszélgetés.

Közismert, hogy bármiféle hátrányos helyzet (szociális, erkölcsi stb.) egyben mindig nyelvhasználati hátrányt is jelent.

Az egyszerűbb, szűkebb kód a nyelvhasználatban az ismeretek elsajátításának is akadálya. A cigánytanulók esetében aztán valóban az.”

„... a kétnyelvűség nem jelent okvetlenül kettős anyanyelvűséget is: a pedagógusoknak mindig tekintettel kell lennie arra, hogy a gyermek, ha az iskolában még oly jól megtanul is magyarul., általában mindig cigány nyelven gondolkodik, álmodik, és kizárólag a cigányul megfogalmazott morális és érzelmi fogalmakat képes interiorizálni.”

A nyelvet beszéli	30 fő	85,72 %
A nyelvet érti	4 fő	11,43 %
A nyelvet nem érti, nem beszéli	1 fő	2,85 %

Az iskolában 34 főből 13 nem használja a nyelvet, ők otthon is ritkán beszélnek, mondhatni szégyellik. Az első és a második osztályba járók, rendszerint cigányul beszélnek és szólnak a tanítójukhoz is. Számptalan esetben cigányul kérdez valamit, és nem tudja ugyanazt magyarul megfogalmazni.

21 fő az iskolában is - állandóan, s főleg maguk között - beszéli a nyelvét (a régi román nyelvet).

Ezeknél otthon is mindig cigányul beszélnek. Hogy mennyire akadályozza ez őket a tanulásban, erre egy példa.

1987-ben a harmadikos O. Flóra (2 évvel túlkoros) a következő fogalmazást írta, függetlenül a címtől.

„és akkor be, és ki, és akkor meg, fel, és akkor el.”

Ennyi volt a fogalmazás.

Utána elmondta szóban, hogy mit írt: Ő az egészben azt mesélte el, hogy a rendőrök jártak a telepen, és a szomszédból kit vittek el, minek és hogyan. Meg volt győződve arról, hogy amit írt, az jó. Hasonló a helyzet a környezetismeret tantárgynál is. Belsőleg tudja mit akar kimondani, tudja, hogy a szilva „hamvas”, „csonthéjas”, csak kimondani nem tudja, mert nem jut eszébe. És negyedik osztályban már rengeteg szakszó van, a felsőtagozatról nem is beszélve.

A 15. számú család beás-köszörús házasságából származó gyermeke három nyelven beszélhetne, mindent megért, de szégyelli az apja, anyja nyelvét.

A 7. számú család kolompár cigány (kb. 15 éve jöttek Komlóról), beilleszkedtek. Ők azok, akik senkivel nem barátkoznak és tagadják cigány voltukat - ugyanakkor a rokonság megismeri -, pedig I-I. unokatestvér házasságban élnek.

Itt nem tudtam kideríteni, hogy beszélnek-e a cigány nyelvet.

Vélemények a cigányokról

A védőnő:

„38 éve dolgozom védőnőként ebben a körzetben. 1950-ben kezdtem. Én még kijártam az 'östelepre', a kolompérosi cigányokhoz.

A második telep, ami már a falu szélén jött létre, fejlettebb volt. Viszonylag itt már jobb körülmények között éltek.

Az asszonyok törődtek a gyerekekkel, a családdal, és relatíve tiszták voltak. Az egészségügyi tanácsokat megfogadták. 25 éven át lassan, de egyenletesen emelkedett az életszínvonal.

Az utóbbi 10 évben pedig megtorpanás és rohamos visszafejlődés. Teljesen elcsüggedtem, 38 évi munkám felesleges volt.

A mai fiatal korosztállyal nem lehet szót érteni. Magas a bűnözők száma, nem dolgoznak, kevés a GYES, jogosultság, ha az apa a börtönbe vonul, a létminimum a tanácsi segélyből sem biztosított. Az összevonások előtt a falubelieknek megvolt a munkájuk. Emberileg többet törődtek a dolgozókkal.

Hatóságilag kellene nekik munkát biztosítani és helyben, hiszen a refesek nem tudnak elhelyezkedni. Aki eljár dolgozni vidékre, mire hazaér, a fizetést megissza. Amíg helyben dolgozott, volt illetményföldje, tüzelője, disznót, baromfit tudott tartani.

Személyesen eljártam egy refes ügyében a tsz-hez, könyörögtem vegyék fel -7 gyermek apja. Elutasítottak, hogy nem jótékonysági intézmény a tsz. A cigányoknál nem lehet elvárni azt, hogy 'ne legyen 1-2 bumlija'. Egyik legfőbb ok az alkoholizmus terjedésében a reménytelenség, a kilátástalanság. Minden elismerés és tisztelet azoké, akik már beilleszkedtek, ők is vannak szép számmal.

A fokozott gyűlölet, bosszúvágy a beilleszkedettek iránt átlagos jelenség. Egyre inkább gátoltak hivatalos munkámban, védőnői látogatásom életveszélyessé vált. Belefáradtam. Nyugdíjba mentem.”

A nyugdíjas tsz. elnök:

„A visszafejlődés legfőbb okát a túlzott körzetesítésben, tsz. összevonásban látom. 10 évvel ezelőtt a cigányok körében nem volt ilyen ivászat. Más volt a munkához való hozzáállásuk, viszonyuk. Mi jól fizető tsz. voltunk. A körzetesítést, összevonást ránk kényszerítették, hiába tiltakoztunk, végül is bele kellett egyezni, mert a zaklatást idegileg nem lehet bírni. A fiatalok, akikből a falu vezetése biztosítva lett volna, elköltöztek, érthető, mi lett volna a céljuk. Minek lakjon itt az, aki egy életen keresztül bejár valahová dolgozni.

Akkoriban a tagság 250-260 volt. A falu szépen fejlődött.

Iskolát, óvodát, kultúrházat, utakat épített.

Máshol is bebizonyosodott már, hogy nem mindenütt vált be a körzetesítés, legfeljebb csak a központi község, illetve a tsz. javára. Másodrendű környezetben hányadrendű az ember?

Önálló falu, iskola, tsz. kellene újra. Ez megoldaná a cigánykérdést is.

Nem mi lennénk az elsők.”

A községi polgármester:

Istvándi lakosainak száma 780, ebből 300 cigány. A cigányság jelenlegi helyzetének társadalmi okai vannak. Hiba volt mindent az öntudatra építeni, s hogy a törvények betartása majd megoldódik magától. Erőszakkal szétrombolták a jó faluközösségeket, a közös érdekeket, amelynek mély történelmi gyökerei voltak. Mintha egy nagy család hullott volna szét. Nincs összetartó erő. A falvak mind kisebbre zsugorodnak össze.

A legtöbb kis falura jellemző, hogy olyan, mint egy cigánytelep. A mienk főleg az. A betelepítéskor akarattuk ellenére ragadtuk ki őket a környezetükből, s ez most megbosszulta magát. Minek dolgozzon, minél jobban tud sírni valaki, annál több segílyt kap. A cigány számára nem büntetés a börtön, hanem üdülő, hiszen saját maguk mesélik el, nem kitalált dolog.

A családját meg tartja az állam. Sajnálataból? Kötelességből? Humanitásból? A közbiztonság egyenlő a nullával. Ki merné azt megtenni, hogy elfoglalja más tulajdonát, beköltözzék más házába, és nincs rá jog, törvény, hogy ne tegye!

Az önkormányzati szervek tehetetlenek. Kinek jó ez, hogy csak ebben az egyetlen egy faluban, hány gyerek nyomorog, éhezik, és még fog is, ki tudja meddig. Kínában meg tudták oldani a születésszabályozást. Itt miért nem?

Mennyivel humánusabb dolog az, hogy 20 éve nézzük tehetetlenül, hogy süllyednek mind mélyebbre.

Mert én pontosan 15 éve már annyiszor és annyi helyen elmondtam ezt, szóban, írásban, fórumokon. Sohasem történt semmi.

Az egyik cigány be tud illeszkedni, akkor a másik miért nem.

Nézzük tehetetlenül, hogy évszázados szokásaikhoz híven vegetálnak.

Mert ez nem élet. Nem kellenének ide drasztikusabb módszerek.

Legyen a cigányságnak gazdája, szép szóval, következetes szigorral, lehessen őket féken tartani. A munka pedig mindenki számára legyen kötelező. Ki lehet számítani, hogy egy börtönbe lévő családapa családja, ha két évre bezárják, s nincs kereső, ráadásul 7 gyerek apja, mibe kerül ez az államnak. Vagyis nekünk, mert ráadásul a mai nehéz gazdasági helyzetben, az ellenszenv és gyűlölet fokozatosan növekszik, féltő, hogy nem sokáig nézik jó szemmel.

Mindenki igyekszik elköltözni. És mi lesz a cigánysággal, ha teljesen magára marad? Jó nem, az biztos.

Következtetések, javaslatok

Amikor a cigányság problémájáról beszélünk, nem a beilleszkedett rétegre, hanem a hátrányos helyzetűekre gondolunk. A három fő területen végzett vizsgálat igazolja, hogy a problémák megoldása nem tűr halasztást.

a munka,
a lakás,
az iskola területén.

Amíg nincs állandó munkaviszony, nem lehet javítani a lakáskörülményeken, és az iskola továbbra is csak sokadrangú kérdés marad.

Nem hogy időszakosan, de még az állandó segélyezésből sem lehet megoldani az életszínvonal emelését, a lakásvásárlást, az iskoláztatást. Sőt a három közül teljes egészében egyiket sem.

Amennyiben - mint az adatokból kitűnik - az önkormányzat magára vállalja az iskoláztatás költségeit, a másik két probléma még mindig megoldatlan marad. Azt, hogy hol lett elrontva a betelepítés után a cigánykérdés, most firtatni, bűnbakot keresni csak abban az esetben volna célravezető, ha ez nemcsak a helyi lakosságot érdekli. Vagyis tanulságképpen felhasználnánk a megoldások keresésénél.

A különböző, megegyező véleményekből kitűnik, hogy a lakosság nem érzi valami jól magát saját falujában.

Az itt élő nép a szülőföldjéért a legszűkebb értelemben vett hazájáért aggódik. Akik itt szeretnének élni, azok számára az érzelmi kötődés nem előírás.

Mindenkinek joga van ahhoz, hogy aggódjon a „kis hazájáért”, s hogy nem ért egyet mindenben a felsőbb szervekkel, ez csak természetes.

A cigányságot ezért nem okolja és nem is okolhatja senki.

Hiszen a nem mindig felelősséggel átgondolt változtatások egyformán sújtanak mindenkit. Nincsenek kis közös célok, nincs a falunak közösségformáló, megtartó ereje, mi fogná vissza az itt élőket, elmenőket.

A cigányság esetében - többek véleménye - itt helyben kellene munkát biztosítani, valamilyen melléküzemágban, ahol szakképzettség nélkül is boldogulnának.

A lakáshelyzet megoldása nehezebb, mert más faluhelyen is elfogytak az olcsóbb házak. Akár egy építkezés, akár egy ház vásárlása a cigányok számára tetemes összegbe kerül.

Nem tudom elképzelni, hogy mi lesz, ha a kunyhószerű házak összedőlnek.

A tankötelezettség teljesítésében látnék megoldási lehetőséget.

A jelenlegi tanterv maximalista a korrekció ellenére is.

Kényszerítve vagyunk egy irreális cél elérésére, de a start nem egyforma. Lehet, hogy rosszul gondolom, de ha csak a mi iskolánkban van ennyi bukás, túlkoros, felmentett, mi lehet összességében.

Kinek jó ez? Hiába raknak a vállukra akkora terhet, amit nem bírnak el. De azért csak erőltetjük, és siránkozunk, megdöbbenünk az eredménytelenségen. Szerintem egy gyereknek természetes reagálása az, ha sorozatos kudarcok után rendszertelenül jár iskolába és a végén kimarad.

Hiába van a legtöbb gyereknek „beutalója” a számára megfelelő iskolába, ha a szülő nem tudja oda elvinni. Mire 4., 5. osztályba lép, elfelejtődik, hogy nem normál általános iskolába való.

De a mérce, az elbírálás csak a tanterv alapján érvényesíthető. A szomszéd községben, Dobszán rugalmasabban oldották meg ezt a kérdést, a problémájuk hasonló. Az általános iskolán belül hoztak létre kiegészítő osztályokat. Mindenki képességeinek megfelelő osztályba járhat, és lehetőség van a sikeres felzárkóztatás után a normál osztályokba való beilleszkedésre.

Legjobb megoldásnak azt látom, hogy nálunk is iskolán belül kellene létrehozni kiegészítő osztályokat. Mondhatni, hogy nincs rá pénz. Szerintem van, mert évek óta az eredménytelen munkánk után is kapunk fizetést.

Azok a gyerekek, akik olyan szerencsés helyzetben vannak, hogy kiegészítő iskolába járhatnak, nagyobb előnyhöz jutnak ezáltal, mint a mi gyerekeink, akik nem tudják befejezni az általános iskolát.

Végül is mi zárjuk el előlük ezt a lehetőséget, mert ha ez így megy tovább, még tíz év múlva is e téma fölött siránkozhatunk.

Azért merem ezt gondolni, mert ahogy a cigányokról írt tanulmányokat olvasgattam, évekkel ezelőtt is hasonló volt a helyzet, ami a helybenjárás képét mutatja.

Lehet, hogy mégsem látom jól a helyzetet, lehet, hogy túl pesszimista vagyok.

Mitől lennék más? Nap mint nap ugyanazt látom.

Nincs az a festő, fényképész, riporter, aki bármilyen formában a látványt hüen vissza tudná adni.

Valahányszor megfordulok egy cigány családnál, olyan nyomasztó érzés lesz úrrá rajtam, és ettől az érzéstől nem lehet szabadulni.

Én sem tudtam hű képet festeni róluk és helyzetükről, mert a számok számok, az emberek meg emberek.

Ne érjen érte megrovás, de én mindent elsősorban a gyerekek szempontjából nézek, mert ők a legkiszolgáltatottabbak.

A távoli cél közeli tett: már akkor is örülni tudunk, ha sikerül télen egy mezítlábas gyermek lábára cipőt szerezni, vagy egy szem cukorral az éhségét csillapítani.

„Azért van a síró, hogy vígasztald
és éhező, hogy teríts asztalt.
Azért van a seb, hogy bekösse kezéd,
vak, elhagyott azért van, hogy vezesd.”

Melléklet

A kérdőív

I.

A tanulók szomatikus és pszichikus vizsgálata (35 fő)

1. Körzeti iskola
2. Tagiskola
3. Tanító neve
4. Születési idő
5. Osztály
6. Túlkoros év:
7. Születési súly
8. 1. osztály súly, magasság
9. Rosszul látás
10. Nagyot hallás
11. Tápláltság: túl közepesen alul
12. Pszichés állapot:
nappal sír, éjjel sír, nappal bevizel, éjjel bevizel, beszékel, erőszakos, nyugtalan, félnék, lassú

II.

A szülőkre vonatkozó néhány lényeges adat (24 család)

1. Családforma: teljes, csonka, kétgenerációs nagycsalád
2. Apa foglalkozása
3. Iskolai végzettsége
4. Anya foglalkozása
5. Iskolai végzettsége
6. Él-e a családban és hány
szellemi vagy testi fogyatékos, analfabéta, büntetett előéletű, alkoholista
igen nem
7. A szülők baráti köre: csak cigány
nem cigány
vegyesen

8. Tömegkommunikáció: rádió, televízió
9. Újságra előfizetnek-e: igen nem
10. Ha igen, melyik újságra:

III.

A tanuló környezete (24 család)

1. A ház: anyaga, tulajdona, állapota
2. A lakás: földes, padlós, parkettás
3. Szobák száma
4. Ebből lakott
5. Konyha: van nincs
6. Fürdőszoba van nincs
7. Villany van nincs
8. A lakásban élők száma összesen:
9. Ebből szülő, eltartott gyermek, kereső gyermek, nagyszülő, rokon, egyéb.
10. A tanulóval hányan alszanak: egy szobában
egy ágyban
11. A lakás bútorzata: jó, átlagos,
a minimális követelményeknek sem felel meg
12. A lakás higiéniája: változatos, megfelelő, hiányos és egyoldalú.
13. A család táplálkozása: változatos, megfelelő, hiányos és egyoldalú.
14. Éheznek-e, és milyen gyakran?
15. Elhullott állatok húsát megeszik-e?
16. A család ruházata: változatos, egyszerű, de megfelelő,
hiányos és egyoldalú
17. A család havi jövedelme összesen:
18. Ebből hányan élnek meg?
19. Háztáji gazdálkodás van-e
mellékjövedelem:
20. Hogyan gazdálkodnak: takarosán, félretéve,
fizetéstől fizetésig, beosztás nélkül

IV.

A tanuló helyzete a családban (35 fő)

- 1(a) Veszélyeztetett: anyagi
erkölcsi
egészségügyi szempontból
- (b) Hátrányos helyzetű
- (c) Megfelelő
- (d) Előnyös
- Szülők közötti viszony: harmonikus, megfelelő, kiegyensúlyozatlan
 - Szülő-gyermek viszony: harmonikus, megfelelő, kiegyensúlyozatlan
 - Testvérek közötti viszony: harmonikus, megfelelő, kiegyensúlyozatlan
 - A tanuló jár-e napközibe?
 - Tanul-e otthon: igen nem
 - Ha nem, akkor miért nem?
 - Ha tanul otthon, akkor naponta hány órát?
 - Kap-e segítséget: igen nem
 - Ha nem kap segítséget, akkor miért nem?
 - A szülő hányszor érdeklődik a tanév során?
 - Ezek az érdeklődések milyen tárgyúak:
tanulási, nevelési, kérelmek, reklamációk
 - Van-e eltérés a családi nevelésen belül: van nincs
 - Ha van, mi az oka?
 - Ha nincs, mi az oka?
 - A tanuló iskolán kívüli felügyelete biztosított-e: igen nem
 - A tanuló átlag hány óra házimunkát végez naponta?
 - Leggyakrabban végzett házimunka.
 - Vannak-e játékai: vannak nincsenek
 - Ezek közül kedvenc játéka.
 - Játékainak az állapota: jó megfelelő elhanyagolt
 - A tanuló csavarog-e: nem alkalomszerűen gyakran
 - A tanuló dohányzik-e: nem alkalomszerűen gyakran
 - A tanuló bagózik-e: nem alkalomszerűen gyakran
 - Szeszesített fogyaszt-e: nem alkalomszerűen gyakran
 - Negatív magatartásformák: lop-e, hazudik-e, verekedik-e, agresszív-e.

27. Milyen a baráti köre: cigány nem cigány vegyes
28. Milyen cigány, cigánynak tartja-e magát?
29. Beszéli-e a cigány nyelvet, melyiket?

A tanuló szomatikus és pszichikus vizsgálata (35 fő)

1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály
8 fő	9 fő	9 fő	9 fő

Túlkoros

Túlkorosság (év)	fő	%
1	9	25,71
2	3	8,57
3	1	2,85
4	1	2,85
5	1	2,85
Összesen	15	42,83

Születési súly

Összesen (30 fő)	átlag	Ez alatt teljesített	%
79090 g	2636 g	13 fő	43,33

Testsúly

1. osztály	18 kg alatt	12 fő	40 %
------------	-------------	-------	------

saját átlaguk

Testmagasság

1. osztály	114 cm alatt	15 fő	50 %
------------	--------------	-------	------

saját átlaguk

Lakásprobléma

10 fő	28,57 %
-------	---------

Hallásprobléma

11 fő	31,42 %
-------	---------

Táplálkozás

Tápláltság	fő	%
alul	18	51,43
közepesen	16	35,71
túl	1	2,86

Pszichés állapot

Pszichés állapot	fő	%
nappal sír	—	—
éjjel felsír	2	5,7
nappal bevizel	1	2,86
éjjel bevizel	14	40,00
beszékel	—	—
erőszakos	11	31,43
nyugtalan	7	20,00
félénk	2	5,71
lassú	3	8,57

A szülőkre vonatkozó adatok (24 család)

Vérrokoni kapcsolat a házasságban

Házasság	Fő	%
Normál	9	37,5
Testvér	1	4,17
I. unokatestvér	7	29,16
II. unokatestvér	6	25,00
Egyéb	1	4,17

Vérrokonság 15 család	62,5 %
Ez 24 gyereket érint	68,57 %

Családforma

Családforma	fő	%
teljes	22	91,66
csonka	5	20,83
kétgenerációs	3	12,50

Az apa foglalkozása

foglalkozás	fő	%
Börtönben van	4	16,66
Kmk.	3	12,5
Nyugdíjas	2	8,33
Traktoros	5	20,84
segédmunkás	10	41,67

Az apa iskolai végzettsége

Osztály	Fő	%
0	2	8,33
1	1	4,17
2	1	4,17
3	1	4,17
4	6	25,00
5	2	8,33
6	1	4,17
7	—	—
8	10	41,66

Az anya foglalkozása

foglalkozás	fő	%
Börtönben van	1	4,35
Betanított munkás	2	8,70
GYES	5	21,73
Tsz. tag	3	13,04
Tsz. bedolgozó	2	8,70
Háztartásbeli	8	34,78
Takarító	1	4,35
Segédmunkás	1	4,35

Az anya iskolai végzettség

Osztály	Fő	%
0	5	20,83
1	—	—
2	2	8,33
3	6	25,00
4	3	12,5
5	5	20,83
6	2	8,33
7	—	—
8	1	4,17

Van-e a családban

	Család	%	fő
Analfabéta	13	54,17	19
Szellemi fogyatékos	6	25,00	7
Testi fogyatékos	7	29,17	9
Büntetett előéletű	12	50,00	14
Alkoholista	19	37,50	12

A szülők baráti köre

	család	%
cigány	8	33,33
nem cigány	5	20,83
vegyes	10	41,66
senkivel nem barátkozik	1	4,18

Tömegkommunikáció

Rádió	19 család	79,17 %
Televízió	16 család	66,67 %

Újság

igen	9 család	37,50 %
nem	15 család	66,67 %
Somogyi Néplap	6 család	25,00 %
RTV	7 család	29,17 %
Egyéb	5 család	20,83 %

A tanuló környezete családonként (24 család)

A ház anyaga

Vegyes	8 család	33,33 %
Vályog	6 család	25,00 %
Tégla	10 család	41,67 %

A ház tulajdona

saját	19 család	79,17 %
nem saját	5 család	20,83 %

A ház állapota

düledező	4 család	16,67 %
elhanyagolt	9 család	37,50 %
megfelelő	7 család	29,16 %
jó	4 család	16,67 %

A lakás

földes	10 család	41,67 %
burkolt	11 család	45,83 %
vegyes	3 család	12,50 %

A lakás felosztása

Nincs szoba	2 család	8,33 %	
1 szoba	10 család	41,68 %	63,63 % lakja is
2 szoba	11 család	45,83 %	31,82 % lakja is
3 szoba	1 család	4,16 %	4,55 % lakja is
Konyha van	23 család	95,83 %	
Konyha nincs	1 család	4,17 %	
Fürdőszoba van	2 család	8,33 %	
Fürdőszoba nincs	22 család	91,67 %	
Villany van	20 család	83,33 %	
Villany nincs	4 család	16,67 %	

Hányan élnek a lakásban

3 személy	3 család	12,5 %
4 személy	4 család	16,66 %
5 személy	3 család	12,5 %
6 személy	4 család	16,66 %
7 személy	5 család	20,84 %
8 személy	1 család	4,17 %
9 személy	1 család	4,17 %
10 személy	3 család	12,5 %

A tanulóval hányan alsznak együtt egy szobában

ketten	2 család	8,33 %
hárman	6 család	25,00 %
négyen	7 család	29,16 %
ötten	4 család	16,67 %
hatan	4 család	16,67 %
heten	1 család	4,17 %

A tanulóval hányan alsznak együtt egy ágyban

egyedül	10 család	41,67 %
ketten	8 család	33,33 %
hárman	5 család	20,83 %
négyen	1 család	4,17 %

A lakás bútorzata

jó	7 család	29,17 %
átlagos	7 család	29,17 %
elfogadhatatlan	10 család	41,66%

A lakás higiéniája

jó	5 család	20,83 %
átlagos	12 család	50,00 %
elfogadhatatlan	7 család	29,17%

A család táplálkozása

változatos	3 család	12,5 %
megfelelő	10 család	41,67 %
hiányos és egyoldalú	11 család	45,83 %
éheznek	13 család	54,17 %
elhullott állatok húsát megeszik	17 család	70,83 %

A család ruházata

változatos	3 család	12,5 %
egyszerű, de megfelelő	14 család	58,33 %
hiányos és egyoldalú	7 család	29,17 %

Háztáji gazdálkodás

sertést hizlal	10 család	41,67 %
kertet művel	18 család	75,00 %
baromfit tart	9 család	37,5 %

Gazdálkodás

takarékosan él	—	—
fizetéstől-fizetésig él	10 család	41,67 %
beosztás nélkül él	14 család	58,33 %

A tanuló helyzete a családban (35 fő)

előnyös	3 fő	8,58 %
megfelelő	6 fő	17,14 %
hátrányos	—	—
veszélyeztetett	26 fő	74,28 %
anyagilag veszélyeztetett	25 fő	71,42 %
erkölcsileg veszélyeztetett	23 fő	65,71 %
egészségügyileg veszélyeztetett	25 fő	71,42 %

Szülők közötti viszony

harmonikus	4 fő	12,90 %
megfelelő	9 fő	29,04 %
kiegyensúlyozatlan	18 fő	58,06 %
4 főnél nincs kihez viszonyítani		

Szülő-gyermek viszony

harmonikus	4 fő	11,43 %
megfelelő	16 fő	45,71 %
kiegyensúlyozatlan	15 fő	42,86 %

Testvérek közötti viszony

harmonikus	3 fő	9,09 %
megfelelő	18 fő	54,55 %
kiegyensúlyozatlan	12 fő	36,36 %
2 gyereknél nincs kihez viszonyítani		

A tanulókból

napközibe jár	26 fő	74,29 %
otthon tanul	8 fő	22,85 %
segít a szülő	4 fő	11,43 %
nem segít a szülő	31 fő	88,57 %

A szülői érdeklődés tárgya

tanulás	13 fő	37,14 %
nevelés	6 fő	17,14 %
kérelem	13 fő	37,14 %
reklamáció	12 fő	34,29 %

Eltérés a családi nevelésen belül

van	8 fő	27,00 %
nincs	22,86 fő	22,14 %

A tanuló iskolán kívüli felügyelete

biztosított	27 fő	77,14 %
nem biztosított	8 fő	22,86 %

A szülők nevelési módszere

következetes	12 fő	34,29 %
kényeztetik	—	—
túlbüntetik	—	—
szituatívan nevelik	22 fő	62,85 %
megettűrik, elviselik	1 fő	2,86 %

A tanuló végez-e házimunkát

igen	35 fő	100,00 %
------	-------	----------

A leggyakrabban végzett házimunka

dajkálás	9 fő	25,71 %
favágás, fahordás	11 fő	31,43 %
fahasítás	15 fő	42,86 %

A tanuló játéka

van	29 fő	82,55 %
nincs	6 fő	17,15 %

Játékainak állapota

jó	2 fő	6,9 %
megfelelő	18 fő	62,07 %
elhanyagolt	9 fő	31,03 %

A tanuló csavarog-e

nem	26 fő	74,28 %
alkalomszerűen	—	—
gyakran	9 fő	25,22 %

Dohányzik-e

nem	19 fő	54,29 %
alkalomszerűen	—	—
gyakran	16 fő	45,71 %

Bagózik-e

nem	29 fő	82,86 %
alkalomszerűen	—	—
gyakran	6 fő	17,14 %

Szeszesitalt fogyaszt

nem	35 fő	100,00 %
alkalomszerűen	—	—
gyakran	—	—

Negatív magatartás

verekedés	12 fő	34,29 %
lopás	11 fő	31,43 %
hazudik	10 fő	28,57 %
agresszív	8 fő	22,86 %

A tanuló baráti köre

cigány	11 fő	31,43 %
nem cigány	6 fő	17,14 %
vegyes	18 fő	51,43 %

A r. cigány nyelvet

nem érti, nem beszél	1 fő	2,85 %
érti, de nem beszél	4 fő	11,43 %
érti és beszél	30 fő	85,72 %
az iskolában is beszél	13 fő	37,14 %

Raicsné Horváth Anikó

**A BAJAI CSALÁDSEGÍTŐ KÖZPONT CIGÁNY SZÁRMAZÁSÚ
KLIENSEINEK VIZSGÁLATA ISKOLAI VÉGZETTSÉG ÉS
FOGLALKOZTATOTTSÁG TEKINTETÉBEN**

A szociálpolitika és a Családsegítő Központok szerepe

Az esélyegyenlőtlenség orvoslását célozza a szociálpolitika, azonban ez bármilyen széles hatáskörű legyen is, a szegénységet csak enyhíteni lehet, megszüntetni nem. A realitásoknak megfelelő szociálpolitika kialakulását megnehezíti az a tény, hogy 1981-ig kimondani sem lehetett: „szegények pedig vannak, s a probléma felszámolására nincsenek eszközök”. Ez a mondat 1981-ben, szűk körben, a Magyar Szociológiai Társaság konferenciáján hangzott el. A problémát fokozza, hogy a köztudat felfogása szerint, aki nálunk szegény, az csak önhibájából lehet az. Cigányokról szólva még inkább elterjedt az a nézet, hogy esetükben az állam ingyenélőket, részeges munkakerülőket támogat. A cigányság és a szegénység pedig nem szinonim fogalmak, igaz, hogy többségük osztja a társadalom legsorsó rétegének sorsát.

„... A cigányság jelene prognosztizálja a magyar jövőt, állapota pedig kiélezve, reflektorfénybe állítva mutatja, keskeny és koncentrált fénycsókaként az elmúlt évtizedek alatt felgyűlt problémákat.” (Hegedűs T. András)

A depriváltság egyik ismérve hazánkban a segélyezettség. Nem csak azért, mert szűkös anyagi viszonyaik miatt kerül rá a sor, hanem azért is, mert méltatlan, megalázó módon jutnak hozzá a rászorulóknak. Hosszas hivatali procedúra, előzetes környezettanulmány, a felhasználás utólagos ellenőrzése kíséri ezeket a nyomorúságos összegeket.

A hatóságok és a cigányok viszonya általában igen feszült. A szegénység hatékony enyhítésére nincsenek megfelelő és elégséges eszközök. A tömegesen jelentkező igények türelmetlenséget váltanak ki a hivatal embereiből. A cigányok jelentős része járatlan az ügyintézésben. Az elutasítások nyomán vagy visszahúzódik és teljesen alkalmatlanná válik jogai érvényesítésére, vagy agresszív lesz és ezzel hívja ki maga ellen a hatóságok ellenszenvét.

A szociális ellátás feltételeinek biztosítása, a nemzetközi egyezményekben, így különösen az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányában, továbbá az Alkotmányban meghatározott szociális jogok érvényre juttatása érdekében 1993. januárjában az Országgyűlés megalkotta a Szociális Törvényt, ami hibái ellenére is nagy előrelépést jelent a magyar szociálpolitikában. A törvény célja, hogy a szociális biztonság megteremtése és megőrzése érdekében meghatározza az állam által biztosított egyes szociális ellátások formáit, szervezetét, a szociális ellátásokra való jogosultság feltételeit, valamint érvényesítésének garanciáit.

A Szociális törvény 64-65. §-ában a személyi gondoskodást nyújtó családsegítést kötelező érvénnyel írja elő a polgármesteri hivatalok számára. Ez igen fontos lépést jelent a Családsegítő Központok életében, hiszen eddig ott hozták létre, ahol volt erre pénz, vagy a település vezetői kiemelten kezelték a szociális problémákat. Az eltelt néhány évben megalkult Családsegítő Központok sem találták meg a struktúrában a helyüket, annak ellenére, hogy ez az intézmény tudná átfogóan és komplex módon kezelni a problémákat. A Család-

segítő Központ családokra koncentrált támogatást nyújt, mely a tanácsadástól az esetenkénti segélyezésen át, a krízishelyzetekben nyújtott lelki gondozásig számos szociális tevékenységet magában foglal.

E feladatok ellátására hozta létre 1989-ben Baján az akkori Városi Tanács az önálló intézményként működő Családsegítő Központot. A családsegítés tevékenysége addig a tanács illetékes, meglehetősen szétagolt szervezeti struktúrában működő szerveire hárult. A megalakuláskor 5 főállású munkatárs dolgozott a Központban. Végzettségüket tekintve: védőnő, pedagógus, gyógypedagógus, lelkész, szociális szervező; másodállásban pedig idegjelme szakorvos és egy jogász.

Az elmúlt évek folyamán kedvezőtlen változások történtek Központunk életében: 1993. január 1-től az intézményt integrálták „Egészségügyi- és Szociális Alapellátó Hálózat” néven a körzeti orvosokkal, szociális otthonokkal. Ez szakmai szempontból igen kedvezőtlen, hiszen tevékenységünk más, eltérő, komplexebb, mint bármelyik integrált intézményé.

A másik negatív tendencia az intézményen belül érvényesült: a kezdetben csak szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező dolgozók álláshelyeit szakképzetlen, középfokú végzettségűekkel töltötték be. Jelenleg a vezetőkön kívül, aki gyógypedagógus, csak két felsőfokú végzettségű munkatárs van: egy pedagógus és egy szociális szervező, valamint másodállásban a jogász. Már nincs lelkész, nincs védőnő, nincs szakorvos. A helyükre jött szakképzetlenek nem tudják megoldani a megnövekedett és egyre összetettebbé váló feladatokat.

A kliensek érdekeinek képviselője, gondjainak megoldása, a lelki gondozás mind olyan tevékenység, amelyet szakmai tudás és megfelelő végzettség hiányában elvégezni nem lehet. Így ezen dolgozók alkalmazása nemcsak az intézményen belüli konfliktusok kiéleződéséhez vezetett, hanem ténylegesen az eddigi jó színvonalú családsegítő munka ellátása is veszélybe került.

A kliensek létszáma és a segítségnyújtás módjai

A dolgozatomban szereplő adatok az 1993. I. félévi számokat tartalmazzák.

Kliensek száma

Nem cigány	Nő	Férfi	Cigány	Nő	Férfi
403	293	110	40	26	14

A Családsegítő Központhoz való fordulás okai, valamint a tanácsadás módjai arányában nincs lényeges eltérés a cigány és nem cigány kliensek között:

Tanácsadás módja	Nem cigány etnikum		Cigány etnikum	
	fő	%	fő	%
Jogi	56	13,9	6	15
Pszichológiai	38	9,4	3	7,5
Életvezetési tanácsadás, napi problémák, anyagi gondok	309	76,7	31	77,5
Összesen:	403	100	40	100

Az adatokból kitűnik, hogy klienseink többsége - cigány és nem cigány egyaránt -, napi problémákkal, megélhetési gondokkal küzd. Ennek hátterében az alacsony jövedelem áll.

Jövedelmi viszonyok

	Nem cigány	Cigány
Átlagjövedelem	7.532 Ft.	4.699 Ft.
Egyéb jövedelem *	4.457 Ft.	5.232 Ft.
Átlagos gyerekszám	1,56 fő	2,1 fő
1 főre jutó jövedelem	3.367 Ft.	2.422 Ft.

* Egyéb jövedelem: - családi pótlék
- segélyek
- gyerektartás

A nem cigányoknál az egyéb jövedelem az átlagjövedelemnek 59,2 %-a, míg a cigány kliensek esetében ez 111,3 %. Látható, hogy a nem cigányok körében is a megélhetéshez szükséges jövedelem döntő részét képezi az „egyéb jövedelem”, azonban a cigányoknál az „egyéb jövedelem” összege 11,3 %-kal meghaladja az átlagjövedelmet, tehát létfenntartásukat alapvetően az egyéb jövedelem (családi pótlék, segélyek, gyermektartás) fedezi.

A nem cigány kliensek 73,7 %-ának van gyereke, a cigányoknál pedig 72,5 %-uknak. Valamennyien kapják az alanyi jogon járó családi pótlékot, valamint az alacsony jövedelmükre tekintettel a Polgármesteri Hivataltól a rendszeres nevelési segélyt (1.800 Ft/hó/gyermek). Az 1 főre jutó jövedelem még így sem éri el a jelenlegi nyugdíjminimumot, 6.400 Ft-ot, a minimálbérnek (9.000 Ft) pedig a 40 %-át sem haladja meg. Ezzel magyarázható, hogy a Központunkhoz fordulóknak döntő többsége - etnikumra való tekintet nélkül -, anyagi gondok, napi problémák megoldásához kér segítséget.

Foglalkoztatottság

Alacsony jövedelemmel rendelkezik a munkanélküliek, a nyugdíjasok, a gyesen lévők, a rokkantak többsége. Az alacsony presztizsú munkát ellátók is kevés bért kapnak. Mivel a cigányok többségének nincs elegendő iskolai végzettsége, ők is csak ilyen munkát tudnak vállalni.

A cigány kliensek megoszlása foglalkoztatottság és iskolai végzettség szerint

Isk. végz.	Munkanélküli	Dolgozik	Nyugdíjas	Rokkantnyugdíjas
0 osztály	2	—	—	—
4 osztály	2	—	1	—
6 osztály	9	—	1	3
8 osztály	7	4	—	3
Szakmunkás	—	2	—	—
Összesen	20	6	2	6

Isk. végz.	Gyesen van
0 osztály	—
4 osztály	2
6 osztály	2
8 osztály	1
Szakmunkás	1
Összesen	6

A cigány munkanélküliek közül csupán 7 fő kap munkanélküli járadékot, ugyanis a többieknek nincs megfelelő idejű munkaviszonya, így járadékra nem jogosultak.

A GYES-en lévők közül csupán hárman kapnak méltányossági alapon GYES-t, mivel ők sem rendelkeznek kellő idejű folyamatos munkaviszonnyal. Közülük ketten 4 osztályt, 1 pedig 6 osztályt végzett.

Az aktív korú cigány kliensek 52 %-a nem rendelkezik munkahellyel, közülük is csak 7 fő kap munkanélküli járadékot. Ez a cigány munkanélküli kliensek csupán 35 %-a.

A cigány kliensek 16 %-a dolgozik, 32 %-uk valamilyen rendszeres jövedelemmel rendelkezik (GYES, nyugdíj, rokkantnyugdíj). A 17,5 %-uknak semmiféle jövedelme nincs. Ez a réteg újabb problémák hordozója: bűnözés, életkörülmények embertelen volta, gyermekeik elhanyagolása, stb.

Hazánkban az elmúlt évtizedekben megnőtt az iskolai végzettség szerepe a társadalmi munkamegosztásba való betagozódást, valamint a társadalmi mobilitást illetően. Az iskola a társadalmi helyzet átörökítésének a legfontosabb közvetítőjévé vált.

Az általános iskolát el nem végzettek - cigány klienseinknél ez 55 % -, csak nehéz fizikai munkát tudnak vállalni, a munkáltatók azonban még ilyen feladatokra sem szívesen alkalmazzák őket.

A csak 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők is zömében fizikai munkát tudnak ellátni. Ezt alátámasztják, hogy cigány klienseink, akik általános iskolai végzettséggel rendelkeznek és van munkahelyük, kivétel nélkül segédmunkások: rakodók a bútorgyárban, a MÁV-nál, a hűtőiparban és a paprikamalomban.

Döntő többségüknek nincs esélye e foglalkozásból való kilépésre, az intragenerációs mobilitás szempontjából e csoport zártnak tekinthető.

Az utóbbi években csökkent a képzetlen munkaerő iránti igény, így a munkanélkülivé válás is őket fenyegeti leginkább.

Szaktanácsadó-bizonyítványnál magasabb végzettségű nincs a cigány kliensek között.

Az iskolai végzettség aránya a kliensek körében

Iskolai végzettség	Cigány		Nem cigány	
0 osztály	2 fő	5 %	6 fő	1,5 %
4 osztály	5 fő	12,5 %	3 fő	0,7 %
6 osztály	15 fő	37,5 %	65 fő	16,1 %
8 osztály	15 fő	37,5 %	191 fő	47,4 %
Szaktanácsadó	3 fő	7,5 %	83 fő	20,6 %
Középiskola	—	—	41 fő	10,2 %
Főiskola, Egyetem	—	—	14 fő	3,5 %
Összesen:	40 fő	100 %	403 fő	100 %

A cigány kliensek 55 %-a nem rendelkezik még általános iskolai végzettséggel sem, ez az arány a nem cigányoknál 18,3 %. Szembetűnő, hogy a cigányok között a szaktanácsadó a legmagasabb végzettség (7,5 %), a nem cigányoknál 13,7 %-nak van ennél magasabb végzettsége.

Az iskolai végzettség alapvetően meghatározza az elhelyezkedési lehetőségeket.

Foglalkoztatottság és munkanélküliség a cigányok körében az iskolai végzettség tekintetében

A munkanélkülivé válás egyik legfontosabb oka az alacsony iskolai végzettség. Cigány klienseink körében 65 % az arány, akik még általános iskolai végzettséggel sem rendelkeznek és munkanélküliek. Az alkalmazásban állók vagy általános iskolai végzettségűek, vagy szakmunkások.

A munkanélküliséget más tényezők is befolyásolják: a fiatalabb kor, magasabb gyerekszám, gyakori munkahelyváltogatás, gyenge munkamorál.

A cigányság körében a halmozott hátrányok a társadalmi elvárásoknak sokszor meg nem felelő szokások, a mindkét oldalról egyre jobban manifesztálódó előítéletek valójában a legkiszolgáltatottabb helyzetet teremtik meg.

A munkanélküliség növekedésével ezek a hatások megsokszorozódnak, ezáltal önmagukban is képesek újabb negatív hatások gerjesztésére. A cigány munkanélküliség nemcsak azt jelenti, hogy a munkanélküliségi rátán belül a cigányok nagyobb arányt képviselnek, hanem azt is - és ez az igazi tragédia -, hogy egy-egy település vagy térség szinte valamennyi cigány lakosa munka nélkül marad, illetve maradhat. E nagyszámú munkanélküli előbb-utóbb ellátás nélkül marad, esélytelen az újrakezdésre, az átképzésre, tehát egyre jobban elértéktelenedik a munkaerőpiacon. Óhatatlanul visszasodródik az egészségtelen és igénytelen életformákhoz, magatartásukat túlélési reflexek fogják meghatározni. Ez egyre fokozódó társadalomellenességben, a bűnözés növekedésében, a cigány-telepek újraéledésében fog megjelenni.

A munkanélküliség kezelésére meghatározott eszközök közül épp az aktív rendszerek nem működnek a cigányság esetében. Bács-Kiskun megyében az átképző tanfolyamokon alig található cigány származású, s közülük is a többség kimarad. A szociális foglalkoztatás lehetőségei erősen korlátozottak, azok igénybevételére jelentős számban nem nyílik lehetőség.

A cigányság társadalmi beilleszkedését, lehetőségeit, esélyeit alapvetően műveltségük és képzettségük határozza meg. Az általános elszegényedés, a kilátástalanság egyértelműen negatívan hat a szocializációs és nevelési folyamatokra. Az intézményes gyermekvédelem egyre több cigány fiatalat kénytelen felvállalni.

Nincs cigány anyanyelvi képzés, nincs etnikum-specifikus képzés és a felzárkóztató képzésre sem vehető igénybe támogatás.

Néhány kísérleti speciális programon túl, nem intézményesült és nem vált általánossá ez a forma. Megszűntek a cigány iskolák, a cigány osztályok, nincs elfogadott speciális óratervezés, nincsenek cigány nyelven oktató pedagógusok, tankönyvek stb.

A cigány gyermekek számára sok esetben nem biztosítottak az egészséges testi-szellemi fejlődés feltételei. Így kellő motiváció hiányában és a szociális hátrányok miatt kevés számban jutnak el középiskolákba, még kevesebben főiskolákra, egyetemekre, és újratermelődik a munkanélküliek tömege.

A továbblépés lehetőségei

A cigányság évszázados lemaradását néhány év alatt lehetetlen behozni. Fontos azonban minél előbb olyan hatékony módokat kidolgozni, amelyekre jelenleg is van anyagi és jogi lehetőség.

„Aki az emberi hibákon javítani akar, keresse meg az ember erényeit, legalábbis potenciális erényeit, azokat a sajátosságokat, amelyekből - a benne lévő erők megfelelő irányításával - erényeket lehet formálni. Ezekre kell támaszkodni az emberi hibák elleni harcban. Ha harcba szállunk ezekkel a hibákkal, magában az illető emberben kell szövetségeseket keresnünk.” (Rubinstein)

Nagyon fontosnak tartom cigány családgondozói hálózat kiépítését a Családsegítő Központon belül. Olyan cigány fiatalokat kellene itt foglalkoztatni, akik már esetleg rendelkeznek felsőfokú végzettséggel (bár ilyen nagyon kevés van), vagy érettségivel rendelkezzenek és vállalják a felsőfokú tanulmányokat. Ahol létszámfejlesztésre nincs mód, ott átmenetileg 4 órás munkaidőben lehetne megoldani a cigány családgondozó alkalmazását.

A cigányság általános iskolázottsági szintjének megfelelő átképzési és képzési programok beindítására lenne szükség. Lehetőséget kellene adni, és munkahelyteremtéssel reális célt, olyan programok beindítására, amelyek az első időszakban az általános iskolai végzettség megszerzését teszik lehetővé, második szakaszában pedig különféle szakmák, beleértve a hagyományos cigány szakmák, tanulására volna mód.

A munkahelyteremtésben hasznos lenne a jelenlegi közmunka-rendszer nagyságrendekkel való növelése. Ehhez az önkormányzatokat is érdekeltté kellene tenni (pl. fejkvóta megállapításával, pályázati rendszerrel). Közmunkával rendbehozhatók lennének az utak, a természetvédelmi területek, stb., ugyanakkor a cigány lakosság számára munkahelyek születnének. Ilyen jellegű „akcióra” találunk példát Angliában az 1930-as években.

Az átképzési, képzési programokhoz kapcsolódva népfőiskolai rendszert lehetne kiépíteni. Baján jelenleg dolgozunk cigány népfőiskola szervezésén. Ősszel rendeznénk a megyében működő cigány szervezetek, klubok vezetői és ambíciót érző cigány fiatalok részére, „Cigányokról-cigányoknak” címmel. Célunk történelmi, kulturális ismeretek nyújtása, ugyanis megdöbbentő tapasztalatok mutatnak arra, hogy a cigányok nem ismerik saját történelmüket, hitvilágukat, szokásaikat, stb. A 2. részben pedig válságkezelés, bánásmód, módszerek, alapvető jogi ismeretek lenne a téma, végül pedig terveink szerint megvalósítható programok, ötletek összegyűjtésére kidolgozására kerülne sor a megye cigány lakossága helyzetének javítása érdekében. A népfőiskola megvalósításához pályázatot nyújtottunk be, amelyről még nem született döntés.

A cigány értelmiség csekély létszámú, ezért elengedhetetlenül fontos a tehetséges gyermekek kiemelése, nevelése speciális programok szerint. A Gandhi Alapítvány által működtetett középiskola jó példaként szolgál erre, azonban az országban ez az egy ilyen típusú intézmény nem elegendő.

A közmunka-rendszer fejlesztésén túl meg kell találni az egyéb munkahelyteremtési lehetőségeket. Jó kezdeményezésnek tartom, hogy az év elején megalakult az Álláskereső Bács-Kiskun Megyei Szövetségének Roma Tagozata, elnöke Rácz Pál. A Tagozatot 13 községben létrejött csoportok hozták létre. A Tagozat felvette a kapcsolatot a települési és a megyei önkormányzatokkal. Együttműködést építettek ki a megyei Munkaügyi Központtal, valamint néhány munkavállalói érdekvédelmi szervezettel, cigány szervezettel. Legfontosabb feladatuknak tekintik vállalkozások beindítását hagyományos cigány foglalkozásokkal:

- közszükségleti cikkek árusítása termelői áron,
- vályogvetés,
- mezőgazdasági munka (szőlőművelés),
- fémgyűjtés.

A bevétel egy részét beruházásra használják fel, másik részét speciális és kulturális tevékenységre. Céljuk a cigány munkanélküliség csökkentése. Fontosnak tartják a képzés, átképzés, szakmásmóti tanfolyamok szervezését. A cigány értelmiség kiművelésének támogatását is felvállalják.

A Tagozat megteremti a szociális munka lehetőségét is. Együtt kívánnak működni a Családsegítő Központokkal, a Gyermekvédelmi Intézettel is.

A bűnmegelőzésben is szerepet vállalnak. A Rendőrség bevonásával önkéntes csoportok szervezését kezdték meg. Kulturális csoportok tevékenységét is támogatják.

Az elmúlt évtizedek bebizonyították, hogy a cigányság problémáit „felülről jövő” intézkedésekkel megoldani nem lehet. Nagyon fontos, hogy legyenek igazán hatékonyan működő cigány szervezetek, vezetőik, akik nemcsak saját boldogulásukat tekintik célnak, hanem egész népük felemelkedését, és tesznek is ezért, nemcsak frázisokat hangoztatnak.

Ezért tartom fontosnak ezt a Bács-Kiskun megyei kezdeményezést. Ugyanakkor a cigányság problémája elválaszthatatlan a magyar társadalom más megoldatlan kérdéseitől, ami azt is jelenti, hogy csak a társadalom egészének fejlődése oldhatja meg ezeket a kérdéseket is.

„A cigányság problémája nem elszigetelt, megoldása szoros társadalmi együttműködést kíván. Beilleszkedni akkor van esélyük, ha kívülről a türelem, belülről az elhivatottság összefognak, hogy ha nem is a parlamentet, nem is a pártokat, de az iskolákat meghódítsák.” (Hegedűs T. András)

Felhasznált irodalom

1. A pedagógiai kutatás módszerei I-II. (Tankönyvkiadó, Bp.,1987.)
2. **Bokor Ágnes:** A modern szegénység: a depriváció (Valóság, 1985/9.)
3. **Bokor Ágnes:** Szegénység a mai Magyarországon (Magvető Kiadó, Bp. 1987.)
4. **Diósi Ágnes:** Cigányút (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1988.)
5. **Ferge Zsuzsa:** Társadalompolitikai tudományok (Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1980.)
6. **Ferge Zsuzsa:** Van-e negyedik út? A társadalompolitika esélyei (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1989.)
7. **Hegedűs T. András:** Cigány gyerekek iskolázásának esélyei (Magyar Nemzet, 1989. március 21.)
8. **Laki László:** Az alacsony iskolázottság újratermelődésének társadalmi körülményei Magyarországon (Műhelytanulmányok, 1988.)
9. **Lukács Ottó:** Matematikai statisztika (Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1987.)
10. **Róbert Péter:** Mobilitási és reprodukciós folyamatok a magyar társadalomban (Valóság, 1987/10.)
11. **Stuber Ervinné:** Szociális konfliktusok - válságkezelés - szociálpolitika (Műhelytanulmányok, 1989.)
12. Tanulmányok a PTF. cigánykutató munkacsoportjának vizsgálataiból (Szerk.: Dr. **Várnagy Elemér**, 1978., 1980., 1984., 1985.)
13. **Dr. Várnagy Elemér:** Cigány tanulók önértékelése egy igényszint vizsgálata nyomán (Pedagógiai Szemle 1977/2.)

Csik László

NORMAKÖVETÉSES LAKÓTELEPEN SZERETETSZOLGÁLAT LÉTREHOZÁSA

Bevezetés

Jász-Nagykun-Szolnok megye cigánynépességének száma: 25.000 fő.

Ezen népesség 15 %-a a cigány nyelvet is beszéli. Cigány nyelvet beszélők szép számmal a következő településeken élnek: Újszász, Mezőtúr, Szolnok, Jászkisér, Öcsöd, Tiszafüred és környéke.

A cigánynépesség jelentős hányada az 1980-as években költözött ki a putrikból, közel tízezer ember, és került sokkal jobb körülmények közé. A putrikban a rossz állagú lakóházakban nagyon összezsúfolódva éltek a többgenerációs családok. Különösen igen rossz körülmények között éltek a zárt csoportok (lovári), zárt közösségek.

A telepfelszámolás, a putrifelszámolás igen sok módja, formája alakult ki mind a megyében, mind országosan.

Az új lakásba költözés életforma és életmódváltást is kell, vagy kellett, hogy jelentsen a családnak. Sok esetben ez nem történt meg és nem is történik meg napjainkban sem. E tény pedig állandó feszültségek forrása is lehet, mivel az előítéletek élnek és erősödnek. A békés egymás mellett élés, mind a cigány és nem cigány közösségek között nem realizálódik megfelelően, kedvezően.

Ezért is a 80-as évek közepén egy sajátos családsegítő hálózat jött létre, majd családsegítő központok. A cigánycsalád-segítés nem a cigányok helyett, hanem a cigányokért jött létre. E munkának lelkes munkásai a cigány családsegítők. Országosan már 1987-ben közel 150 fő volt a számuk, lelkesen dolgoztak igen szerény jövedelemért cserébe. Munkájukban a szakmai képzés is egyre erősebbé vált, egyre több cigány is bekapcsolódott a 80-as évek végére e munkába. A munkavégzés területenként és településenként igen eltérően alakult. Változás különösen akkor történt, amikor a cigánycsalád-segítői státus körül kezdtek a viták gyűrűzni, illetve a családsegítő központokra vonatkozóan hasonlóan. A meddő viták ártottak a munkának. Nem dőlt el, ki legyen az úr, az „adott tanácsi hivatal”, vagy a családsegítő központ. E viaskodás végül is felőrölte a hálózatot és mindenképpen ártott a hálózat erősödésének. Ebben az akkori minisztériumi hozzáállás is sokat rontott, hiszen nem volt konkrét döntés, szükséges-e a cigánycsalád-segítői hálózat kialakítása.

Kellenek-e bizonyos karitatív tevékenységek az újonnan létrehozott lakótelepeken, és szükséges-e a cigánycsalád-segítés valamilyen formája. A folyamatos elszegényedés, az életmódváltás sokszínűsége, a sok probléma megoldásának egyik lehetséges útja lehet a SZOLNOKI NORMAKÖVETÉSES LAKÓTELEP.

A dolgozat lényegében a lakótelep életébe való beavatkozás karitatív lehetőségeit próbálja kicsit megvilágítani. A teljesen atomjaira széthullott cigányközösségeket csak a szeretet, a vallás, a karitáció segítségével lehetséges ma már életmódváltásában segíteni (Lakótelepi közösségek esetében).

A cigánytelepek felszámolásának sokfélesége, eredményei és fő tanulságai

Jász-Nagykun-Szolnok megyében az 1980-as évek közepétől kezdődően egy igen gyors telep felszámolási tevékenység realizálódott. Sok család kerül ki a telepekről sokféle segítséggel és jelentős mértékben változnak, változhatnak a családok lakóköörülményei. Legjobban azok jártak, akik új lakásokba költöztek, míg mások már felépült lakásokat foglaltak el.

A sokféleség a következőképpen alakult:

1. Originális telepek, putrik teljes felszámolása és kijelölt helyen új szegregált lakótelep kialakítása (Szolnok, - Jászapáti - Kunmadaras).
2. Originális telep-felszámolás úgy, hogy az új épületeket a régi telep területén építik fel (Jásztelek - Jászapáti).
3. A telepet felszámolják, a lakókat szétköltöztetik a községben, városban (Tiszabő-Karcag).
4. Új cigány utcák, cigány sorok jönnek létre a településeken. A nem cigányok a cigányok odatelepülése miatt lakóházaikat eladják (Tiszabura).
5. Elnéptelenedő települések lakóházait cigányok vásárolják meg.
6. Elnéptelenedő település-szegmentumokban a cigányok lakóházaikat lebontják, és új házak épülnek (romungrók, zenész cigányok).
7. Lépcsőzetes lakáscserékkel realizált telep felszámolási mód, illetve tanácsi bérlakások, szociális lakások, szükséglakások kialakítása.
8. Normakövetéses lakótelep kialakítása (Szolnok városi minta).

Szolnok város cigány népessége és területi elhelyezkedése

Szolnok városban a megyében a legdifferenciáltabb a cigány népesség. Magas az időskorúak aránya, de itt találkozhatunk a legtöbb gyermekkorúval is. Magas arányú a munkanélküliek száma. A háztartások átlagos nagysága 5,3 fő. A népesség számának még a becslése is nehéz, a környező településekről - 30 km - sokan járnak be a városba alkalmi munkát végezni. A népességszám maximálisan 2.500 főre becsülhető.

A 80-as évek végén jelentős változások történtek. Megszűntek a munkásszállók, az iskolázatlan segédmunkásokra nincs szükség a vállalatoknál, sokan a munkanélküliek listájára kerültek, illetve kerülnek.

A munkahely, mint segítő tényező, mint adaptációs tényező megszűnik, és elkezdődött a munkaerő kiáramlása a városból.

Jelentős számban élnek cigány családok a Széchenyi városrész modern összkomfortos lakásaiban. Itt a rezsiköltségek magasak, több család elszegényedése miatt nem tudja fizetni a költségeket. Több lakást a családok nem úgy használnak, ahogyan kulturált embernek a lakását használni kellene. Elképzelhető, hogy ezek a családok kiköltöztetését az önkormányzat hamarosan realizálni fogja. A Motor úti lakásokban, hatvan családi kertes házban élnek cigány családok. Az Üteg úton hasonlóan 25 családi házban. Sok család él Szolnok Alcsi környékén, Szandaszőlösön bérlakásokban, valamint a vasúti töltés melletti virág utcákban. Szinte minden területen, településhelyen más és más kép fogadja az odalátogatót, szociális segítő.

Az 1980-as évek elején leírhatatlan nyomorban, barakklakásokban, több mint 350 család tengette életét. Igen nagy jelentőségű volt a barakkok felszámolása és a családok kiköltö-

ztetése. Ebben az időben több, mint 250 család került jobb lakáskörülmények közé. A kérdés az, hogy ki-ki hogyan becsülte meg, becsüli meg új lakóhelyét. Sajnos, nem ritka az új építésű (néhány éves lakóház) teljes tönkretétele, használhatatlanná tétele. A valóság az, hogy ezen lakásokat cigány családok teszik tönkre, és egymás között pénzért cserélgetik.

Akik új lakásba költöztek, a róluk való gondoskodás elmaradt, nincs kapaszkodó. Demagógiával, olcsó hitegetéssel nem lehet a szegény családok helyzetén konkrét formában segíteni. A kialakult szervezeteknek ott a helyszínen a lakókörnyezetbe kell települni és érdekeket képviselni, segíteni.

A térképek a lakótelepeket kívánják bemutatni, míg az új lakótelepi kísérletről a következő fejezetben írok.

A normakövetéses lakótelep

Amikor a Motor és Üteg úti lakások Szolnokon 1987-ben elkészültek, tervszerű költöztetés és igény szerinti elhelyezkedés valósult meg. A kényszer csak az volt, hogy a nyomort, a barakkokat el kell hagyni, és az új lakást el kell foglalni. A családok szinte minden segítséget megkaptak. Különleges igények teljesítése is realizálódott. (Családi házba költöztek, bérlakásba költöztek.) Persze, akiknek életvitele évek során semmit sem változott, azokat nem lehetett olyan körülmények közé tenni, ahol tovább is úgy éltek volna, mint eredeti lakhelyükön.

Tehát számtalan variáns volt a költöztetésnél:

1. Akik anyagilag jobban álltak, azoknak többnyire lakásvásárlással, illetve tanácsi bérlakásokba való beköltözéssel oldódtak meg a lakásgondjaik.
2. Többen támogatások révén vidékre költöztek.
3. A szegényebb családok döntő része bérlakásokba, a Motor és Üteg útra költözött.
4. Többen a Motor és Üteg úton is igen kedvezményesen, részletfizetésre vásárolták meg a felépült lakásokat .

A Motor és Üteg úti lakások döntően két szobásak (80 %). Tanácsi bérlakásként minősítettek. Úgy alakították őket, hogy fejleszthetők a bérlő, vagy tulajdonos anyagi helyzetétől függően. (Két esetben történt öt év alatt komfortfokozat-javítás a tulajdonos részéről.) A beköltözők választhatnak szomszédot, így a nagyobb családok egy csoportban maradtak. A családsegítői lakásba, mely összkomfortos, Farkas Flórián és családja költözött. Farkas Flórián vállalta a lakótelep vezetését, irányítását. Ő sokat tett a lakótelep érdekében, de két év után kiköltözött a lakótelepről és sajnos, utód kineveléséről, választásáról nem kellően gondoskodott, igaz, ez nem is az ő feladata volt.

A lakótelep benépesítése lépcsőzetesen történt. Sok volt a probléma. A lakások hiányosságait folyamatosan javították ugyan, de ez nem volt állandó. Már az első évben látszott, mely családok azok, amelyek valóban változtatni akarnak. Többen folytatták régi megrögzött életmódjukat. Való igaz, e lakások parkolópályát jelentettek több családnak, mert akik megerősödtek, takarékoskodtak, azok igen gyorsan bérlakásba költöztek a város valamelyik részébe. Így egy örökös körforgás indult el a lakótelepen, és ez is volt a cél. Míg a másik cél a folyamatos segítség, kapaszkodók biztosítása. A lakótelepen külön lakrészben iskola működött, ahol Vida István, Dr. Kollár Józsefné és Dr. Kollár József tanítottak, de más nevelők is kijártak tanítani. Kialakításra került egy élelmiszer bolt is. Igen nagy számban csoportos foglalkozások kezdődtek, összefogással épült az út, a sportpálya, és az emberek kezdtek jól érezni magukat.

Szervező munkával játszótér is alakult, épült. Építőtáboros cigány fiatalok szorgoskodtak a telepen, a fásítás, az udvarrendezés, a sokirányú munkatevékenység igen szépen alakul, tehát jelentős belső készítés is jelen van az emberekben, a családokban egy értékesebb életmód felé. A döntő erősítést a „Barna Gyöngyök” együttes kialakulása jelentette. Országos és külföldi hírűvé válásuk további összekovácsolódást jelentett. Sajnos, a sikerek során presztízs-problémák és rivalizálások is megjelentek, melyek atomizálták e csoportot is. A gyermekprogramok jelentős hatással voltak a szülőkre, és a gyermekeken keresztül a szülők megnyerése egyszerűbb, gyorsabb, hatékonyabb volt.

A családsegítő központ dolgozói is jelen vannak a lakótelepen. Szép Mikulás és karácsonyi programok, táborok színesítik a lakótelep gyermekeinek életét. A lakóbizottság bár akadozva, de működött, ezzel is segítve a polgárosodást. Mindezen túl még számtalan akcióról lehetne beszélni, mely az összekovácsolódást segítette a normakövetéses lakótelepen.

Amikor a családsegítő kiköltözött a szolgálati lakásból, a telep egyedül maradt. Már akkor érezni lehetett, hogy vezető nélkül a normakövetéses program nem vihető. Igaz, a családsegítő nem azért volt a lakótelepen, hogy a családok helyett mindent elvégezzen, hanem, hogy konkrét esetekben segítsen, véleményt mondjon, javasoljon, s ha kell, ha szükséges, beszélgesse el az emberrel, a családok tagjaival.

A megoldás az lett volna, ha párhuzamosan két családsegítő nevelése, felkészítése folyamatosan haladt volna, mert ha az egyik nem vállalja, belépett volna a másik. Kozák István belépése a családsegítői státusba csak hosszas huzavona után valósult meg. A köztes időt a családsegítő központ „beugrásokkal” próbálta rendezni. A családsegítőnek azonban ott kinn kellett volna laknia ahhoz, hogy a folyamat ne szakadjon meg. Végül is egy közösség folyamatos szétesése kezdődött meg, mely napjainkban is tart. Ennek újraélesztése még cigány származású ember számára is (Rafael László az új családsegítő) igen komoly szakmai munkát, feladatot fog jelenteni. A folyamatban érdekes szakmailag az is, hogy milyen gyorsan szétesett a Motor úti lakóközösség. Ennek legfontosabb oka az, hogy nincs, akivel a családok gondjaikat megbeszélhették volna. Egyszerűen nem tudták jól kibeszélni problémáikat és persze a nagyfokú elszegényedés és a munkanélküliség is jelentősen közrejátszott ebben. Megjelentek a pótcselekvések, italkimérő, megszűnt az iskola, a bolt sem üzemel. Ki figyelt vajon oda, hogy mi történik a normakövetéses lakótelepen. A lakótelep élete teljesen felbomlott, megjelennek a különböző szervezetek, melyek sok jó tanácsot ugyan adnak, de konkrét segítséget nem. Sőt több esetben félrevezetések is történnek.

Caritasz szeretetszolgálat tervezete Szolnok Motor úti lakótelepen

- (A) A cél a normakövetéses lakótelep elfogadható rendjének kialakítása, családsegítők bevonásával.
- (B) Feladat: egy lakóházban egy szeretetszolgálat működtetése, kapaszkodók biztosítása a lakótelepen élő családok számára.
- (C) A feladatot végzik: Csík László
Rafael László

A lakótelep mai helyzete

A lakótelepen él:	187 fő
A családok száma:	60 fő
Munkanélküliek száma:	12 fő
Kormegoszlás: óvodáskorúak:	5 fő
iskolások:	50 fő
Nem dolgozó fiatalok:	20 fő
Cigányul is beszélők száma:	35 fő
Nem cigányok száma:	152 fő
Az egyszobás lakások száma:	8 fő
A kétszobás lakások száma:	52 fő
Azok száma, akik semmiféle jövedelemmel nem rendelkeznek:	fő
Rendszeresen segélyezetttek száma:	fő
A lakótelepen a tartósan betegek, fekvőbetegek száma:	3 fő
Tartósan beteg gyerekek száma:	3 fő
Állami gondozott gyermekek száma:	fő
Állami gondozott gyermekek száma:	fő
Büntetésvégrehajtó Intézetben lévők száma:	fő
Lakóépületek közül Jó:	db.
Átlagos:	1 db.
Rossz:	db.
Javításra szoruló épületek száma:	2 db.
Feltört lakások száma bentlakóval:	6 db.
Más településről önkényesen beköltözöttek száma:	1 fő

A szeretetszolgálat - Misszió - szerkezeti-szervezeti felépítése.

A Misszió célja:

- A teljesen felborult lakótelepi rend viszonylagos helyreállítása, családsegítők bevonásával.
- Az arra rászorulóknak kapaszkodók biztosítása.

Vezérlő gondolat:

„Az igazi örömforrás, hogy embertársunk terhét könnyebbé tesszük, és az igazi szeretet, ha embertársam az én terhem kívánja könnyíteni.

Ez az örökérvényű szeretet forrása.”

(Szent Pál levele)

A feladatot ellátják, mint szervezők:

Rafael László

Csík László

A Misszió helye:

Szolnok, Motor u. B/2.

A feladatsor:

1.

= A kapcsolatok létrehozása a Caritasz szolgálattal Szolnok.

= A Máltai Szeretetszolgálattal Budapest.

= Humán Szolgáltató Központtal Szolnok.

= Alapítványokkal.

= Cigányszervezetekkel.

= Állami és társadalmi intézményekkel.

2. Folyamatos beszélgetések és tájékozódás a lakótelepi családoknál

(Helyzetfelmérés, szociális gondok feltérképezése)

3. A segítség forrásai és módjai:

= Szakemberek felkeresése, meghívások.

= Anyagi erőforrások.

= Pályázatok készítése.

4. Kapcsolat a Szolnok Caritasz vezetőségével a B/2. lakás rendjének kialakításával kapcsolatosan.

5. Havi tervezett ütemrend:

1. héten: találkozás a lakótelepen élő gyermekekkel. (Vallásos félórák)

Vezeti: Lelkész.

2. héten: Egészséges életmód, szokásrend.

Vezeti: Körzeti orvos.

3. héten: A lakótelepi gyermekek korrepetálása különböző tantárgyakból.

Vezetik: Pedagógusok.

4. héten: Találkozás a családokkal, beszélgetések, interakciók vezetése.

Hetente két alkalommal tervezzük a szeretetszolgálat által tervezett foglalkozásokat. A találkozások gyakoriságát a „szokásrend” kialakulása befolyásolja.

Naponta állandó fogadóórát tartunk délelőtt és délután is, váltakozó rendben. A fogadóórákon a felmerült gondok, problémák megbeszélése történik.

= A Misszió tervezi 10-15 fő rendszeres étkeztetésének biztosítását.

= Élelmiszercsomagok összeállítását és szétosztását.

= A gyermekek iskolai étkeztetésének segítését.

= Bekapcsolódást a betegek ellátásába: felkeresés, gondozás, általános gondozás.

= Rendszeres kapcsolat:

- iskolákkal,
- napköziotthonos óvodákkal.

A szeretetszolgálat elsődleges feladata a családok egyéni segítése. A segítség a szeretet jegyében, az emberi méltóság tiszteletben tartásával kell, hogy realizálódjék.

A szeretetszolgálat létrehozása érdekében pályázatokat készítettünk, melyek a Misszió létrehozását kívánják segíteni.

A feladatok sorrendisége 1993-ban

1. Pályázatok elkészítése.
2. Segítők, erőforrások feltárása, feltérképezése.
3. A Motor út B/2. szám alatti Missziós ház kialakítása.
4. Részletes program kidolgozása.
5. A feladatsor végrehajtóival történő egyeztetések.
6. Anyagi erőforrások.
7. Szakmai képzésben való részvétel.
8. A telepi szociális térkép állandó karbantartása.
9. Kapcsolatok kialakítása különböző szervezetekkel.
10. A cigány szervezetek részvétele a szeretetszolgálat működésében.

Költségvetési tervezet

1.	Missziós ház kialakítása, berendezése	60.000 Ft.
2.	Működési költség	80.000 Ft.
3.	Utazási költség	40.000 Ft.
4.	Étkeztetés	250.000 Ft.
5.	Kerékpár- vásárlás	10.000 Ft.
6.	Programok (heti)	100.000 Ft.
7.	Egyéb költségek	50.000 Ft.
Összesen		590.000 Ft.

Iván Lászlóné

A CIGÁNY GYERMEKEK HELYZETE OROSZLÁNY NEVELÉSI INTÉZETEIBEN

Bevezetés

Cigánynak lenni Magyarországon kétszeres terhet jelent, mert a cigányság jelentős része nagyon szegény körülmények között él, és a negatív megkülönböztetés átka is sújtja őket. Az állampolgárok romló életkörülményei miatt elkeseredetten csökken a velük szembeni szolidaritásuk. Mai társadalmunk számára fontos feladat a veszélyeztetett társadalmi rétegeken segítő szociálpolitikai intézkedések hatékony beindítása. E veszélyeztetett népréteghez tartozik a cigány etnikum. Helyzetük, életkörülményeik megismerése hozzájárulhat gondjaik megoldásához.

Oroszlány város története

Oroszlányt az elmúlt évtizedekben dinamikusan fejlődő bányavárosként jellemezték. Ez a pozitív jelző joggal megillette, hisz bizonyítottan már évszázadokkal ezelőtt létező kis településből rövid időszak alatt 22.000 lakosú bányaváros fejlődött ki.

Ha történetét vizsgáljuk, írásos források bizonyítják, hogy az 1440-es években már lakott települési forma létezett itt, a Vértes hegység lábánál. Hajdan ez a vidék a Csák család birtoka volt. Az általuk épített vár kapuját két kőoroszlán díszítette. Szájhagyomány szerint ebből kell következtetni Oroszlány nevének létrejöttére.

A törökök hadjárata elnéptelenítette ezt a területet. A falu betelepülése 1701-ben történt ismét. Pozsony, Nyitra, Trencsén vármegyéből elüldözött protestáns szlovák családok települtek erre a vidékre. Az ő életformájuk, hagyományaik máig követhetőek az ősi települési mag, a „falu” életében. Az akkor itt élő emberek a kedvezőtlen mezőgazdasági adottságok miatt elsősorban szénégetéssel, mészégetéssel és annak szállításával foglalkoztak.

1941-ben megváltozott az itt élő emberek sorsa, a település arculata. Ennek oka az első bányauzem beindulása, amit sorban követett számos bánya megnyitása az „eocén program” tervei szerint. A gazdasági fejlődés Oroszlány várossá nyilvánítását eredményezte 1954-ben. A számos új munkalehetőség, a kedvező lakásfeltételek a lakosság számának rohamos emelkedését tették lehetővé.

Az ország távoli területeiről ideköltözött családok igen változatos összetételű népesség kialakulását eredményezték. A növekvő lakosság számával párhuzamosan növekedett a cigány lakosság száma is városunkban. Letelepülésükre jellemző volt, hogy cigánykolóniák jöttek létre. Elsősorban a város külterületén épült putrikban és a megüresedett „6 ajtós” barakkalakásokban éltek.

Hazánkban megváltozott a társadalmi-gazdasági helyzet. Oroszlányban a több évtizedes fejlődést a regresszió jellemzi. A működő tíz bányauzemből jelenleg csak két üzem területén történik fejtés. A munkanélküliek száma fokozatosan emelkedik.

Elsősorban azt a népréteget érinti a munkanélküliség, amely körében nagyfokú a szakmai és műveltségbeli hiányosság. Ide sorolható az orosz-lányi cigányság is. Ma Oroszlányban a lakosság 10-12 %-a cigány, ez kb. 2300 fő. Mivel hivatalos népszámlálás nem történt, így nem lehet pontosan tudni a számukat. Egy cigány származású képviselő szerint 3000-3500 cigány él a városban. Az óvodákban, iskolákban már nem is szabad jelölni a gyermekek cigány származását. Gondot is jelentett, hogy ki is a cigány származású: aki vállalja, vagy akin látszik? A cigányság helyzetének megismerése, fejlődésük elősegítése történelmük ismeretét igényli.

A cigányság eredete

A cigányok i. sz. 500 körül indultak őshazájukból, Nyugat-India területéről. Folytonos vándorlásuk során Iránon és Kisázsian át értek a Balkán félszigetre a 11. században. Egy másik csoport Iránból Szíriába, Palesztinába és Afrikába ment.

Magyarországra a 14-15. században érkeztek csoportjaik több hullámban, majd ezután Európa szinte valamennyi országába eljutottak. Kóborlásuk, vándorló életmódjuk megszüntetése az akkori társadalmakat is intézkedésre készítette.

1761-ben Mária Terézia országos rendelete tett először kísérletet letelepedésükre. Elrendelte, hogy minden cigánycsalád házhelyet kapjon, a földesurak fogadják őket jobbágyaikká. A letelepedett cigányt ne nevezzék cigánynak, hanem „új magyarnak”.

Később olyan rendelkezés született, amelyben a királynő elrendelte a cigány gyermekek elvételét szüleiktől. Az elvett gyermekeket földművesekhez helyezték ki, nevelésükért a kincstár fizetett.

1783-ban II. József is törvénykezett a kóborló sátoros cigányok letelepítéséről taníttatásuk érdekében. Ezen törvények végrehajtása a cigányok ellenállásába ütközött. A későbbiek során kísérletek történtek a cigányok beiskolázására. A népoktatási törvény előírásait kiterjesztették a cigány gyermekekre is. Korábbi vélemények szerint is a cigánykérdést az iskolában kell és lehet megoldani. A cigány gyermekeket rendszeres iskolabajjárásra kell szoktatni.

Az előbb felsorolt intézkedések a cigányság társadalmi beilleszkedését szorgalmazták a korábbi társadalmakban. Mai társadalmunkban a „cigánykérdés” megoldásával kapcsolatban kétféle elmélet létezik.

A cigány családok asszimilációja a többségi társadalomba.

A cigányok szűnjenek meg cigánynak lenni.

Ennek az elméletnek egyik alaptétele, hogy a cigányokat rá kell szoktatni a rendszeres munkára. A követelmény figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a cigányok évszázadokon keresztül munkavégzők voltak hazánkban. Hagyományos, rájuk jellemző foglalkozási ágazattal rendelkeztek. Ezek közé tartozott a teknőkészítő, vályogvető, kosárfonó, foltozó, köszörűs, lókupec mesterség. Ezeket a mesterségeket nem fogta össze ipari szervezet. A munkából származó jövedelem is csupán a pusztá létfenntartásra volt elegendő. Az 1945 után bekövetkezett változás munkának csak azt a tevékenységet tekintette, amit állami vagy szövetkezeti szektorban végeztek. Ehhez a munkavégzéshez kötődtek a társadalmi juttatások, a szociálpolitikai kedvezmények: családi pótlék, üzemi étkeztetés, munkaruha, szervezett üdültetés, bölcsődei, óvodai elhelyezés. A juttatások igénybevételének a folyamatos munkavégzés volt a feltétele. A cigányság alacsony iskolai végzettsége miatt csupán segédmunkásként, alacsony bérért tudott dolgozni.

A nehéz fizikai munka elviselhetősége miatt a jobb kereseti lehetőségek reményében gyakran változtatták munkahelyeiket. Jobban fizető idénymunka miatt megszakították munkaviszonyukat. Ebből az a megállapítás született, hogy a cigányok nem szeretnek dolgozni.

A második alaptétel: a cigányokat le kell szoktatni a cigány életmódról.

A többségi társadalom velük szemben állított követelménye az volt, hogy tanulják meg a tisztaságot, ne szüljenek annyi gyereket, változtassanak életmódjukon, körülményeiken. Olyan szónoklatok hangoztak el állandóan, mint például a következő: „Hisz ez a társadalom mindkinek megadja a lehetőséget...” Azt azonban figyelmen kívül hagyta, hogy a társadalom periferiájára került családok nehezen tudják megteremteni a civilizálódás anyagi feltételeit.

A cigánykérdés másik megoldási formája az integráció.

Ez a módszer szorgalmazza, hogy a cigányok egységesüljenek saját kultúrájukkal, etnikai sajátosságukkal, hisz vallási és hiedelemviláguk elemei máig is elevenen élő és ható szokásrendszert alakítottak ki, amely egyfajta összetartó erőként ma is működik.

A megoldási mód helyességének eldöntése mai társadalmunk égető feladata.

A ma Oroszlányon élő cigányság helyzete

Lakáskörülmények

A ma 3000-5000 fős cigány etnikum Oroszlány belterületén él, ugyanis 1980-81-ben lebontásra kerültek a város szélén épült putrik, barakklakások. Az ott élő családok részben 2-3 szobás komfortos tanácsi lakást kaptak - más magyar családokhoz hasonlóan. Több család ma is itt él - a többi lakóval megegyező feltételek között. A cigányság másik része 1 szobás, alacsony komfortfokozatú lakásokba költözött, az ún. „sárga-tömbbe” és a „zöld-tömbbe”. Az idők során számos család pénzszerzés lehetősége miatt a nagyobb lakásból a két tömb valamelyikébe költözött. Így központi irányítással és spontán költözködéssel kialakult Oroszlány központjában az új cigánykolónia. Ez a két tömb 1958-60-as években épült, körfolyosós udvart képező 120 illetve 69 lakásból álló tömb. A „sárga-tömb” felújítása megtörtént. Az átalakítás során fürdőszobával látták el, és elsősorban ifjú házásoknak utalták ki. Az itt élő cigányok életvitele hasonló a környezetükben élőkével.

A „zöld tömb” helyzete 1992-ben vált kritikussá, ekkor végeztek egy átfogó felmérést. A felmérés alapján 69 lakásból 29-ben éltek olyan családok, melyek hivatalos lakáskiutalással rendelkeztek, 11 család rosszhiszemű lakáshasználó, 7 pedig önkényes beköltöző volt, akik feltörték az üres lakásokat és beköltöztek. 16 lakás ekkor üres volt. Ezek olyan lakások voltak, ahol hiányzott az ajtó, ablakszárny, eltűnt a parketta. A vandál munka tettese ismeretlen, de a „sustorgásokból” kiderült, hogy tüzelőnek használták egyes családok. 6 lakásban éltek olyan emberek, akik a mostoha körülmények ellenére tisztán, rendezetten tartják életterületüket.

A járványmegelőzés érdekében - a rendszeres fertőtlenítő takarítás mellett - rendkívüli patkányirtást, fertőtlenítést is elrendelt a Tisztiorvosi Szolgálat. Ezzel a tömbbel azért foglalkoztam részletesen is, mert tanulóink (Kisegítő Iskola) zömmel itt laknak. A tömb élete szinte általánosnak mondható.

A tömb felújítása 1994-ben kezdődik el. A kiürítés megkezdődött, de komoly gond a családok elhelyezése.

Néhány cigány család lakásépítésre is vállalkozott. A legutóbbi telekkimérés során 21 cigánycsalád jutott építési telekhez (ennyi volt a jelentkező). Legtöbbjük készpénzét a lakásuk után járó lakáshasználati díj összege és a szociálpolitikai kedvezmény alkotta, ezenkívül OTP hitelt vettek fel. Az építkezés 4 éve folyik - van, aki felépítette házát és beköltözött. A 21 családból 8 család nem tudja befejezni az építkezést. A támogatási összeg elfogyott, az OTP hitellehetősége kimerült. Így megoldásra vár a félkész házak sorsának eldöntése, ugyanis ebben az esetben vissza kell fizetni a szociálpolitikai támogatást és a felvett hitelt. A családoknak viszont erre már nincs pénze.

A cigány népréteg körében nagy fokú a szakmai és műveltségbeli hiányosság. A gazdasági szerkezetátalakítás hatása Oroszlányban is érezteti hatását. A jövőben ez komoly gondot fog okozni a cigány népréteg körében. A munkát keresők nincsenek tisztában a foglalkoztatás terén várható nehézségekkel.

A cigány lakosságon belül 3 típusú munkavállalói réteget különböztetünk meg:

1. Kevés szakmunkás, betanított munkás, segédmunkás, akik rendszeresen dolgoznak. A város többi lakosa között élnek. Nem különböznek anyagiakban, életvitelben környezetüktől.
2. Esetenként munkavállalók - idénymunkát vállalnak.
3. A nem dolgozók (számuk a legnagyobb) eltartása okoz legtöbb gondot az önkormányzatnak. Ezek a családok csak családi pótlékból, gyámügyi segélyből és szociális segélyből élnek.

Származásuk szerint Oroszlányon különböző cigánycsoportokat ismerünk.

1. Több évtizede itt élő cigányok - ahol a fiatalok már keveset tudnak elődeikről, származásukról.
2. A közelmúltban még vándorló oláh cigányok.
3. Hevesből származó, magukat muzsikus cigánynak nevező csoport. Ők vannak legtöbben, és bizonyos felsőbbrendűséget vallanak magukról.

Az azonos közösséghez tartozó családok összetartó ereje, egymás támogatása, segítése érződik az élet különböző területein. A csoportok között mindig adódik ellentét. Verekedéseik hangja bejárja Oroszlányt, félelmet keltve környezetükben. Ez a negatív viselkedés életvitelükből, szokásrendszerükből, egyre fokozódó alkoholizáló életmódjukból ered. A gyermekek gondozásában is fellelhetők a különbségek. Az oláh cigányok szoptatják csecsemőiket. míg más cigánycsoportokhoz tartozó anyáknál a szoptatási arány megegyezik a nem cigány anyák szoptatási arányával.

A város nevelési intézményeiről

A városban 6 óvoda, 4 általános iskola, 1 kiegészítő iskola, 1 gimnázium és 1 szakmunkásképző iskola működik.

Az intézményekben található adatok véleményem szerint nem a valóságot mutatják. Az óvodák közül kettőbe egyáltalán nem jár cigány származású gyermek, a másik négyben ezek száma 65-75-re tehető.

Véleményem szerint az óvodai nevelés lenne a legfontosabb. A gyermekek a környezetükből nem hozzák magukkal azokat az ismereteket, amelyekkel megállnák helyüket az iskolában.

Az iskolai alkalmasság kritériumaként a szociális érettséget és az értelmi-mentális fejlettséget tartjuk számon. Ezek hiányában a gyermek beiskolázása késik. A múlt tanév elején 14 gyermek volt túlkoros a kezdés idején. Nem jártak óvodába, és beiskolázásuk 1-2 évet késett. Sajnos a hátrányok miatt a kisegítő iskolába magas számmal kerülnek.

Mely területen legnagyobb a lemaradás?

- Vizuális észlelés, téri elrendezés: adott tárgyak térbeli helyzetének helyes felismerése.
- Hallott (auditív) információk megkülönböztetése.
- Összerendezett, koordinált szem- és kézmozgás.
- Vizuális-verbális memória.
- Szándékos figyelem, kb. 10 perces figyelemkoncentráció.

Mivel az előbbi funkciók intenzív fejlődése az óvodáskorra esik, ezért optimális fejlesztésük is ebben az életszakaszban a legcélszerűbb. Ezeket a hiányosságokat felismerve 1993-tól a Nevelési Tanácsadó fejlesztő csoportot hozott létre, véleményünk szerint jó eredménnyel. Különös figyelmet szenteltünk az olvasás-írás zavar megelőzésére. (Térbeli tájékozódás, testséma, irányok, finommotoros koordináció, szókincsbővítés.) Terveink között szerepel a speciális fejlesztő-foglalkozások kiterjesztése minden óvodára, ahol cigány gyermekek vannak. Komoly gondot okoz, hogy az óvoda nem kötelező, s fizetni kell érte. Dicséret illeti az önkormányzatot, mert a segélykeretből komoly összeget fizet ki az óvodai térítési díjakra és a napközire, amit az oktatási intézmények gyermekfelelősének kell igényelni.

A négy általános iskolában 137 cigány tanuló van. A kisegítő iskolában 78. A városban a tanköteles korú gyermekek száma 2000. Az iskolák közül kettőben vannak többségben. A körzetek miatt is alakult így, míg a másik két iskola inkább tagozatos, és ezek a gyermekek a normál iskolai oktatást is alig bírják az előbb leírt okok miatt. Alsó tagozatban első osztályban gyakori a bukás. Felső tagozatban pedig legfeljebb hatodik osztályig jutnak el. A nyolc osztály elvégzése után gimnáziumba nem iratkozott be egy sem. Szakmunkásképzőben első osztályban 7 gyermek volt, de csak 3 végezte el, mert kimaradtak. A lányok férjhez mentek, a fiúk pedig nem bírták a tartós kötöttséget, de ehhez véleményem szerint hozzájárult az előítélet is. Komoly gúnyolódásnak voltak kitéve, és kevesen voltak. Nem érezték jól magukat. Azt mondták: „Mi miért vagyunk mások?” Segíteni kell ezen a területen is, hogy aki egyszer elkezdte az iskolát, fejezze is be.

A kisegítő iskolába járó cigány gyermekek helyzete

Az iskola tanulóinak száma 120, ebből cigány származású 78. Előkészítő osztálytól nyolcadik osztályig valamennyi osztályban megtalálhatóak. Sajnos már az első osztályba túlkorosán érkeznek, tele kudarccal, tüskével. Iskolánkban ritkán fordul elő cigány-magyar konfliktus, ehhez hozzájárul a nevelők hozzáállása is. Gyógypedagógusként a „másság” elfogadása könnyebb. Valamennyi cigány tanulónk napközis. 71 tanulónk nem fizet térítést, tehát számára ingyenes. A tanév eleji beiskolázáshoz szinte valamennyi gyermek komoly anyagi támogatást kap. Kevés gyermek hagyja abba tanulmányait, elvégzik a 8 osztályt, de sajnos tovább nem tudunk segíteni nekik. Nincs munkahely, a továbbtanulás nem megoldott. Ez a fő gondunk. Gyermekeink jó eredményt érnek el. Jó az értő olvasásuk, jó a helyesírásuk.

Első osztályban komoly felmérést végzünk, és minden gyermeket olyan szintről indítunk, ahol áll. Az olvasás-írás tanítás a dyslexia-prevenációs, Meixner Ildikó-féle olvasástanítással történik, mely nagyon jól bevált gyermekeinknél. Első osztály végére szépen, értőn olvasnak.

Az osztályfőnökök tartják a kapcsolatot a gyermekvédelmi felelőssel, ha kell, együtt mennek családlátogatásra mulasztás, nem gyakori betegség esetén. Ha előfordul ilyen eset, azonnal intézkedünk.

Röviden szeretnék írni gyermekeink családjairól. A 78 gyermek 47 családból jött. Vannak családok, ahonnan 2-3 gyermek is jár hozzánk. A családok zöme 2 szobás, komfortos lakásban lakik. Sajnos kevesen dolgoznak, ez szinte állandóan változik. 3 szülő szakmunkás, a többi segédmunkás. 12 szülő is iskolánk tanulója volt. 9 gyermeket a nagyszülők nevelnek, mert a szülők nem törődnek a gyermekükkel. Az édesanyák közül 3 analfabéta. Szinte valamennyi család nagycsalád, nem ritka az 5-6 gyermek sem. Iskolai rendezvényekre nagy számmal jönnek. Egy-egy jelmezbálra szinte az egész család eljön. Az iskola segítő szándékkal áll a családok mellé. Ők ezt értékelik - a jó kapcsolat ezen alapul. Rehabilitációjuk elősegítése érdekében az iskola az oktatáson kívül a szabadidős elfoglaltságban is sokat segít. 10 év távlatában 1-2 hetes üdülésre az iskola összes cigány tanulóját térítésmentesen vittük el. Káptalanfüred 2 alkalommal, Kőszeg, Zalakomár voltak úticéljaink. Nevelőnek, gyereknek nagy élményt jelentett az itt eltöltött néhány nap. A tanév folyamán gyakran előjöttek az emlékek, és ezek pozitív hatását élvezték az oktató, nevelő munkában.

Összefoglalva: a társadalom feladata a másság elfogadása. Ennek a feladatnak a megoldása egy lassú, sok türelmet igénylő folyamat. Az óvodai neveléssel kezdődően az iskolai nevelő-oktató munkán keresztül a családgondozásig. Nagyon fontos a családok segítése, nevelése, mert a család hatása nagyon nagy. Ehhez a feladathoz kell sok türelmes pedagógus és Ember.

Frank Mártonné

ÉLETMÓD ÉS GYERMEKNEVELÉSI SZOKÁSOK A CIGÁNY LAKOSSÁG KÖRÉBEN

Bevezetés

Azért választottam témául az életmód és gyermeknevelési szokások vizsgálatát a cigány lakosság körében, mert munkám során szoros kapcsolatom van velük, és mert érdekel a cigány és magyar családok különbségének mibenléte. A különbséget próbálom megismerni és megfogalmazni, de nem mint külső szemlélő, hanem mint befogadott, az ő oldalukról próbálom feltárni a valóságot, megismerni a „titkot”, mely körülfonja őket.

A cigányság története

A cigányok történelme messzire nyúlik vissza. I. sz. e. indo-árja népek Északról jöttek Észak-Nyugat-Indiába, az ott élő népeket Délre szorítva vissza. A visszamaradt lakossággal keveredtek, így alakult ki a cigányság. Életkörülményeik rosszabbodása miatt Pandzsábból, az öt folyó környékéről indultak Keletre, Délre és Európa felé.

Ezt bizonyítja szókincsük alapvető része, és ezt a látszatot támasztja alá antropológiai jellemzőjük.

Eljutnak Bizáncba.

1260-ban kelt levél bizonyítja, hogy IV. Béla seregében cigányok is vannak. 1300-ban Szerbiában cigány rabszolgák élnek. 1348-ban a havasalföldi vajda 40 cigány családot ajándékoz a tismanai kolostornak. Helyük volt a Kelet-Római Birodalomban, mert a keresztes hadjáratok lehetetlenné tették az ország belső ellenőrzését.

Franciaországba, Itáliába pápai menlevéllel érkeznek. Menlevelük szerint, amit 1417-ben Lindauban állítanak ki: Egyiptomból jöttek, korábban megtagadták keresztény hitüket, de bűneiket megbánva 7 évig vezekelnek a világot járva - oltalomra és támogatásra szólít fel.

A XIV. sz.-ban a török terjeszkedik, elfoglalja a Balkánt és Kisázsziát, mely közel négy évszázados török uralom alá kerül. A cigányok menekülnek. Könnyen teszik, mert nincs földjük, nem gazdagok, nincs mit sajnálniuk.

Nyugat-Európa - talán az Ibériai-félsziget kivételével - nem nyújt otthont, gyanakszik. Azt hiszik róluk, hogy török kémek. Franciaországban összeszedik, hajóra rakják, s kiteszik őket Afrika partjainál. Skóciában, Írországból fülüknél fogva szögezik fel őket. Nyugat-Európában a társadalmi alvilág nyújt menedéket, a többi visszahúzódik Kelet-Európába.

A cigányság története Magyarországon

A legrégebben Magyarországra került, nyelvüket elfelejtett cigányok a romungrók. Románián át érkeztek az oláh cigányok, tőlük váltak el a Balkánon a kárpátiak, akik Szerbián, Bulgárián át érkeztek és a lovári nyelvet beszélik.

Dél-Magyarországon pedig azok telepedtek le, akik hosszú időn át Romániában éltek, majd hozzánk menekültek. Ők a bejás nyelvet beszélik.

Feltételezéseink szerint már a honfoglaló magyarokkal érkeztek cigányok. Magyarországon könnyebb a beilleszkedés, mint a környező országokban. Szegény zarándokok, sajnálják őket. Olyan kézműipart üznek, mellyel a magyar lakosságot ellátják és kiszolgálják, elvégzik az alantas munkát.

Zsigmond király a Szepességben privilégiumot ad, 1400 körül Bolgár Tamás cigány vajdának vándorló menlevelet, melyre a pápa is rátette pecsétjét.

Magyarországot vajdák szerint vajdaságokra osztja, megnevezi királyukat azzal a szándékkal, hogy törvénykezzenek maguk felett.

A török kiűzése után a felvilágosodás korában javul helyzetük. A XVIII. sz.-ban Mária Terézia és II. József tesz legtöbbet értük. Mivel természete szerint minden ember egyforma, mindennemű megkülönböztetést eltöröl.

Rendeletei viszont merevek, egyenlők a zsarnoksággal, a cigányok nem ismerik ezeket, nem tudnak azonosulni velük, fel sem fogják.

A végrehajtáshoz sem utasítást, sem anyagi fedezetet nem biztosítanak.

Mária Terézia rendeletei:

- A sátoros cigányokat házakba kell költöztetni,
- Családvédelmi előírások,
- Négy éves korban el kell venni a gyermekeket szüleiktől, és magyar családoknál kell elhelyezni.

II. József rendeletei:

- Tilos a cigány nyelv használata,
- Tilos a lókereskedés,
- Tilos a gyermekek ruhátlansága,
- Foglalkozzanak mezőgazdasággal,
- Járjanak templomba,
- A törvényeknek vessék alá magukat.

1848-ban nemzetőrök, honvédek.

1850-ben Ferenc Józseftől nemzeti önállóságot kérnek, de választ sem kapnak.

1867-ben Belügyminisztériumi rendelet tiltja ismét a vándorlást.

József főherceg ismét próbálja letelepíteni őket, de sikertelenül. Helyzetük egyre romlik. Eredendően rossznak, javíthatatlannak, kultúra nélkülinek mondják ki őket.

A századfordulón, majd a fasiszmus alatt diszkrimináció, illetve üldöztetés a sorsuk. Az utóbbi évtizedekben különféle intézkedéseket tettek érdekükben.

Visszatekintve el kell ismernünk, ezek az intézkedések sokszor ellenkező hatást értek el.

Révai Nagy Lexikona szerint ma a Földön ötmillió cigány él.

A cigányság, mint etnikum

A cigányság hazát foglalni - folytonos vándorlása, üldöztetése, kirekesztettsége, mássága miatt - nem tudott. Azért nem, mert befelé fordult, kis csoportokban vándorolt, és mert nem harcias nép. Történelme hosszú ideig szájhagyomány útján terjedt. Írásbelisége nemrég alakult ki.

Inkább illik rá az etnikum megnevezés, illetve részben besorolhatók az etnikai csoport fogalmkörébe. ENSZ meghatározása szerint: Nemzetiség-fejlettség szintjét el nem érő, de többségi etnikumokkal, nemzetekkel nem azonosítható közösség.

A cigányság asszimilációja egyet jelentene a többséggel való teljes azonosulással. De létrejöhet-e ez a folyamat?

Báthory János szerint az asszimilációt befolyásolja a környezet befogadóképessége. Szoros kapcsolatban van az előítéletek erősségével és milyenségével. De függ a cigányok előítéleteitől, létezik a magyarokkal szembeni idegenkedés.

Vándorlásaik során a velük kapcsolatba került népek szokásaival színesítették ősi kultúrájukat, erősen hatottak rájuk az érintett kultúrák.

A keleti gondolkodásmódot azonban nem veszítették el egészen, mely merőben más, mint az európai.

Ma is nehéz abba a társadalomba beilleszkedni, ahol megtelepedtek. A kisebbség csak akkor tudja a többséggel elfogadtatni magát, ha maga is ismeri történelmét, kultúráját. Ma is kevés az az öntudatos csoport, mely nyíltan is cigánynak vallja magát.

Diósi Ágnes írja „Cigányút” c. 1988-ban megjelent könyvében:

„Az integráció egyenlő az etnikai sajátosság megőrzésének igényével. A holtpontról való kimozdulást a bikulturális lét jelentené. Nem lehet megoldás sem a teljes beolvadás, sem a teljes elkülönülés. Meg kell tanulniuk a kisebbségi és többségi kultúrában egyaránt élni...”

A cigány életmód, gyermeknevelési szokások

Vándorló életmódjuk meghatározó. Vagyonuk alig van. Használati tárgyakkal látják el a lakosságot, szolgáltatásokat nyújtanak. A tulajdonképpeni cigányüldözés a céhek megalakulásával kezdődött, konkurensok lettek.

Családszervezetükben az öregek örvendenek nagy tekintélynek. Működött a **kris**, hagyományos törvényhozó testület, a vének tanácsa. Vajdák vállalják a csoportért a felelősséget a törvényhozás előtt. **Nyomo** a család, melyben nemzedékek élnek együtt szigorú törvények szerint. A törvényszegőket megbüntetik, kiközösítik, rossz hírt keltenek. Törvényeik szigorúságát bizonyítja, hogy a házasságtörő asszony haját és orra hegyét levágják. Értékrendjükben fontos a tekintély, melyet úgy lehet megszerezni, hogy szép a felesége, vagy drágán adta el áruját, stb. Tágabb család a **vica**, bezárta a cigányok érdeklődési területét.

Együtt vándorolt a **kumpania**, melyben a foglalkozás csoportképző tényező, pl.: muzsikás, teknővájó.

Hírközlésük érdekes, keresztutaknál jeleket helyeznek el egymásnak, információt közölnek, melyhez még időjelzés is társul. A családban minden vagyontárgy közös.

Házassági szokásaik eltérnek a mieinktől. A vőlegény megszöktette a menyasszonyt, és ha a lepedőpróba kedvező volt, fizettek a lányért. Újra csak özvegy férfi házasodhatott.

Más esetben a gyerekeket már kis korukban egymásnak szánták, sokat voltak együtt, hogy szokják egymást. A vajda a fiataloknak **dudumát**, tuskót ajándékozott, ha tetszettek neki.

A férfiaknak több jogot adtak. Nő öreg előtt nem fésülködhet, farral nem lehet férfi népnek, lábát magasra nem emelheti. Szórakozásnál nem ülhet együtt férfiakkal.

Férfi nem mondhatja ki nőnek a szerelmét.

Közös fazékból ettek, de mindenki csak maga elől. A rendről és a háztartásról az asszony gondoskodik, a biztonságról és az állatokról a férfi.

Színesek tiltó szokásaik, „törvényeik”.

Vásár előtt nem ettek, megették volna a szerencséjüket.

Kalapot, ostort, asszonyt nem szokás kölcsön adni.

A cigány igazát esküvel igazolja.

Nő szülés után hat hétig nem mehet férfiak közé, és nem főzhet. Ha letelt az idő, a vajda megáldja, és az egész kumpániának ünnepi ebédet főzhet.

A kisgyermeket több évig kell szoptatni. A kisgyermeket hagyják élni, nem szabad bántani.

A gyermeknevelésben nagy szerepe van a ritmusnak pl. ringatás, lovagoltatás. Fiatalon munkára fogják őket, mert szükség van rá. Temetéskor a sírba pénzt és értékes ajándékot tettek.

Saját felmérésem ismertetése

Vizsgálódásom nem statisztikai adatokra épül, hanem egyéni interjú során azt kutattam, mennyiben másként él, és neveli gyermekét egy cigány, mint egy magyar.

Védőnői körzetem egyik társközsége Sósvertike, valamikor gazdag parasztfalu volt. Miután a magyar lakosság zöme elhagyta, lehetőség nyílt a visszamaradt házak megvásárlására. A falu cigány lakossága két csoportból áll, egyik a lovári, másik a bejás nyelvet beszéli.

A beszélgetések két fiatal anyára és egyikük édesanyjára terjedtek ki. A faluban más nem tudja, vagy nem akarja megfogalmazni mondanivalóját. Ma is él körükben az a babona, ha megtanulják mások is a nyelvüket, megismerik a világukat, s védtelenné válnak.

Munkám során tapasztalom, az a jó cigány, aki becsapja a magyart. Óvatosak, gyanakvóak a gádzsóval.

A felmérés eredményei, életmódbeli és gyereknevelési szokások

Két fiatal anya volt hajlandó feltárni előttem mélyebb világát. Két külön családhoz tartoznak, két külön nyelvet beszélnek, de jól megértik egymást.

Közös az indíttatásuk, sokgyermekes családból származnak. A nő dolga az étel elkészítése és gondoskodás a gyerekekről, gyerek pedig annyi van, amennyit az Isten adott. Mindkét családban 7-7 gyermek nevelkedett. Cigányul beszéltek, szűk helyen éltek, kevés ágyban sokan aludtak. Cigány módon, tarkán öltöztek.

Ma már másként próbálnak élni.

Klárít és Ildikót életükről faggattam. Mindkét asszony társa magyar. Arra nevelték őket kislánykoruktól, hogy magyar legyen a férjük, mert az nem iszik és nem ver.

A faluban mindenkit cselekedete szerint ítélnék meg, de azért házasságot cigánnyal nem kötnek. Így a férjek távolabbi faluból kerültek ide. Mindkét anya korán, 15 évesen kezdte a nemi életet. Két-három évig életközösségben éltek, mert úgy könnyebb a szétválás. Házasságot csak a gyerekek megszületésekor kötöttek.

A nagymama, aki Klári édesanyja, elmesélte, hogyan történt a házasságkötése: „Egyszer jött egy fiatalember, azt állította, hogy az unokatestvérem. Beszélgetés közben elmondta, hogy a falu végén történt valami, ami elég érdekes, nézzük meg. Ez este felé történt. Amikor kiértünk a faluból, látom, hogy ott egy kocsi, amiben cigányok ülnek. Azok meg felkaptak, ruhát borítottak rám, és elloptak. Bezártak minket egy szobába, tiszta lepedőt terítettek alá, amit azután megmutattak a családnak. Szegény fejem, azt sem tudta, mi történik vele. Az uram egy gyönyörű szép lovat adott értem a szüleimnek, és nagy lakodalmat csaptak, így illett...”

Lányával, Klárral kb. 15 évvel ezelőtt történt az eset: pécsi munkahelyéről kijövet cigányok támadtak rá, betuszkolták egy autóba. Pécsváradra cipelték, ahol egy idősebb, kövér cigány harmadik felesége lett volna. A házban már több gyerek volt. Mivel nagyon sírt, rimázkodott, egy szobába zárták. Reggel cselhez folyamodott, úgy tudott megszabadulni.

A nagymama a férjhezmeneteléről úgy vélekedik, hogy az a természetes, úgy kellett történnie. Eszébe sem jutott, hogy maga válassza ki a férfit.

A családban mezei munkával foglalkoztak már nagyon régóta, parasztok voltak. Lovakat, teheneket, disznót, baromfit tartottak. A kertben megtermelték a szükséges zöldségfélét. A szekrény tetején szorosan állt a sok befőtt, savanyúság. Ma már jóval szegényebb a gazdaság.

Ildikó családja vályogvetéssel és teknővájással foglalkozott. Ma már nem üzik a mesterséget. A fiatalok ma is komolyan veszik a házassági hűséget. 2 és 3 gyermekük született. Ildikó esetleg még szül egyet, Klári már nem. Családtervezésük a véletlenre van bízva, mert ugyan szednek fogamzásgátlót, de rendszertelenül. Anyáik még az olyan ősi módszereket alkalmazták, mint a meleg vízbe ülés, a has lánccal való elszorítása, elemelés. Mai módszerük, hogy egyszerre sok fogamzásgátló tablettát szednek be.

Mindkét családnak saját háza van, mely szoba-konyhából, kamrából és gazdasági épületekből áll. Bútorzatuk szegényes. Ágy, asztal, 1-2 szék, szekrény, kályha, televízió. Hűtőszekrényük nincs.

Klárinak rádiója is van, s a szobában 2 fotel. Igyekszik rendet tartani, a bútorokat szépen leteríti, az ablakon függöny van. Ildikó lakása gyakrabban rendetlen, pedig folyton dolgozik, mégsem ér a végére. Ezt el is mondja magáról. Könyv nincs a lakásban, Ildikóékhöz jár a TV-újság.

Házuk a falu végén áll, de ez így jó, mert a falu közepén látnák a magyarok, hogy hogyan élnek, s így el lehet kerülni a veszekedést is. Nem szívesen költöznének a falu közepére.

Mindkét családban dolgozott a férfi, amíg vállalatukat fel nem számolták. Klári GYED-en van, Ildikónak még nem volt munkahelye. A felnőttek elvégezték a nyolc osztályt. Életmódjukban a felületes szemlélő nem lát különbséget más családokkal összevetve, akik azonos szinten állnak. Mégis úgy érzem, két életük van. Egy, ami kifelé látszik, és egy, amit befelé élnek. Közeledésemet nehezen ugyan, de elfogadták.

Megvallották nekem, azért mentek magyarhoz férjhez, mert a magyarokhoz akarnak tartozni. Azért, mert őt, a cigányt, a cigányságáért megvetik. A megvetést nap, mint nap tapasztalják, különösen a hivatalokban. Viszont érzik, ők maguk sohasem tudnak magyarrá válni.

Az ellentmondás itt csak látszólagos, mert ha teljesen asszimilálódik és beolvad, mint ahogy Klári célul tűzte ki, a gyermekeit talán nem éri annyi sérelem, mint őt.

A nagymama otthon szülte meg gyermekeit guggolva. Amikor közeledett az ideje, és mezőre kellett menni, ollót, cernát mindig vitt magával.

Fiatal korában anyja kényszerítette, nézze a szüléseit, különösen az újszülött ellátását, mert majd szüksége lesz rá. A fiatalok a kórházban érzik biztonságosnak a szülés lezajlását.

Klári rövidebb ideig, Ildikó sokáig és jól szoptat. Ildikó azért szoptat, mert azt teszi gyermekével, ami neki jó, amit szeret. Szopni pedig szeret. Szopás után karján altatja el csecsemőjét. Sokáig szinte testének egy része, összenő az anyjával. Szoros testi-lelki közösségben élnek. Két-három évesen azonban elrúgja magától, mert elviselhetetlen már a szoros együttlét.

Ildikó emlékeztet, hogy örülnek a kisbabák, ha kibontják őket, hát ezért vannak a cigány gyerekek mezítelenül.

Azt állítják, a cigány jobban szereti gyermekét, mint egy magyar anya. Ennek számtalan jele van. Tovább szoptat, mindenhova magával viszi, mindent megenged neki. Ha tíz van, mind a tizet egyformán szereti. Másként nyúl hozzá, fogja meg. A cigány gyerek szabadabb, boldogabb, míg a magyart szabályok közé kényszerítik.

Náluk az a rend, ha nincs rendszer. Alszanak, ha álmosak, esznek, ha éhesek. Asztalnál nem esznek, mert mindig sokan voltak, asztal és szék pedig kevés.

Ildikó erősebb egyéniség, náluk csak a férje eszik asztalnál, Kláriéknál a férj nagyon szigorú, mindenki ott étkezik, a gyerekeknek nem szabad zajongani.

Ildikó megengedi magának, hogy indulatoskodjon, csúnyán beszéljen néha a gyerekekkel. Klárinak ezt nem szabad. Teátrális átkozódás ritkán fordul elő.

Az újszülöttnek cigány nevet nem adnak, később lesznek ragadványnév tulajdonosok.

Házi patikája Klárinak gyógyszerészeti készlet, míg Ildikó ismert egy-két praktikát:

hasmenésre - lapulevél, vad petrezselyemgyökér zsírban sütvé,

hasfájásra - kisbabának hat hétig langyos vizes borogatás a hasára szorítva.

Salátának ízletes a boglárka és a pitypang levele. A gyerekeket ugyanúgy rókával és bákással ijesztegetik, mint mi. Becéző szavaik közül a leggyakoribbak: gyémántos, babóri, eszem a kis szarocskád.

A nagymama altatja csak cigányul a kisbabákat:

Babórikám szóf tuke,
Babórikám szóf tuke.

A fiatalok cigány dalt már nem tudnak, magyart pedig nem volt, aki tanítson. A fiatalok a cigány nyelvet inkább értik, mint beszélnek.

Az újszülöttnek Ildikó szemvizet készített: egy tálba karimáig vizet önt. Ebbe 4-5 parazsat dob, minden parázs beejtésekor magában kimond egy nevet. Amelyik parázs elsőnek leszáll, az verte szemmel a babát. Ezzel a vízzel meg kell mosni a baba arcát.

A rontás ellen gyertyát is öntenek: miközben a viaszt olvasztják, Miatyánkot kell mondani. Vízbe öntik az olvadt viaszt, ahol alakot vesz fel. Ez lehet férfi, nő, állat. Kezébe veszi a formát, a baba mellére teszi, és megfordítja. Ez mutatja meg, ki átkozta vagy rontotta meg a gyermeket.

Ildikó az újszülött pici baba fürdőkádjának a szélére kilencszer átszitált hamuból 9 kupacot tesz. Ez csak addig jó, amíg a baba köldöke nyitva van. A gyereket megfürdeti a tiszta vízben. Ezután a hamut beleteszi a vízbe, majd pelenkán leszűri. Ebben a ruhában szőrök voltak. Apja szerint azért, mert terhesen folyton rugdalta a kutyákat, macskákat. Ezért a baba belül szőrös lett. Ezután már nem fáj olyan sokat a baba hasa.

A baba keresztelőjéről jönnek haza, megállnak az ajtóban. A keresztszülők párbeszéde így hangzik:

Mit vittél? Ördögöt vittél
 Báránkát hoztál.

A keresztszülők koccintanak, a poharakat eltörik. Az ajándékot, pénzt a baba fejpárnája alá vagy a kisingébe teszik.

Nem szabad délben magára hagyni a gyereket, mert akkor az angyalok esznek. Ha magára hagyja, párnája alá kést, csipet sót, kenyeret, fokhagymát kell tenni.

Szülés után hat hétig nem mehet a nő vízért a kútra, mert a kút vize elapad.

Terhes nem mászhat gyümölcsért a fára, mert a fa kiszárad.

Ünnepek alkalmával - pl. szilveszterkor - a halottnak is töltenek egy pohár pezsgőt, majd az udvarra öntik. A halott nagy tiszteletben áll. Nagymama még ételt visz a temetőbe, és beássa a sír földjébe.

Ildikó nem mer kimenni a temetőbe, így a halottnak szánt ételt, italt kiönti az udvarra. Például így: „Ha valami új van, abból anyának mindig adok. Ha először van új kukorica (főznievaló), kidobom az udvarra, és azt mondom: nesze anyám, egyél te is.”

Ildikó kislánya keresztelőjére vett 1,5 liter édes likőrt. Senki nem tudott inni belőle, mert folyton felborult az üveg, a pohár. „Na amikor már fele elfolyt, töltöttem egy pohárral ki az udvarra. Igyál anyám, ha úgy kívánod!” (Anyja nagyon szerette az édes likőrt.) Ettől kezdve nem borult fel az ital.

Temetésnél két álló nap virrasztanak, nyáron tábortüzet raknak. Isznak, dalolnak, mesélnek, de szomorút.

Szokás mindkét családban, hogy Karácsony és Húsvét első napján nő nem mehet a szomszédba, vagy más házhoz. Ha mégis, visz magával egy fiút, és azt küldi maga elé. Fialalasszonyok szívesen hordanák az ő tarka ruháikat, de a férjek ezt nem engedik.

Az utazgatás, több napos rokoni látogatás szintén Ildikóéknál divat. Nem működik már a nagy család szigorú erkölce, mely szabályozta a közösséget. Ildikó ma is főz a szabadban, így az étel sokkal finomabb. Azért sem szeretne bent lakni a faluban, mert ott ezt nem tehetné meg.

A gyerekeknek játékaik alig van, a lakásban kevés tárgy található, így tárgyismeretük gyér.

Cigánydalt, mondókát, mesét, verset nem ismernek, már a nagymama is keveset. Magyar versikét, dalocskát a férjek énekelnek a gyerekeknek.

Magyar szókincsük szegényes, nehezen fejezik ki magukat. Szerencsére jól működik a szomszédi hitelrendszer. Az asszonyok ma akkor is megfőzik a tyúkot, ha holnap tejre sem jut. A férfiek munkanélküliek, mint sokan mások a faluban. A munkanélküliség oka lehet az iszákosság, könnyelműség, balszerencse, lustaság, szakképzetlenség, rossz körülmények az eredeti családban, munkalehetőség hiánya. Sósvertikén és két mintacsaládunkban mindez együtt van. A romló életfeltételek fokozottan sújtják a mintánkban szereplő, részben a cigányok közé olvadt férjeket is. Vágyaik közül a legfontosabb, hogy gyermekeik jól tanuljanak, és - velük ellentétben - többre vigyék, ne mondhassák rájuk, hogy cigány.

Összehasonlítás irodalmi adatokkal

Életmódjuk, szokásaik nagyrészt azonosak Diósi Ágnes gyűjtésével, de erősen különbözik a Lakatos Menyhért Füstös képek c. regényében leírtaktól. Nemcsak azért, mert irodalmi mű, és mert az a háború előtti életet mutatja be, hanem azért, mert megérint minket az a másság, ami jellemzi őket, közelebb visz a titokhoz.

Csalog Zsolt Kilenc cigány c. könyvében kilenc történetet ír le, melyek arról tanúskodnak, szigorúak erkölcsük, szegénységükkel milyen harcot kell vívniuk.

Faludi András Cigányok c. könyvében leírtak már a múlté, viszonyaik sokat javultak. Faludi szerint a feudalizmus és a kapitalizmus döntötte a cigányokat abba a sorsba, amiben élnek. A valóság az, hogy vándorlásaik miatt folyton le voltak maradva attól a társadalomtól, ahová éppen érkeztek.

Befelé fordultságuk miatt nehezen illeszkedtek be az őslakosság közé. Különös életmódjuk, szokásaik, bőruk színe, nyelvük mássága miatt mindig eltértek az átlagtól. Ez határozza meg sorsukat ma is. Attól függően, hogy az irodalomhoz felhasznált könyvek mikor íródtak, nyomomonkövethető a cigányok sorsának változása, javulása.

Mégsem mondhatjuk el, hogy minden szép és jó, nem vehetjük le napirendről a kérdést. Még mindig ők élnek a legrosszabb körülmények között, az ő gyermekeik iskolázottsága a legalacsonyabb.

Babonáik, szokásaik hasonlítanak a magyarokéhoz, svábokéhoz (pl. szemvíz, viaszöntés). Látható, hogy az együtt élő népek hatnak egymásra. A telepek felszámolásának következményéből láthatjuk, az erőszakos beolvasztás nem vezet jóra. Kiszakították őket a biztonságot jelentő közösségből, szokásaikat egyik napról a másikra kellett volna megváltoztatni. Védekezésül szándékosan botránkoztatották meg környezetüket. A problémák nem oldódtak meg, hanem halmozódtak, bonyolódtak.

Összegzés

A mintánkban szereplő nők magyar férje, testvéreik zömének magyar társa igazolja, hogy célul az asszimilációt tűzték ki. A jelenség elterjedt, gyakori a vegyes házasság. Szokásaikat, nyelvüket tudatosan igyekeznek elfelejteni, azt hiszik, ezáltal megszabadulnak cigányságuktól, azonban tapasztalniuk kell, hogy ettől még nem lesznek magyarok. Felszabadultan nevettek, boldogok voltak, amikor felelevenítették szokásaikat, babonáikat, elemeztük a magyaroktól való másságukat. Csodálkoztak, hogy szép dolog az ő hagyományaikat is feleleveníteni, megőrizni. Hitetlenkedtek, amikor arról beszéltünk, ne szégyelljék származásukat. Próbáltam tudatosítani bennük, bátran vállalják cigányságukat úgy, hogy közben együtt élnek a magyarokkal.

Ne akarjanak meghasonulni, boldogabbak lesznek, ha vállalják önmagukat. Identitásuk megőrzése lenne társadalmi sikerük előfeltétele. Sajnos a romló anyagi helyzet ismét visszaveti őket. A faluban házat vettek, ismertem további terveiket, dolgoztak is érte. Most viszont a mindennapi megélhetés óriási gond.

Örvendetes tény, hogy van cigány újság, cigányszövetség, cigány-szervezetek. De hol vannak ezek a szervezetek? Módszeresen meg kell szervezni minden közösségben jelenlétüket. Legfontosabb pedig a cigány értelmiség kinevelése, mert akkor önmaguk tehetik meg azokat a lépéseket, amelyek még várnak rájuk.

A cigánység segítése a helyi társadalomban

Kis falvakban, mint a példánkban szereplő Sósvertikén, változást hozott az önkormányzati rendszer kialakítása. Rendelkezik a falu bizonyos pénzüsszeggel, amit maga használhat fel. A rendszer beindulása óta sokat tettek. Járda épült, rendbe tették a temetőt, renoválták a halottsházat. Orvosi rendelőt és várót alakítottak ki, berendeztek egy hivatali helyiséget. Megvásároltak egy házat, mely faluházként fog üzemelni. Pályázat útján falugondnoki állást és Robur buszt nyertek, kevés személy utaztatására személyautó áll rendelkezésre. Iskola, óvoda Sellyén működik.

Az iskolásoknak térítik a buszbérletet, az óvodásokat a Roburral szállítják az óvodába és haza. Kifizetik az óvodai és iskolai térítési díjakat, egységes hozzájárulást kapnak a beiskolázáshoz és az óvodakezdéshez. Különbséget nem tesznek magyar és cigány között, minden gyermek egyenlő juttatást kap.

Karácsony tájékán, Húsvétkor segélyben részesülnek a gyermekek és az idősek.

A Vöröskereszt ruhákat biztosít, amit igyekeznek igazságosan elosztani. Az „akinek kell, vigye” rendszer nem működik, mert rendszerint veszekedés a vége. Ünnepekre élelmiszercsoomagok is érkeznek. Egyszeri segélyt kap még az, akit váratlan esemény ér.

Az iskolai kirándulást szükség esetén kifizetik, cipőre, kabátra esetenként segélyt adnak. Tavasszal az állatkertbe, nyáron fürdőbe szerveznek kirándulást. A gyógyszert a falugondnok kiváltja, apró szívességeket - útjai során - mindenkinek megtesz.

Az idősek gondozását gondozónő látja el, az ebédet házhoz szállítják. Hetente egyszer a beteget orvoshoz viszik, és sürgős esetben helyi rendelés is működik.

A gondozónő, az önkormányzati tisztségviselő, a falugondnok és még páran segítséget nyújtanak az illetékeseknek a problémák felkutatásában.

Láthatjuk, ennél többet anyagi vonatkozásban alig lehet tenni, ez mégis kevés. Megoldás csak a munkalehetőség biztosítása lenne. Túlzott beilleszkedési nehézség csak kevés családnál fordul elő, azonban közülük magyar esetenként egy, a többi cigány. Sajnos a társadalmi élet fő színtere a kocsmá, mely a nehéz gazdasági helyzet ellenére virágzik. Sokan megfordulnak az önkormányzati helyiségben is, ahol színes tv áll rendelkezésre.

Sokat változtak az életmódbeli és gyermeknevelési szokások területén. Alkalmam volt végigkísérni fejlődésüket, hiszen mint védőnőnek azokkal a szülőkkel van kapcsolatomban, akiket valamikor kisgyermekként gondoztam.

Ahhoz, hogy hagyományaik megőrzése mellett életmódjuk és gyermeknevelési szokásaik változzanak, tovább fejlődjenek, szoros, személyes kapcsolatra van szükség. A hagyományos kioktatást, „megmondom, mit tegyél” stílust fel kell váltania a párbeszédnek, az alternatívák megismertetésének.

Mint védőnő, egészségnevelő tevékenységet fejtek ki, melynek új és hatékonyabb formája a szülésre felkészítő tanfolyam. Lényege a beszélgetés, a résztvevők aktív részesei a foglalkozásoknak. Hatékonyabb lenne, ha némi anyagi támogatást kapnánk, hogy a megbeszélte témákat szemléltetni lehessen.

Kis anyagi ráfordítással az önkormányzat hasznosabbá tehetné közösségi helységét. Video beszerzésével ismeretterjesztő filmek vetítése válna lehetővé. Ismeretterjesztő könyvek vásárlása helyben olvasásra, vagy kölcsönzésre való igényként merült fel. Ezek a könyvek felölhelhetnék az egészség, gyermeknevelés, helyes táplálkozás, befőzés, szabás-varrás, háztartás-vezetés, szakácsművészet, barkácsolás, kertészet, állattenyésztés és az élet sok más területét. A könyvek összeállításánál szempont lehetne, hogy könnyen érthető, színes képekkel illusztráltak legyenek.

A faluház megnyitásával különböző rétegekhez szóló előadások szervezésére nyílik lehetőség. Elképzelésem szerint óvodás gyermekek szüleinek klubfoglalkozását tarthatná óvónő, ahol szóba kerülne az óvodai élet, a gyermek helyes szokásainak kialakítása, következetesség, rendszeresség.

Ezzel megerősítené azokat az ismereteket, melyeket a szülésre felkészítő tanfolyamon és a kicsi gyermek gondozása, nevelése során a védőnőtől kapnak. A sort folytathatná a kisiskolásokkal foglalkozó tanítónő, felső tagozatos tanár, minden esetben az aktuális problémákhoz igazodva. Ezt követi a fiatalok felvilágosítása.

Felnőttek számára kertművelés, barkácsolás, sütés-főzés, szépségápolás, lelki egészség, és nem utolsósorban az idősek problémái.

A hagyományok megőrzésében, felelevenítésében, a nyelvápolásban, mesék, történetek felelevenítésében a Cigányszövetség nyújthatna segítséget.

A falu újjáéledését elősegíthetné, ha a református templomot helyreállítanák, helyben lehetőség lenne istentiszteletek tartására.

Szerepet vállalhatna hitoktató a gyermekek és fiatalok erkölcsi nevelésében.

Mindez megvalósítható, mindössze egy-két lelkes és aktív emberre lenne szükség, aki mindezeket felvállalná.

Meg kell erősíteni a cigányokat jó tulajdonságaikban, úgymint: szoptatás, alkalmazkodó képesség, optimista életszemlélet, a gyermekek nagyon erős szeretete, a család összetartása, segítőkészség, stb. Segítenünk kell viszont helytelen szokásaik kioltásában, új élettechnika elsajátításában, azért, hogy ez a csodálatos nép végre úgy érezze: otthon van, megérkezett.

Felhasznált irodalom

1. **Báthory János:** Cigányok, honnét jöttek - merre tartanak? (Kozmosz, Bp. 1983)
2. **Berey Katalin-Horváth Ágota:** Esély nélkül (Vita Kiadó 1990.)
3. **Bokor Ágnes:** Magyarországi nemzetiség
4. Cigánylét M.T.A. Politikai tudományok (Magyarország felfedezése c. sorozat 1991.)
(Társadalomtudományi Közlemények 1988/3)
5. Cigányok (Kossuth Kiadó, Bp., 1964.)
6. Cigány tanulók az iskolában (Tankönyvkiadó Bp. 1973.)
7. **Csalogh Zsolt:** Kilenc cigány (Bp., 1976.)
8. **Diósdí Ágnes:** Cigányút (Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1988.)
9. **Diósdí Ágnes:** Szűz Mária zsebkendője
10. **Forray Sz. Katalin-Hegedűs T. András:** A cigány etnikum újjászületőben (Az én világom c. sorozat, Bp., 1990.)
11. **Gulyás Sándor:** Cigány gyerekek hátrányai és esélyei (Tankönyvkiadó, Bp. 1976.)
12. Nemzeti kisebbségek, etnikai csoportok (Info-társadalomtudomány 89/10. szept.)
13. **Réger Zita:** Cigányosztály - „vegyes” osztály (Valóság 1978/8.)

Dömötör Sándor

A PÁLMAJORI BEÁSOK

A beásokról röviden

A beások a cigányságnak egy nyelvileg, etnikailag és földrajzilag jól elhatárolható csoportja a Dél-Dunántúlon.

Őseik a romániai Olténiából vándoroltak a Bánátba, a Körösök vidékére és a Maros menti területekre.

Ezen a vidéken lehetett a korábbi lakóhelyük, egyes csoportjaik innét továbbvándorolva jutottak el a mai Magyarország területére.

Az 1971-es, cigányokról végzett kutatás adatai szerint a magyarországi beás cigányok kb. 25 ezres lélekszámmal a dél-dunántúli megyékben (Baranya, Somogy, Zala, Tolna) éltek. Mai számuk - becült adatok alapján - 30-40 ezer fő között lehet.

Tudnunk kell azt is, hogy más beás csoportok életmódjukból adódóan az ország más megyéibe is eljutottak.

A szakirodalom anyanyelvük miatt román cigányoknak hívja őket. A Dunántúlon nyelvük, illetve foglalkozásukból fakadóan inkább az oláh vagy a teknővájó cigány elnevezést használják.

Önmagukra használt elnevezéseik a román bâies (bányász) szóból származik.

A beás cigányok nyelvét egyfajta román nyelvjárásnak tekinthetjük, amelyet még román nyelvterületen vettek fel, elhagyva ezáltal indiai eredetű cigány nyelvüket.

A több mint száz évvel ezelőtt elkezdődött elvándorlás következtében a beások ma már nem, vagy csak alig értik meg a mai román nyelvet. Az elmúlt fél évszázad társadalmi változásai a telepek és közösségek izoláltságának megszűnését, életmódjuk megváltozását eredményezték.

Mindez jelentősen kihatott nyelvükre is. A fiatalabbak már jobban beszélnek a magyart, mint az anyanyelvüket.

A beás nyelvből számos román szó eltűnt, és nagyon sok új szót vettek át a magyar nyelvből. Ezeket a szavakat rendszerint saját nyelvük hangzóállományához és nyelvtani rendszeréhez alakították.

A beások kevés számuk ellenére is több nyelvjárási csoportra oszthatóak. A szakirodalom három fő dialektust különböztet meg: az árgyelánt, az úgynevezett muncsánt és a ticsánt.

A beás cigányok egykori tradicionális foglalkozása a teknőkészítés volt. A háztartások egyéb faeszközeinek, a paraszti és uradalmi gazdaságok fából való szerszámainak, eszközeinek a készítését is ők végezték. Később keresetük kiegészítésére elkezdtek foglalkozni kosárfonással. Ma is találunk családokat, akik ebből élnek.

A tradicionális teknővájó életmód következtében a beások időszakosan vándoroltak. A törzsek vagy családok mindig ott telepedtek le hosszabb-rövidebb ideig, ahol faanyagot és munkát kaptak.

Építkezési módjuk a gyakori helyváltoztató életmódnak megfelelő volt.

A beás cigányok hagyományainak gyűjtése és feldolgozása csak az utóbbi években, a '80-as évek második felétől indult meg szisztematikusan. Szellemi kultúrájuk gyűjtése az elmúlt évtizedek életformaváltása, a hagyományos foglalkozás elvesztése, a tradicionális közösségek felbomlása miatt egyre nehezebb.

A beások Pálmajorban

Pálmajor 1921-ig uradalmi majorság volt, jelentős pusztává a Nagyatádi - féle földreform során végrehajtott parcellázás után válik. A beások fokozatos betelepülése is csak ezután indul meg. Bár bizonyíthatóan már a múlt század közepétől jelen vannak Nagybjomban és a hozzátartozó pusztákon. (1993-ig Pálmajor is Nagybjom külterületeként létezett.)

A század eleji és múlt századi anyakönyvi adatok alapján viszonylag egyértelműen felvázolhatók a Nagybjom környéki beások nagyobb telepei, lakóhelyei.

A teknővájó cigányok legnagyobb arányban a következő három pusztán vagy a puszták melletti telepeken élhettek: Fehértó, Lók és Eger. De többen lakhattak Lencsen, Csikota, Homok, Bődöcök pusztákhoz közel, valamint Bajomban is.

Feltehető, hogy ekkor még gyakori volt a költözés a puszták, illetve telepek között, valamint a távolabbi falvak felé. De ugyanúgy a Nagybjomhoz közeli területekre is folyamatos volt a beköltözés.

A keresztelési anyakönyvekben a szülőknél feltüntetett származási helyek szerint az erre a vidékre költözők többnyire más somogyi falvakból, Baranyából, a Dráva vidékéről (Barcs, Babócsa) kerültek ide.

Az első világháborúig folyamatos bevándorlás figyelhető meg délről, elsősorban Horvátországból, valamint az akkor még magyar területekről, így pl. „Verőczéről” vagy Csáktornyáról.

Az 1910-es években az évtized közepéig a szülők származási helyénél gyakori a Horvátország bejegyzés, feltüntetve mellette az ottani település neve is. De akad az ideköltözők között Szlavóniából érkezett.

Pálmajori vonatkozásban az első beás keresztelési adat 1921. szeptemberében lett bejegyezve Ignác Katalin pálmajori lakóhelyű teknővájó cigánynő gyermekének születésekor.

Ahogy nőtt Pálmajornak a puszták közötti jelentősége, úgy szippantotta föl a környék kisebb pusztáinak, házcsoportjainak lakóit. Fejlődése hatással volt a szomszédos Lók és Eger puszták teknővájó cigány családjaira is. A családok egy része át is költözött Pálmajorba. Ezek közül néhány nyomon követhető az anyakönyvekben.

A már említett XX. századi társadalmi változások hatásai, amelyek az ősi, tradicionális mesterség fokozatos elsovadásához vezettek, a '20-as, '30-as években egyre inkább szembe-tűnőek a beás közösségek életében. A teknővájáshoz más mesterségek társulásával megkezdődik a teknővájó telepek fölbonlása, átalakulása. Fölbomlanak a szoros rokoni kötelékek által meghatározott kisebb beás közösségek.

Nagyobb telepek ugyan megmaradnak, s kialakulnak a falvak, puszták határában vagy azokba belenőve, de ezek összetartó és megtartó ereje már nem a hagyományos életmódban keresendő. A telepek átalakulása kölcsönös összefüggésben van az egyes családok és közösségek megélhetésével. A beás közösségek a teknővájás mellett mindinkább rászorulnak a paraszti gazdaságoknál, uradalmaknál végezhető kiegészítő, alkalmi munkára. Ezek közül a legjellem-

zőbb a napszám és a részes aratás volt. Megélhetésük érdekében a teknővájáshoz párosuló alkalmi munkák egyfajta társadalmi közeledést is eredményeznek a paraszti rétegekhez. A paraszti környezet és életforma, a paraszti életszemlélet ezután állandó hatásként van jelen. Egyes egyéneknél, akiknek sikerült a felkapaszkodás, a paraszti életszemlélet egyértelmű hatását figyelhetjük meg.

A század tizes éveinek közepétől születettek - így a már Pálmajorban születők is -, nem kizárólagosan teknővájással foglalkoztak. A teknőkkel való házalás, a faluzó cserélgetés már nem konjunkturális folyamat, kénytelenek kiegészítő alkalmi munkákat is vállalni. A háború előtti két évtizedben Pálmajorban lakó beás családok teknővájó foglalkozásához is párosultak más munkák.

A szükséges faanyagot a közeli Kisbalaskó melletti úgynevezett Tütüsi erdőből szerezték be.

A teknőkkel és egyéb faárúval házaltak a közeli nagyobb településeken, a tehetősebbek már szekéren. Volt olyan, akinek még a forgácsot is sikerült eladnia.

Megélhetésükhöz kénytelenek voltak elmenni napszámba, különböző idénymunkákra; voltak részes aratók, kapások, zsákoltak a cséplőgépnél, fát aprítottak a parasztházaknál.

A fenti kétféle tevékenységből befolyó jövedelmet az asszonyok is kiegészítették. Paraszti háztartásokban vállaltak mosást, takarítást, meszelést, kisebb kerti munkákat.

Télen aztán vissza-visszajártak azokhoz az asszonyokhoz, akiknél rendszeresen szoktak dolgozni. Ilyen jellegű munkákat bent Bajomban és Balaskó módos gazdájánál is vállaltak. A közeli falvakban, pusztákon a gyerekekkel olyan házakhoz is bekopogtattak kéregetni, ahol nem végeztek munkát azelőtt, még 15-20 éve is gyakori volt, hogy az asszonyok bugyorral Kiskorpádra és Somogyárdra - ahol kevésbé ismerték őket - eljártak kéregetni.

A visszaemlékezések szerint a legjobb teknővájó Bogdán Márton (Marci bácsi), „Sánta” Péter (Hohó), „Fekete” Péter (Mutu), Orsós István (Tóni), Orsós Ádám (Ádám bácsi) voltak.

Tisztelettel emlékeznek a háború előtti pálmajori cigányokra, bármilyen munkát nyugodtan rájuk lehetett bízni, azt becsülettel, igényesen igyekeztek elvégezni, sohasem hagytak félkész munkát maguk mögött.

A Nagyabajomnál elhúzódó front a cigányokat is menekülésre kényszerítette, akik a Pálmajortól keletebbre elhelyezkedő falvakban élő rokonaikhoz, ismerőseikhez menekültek.

Havas Gábor szociológus egy tanulmányában a beás cigány telepek felbomlásának két klasszikus útját különbözteti meg:

Az egyik Komló, a másik pedig Alsószentmárton példája. Az ipari város melletti telep esetében nincs lehetőség a továbbfejlődésre, az életutak deklasszációba, bűnözésbe, alkoholizmusba vezetnek. Míg a többségében sokacok által lakott falu beás közösségének, már a háború előtt megkezdődött életmódváltás folyamataként nincs akadályoztatva a szerves továbbfejlődése, belenövése a faluba.

Bár Alsószentmárton nagyon egyedi példa, mégis úgy gondolom, hogy Pálmajort lehet hozzá hasonlítani. Vagyis Pálmajor a két lehetőség közül az „alsószentmártoniba” illik bele. Pálmajor nem egy újabb egyedi, vagy az egyedihez közelítő példa, hanem az életmódváltás pozitív útját végigjáró település, illetve közösség.

A pálmajori beás közösségnek megadatott az életmódváltást követő továbbfejlődés lehetősége, sokkal inkább, mint a környék bármely közösségének, telepének..

Pálmajorban, ellentétben Alsószentmártonnal, a teknővájást nem váltotta fel fő foglalkozásként a kosárkötés. Mellékkeresetként ugyan kötöttek néha, és az idősebbek között elvétve még ma is találunk olyat, aki tud kosarat kötni.

De az, hogy családok ebből éljenek, vagy a betevőjük jórészét ezzel keressék meg, nem alakult ki.

Egyes beás cigány családoknak Pálmajorban, az ottani paraszti környezetnek köszönhetően, a paraszti „termelési tapasztalatok” esetleges átvételével vagy segítségével lehetőségük teremtődött fölkapaszkodásra, vagy legalábbis az életmódváltás átvészelésére.

A már említett paraszti életforma és életszemlélet hatásán kívül 1945 után már jóval konkrétabb formái vannak egy más, a továbbfejlődést biztosító életmód kialakításának. Nagybjomban és pusztáin, az 1945 és 1946-ban két lépcsőben végrehajtott földosztás során jó pár pálmajori, valamint egy-két nagybjomi és Nagybjom környéki cigány is részesült földosztásban. A kapott földek nagysága 2 és 6 hold között volt. Ez ellentétes volt az országos tendenciával, hiszen a cigányok igazából kimaradtak a földosztásból. A pálmajori példa bizonyítékául a telekkönyvi adatok szolgálnak.

Igaz ugyan, hogy 1951-ben számos pálmajori cigány újgazda földjét kártérítés nélkül bekebelezi az állami gazdaság, az 1953-as iskolai anyakönyvben néhány szülő foglalkozásánál még az újgazda megnevezést találjuk.

Nyilvánvaló, hogy földet ezek a családok már nem teknővájó cigányként kapnak, hanem egy megelőző folyamat eredményeként.

Tehát ők már az életmódváltás kezdeti szakaszán túljutottak.

Rendelkezniük kellett korábbi paraszti, termelési tapasztalattal, mezőgazdasági munkás múlttal, hogy a juttatott földet meg tudják művelni.

Nagybjomi és nem pálmajori példa ugyan Kalányos János nagybjomi cigány esete, de a paraszti életszemlélet egyértelmű hatását mutatja.

Kalányos János 1947-ben Lókpusztán 1 hold és 1800 □-öl földet vett 1800 forintért, amit nyilvánvalóan egy tervszerű készülés, a vásárlást előkészítő szívós, kitartó gyűjtögetés előzhetett meg. Mindez a paraszti életszemlélet egyértelmű hatása.

A második világháborút követő évek gyakorlatilag végleges leáldozást jelentenek a teknővájó mesterségnek. Azok, akik eddig, ha nehezen is, de még a teknővájásból éldegéltek, nem tudták felvenni a versenyt a gyáripari fém- és műanyagtermékekkel. A következő generáció már nem tanulta ki a mesterséget, az idősebbek még néha megrendelésre készítettek később is teknőket, fakanalakat. De mára már a Nagybjomban élő 76 éves Orsós Jánoson kívül kihaltak.

A pálmajori beások munkavállalásait az 1950-es évektől az iskola anyakönyveiben követtem nyomon.

1953-ban az 5 évfolyamban (ekkor még nem futott ki a 8. év) bejegyzett 19 cigány gyerek szüleinek a foglalkozása a következők szerint oszlott meg:

10 újgazda, 1 földműves, 1 napszámos, 1 teknővájó. A többieknél nem határozták meg, ők valószínű, hogy alkalmi munkából éltek. 1955-ben a szülők többségénél a napszámos bejegyzés szerepel, de akad földműves is. Két embernél jelenik meg először az ipari munkavállalás, ők cukorgyári munkásként dolgoztak.

Az iparban általában segéd munkásként és betanított munkásként alkalmazták őket. 1960-ban már megjelenik az első tsz-tag is közöttük, majd a következő években egyre többen vannak. Sok közöttük a segéd munkás, a cukorgyáron kívül dolgoztak a magasépítő és talajjavító vállalatoknál is.

Jónéhányan elmentek dolgozni az erdőgazdaságokhoz és továbbra is többen éltek alkalmi munkából.

A '70-es években már találunk köztük vontatóvezetőt is. A tsz-ben dolgozók között a következő munkák oszlottak meg: állatgondozó, növénytermesztő, rakodó, segéd munkás. Ha kevesebb számban is, de még mindig voltak olyanok, akik alkalmi munkából éltek. A '80-as és '90-es évek fordulói azonban súlyosan érintették a pálmajori beásokat.

A kaposvári gyárakban, üzemekben munkát vállalókat fokozatosan építették le és küldték el, legelőször őket, bejárókat. A szétesőben lévő tsz sem tud annyi embert foglalkoztatni, így onnét is elbocsátások történtek, s történnek ma is.

Mint láthattuk az anyakönyvekben is, Pálmajorban néhány család gyakorlatilag állandóan alkalmi munkából élt és él ma is. A nők munkavállalása nagyon csekély volt, többnyire háztartásbeliek voltak. Az utóbbi mintegy 10 évben megélhetésüket a sokszor kampányszerű, nagytételben történő gyógynövénygyűjtés jövedelméből igyekeznek jobbra tenni.

A Nagybajomi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága rendszeresen, az 1961-es párthatározatot követően évente, foglalkozott a községben élő cigány lakosság helyzetével. Gyakorlatilag konkrét, érdemleges lépések, döntések nem készültek. Évente a VB elé került egy jelentés, amely feltárta a cigányság rossz szociális körülményeit, és esetenként számadatokkal is szolgált. A született határozatok inkább csak adminisztratív jellegűek, nagy általánosságokat tartalmazóak voltak.

A VB által hozott, „a cigányok helyzetének javítása érdekében történő” határozatok a cigányság munkavállalásának növelését, egészségügyi és szociális helyzetük jobbra tételét szorgalmazták.

De születtek határozatok, amelyek a vállalatok fizetési „nevelőmunkáját”, szocialista brigádoknak egy-egy cigánycsalád patronálását írták elő. Megtartották (?) az esedékes cigány gyűléseket, de ezek következményének, kimenetelének nincsen nyoma és érdemleges visszajelzése a jegyzőkönyvekben.

A háború után a cigánycsaládok többsége már nem egyszerű kunyhókban lakott, hanem téglából vagy azt vályoggal keverve építettek kisebb házakat. Az alapterületük általában 20 m² körül mozgott, vagy ez alatt volt. A belső elosztásuk többnyire szoba-konyhás volt.

A 60-as években, hogy „segítsék a társadalomba való beilleszkedésüket”, kedvezményes házhelyeket osztottak a részükre, illetve az úgynevezett C-kölcsönből megvásárolták az elköltöző magyar lakosság házeit, amelyeket megőrizve eredeti elosztásukban, ma is szépen karbantartanak. Az utóbbi években arra is találunk példát, hogy önerőből új fürdőszobás házat épített egy család.

Pálmajor mai utcaképe a fenti felosztást gyönyörűen szemlélteti.

A VB elé került előterjesztésekben a pálmajori beás cigányokra nézve kecsegtető megállapításokat találunk.

1964-ből: „az itteni családok mindegyikében van kereső”.

1974-ből: „a cigánylakosság munkaképes korosztályából zömmel a pálmajoriak végeznek rendszeres munkát”. „Munkavállalási szempontból legközelebb állnak az átlagemberhez, viszonylag megállapodott réteg”.

Ezek a kijelentések, úgy gondolom, alátámasztják a korábban megfogalmazott továbbfejlődés lehetőségét és lényegét.

A jelentések és határozatok több helyütt nehezményezik és kifogásolják a nők alacsony munkavállalását. Nem veszik figyelembe azt, hogy a cigány családon belül a nőnek megvolt mindig a maga feladata, munkája, rájuk hárult a háztartás és a ház körüli munka. Rendszeresen eljártak paraszti családokhoz besegíteni, gombát szedtek az erdőben, amit aztán eladtak. Ezenkívül a szinte folyamatos gyerekvárás és gyereknevelés már eleve lehetetlenné tette az állandó munkavállalást.

Ezt a fejezetet a pálmajori beások ragadványneveinek ismertetésével szeretném zárni.

Pálmajorban, hasonlóan más cigány közösségekhez, nem hivatalos neveiken különböztették meg, és ismerték egymást az emberek.

Az 1950-es évek anyakönyveiben még gyakori a család vagy az apa ragadványnevének bejegyzése a gyerek neve mellé.

A következő ragadványnevek nagy része még ma is él Pálmajorban:

Bunda, Csigá, Csutak, Frédi, Gaga, Hohó, Ikrás, Kupil, Kuplás, Kuti, Lapi, Lálu, Likas, Marci, Micu, Miska, Muku, Pilu, Pitán, Sárdi, Szetres, Szurda, Tóni, Vak, Vási, Vörös Óma.

A ragadványnevek nagyrésze nem csúfnév, hanem például az apa keresztnéből alakult ki, ilyenek a Marci, Tóni, Miska nevek.

Csúfnévként foghatók fel a tulajdonságot jelölők, mint Vak, Szurda (nagyot halló), Muku (taknyos), Ikrás (a kilógó nagy hasáról kapta, „kint van az ikrája”).

A ragadványnevek másik nagy csoportjába a tulajdonosának jellegzetes szóhasználatából kialakultakat sorolhatjuk. A Pitán csak beásul tudta mondani a kenyeret, ami pitâ az ő nyelvükön. Hohó pedig a lovak megállításakor rendszeresen a „hohó” szócskát használta.

„Mennyi vörös óma!” csodálkozott el a sok piros alma láttán az, akire emiatt a Vörös Óma nevet ragasztották.

Néhány ragadványnevből az illető származására, egykori lakóhelyére lehet következtetni. A Sárdi nevű Somogysádról költözött Pálmajorba, a Lapi pedig valamikor a bolt mögötti lapos részen lakott.

A ragadványnevek egy részének eredetét már nem lehet kideríteni, ezek a nevek a közösség életével együtt folyamatosan változnak, újak keletkeznek ma is, a régebbiek feledésbe merülnek.

Iskola

Iskolai oktatás 1923-tól folyt Pálmajorban. Az anyakönyvi naplók tanúsága szerint az első cigány gyerek az 1933/34-es tanévben jelent meg az iskolában, Ignác Pál személyében. A következő tanévben már 16 cigány tanköteles iratkozott be.

Az 1940/41-ben beiskolázott 23 elsőből 11 volt cigány származású.

Az 1948/49-es tanévben 37 első osztályos tanulóból 22 volt cigány gyerek. A tanulók közül 19 volt túlkoros, a problémát csak tetézte, hogy a tanulók többsége 10 évesen vagy azon felül került az általános iskolába.

Az 1953/54-es tanévben a beiskolázott 28 elsőből 14 volt cigány tanuló, s a következő években is maradt kb. ez az arány, a beiskolázott tanulóknak nagyjából a fele.

A cigány tanulók növekvő száma egyre több gondot jelentett a pedagógusoknak.

Megoldatlan probléma volt a cigány gyerekek idejében történő beiskolázása, illetve a beiskolázottak rendszeres iskolába járása.

1957-ben két fiatal pedagógus került a pálmajori tagiskolába. Boross László feleségével Boross Lászlónéval, 1992 júniusáig, nyugdíjba vonulásukig közösen irányították az iskolát.

A két fiatal pedagógus szívós és kitartó munkával, türelemmel hamarosan eredményt tudott felmutatni.

Odafigyeléssel, utánajárással elérték, hogy a gyerekek rendszeresen járjanak iskolába. Nem kerültek ezután olyan helyzetbe, hogy valamelyik gyereket a mulasztásai miatt nem tudták leosztályozni. A Pálmajorban töltött egész idő alatt egyetlen mulasztási büntetést kellett csak kiküldeniük.

Ahogy teltek az évek, a gyerekek idejében történő beiskolázását is mind könnyebben végezték, ugyanis fokozatosan megismerték az itteni embereket, családokat, s gyakorlatilag fejből tudták, hogy kinek mikor éri el az iskoláskort a gyereke. Kezdetben 100 felett volt a létszám, ugyanis 1961-ig a felső tagozat is kint volt Pálmajorban, ekkortól szűnt meg, s ezentúl a felsős diákok autóbusszal jártak be Nagybjombba. Boross László oktatta heti 72 félóraban a 4., 5., 6., 7., 8. osztályosokat, az első három évfolyamot pedig felesége tanította. Számos tehetséges magyar gyerek is kikerült a kezük alól, akik azóta mint orvos, tanár, vegyész tevékenykednek.

Az 1957/58-as tanévben a beiskolázott 30 első osztályos tanulóból 15 volt cigány. A cigány gyerekek száma és aránya az iskolában fokozatosan nőtt az évek során.

1960/61-ben a 27 elsőből már 20 cigány.

Ennek oka több mindenben is keresendő és magyarázható. Többek között azzal is, hogy az életszínvonal emelkedésével jelentősen nőtt a cigány családok lélekszáma. Arányuk pedig azért emelkedhetett, mert a 60-as évek közepétől szinte vészjóslóan megindul a magyar ajkú lakosság elköltözése a településről.

Mindez olyannyira felgyorsul, hogy az 1972/73-as tanévben az iskola 45 tanulója közül mindössze 3 gyermek magyar.

A '75-ös és a '76-os évben az első osztályban már csak cigány gyereket találunk, s 1978 szeptemberétől az iskola minden tanulója cigány anyanyelvű.

Az iskolába bekerülő cigány gyermekeknek egy igen nagy nehézséggel kell megküzdniük, túlnyomó részük nem beszélt ugyanis magyarul, s aki beszélt, annak is rettenetes nehézséget jelentett és jelent mind a mai napig a két nyelv eltérő nyelvtani rendszere, fonémakészlete, a két nyelvi és etnikai kultúra szókincskülönbsége.

1957 előtt gyakran találkozunk az elsős cigány gyerekek anyakönyvében a következő bejegyzéssel: „Nem beszél magyarul, nem osztályozható”. Az 1953/54-es évben beiskolázott 14 elsős közül hatot utasítottak osztályismétlésre, szintén amiatt, hogy nem beszéltek magyarul.

Boross Lászlóné foglalkozott mindig az első osztályosokkal, kézenfekvő volt számára, hogy a gyerekekkel anyanyelvükön kell szót érteni.

Kezdetben nagyobb gyerekeket kért meg, hogy tolmácsoljanak a kicsiknek, majd rövidesen anyanyelvükön szólt a gyerekekhez, akik ezáltal jobban kinyíltak, biztonságban és otthonosan érezhették magukat. Mivel szótára és nyelvtankönyve akkor még nem volt a beás nyelvnek, csak az élő beszédből tanulhatott, s hamar eljutott arra a szintre, hogy anyanyelvükön tudja megmagyarázni a gyerekeknek, amit nem értettek.

A nyelvtudás és a gyerekekkel kialakított bensőséges viszony nagyon jó kapcsolatot eredményezett a cigány szülőkkel, felnőttekkel. A tanító néni nem csak az apró gyerekeket tanította, hanem a nagyobb lányokat, asszonyokat is: sütni, főzni.

A lakáskultúra elemi szintjét, a házvezetés rendszerességét is nagyon sokan tőle tanulták meg.

Az iskolában kialakított viselkedési szokások segítették a beilleszkedést idegen környezetben.

Az étkeztetést csak az elmúlt 5 évben valósították meg az óvodában. Addig a gyerekek otthon ebédeltek, s a tanítóék rászoktatták a szülőket, hogy rendszeresen csomagoljanak a gyerekeknek az iskolába ennivalót, ehhez ők főztek teát.

A személyi higiénia is „tantárgy” volt Pálmajorban, a házaspár rendszeresen ellenőrizte a gyerekek tisztaságát, és igyekezett rászoktatni őket az ápolt tiszta külsőre.

Anyagi okok miatt nem szerveződött meg eddig a napközis állás, ez nagyban elősegítette volna Borossék munkáját is, s nem utolsósorban fejlesztőleg hatott volna a gyerekekre.

Hiszen sokuknak az otthoni családi és szociális körülmények miatt nincs lehetősége arra, hogy elvonuljon, tanuljon, olvasson.

A pálmajori iskolában tanult cigány gyerekek között találunk gépkocsivezetőt, villanyszerelőt, szakácsot, varrónőt is. Tehát az elérhető szint egyelőre a szakmunkás-bizonyítvány, érettségizett eddig még nem volt közöttük.

Három éven keresztül 1987-től 1988-ig a Somogy Megyei Művelődési Központ szervezésében Balatonszemesen, az utolsó két évben pedig Balatonfenyvesen rendezett cigány életmódtábort vezetett a pedagógus-házaspár.

A táborban természetesen ott voltak a pálmajori gyerekek is, és szép sikereket értek el. Somogyból egyébként minden alkalommal 100 cigánygyermek vett részt.

A táborban igen színes, gazdag és tartalmas programok várták a gyermekeket. Az ének-zene, tánc-, és sportrendezvényeken kívül neves bábosunk Kemény Henrik: Vitéz László figurájában is gyönyörködhetnek, részt vehettek Szabó Gyuláné terménybábjainak bemutatóján, és maguk is készíthettek hasonlókat.

A táborba meghívást kaptak a cigány értelmiség jeles képviselői, akikkel a gyerekek beszélgethettek, meghallgatták az általuk elmondott vagy írt cigány mesét, verset.

Köztük volt többek között Lakatos Menyhért, Kovács József, Daróczi Ágnes. A gyerekek körében fergeteges sikert aratott a Kalyi Jag együttes fellépése, Varga Gusztávékkal való találkozás és együtt táncolás, ünneplés.

Természetesen kihasználták a Balaton előnyeit és szépségeit is. Sokat fürödtek, hajókiránduláson voltak Keszthelyen és Badacsonyan. Szinte mindegyikük ekkor ült először hajón, ekkor látta először a Balatont, de volt olyan is, aki a táborba való utazáskor utazott először vonaton. A tábor költségeit a helyi tanács és az SMK vállalta magára. Boross László és felesége igyekeztek az iskolán kívüli kulturális életet is színesíteni, az ünnepekre rend-

szeresen műsorral készültek, de a szülőknek is bemutattak kisebb színdarabokat, mesejátékokat.

Hozzátartozik a pálmajori iskola történetéhez és Borossék életpályájához az 1968-tól 1971-ig működő dolgozók esti iskolája is. Ezt az iskolát a területi művelődési osztályok működtették az analfabetizmus visszaszorítására és leküzdésére. Többnyire 4 és 6 elemi végzettségű emberek jöttek ebbe az iskolába, hogy elvégezzék a 8 osztályt.

Cigányok és magyarok vegyesen látogatták az iskolát, hiszen a 8. osztály elvégzése szükséges volt a jogosítványhoz, egy szakma megszerzéséhez. Az innét kikerülők között találunk később kőműves szakvizsgát tett embereket, de még agrármérnököt is.

A tantárgyak a számtan-mértan és a magyar voltak. A magyaron belül külön volt az olvasás, írás, fogalmazás, helyesírás, nyelvtan.

Kezdetben Nagybjomban az iskolánál vizsgáztatták őket, majd később a járási művelődési osztályról jöttek ki és vizsgáztatták le az itt tanulókat.

A Boross házaspár ténykedése alatt Pálmajor és a pálmajori iskola fogalommá lett szakmai berkekben, s szerepelnek egy, a magyarországi cigányságot feltérképező könyvben. Számos újságban, köztük jelentős cigány hetilapban, interjúk jelentek meg róluk.

Munkájuk elismeréseként pályájuk végén több kitüntetést is kaptak. Boross Lászlóné Kiváló Pedagógus Munkáért kitüntetést és Somogy Megye Pedagógiai díját vehette át.

Boross Lászlót pedig az Aranykatedra díjjal jutalmazták.

Óvoda

A lakosság kicserélődése, a cigányság létszámának fokozatos emelkedése, gyermekeik nagyfokú szociokulturális hátrányainak leküzdése érdekében, és az iskolára való felkészítésük miatt - az 1961-es párthatározat szellemében - Nagybjom község óvodát létesített a külterületén lévő Pálmajorban.

A megvásárolt épületben kialakítottak egy szoba-konyhás szolgálati lakást, a gyerekek számára 1 foglalkoztatási termet, a hozzá kapcsolódó öltözőt, fürdőszobát, WC-t. Szintén az épületben kapott helyet a főzőkonyha is. A gyerekek az intézményben napközis ellátásban részesülnek, s 1987-től az iskola gyerekei és pedagógusai is itt ebédelnek. A gyerekorvos minden hónapban ellenőrzi a konyhán összeállított étlapot.

A gyerekek beóvodázását a nagybjomi gyerekorvos mellett dolgozó védőnők végzik, megfelelő körültekintéssel és tapasztalattal.

Az óvoda egycsoportos, osztatlan, férőhelyeinek száma 30, de ha a szükség úgy kívánta, harmincnél több gyereket is elhelyeztek. Az 1978/79-es évben 38 gyerek járt óvodába.

Már kezdetektől többségben voltak a cigány gyerekek, s mára már nem is találunk egyetlen magyar gyereket sem.

A pálmajori cigányóvodának 3 dolgozója van:

1 óvónő, 1 dajka és 1 szakácsnő. Évekig a nagybjomi iskola igazgatója gyakorolta a munkáltatói jogkört, 1983-ban csatolták a központi óvodához.

Az első óvónő Pálmajorban Tóth Dorottya volt, 1979-ig több vezetője is volt az intézménynek, de 1-2 évnél tovább senki sem maradt.

1979-ben Nemesné Leiti Magdolna lett az óvónő Pálmajorban, ténykedése alatt, ami 1992-ig tartott, lett igazán cigányóvoda a pálmajori óvoda.

Áldozatos és kitartó munkájával igyekezett mind jobb óvodai életkörülményeket biztosítani az oda kerülő cigány gyermekeknek. Egyik legfőbb feladatuknak, gondozónőjével együtt, a gyerekek higiénájának, külső ápoltságának a biztosítását, s az erre való rászoktatást tartották. Rendszeresen mosdatták azokat a gyerekeket, akiknél a szülők sajnos elhanyagolták azt, körmüket tisztántartották, igyekeztek rászoktatni a gyerekeket a rendszeres fogmosásra is. Hozzáértéssel, türelemmel próbálták a gyerekek otthoni hátrányos szociális helyzetéből és kulturális, etnikai különbözőségükből adódó hátrányokat és hiányosságokat behozni és bepótolni. Sokszor úgy tűnt, ez szinte a lehetetlennel egyenlő, hiszen a bekerülő gyerekek egy része, a hasonló korú magyar gyerekekhez képest, pszicho-szociális fejlettségében egy-két, esetleg több éves lemaradást mutatott. Az iskoláskorig való felzárkózást némely esetben csak tovább nehezítette, hogy a bekerülő kisgyerekek nem beszélt magyarul, ilyenkor a cigány dada segítségével - aki szinkrontolmácsként fordított - értették meg egymást az óvónő és a gyerekek.

1987-től a pálmajori óvodát bevonták az Országos Pedagógiai Intézet kísérleti intézményei körébe, Nemesné pedig e kísérlet szakértői közé. Mindez azt szolgálta, hogy országosan begyűjtve a pozitív tapasztalatokat, a szakértők bevonásával a cigány óvodások fejlesztéséhez speciális programokat, útmutatókat dolgozzanak ki. A kísérleti intézmények vezetőinek, pedagógusainak rendszeresen szerveztek továbbképzéseket, tanácskozásokat, ahol a pálmajori tapasztalatok is szóba kerültek.

A pálmajori óvoda még egy szempontból is egyedi példa, Nemesné hosszú évekig dolgozott cigány dajkával és cigány szakácsnővel együtt. Sikeredt tehát a cigány és nem cigány óvodai dolgozókból egy jól működő, példamutató nevelői közösséget formálnia.

Az óvónő az intézmény ebédlőjében 1988-ban a cigány anyák részére egy asszonyklub keretén belül főző- és kötőtanfolyamot szervezett. Az összejöveteleken nagy volt az érdeklődés. Gyakran a családtagok is részt vettek a foglalkozásokon, és nagyon jól szórakoztak.

Sajnos a klubot a nagybajomi tanácsi vezetés nem engedélyezte, és nem támogatta semmilyen formában, így az fokozatosan elsorvadt, s megszűnt.

Az óvodát 1992 ősztől Kovács Józsefné vezeti, aki fiatal és lelkiismeretes pedagógus. Igyekszik az óvoda életét tovább színesíteni, a programokba a szülőket mind jobban bevonni, nyílt napok szervezésével bemutatni az óvoda életét és működését.

Pálmajor mint önálló község

A központosítás során egykori önállóságukat elvesztő kistélepülések önállósulási tendenciái voltak megfigyelhetők a szabad választásokat követően.

A pálmajori lakosság részéről is felmerült az igény, hogy a korábban csak Nagybajom külterületeként létező Pálmajor is önálló községgé váljon. Remélve azt, hogy az utóbbi évtizedben igencsak elhanyagolt település a különválással majd több lehetőséghez jut, sorsát önmaga irányítva képes lesz jobb életkörülményeket teremteni.

A községgé válás hivatalos ügyintézését a Nagybajomi Körjegyzőség végezte.

A Magyar Köztársaság elnöke 1992. december 1-i hatállyal Pálmajort önálló községgé alakította.

Pálmajor induló vagyonként a nagybajomi önkormányzattól az általános iskolát, az óvodát és az orvosi rendelőt vette át.

A polgármester- és képviselő-választást 1992. december 20-án tartották meg, amelynek során Pálmajor község polgármesterévé Boross Lászlót választották meg. Az öttagú képviselő-testületbe pedig négy cigány és egy magyar képviselőt választott a falu lakossága.

Az új önkormányzat határozata alapján az önállósult község Nagybjom nagyközséggel közösen alakított körjegyzőséget.

A településnek az 1990-es népszámlálási adatok alapján 322 lakója van, a magyar lakosság 20 fő alatti, akik zömében idős emberek.

Pálmajor határozottan hátrányos kisközségnek számít, a kutak vize egészségtelen és nincs vezetékes ivóvíz, a családok többsége rossz anyagi helyzetű. Munkalehetőség nincs a faluban, és az oktatási intézmények, valamint az orvosi rendelő állaga is rossz.

Az önkormányzat első és legsürgetőbb feladatának egy törpe vízmű felállítását és a vezetékes ivóvízhálózat kiépítését tartja. Ezt 90 %-os állami dotációval még ebben az évben szeretnék megoldani. Bevezették a szemétszállítást a településen. A munkák elvégzésére 5 közmunkást alkalmaz az önkormányzat. További feladatként az oktatási intézmények rendbetételét, tetőcseréjét szeretnék majd elvégezni.

Borossék távozása után egy nyugdíjas tanító néni vette át az 1-3 osztályt. A polgármester pályázatot írt ki a tanítói állásra remélve azt, hogy az 1993 szeptemberében idekerülő pedagógus nem átmeneti megoldásnak gondolja a pálmajori iskolát.

Az önkormányzat távlati tervei között szerepel a 4. osztály újbóli beindítása és délutánra napközis ellátás biztosítása az iskolás gyerekeknek.

Sajnos, az orvos most csak havonta egyszer rendel Pálmajorban.

A nagybajomi védőnők továbbra is rendszeresen kilátogatnak a település kisgyermekes családjaihoz.

A boltot magánvállalkozó működteti, az alapvető élelmiszereket és a legszükségesebb csemege- és vegyi árut itt is meg lehet vásárolni.

A bekötőútnál lévő megállóból jó a buszközlekedés mindkét irányba. A község belterületére naponta csak kétszer megy be a busz, reggel és koradélután. Mind a két járat a nagybajomi iskolába járó gyerekek közlekedését segíti.

Pálmajor lakóinak több mint 90 %-a beás cigány. Ők az önállósulással saját jövőjük mellett tették le voksukat. Egy olyan jövő mellett, amelyben az életüket Pálmajorban képzelik el. Nem törekedve arra, hogy elköltözzenek és magyar közösségben élve vetkőzzék le az etnikumukra nehezedő társadalmi előítéleteket, elvágják a múltukhoz, népük kultúrájához, az anyanyelvükhöz fűző szálakat.

Az utóbbi évtizedek változásai, az életmódváltás folyamata, a magyar társadalomba való beilleszkedés törvényszerű hatással volt az itt élő etnikumra is. Az iskolának és a leendő tanítónak a későbbiekben fontos szerepe lesz abban, hogy az előbb említett hatás következményeit jobbra tegye. Munkája során ösztönöznie kell az itt élőket, hogy ápolják hagyományait, gyakorolják nyelvüket és gyerekeiknek is tanítsák azt. A pedagógusnak jelentősen hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a felnövekvő beás nemzedékek önismerete biztos alapokon nyugodjon. Ezért az iskolában meg kell ismertetni a gyerekekkel népük történetét, eredetét.

Meg kell nekik tanítani elfelejtett népdalaikat, meséiket, gyakorolva ezáltal anyanyelvüket is.

Mindez csak akkor valósulhat meg igazán, ha a községnek lesz megtartó ereje. Ha később az innét kikerülő, szakmát tanuló, s remélhetőleg diplomát szerző, beás fiataloknak lesz miért visszajönniük.

Munkahelyteremtésre belátható időn belül nincs lehetőség (de elképzelés sem) Pálmajorban.

Úgy gondolom, hogy a kisközség jövőjének és továbbfejlődésének egyik kulcsa az iskola kezében van.

Remélem, hogy az önállósulás és a községgé válás az itt élők javát szolgálja majd, s a település a jövőben is fejlődő és életképes tud maradni.

Szántó Ferencné

ALSÓSZENTMÁRTON, AZ ELSŐ CIGÁNYFALU SZÜLETÉSE - SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLÓDÁS TÜKRÉBEN

Bevezető

Alsószentmárton Baranya megye, illetve az ország első homogén cigányfaluja. Régi település, ahol a sokac lakosság elvándorlásával a cigányság vette birtokába a községet. Jelenleg 952 lakosa van a falunak.

Életkörülményeik, szokásaik igen sokat változtak a telep felszámolása óta. Műveltségi szintjük, iskolázottságuk, életvitelük még mindig nem kielégítő.

A statisztikai adatfelmérések egészségügyi, iskolai, közművelődési területre korlátozódnak.

Hagyományaikra, apáról-fiúra öröklődő mesterségbeli fogásaikra is csak néhány mondattal utal kevés szakirodalom (szakdolgozat, Honismereti szakkör feldolgozása, egyházi feljegyzések). 1971-ben kezdtem oktató-nevelő munkámat az alsószentmártoni általános iskolákban, ahol jelenleg is tanítok.

Iskolánk alsó tagozatos osztályokat indít évről-évre. Első, második, harmadik osztályunk van, délután napközivel.

Kisegítő 1-4. osztály is működik.

Tanítói munkám során betekintést nyertem nem csak tanítványaim és szüleik mindennapi életébe, de a falu cigány lakóinak életvitelébe is.

Szakdolgozatom egyik lényeges momentumát jelenti a hajdani cigány-sokac viszony feltárása, a település cigány közösséggé válásának vizsgálata.

Dolgozatom elkészítésénél személyes tapasztalataimra, a falu idősebb lakóinak szóbeli közlésére, a szakirodalomra, a helybeli és az Egyházasharaszti Polgármesteri Hivatal, valamint a Statisztikai Hivatal adataira támaszkodtam.

A falu kialakulásának története

Alsószentmárton a Szársomlyó és a Dráva között húzóó sík területen fekszik. Földje a szétszórt nádasok kivételével alkalmas az országra jellemző mezőgazdasági termények termelésére. Búzát, árpát, kukoricát, cukorrépat termelnek ezen a részen. Jellegzetesen mezőgazdasági településnek látszik, a lakosság többsége mégsem a mezőgazdaságban dolgozott.

A községben van óvoda, alsótagozatos iskola, kisegítő tagozat, könyvtár, kultúrotthon, orvosi rendelő, Polgármesteri Hivatal, vegyesbolt, zöldségbolt és italbolt.

A község krónikája, az 1838-ban kialakított „Dunántúli Vármegyék”, a település keletkezését a török kivonulását követő időre teszi.

A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága megbízásából (Szerk.: Dr. Csánki Dezső II. kötet, Budapest, 1894.) kiadott sorozat második kötete („Magyarország Történelmi Földrajza”, írója: Dr. Csánki Dezső) szerint már az 1400-as évek második felében létezett (526. oldal: „Szent-Márton”).

Több ilyen nevű község volt hajdan. Zenth-Marthon (nemesi névben 1469: gr. Zay cs. let. D 43). - Később „Dráva - Szentmárton” Siklóstól délre, - 1904. január 12-től pedig Alsószentmártonként ismert.

Világi és egyházi nagy- és kisbirtokosok foglalják el a területet - mármint Baranya megyét -, amely „a középkorban is egyike volt a legnagyobb megyéknek, alakja azonban elütött a maitól. Észak-nyugati sarka Tolna megyéhez tartozott, déli oldalán beékelődött a mai Szlovéniai Verőcemege testébe”. Három nagybirtok közül a harmadik a Kórógyiaké. Az ő területükre esett a mai Alsószentmárton (Csánki kötet II. 551. oldal).

A település további sorsáról a mű nem tesz említést. A török uralom alatt semmilyen írásos feljegyzést nem találtam.

Ezt követően írásos bejegyzést a község keletkezéséről szóló gyűjtésben (Krónikában) találtam, hivatkozással az 1938. évben kiadott „Dunántúli Vármegyék” c. könyvre (magántulajdon!).

Idézet a gyűjtésből: „Alsószentmárton község keletkezése körül homály borul. Régi neve Drávaszentmárton volt. A község keletkezése a török kivonulás utánra tehető. I. Lipót király Baranya megye nagy részét azon vezéreknek adományozta, akik az utolsó török háborúban érdemeket szereztek.

Így kapta meg a Dárdai uradalmat az 1700-as években Veterány Frigyes. A Dárdai uradalom magában foglalta a jelenlegi Alsószentmárton területét is. Veterány Frigyes és az Eszterházyak telepítették be a községbe a sokac lakosságot, később települtek be a községbe a cigány nők is.” Erről az eddigi beszerzett feljegyzések annyit írnak, hogy a községben az 1797-ben épült templom létezett, és a község 16 házból állt. Az 1810. évben már a községben 397 sokac és egyéb lakos, valamint 32 cigány élt.

Gróf Széchenyi István vagy másfélszáz évvel ezelőtt azt javasolta, hogy a főurak szerezsen inasok helyett alkalmazzanak cigányokat, így azok beépülnek a társadalomba.

Az alsószentmártoni parasztok nem tartottak inast, de az alacsonyrendű munkák végzésére rendszeresen igénybe vették a cigányokat. Azért a falu nem fogadta be a cigányokat, csupán eltúrta őket.

A cigányok takarítottak, vakolták a házat, patkolták a lovak patáját, de nekik adták el a parasztok drága pénzen a hízókat, a gyümölcsöt, a zöldséget is. Eltúrték őket ott, ahol kellettek, ahol szükség volt rájuk. Eltúrték amíg kunyhóik elbújtak a látóhatár mögött, amíg életük nem ötvöződött össze a sokacokéval.

Eltúrték a piacon, alkudozás közben, néhány szó erejéig, villanásokkor a lakodalmakban, búcsúkor.

Jovánovics Milán, Dózsa úti lakos, így mesél a cigányok betelepüléséről: „A telep több, mint 200 éves. Először csak két házban két család volt. Ezek szaporodtak. Asszonyt hoztak más vidékről.” - Itt tapasztalható az ellentmondás, mivel a feljegyzések a cigány nők letelepülését említik. - Így lassan újabb és újabb putrikat építettek maguknak és utódaiknak. A telep bővült.

A cigánytelep jellegzetes formája a rendszertelenül elhelyezett, kert és udvar nélküli, kerítetlen földszintes házak (magasítás nélkül, közvetlen a talajra épült kunyhók), utcatagozódás nélküli csoportok. A telepi kunyhók gyűrűs vesszőből, tapasztott sárból készültek hajdanán, tetejüket náddal borították.

A község lakóinak szóbeli közlései, riport a múlttól

A cigányság a felszabadulás előtt, majd azt követően a telepen élt. A szegénység, a nyomor, a betegségek, az analfabétizmus nagy méreteket öltött. Nyomorúságos sorsukra néhányan így emlékeznek vissza:

Janovics Márton 75 éves, Szabadság utcai lakos szóbeli közlése: „Igaz, mink hárman vótunk testvérek. Szegényen étünk. Az öregjeink teknőt vájtak, kosarat fontak. 6-9 gyermekes családok éltek a telepi putrikban. Ágy, asztal nem volt. Szalmát hintettek a földre, sorjába feküdtek a kis purdék. A szülők - mivel maguk sem jártak iskolába - nem tudták mi az, hogy tanulás, a gyerekeket sem fogták rá. Én már 6 osztályt jártam.”

Lővei Márton, 61 éves, Petőfi utcai lakostól:

„Sokan vótunk testvérek, szegények vótunk. Koldultunk, néha akadt a sokacoknál a faluban egy kis munka. Keveset fizettek abban az időben, de muszáj volt dolgozni, ha volt munka. Én sem jártam, csak kettő osztályt. Apám, anyám sem járt soha iskolába.”

Petrovics Péter, 65 éves, Petőfi úti lakos szóbeli közlése:

„Öten vótunk testvérek, apám kosarat font, alig tudtunk megélni. Vót olyan nap, hogy csak egyszer kaptunk enni. A száraz kenyérnek is örültünk. Akkor még kevesen laktunk a telepen. A faluban nem szerettek a sokacok bennünket. Aztán jött a felszabadulás, jobb lett minden. Vót munka, vót ennivaló is. Legalább nem kellett annyit éhezni.”

Kosztics József Dankó úti lakost megkérdeztem:

- Vissza tud-e emlékezni a háborús évekre?
- Hát persze. Úgy féltünk mi itten, de nagyon.
- Hogyan éltek?
- Szegényen, meg mondom, féltünk, mert jöttek a németek. Körbevették a telepet. Jó, hogy jöttek a bolgárok. Igaz, a szemét fasiszták sok cigányt elvittek.
- Tudja hová vitték őket?
- Deportálták őket és a gázkamrákba kerültek. Hetekig a határban vótunk asszonyok, gyerekek. Soha ilyen ne legyen!
- A fiataloknak meséltek-e ezekről a szörnyű évekről?
- Persze, de ők ezt nem értik, nem vótak benne. A cigányok sokat nélkülöztek, szenvedtek ezekben az időkben.

Kezdeti próbálkozások

A falu cigány lakói napszámból, alkalmi munkából, kupeckodásból tengődtek. Akkor is fontak kosarakat, az útszéli ártéri füzesekben gyűjtött vesszőkből. Az asszonyok 6-8 gyereket neveltek. Rendszeres munkát nem vállalhattak. Vótak, akik meszelni jártak, tyúkólat takarítottak, kéregettek.

Az 1945-ös földosztás a község akkori lakóinak életmódján nem sokat változtatott, hiszen legtöbbször - kivéve a cigányokat - rendelkezett földingatlanokkal. A termelőszoövetkezet megalakulását ezért többen nem jó szemmel nézték, de a későbbiekben számukra is ez lett a létet biztosító életforma. A cigány lakosság részére külön szövetkezeti társulást hoztak létre. Az állami tartalék földekből kaptak területet. Vetőmagot, gépeket, jószágot stb. szintén az állam biztosította a társulásnak azzal a céllal, hogy a cigány lakosoknak munkalehetőséget, ezáltal emberi megélhetést biztosítsanak.

A vállalkozás nem járt sikerrel. Az állam által adott eszközöket mindenki a magáénak tekintette, de annyira, hogy állandó civódások képezték a tulajdonjog élvezetét. A körükből megbízott vezetők szakképzetlenek és önzők voltak. (A főbb hiba az önzés volt.) Nem a társulást, a közösség érdekét, hanem a saját szűk családi, rokoni környezetük anyagi hasznát szolgálta ügyködésük.

Ez a helyzet lényegében abból a sajátos tényezőből fakadt, hogy a cigány lakosság életformáját tekintve még az ősközösség és a rabszolgaság egy furcsa ötvözetét élte. Nem érték el még a feudalizmus történelmi szakaszát sem, így természetesen a kapitalizmus formája még csírájában sem alakult ki. Ezeket a történelmi fejlődési szakaszokat megkerülve lehetetlen volt a szocialista gondolkodásba való beilleszkedésük. Nem volt köztük olyan vezető egyéniség vagy csoport, mint pl. a szervezett munkásság, szegény parasztság körében. Mindenki magát tartotta legokosabbnak!

Ellentétek, melyek utat nyitnak a falu elcigányosodásához

A régebbi idők krónikái nagybirtokokat, középbirtokokat említenek, ipart a legkevesebbet. Ezen a vidéken lehetetlenné vált bármiféle paraszti életforma átvétele, hiszen az agrár hagyományok, a táj jellege, olyan hozzáértést kívánt, amit egyetlen cigány sem sajátíthatott el egykönnyen.

Maradt a napszám, gyakran éhbérért, vagyis a kisparaszti kizsákmányolás, mely a sokacnak kedvezett, a cigányt a nyomor szintjére sújtva évekig. A cigányság kiszolgáltatottsága a bezártság kényszeréből is eredt Alsószentmártonban. A mezőgazdasági termelőszoövetkezetek kevés cigányt akartak foglalkoztatni. Az iparfejlesztés kezdetleges szakaszában nehéz volt munkát találniuk. Szakképesítések híján csak segédmunka, alkalmi munka jutott a munkát keresőknek. Ősi mesterségükből csak néhányan tudtak megélni. Az ellentétek a falu sokac és cigány lakosai között a cigányság helytelen életmódjában is kereshetőek. Az iskolázatlanság hiányából származó tudatlanság, korai házasságok, egészségügyi problémák, eltérő erkölcsi normák, lopások, verekedések, veszekedések. A sokacokban az előítéletek is mélyebben éltek. A cigányság pedig az évtizedek megaláztatásait nem felejtette. A megkülönböztettség érzését erősítette a külön iskola. Az 1940-es években és a felszabadulás után a cigányok külön iskolába jártak. Vallásuk görögkeleti volt. Templomba nem mehettek, csak az őslakók eltávozása után tértek át a katolikus vallásra többen, és vették birtokukba a templomot (200 éves fennállását ünnepli 1997-ben a templom). A templomba járók száma 10 %-ra tehető.

Külön temető részbe temetkezettek. A telepen lévő harangláb is a hajdani elkülönülés határvonalát jelentette a cigánytelep és a falu között.

A kocsmába sem engedték be a cigányokat, és sorolhatnám az évtizedes sérelmeket, melyeket a szentmártoni cigányság öregjei nem felejtettek el. Az elvándorolt sokacok pedig arról meséltek, hogy a cigányok ellopták állataikat, lelopták a termést, a gyakori verekedésekkel, veszekedéssel menekülésre készítették őket. Nem akartak cigány szomszédokkal együtt élni. A falu két része között ellentét volt, melyet a falu vezetői évtizedek óta nem próbáltak oldani. A

kialakult ellentétek, melyek régóta folytatódtak a község lakói között, utat nyitnak Alsószentmártonban a homogén cigányfalu kialakulásához. A telep felszámolásának megindulását jelentősen elősegítik.

Mint említettem, a helyi és a megyei vezetés nem foglalkozott a cigány-sokac viszálykodásokkal. Fő céljuk volt, hogy a telepről bekerülő cigányok a falun belül maradjanak, itt telepedjenek le. Az 1960-as években 8-10 család élt már a faluban. A megüresedett házakhoz néhányan 1945 után jutottak, amikor a svábokat kitelepítették, néhányan pedig az elhalt, vagy gyermekeik után költöző családok házait vásárolták meg. Az elvándorlási folyamat megindulása egybeesik az MSZMP KB kiadott programjával, mely a cigány lakosság elmaradottságának felszámolását az egész társadalom ügyének tekinti, és a társadalom összefogásával szeretné megvalósítani. A párthatározatban megfogalmazott főbb feladatok és célkitűzések a következők voltak:

„A problémák megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni, és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, az ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális felemelkedést. Fokozatosan el kell érni, hogy a cigányság a lakosság többi részétől nem elkülönítetten állandó lakhelyen települjenek, állandó munkához jussanak, egészségügyi körülményeik javuljanak, és emelkedjen kulturális színvonaluk. Fel kell venni a harcot a lakosság körében még ma is élő helytelen nézetek ellen, amelyek ma is nehezítik a cigányok beilleszkedését társadalmi, gazdasági, kulturális felemelkedését. Intenzív felvilágosító munkát kell folytatni mind a cigányság, mind a lakosság más rétegei között.” („A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985.”, Kossuth Könyvkiadó, 1986. 303-304. oldal.)

Az őslakók sérelmeikre egyetlen megoldásként a faluból való menekülést látják. Ez pánikszzerűen indul meg. A sokac házak áron alul kelnek el. A cigányok kedvezményes OTP kölcsönökkel tudnak vásárolni, és azok kerülnek ki elsők között a telepi életformából, akik némi készpénzzel és munkaviszonnyal rendelkeznek.

Az első homogén cigányfalu a fejlődés és az ellentmondások útvesztőiben

A változások útján

A szocialista társadalmi rendszer a cigányok számára is megnyitotta az emberhez méltó élet megteremtésének elvi lehetőségeit. Minden állampolgárnak egyenlő jogot biztosított a munkához, a tanuláshoz, a felemelkedéshez. Az egyenlő jog azonban nem jelentett mindenki számára egyenlő lehetőséget. Ismeretes, hogy a felszabadulást követő 10-15 évben a cigányok tömegeit számos tényező akadályozta abban, hogy a folyamatba bekapcsolódhassanak. Többségük analfabéta volt, telepen élt. Már ez is gátolta, hogy eljusson hozzájuk a társadalmi, politikai változások szele. Az ősi életformából való kitörést, a fejlődés első állomását a telepi világból való kiszabadulásban látták. A munkaalkalmak megteremtésével, a célok elérésével a társadalom segítségére is nagy szükségük volt. Az 1970-es években a mezőgazdasági és az ipari telepek fejlesztésével egyre többen jutnak munkalehetőséghez Alsószentmártonban. Alacsony iskolázottságuk ellenére inkább segédmunkásként, betanított munkásként alkalmazták őket, kevés a szakmunkások száma. Helyben alig dolgoznak (a tsz-ben kb. 20 fő), ingázásra kényszerülnek. Beilleszkedésük alapfeltétele a létbiztonságot jelentő munka. A körzeti községi tanács nyilvántartása szerint a lakosság foglalkoztatottságáról gyűjtöttem adatokat. Az 1981-es évet vizsgáltam.

Munkaerőforrás	fő
15-54 éves nő	262
15-59 éves férfi	258
Összesen	520

Nyugdíjkorhatáron felüli nő	35 fő
Nyugdíjkorhatáron felüli férfi	29 fő
Állandó foglalkozású nő	109 fő
Állandó foglalkozású férfi	237 fő
Összesen	446 fő

Állandó aktív keresők közül

Szak- és betanított munkás	229 fő
Segédmunkás	88 fő
Nem fizikai foglalkozású	10 fő
Önálló segítő családtag	19 fő
Összesen	346 fő

A kosárfonás, mint ősi mesterség fellendülőben van. Készítőinek a megélhetést biztosítja. Számuk kb. 10 főre tehető. A munkahelyre utazó szentmártoniakat Siklós, Pécs, Szekszárd, Sellye vállalatai szállítják naponta autóbuszaikkal. Munkaalkalmat biztosít az építőipar, mező- és erdőgazdaság, kereskedelem, vízgazdálkodás, baromfi-feldolgozó, stb. Az ingázók kiszabadulnak a szűk telepi látókörből, az új környezet más életformát mutat számukra. Ezek közül az alsószentmártoniakat a külsőségek varázsa hatja meg. Alacsony tudásszintjük és az ősi életforma visszahúzó ereje egyenlőre sokuknál nem tesz lehetővé többet az előrelépésben. Jobb életkörülmények megteremtése a céljuk: bekerülni a faluba; a szomszédoktól megtanulni a nyelvet; így a gyerekek is könnyebben boldogulnak az iskolában; szép tágas otthonban élni; motort, autót, tévét venni, stb.

Az 1970-es években felgyorsult a sokac magyar családok elvándorlása, a falu elcigányosodási folyamata és megindult a fejlődés, mely elsősorban külsőségekben lesz szembetűnő.

Jellemző a vagyonszerzés. Dolgozó életmódjuk, egy családból több kereső is lehetővé teszi a kulturált életforma megteremtését. A faluban letelepedő cigányok az őslakóktól nemcsak nyelvükből, életmódbeli szokásaikból, de kultúrájukból is sokat merítenek. Szépülnek a házak, versenyeznek kinek lesz szebb fürdőszobája, nagyobb üveges verandája. A porták sok családnál rendezetté válnak, művelik a kertet is. Elterjed az állattartás (sertés, tehén, ló, baromfi). A tömegkommunikációs eszközök egyre több család otthonában megtalálhatók. Alig van bútor sok helyen, de a TV, magnó helyet kap a lakásban. Az 1980-as évek elején már 30 családnak van motorja, segédmotoros kerékpárja, 10 család autóval rendelkezik, 85 családnak van TV-je. A cigányok közül sokan elégedettek magukkal. Ezt hajtogatják: „Aki dolgozik, annak van is.” Ezek a családok a lakosságnak ahhoz a rétegéhez tartoznak, akik igyekeznek kitörni a nincstelenségből, az anyagi és szellemi elmaradottságból. A baj az, hogy nemcsak a pozitív példákat követik, hanem a negatívumokat is elsajátítják a kevés akarat, kitartás híján. Gyakori az italozás, verekedés, bűnelkövetés. Vannak olyan családok, ahol 3-4 munkaképes felnőtt lődörög. Gyakran hangzott el a szájukból: „minek dolgozzak, majd az állam ad segélyt”. Az alsószentmártoni cigányok többségénél a jog szelleme uralkodó. Sajnos kötelességeikről hallani sem akarnak. A rendszeresen dolgozó, takarékoskodó, emberi magatartást tanúsító lakosok véleménye az, hogy a cigányság minden egyes tagjával egységes és

következetes szigorral kellene érvényesíteni az állampolgári kötelességre és jogra vonatkozó előírásokat.

Többségében segélyt azok a családok igényelnek, akik szeretnek jól, könnyen, munka nélkül élni. Igényeik nem nagyok, a napi evés, de főleg az ivás lehetőségéig terjed. Tehát mindazok a szentmártoniak, akik az anyagi biztonság hiányában nem tudják vagy nem akarják sorsukat jobb irányba fordítani, kikerültek a társadalom periferiájára. A közömbös, lumpen rétegek gyakran magukkal rántják a tizenéves csellengő fiatalokat is, általuk a bűnözés is gyakoribbá válik.

A telep felszámolása közben - 1981-ben - befejeződik .

Változik a falu arculata, épülnek az új házak sorban. Az 1986-87-es év még a fellendülést mutatja az építkezések területén. Azok a családok kapcsolódnak be a kedvezményes lakásépítési akcióba, ahol tartós munkaviszonnyal és megfelelő keresettel rendelkeznek. Épül, szépül a falu. A megyei tanács és a helyi körzeti tanács együttes támogatásával 1986-ban felépítik az óvodát. Céljuk a gyerekek elhelyezésével a nők munkába állását segíteni. Járdákat, bekötőutakat építenek, bővítik a vegyes boltot, zöldségbolt nyílik, megoldást nyer a körzeti orvosi rendelő működtetése is heti egy alkalommal. 1986-ban homogén cigányfalu lesz Alsószentmárton.

A tudati előrelépés lassulóban

A község külső képe fejlődést mutat. A tudati fejlődés és annak igénye a szentmártoni cigányságnál sem kerül előtérbe. Az ősi tudatlanság világából már a felszabadulást megelőzően is próbálta a társadalom kimozdítani őket. Már az 1940-es években külön iskolába járhattak a cigány gyerekek. A két tanerős iskolát a zsúfoltság jellemezte. Kevesen látták szükségét a családból az iskolába járásnak, mivel sokan a szülők közül analfabéták voltak. (Itt tanított évekig Simon Béla festőművész is.) Az iskolák körzetesítésének szele Alsószentmártont is eléri. Az 1960-as években tagiskolaként működik. Jelenleg is 1., 2., 3. osztállyal, napközi otthonnal. Kisegítő 1-4. osztály is van. Negyedik osztálytól a tanulók a körzeti iskolába, Egyházasharasztiába járnak. Az Alsószentmártonban dolgozó pedagógusok munkáját nehezíti, hogy a gyerekek nyelvi nehézségekkel küzdenek az oktatás során, ingerszegény környezetből kerülnek az iskolába. 1972-ben egyéves iskolaelőkészítő beindításával próbálják a cigány gyerekeket felkészíteni az iskolai életre. Sajnos, ez az idő kevésnek bizonyul a hátrányos körülmények pótlására. Nehezítette az oktatási program megvalósítását a gyerekek rendszertelen foglalkozásokra járása. A szülőkre sok vita, veszekedés árán lehetett olykor hatni. 1986-tól 3 éves óvodai időszak alatt készülnek a gyerekek az iskolai életre. Lehetőség nyílik a tanulók személyiségének jobb megismerésére, az iskolaérettség megállapítására. Az óvodából a tagiskolába kerülő gyerekekkel eredményesebben lehet elkezdni az iskolaévet. Negyedik osztálytól az Egyházasharaszti Általános Iskolában folytatják tanulmányaikat. Az átjáró tanulók tanulmányi szintjének emelését jelentős mértékben gátolják a mindennapi utazások fáradalmi, a nyelvi nehézség, a korai nemi érés (12-13 éves korban már a lányok többsége szexuális kapcsolatot létesít), a szülői ház közömbössége, nemtörődömsége.

A 8. osztályt alig 40 % fejezi be eredményesen. Véleményem szerint az átutazó tanulók tudásszintjét a helybeli felsőtagozatos oktatással jobban lehetne emelni. Az osztályközösségek összefogása, a pedagógusok számára is könnyebb lenne.

Változik, fejlődik a falu, de a tudati fejlődés még lassulóban. Vannak családok, ahol a szellemi felemelkedés kezdeti igénye élni kezd. Az 1970-80-as évek munkába állása is sok helyen a 8. osztály elvégzéséhez, szakmunkás-bizonyítványhoz köti a munkalehetőségeket. Többen a jogosítvány megszerzésére is törekednek. A szervezett esti iskolába sokan jelent-

keznek évről-évre, de kevesen szerzik meg a 8. osztályos bizonyítványt. A fiatalok közül többen tanulnak szakmát, számuk a faluban kb. 20 főre tehető. Szellemi foglalkozásúak nem élnek Alsószentmártonban, jelenleg két érettségizettje van, az egyik a polgármester (Siklóson lakik). Az iskolázottság igénye sokukban nem él. Jómódú családok gyermekei nem fejezik be az iskolát, megtorpannak az első nehézségtől a szakmunkásképzőben, középiskolában. Az első kudarcok átélése után otthagyják az iskolát, abbahagyják a tanulást, a szülők gyengesége miatt is. Visszahúzó erőt jelent a nyelvi nehézség. A társadalom olykor kiközösítő ereje arra készítette az alsószentmártoni diákokat, hogy bátortalanul, támasz nélkül, célt veszítve visszameneküljenek családjukhoz.

Szóbeli közlések a homogén cigányfalú helyzetéről

A gazdasági nehézségek érezhetővé váltak az 1980-as évek végén országos viszonylatban. Leginkább a szakképzetlen szentmártoni cigányságot érinti ez, mert ők kerülnek legelőbb az utcára.

Az állam privatizációs törekvései, a tsz-ek felbomlása egyre többjüktől vonja el a létbiztonságot jelentő munkaalkalmat. A mindennapi megélhetés jelenti számukra a legfőbb gondot. Az 1990-es évek elejétől ez a folyamat felgyorsult. Alkalmi munkából, segélyekből tengetik életüket. A jelenlegi polgármestert kérdeztem meg, hogy látja a homogén falu életét (1990 őszétől választotta meg a falu népe).

„Az adatok lesújtók, a 400 munkaképes lakosból 20 % dolgozik. A cigányság kiszolgáltatottsága újra elkezdődik, visszasüllyed oda, ahonnan elindult. Addig nem volt baj, míg dolgoztak. Helyzetüket sokan kilátástalannak ítélik meg. A falu közhangulata romlik. Gyakoribbá vált a bűnözés.” A falu és a helyi önkormányzat tehetetlen, a polgármester elmondása szerint 80 %-ra tehető a munka nélküli lakosok száma. Segélyekkel tudnak enyhíteni a legrászorulóbbaknál. A segélyek száma 260.

Nevelési segélyben részesül	200 fő	1000 Ft/hó
Állandó szociális segélyezett	55 fő	5500 Ft/hó
Ápolási díj	5 fő	3840 Ft/hó
Egyedi segélyek	50-60 fő	2000-3000 Ft.

Meg kell jegyezni, hogy a gazdasági válság nem minden csoportot érint lesújtóan. Így van ez Alsószentmártonban is, ahol a lakosság egy szűk köre megpróbál változtatni, kitörni a nehézség gyűrűjéből. A megtakarított anyagiakkal rendelkezők kölcsönökkel beindítják a magánitalozó helyeket, vegyesboltszerű kereskedéseket.

Virágozik a valutázás és a határ közelsége miatt a szesz-csempészés is. A községben élő katolikus pap a Vöröskereszt útján érkező segélycsomagok szétosztásával tud besegíteni a rászorulóknak. Az elesett öregeknek „ingyen konyhát” működtet. Szóbeli közlése a falu homogenizálásáról: „Véleményem szerint a falu elszigetelődik, gettósodik. A cigányság ősi kultúrája is tönkremenőben van. A családok szétzilálódnak, fogy az összetartó erő. Sok a züllő alak. A cigányokra, mivel vallási, felekezeti öntudatuk nincs, hatást gyakorolni nehéz. Kevesen járnak rendszeresen templomba, kb. 10 %-ra tehető számuk.”

Petrovics Mihály, Petőfi utcai lakos, a homogén falu helyzetét így látja: „Jónak tartom, mert megszűnt a cigányok viszálya a sokacokkal. A cigányoké lett a falu, így sokat fejlődött. Felfelé jutott, aki dolgozott. Visszajön a szegénység, nincs munka, nincs pénz, tanulni sem érdemes mondják a fiatalok, mert nem tudnak elhelyezkedni.”

A cigányság segítséget vár Alsószentmártonban. Úgy érzik bezáródik mögöttük a világ. Egyedül maradtak problémáikkal.

Generációváltások során ősi szokásviláguk változásairól

Az ősöktől átvett tudás iránti igénytelenségük sokáig élt bennük. Generációk váltására volt szükség, hogy eljussanak a rendszeres iskolába járásig, amire a társadalom törvénye is rákényszerítette őket. A szellemi felemelkedés igénye ma is kevesükben él, akarat, kitartóerő is lassan fejlődik bennük. Hamar megsértődnek és feladják a reményt. Az összetartó erő az alsószentmártoniak körében azzal magyarázható, hogy a rokoni szálak hálózják be a falut (sok házastársi kapcsolat létesült így).

Az anyagi jólét lehetővé tette a generációk szétválását az építkezési támogatásokkal. Ma már egyre több fiatal éli külön családban az életét. A régi udvari kemencék már csak az idősebbek udvarában állnak, és használják ma is kenyér, hús sütésére.

Az új otthonteremtés sokuk számára az ősi életforma és az abból táplálkozó szokásaik átalakulását, megszűnését is jelentette. A korai házasság, egybekelés régen is és ma is uralja, befolyásolja életüket. A lányok 14-15 éves korban már együtt élnek valakivel, gyereket szülnék. A házastársi kapcsolat törvényesítésére néhány év múlva kerül sor a párok között, a gyerekek születését követően. A mai nemzedéknél egyre több a törvényes házasság, mint a régieknél. Míg régen a sok gyerek jelentette a cigány családoknál a tekintélyt, a mai fiatalok 2-3 gyereket szülnék, de akad ahol egy gyermek van.

Vallásuk régen görögkeleti volt. A sokacok elvándorlása után a katolikus valláshoz igazodva tartották a karácsonyt és az új évet. Az 1970-es években uralkodó volt a mindkét vallás szerinti ünneplés. Tartanak névnapot, születésnapot. Vallásosságuk babonás hiedelmekkel keveredik. Hisznek a szemmel verésben, a ráolvasásban, a halottak szellemének visszajárásában.

A cigány népviselet a cigány fiatalok körében nem használatos.

A mai divatnak megfelelően öltözködnek. Dalaik, zenéjük és táncaik ötvözete lassan csak az öregek körében él. A diszkóláz hatalmába keríti a fiatalabb korosztályt. A hajviseletben is követik napjaink divatját. Régen az asszonyok hajviselete hosszú volt, jellegzetes volt a cigánykendő viselése. A mai lányok rövid, festett haját viselnek. A bizsu mellett az aranyékszer is elterjedőben van. A nyelv az, amely a cigányság ősi kultúrájából sokat megőrzött. Az alsószentmártoniak román cigánynak vallják magukat és románul beszélnek. Nyelvjárásuk pontosítása: a „muncsánokhoz” tartoznak.

Generációváltások esetén beszélhetünk a cigányság szokásvilágának pozitív változásairól, melyek külsőségeiben szembetűnőek. Ez egyre jobban a társadalomba való beilleszkedés eszközeként szolgál számukra. Lassú tudati fejlődésük sok esetben a kirekesztettség érzését kelti bennük.

Értékelés és összegző vélemény

1986-ban létrejött az ország első homogén cigányfaluja Alsószentmártonban. A társadalom a kialakulás folyamatában jelentős előrelépésként ítélte meg a cigányfalu létrejöttét. Maguk a cigányok is elégedettek, büszkén hajtogatták „urak vagyunk, mert meg bírtunk venni egy egész falut”. A falu elcigányosodásának terve nem volt átgondolt az állami vezetés részéről. Kezdetben fellendülést mutat, amely külsőségekben hoz változást. A cigányság még nem jutott el, és hosszú évtizedekre van szüksége, hogy eljusson a tudati fejlettségnek arra a

szakaszára, amikor önálló nemzetiségként tud beilleszkedni a magyar társadalomba. A folyamat megvalósítására kettős összefogásra van szükség a cigányság és a társadalmi erők között. Igaz, hogy óriási fejlődésen ment át a szentmártoni cigányság. Az előrelépések még ösztönösek és külsőségekben dominálnak. A cigányetnikum szellemi felemelkedését kell szorgalmazni és segíteni. Alsószentmártoni viszonylatban az általános iskola felső tagozatának beindításával lehetne a fiatalságot jobban összefogni, és a rendszeres iskolába járással tudásszintjének emelésére nevelni. A falunak egy szellemi magot kellene kitermelnie, mely saját népét segítené tovább a felemelkedés útján.

A gazdasági felemelkedés útja lehetne Alsószentmártonban, hogy a földek a privatizáció során a cigányok tulajdonába kerüljenek. Megoldódhatna sokuk számára a létbiztonságot jelentő munkaalkalom. A jelenlegi helyzetben sajnos erre nincs törvényes lehetőség, mert a cigányok tulajdonában föld nem volt, s így a privatizációból kimaradtak.

Az alsószentmártoniak problémáikkal magukra maradtak, segítségre várnak, a bezárt világukból egyedül nem tudnak kikerülni.

Felhasznált irodalom

1. A falu cigány lakóinak szóbeli közlései.
2. A plébánia tulajdonában lévő, a község történetéről szóló feljegyzések. A mindenkori plébános feladata továbbfejleszteni. (kézírásos, csupán betekintést engedélyeznek)
3. Baranya megye természeti földrajza (Szerk.: **Lovász György**, Pécs, 1977.)
4. Cigánylét (MTA Politikai Tudományok Intézete, Bp., 1991.)
5. Cigányok honnét jöttek... (Bp., 1983., Kozmosz könyvek)
6. **Csalog Zsolt**: Cigányfalu (In: Kritika 1979. 10. szám)
7. **Dr. Csánki Dezső**: Magyarország történeti földrajza II. kötet (Bp., 1894.) 526., 551. o.
8. Dunántúli Vármegyék könyve 1838 (Magántulajdon; nevek közléséhez nem járul hozzá a tulajdonos).
9. Honismereti szakkör gyűjtése.
10. Körzeti Községi Tanács Egyházasharaszti nyilvántartások statisztikai adatfelmérések, Statisztikai Hivatal.
11. Községi krónika, közös községi tanács irattára.
12. Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985., (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1986.) 303-304. o.
13. Magyarország története (Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1967.) I kötet 289., 434. o.
14. **Malotay-Vekerdi**: Cigánytelepek (In: Valóság, 1970., 12. szám)
15. **Sándor László**: Alsószentmárton (In: Baranyai Művelődés 1979. 3. szám)
16. **Tamás Ervin-Révész Tamás**: Búcsú a cigányteleptől (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1977.)
17. **Radó Péter-Tarján G. Gábor**: Alsószentmárton (Pécs, 1990.)

1. számú táblázat

A népesség számának alakulása

Jelenlevő népesség											
Év	1870.	1880.	1890.	1900.	1910.	1920.	1930.	1941.	1949.	1960.	1970.
Lélekszám	874	791	856	928	972	882	1083	1202	1178	1191	1141

Állandó lakosság				Lakónépesség			A népesség tényleges szaporodása, ill. fogyása ¹							
Év	1960.	1970.	1980.	1960.	1970.	1980.	1870-1969.		1949-1969.		1960-1969.		1970-1979. ²	
							szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Lélekszám	1235	1145	922	1273	1127	908	267	30,5	- 37	-3,1	-50	-4,2	-233	-19,5

¹ 1969-ig a jelenlevő népességhez viszonyított, 1979-ig az állandó népességhez viszonyított adatok.

² 1970-79. között a lakónépesség száma: -219, azaz: -19,4 %.

2. számú táblázat

Év	Állandó népesség			Lakónépesség		
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
1970.	1145	537	608	1127	526	601
1980.	922	446	476	908	438	470

3. számú táblázat

Terület és népsűrűség

Év	Terület (ha)	Népsűrűség 1 km ² -re	
		összesen	belterület
1970.	1368	83,4	1111
1980.	1362	67,7	1270,8

4. számú táblázat

A háztartások a háztartásfő társadalmi-foglalkozási csoportja szerint

Év	Összesen	Aktív kereső				Inaktív kereső			
		együtt	mezőgazd-i	nem mezőgazd-i	szellemi	együtt	mezőgazd-i	nem mezőgazd-i	szellemi
			fizikai				fizikai		
1970.	240	218	110	99	9	22	21	1	—
1980.	211	189	60	123	6	22	16	6	—

5. számú táblázat

A családok összetétele a családtagok száma szerint

Év	Összesen	Házaspárból álló család						Egy szülő és gyermekből álló család				
		együtt	2	3	4	5	6-x	együtt	2	3	4	5-x
			személlyel						személlyel			
1970.	282	256	69	63	53	33	38	26	16	7	3	—
1980.	228	194	54	46	51	25	18	34	15	12	6	1

6. számú táblázat

A gyermekekkel élő családok a 15. évesnél fiatalabb gyermekek száma szerint

Év	Gyermekekkel élő család összesen	0	1	2	3	4-x	Gyermek összesen	15 évesnél fiatalabb gyermek		100 családra jutó	
		15 évesnél fiatalabb gyerek						Összesen	az összes gyerek. %-ban	gyermek	15 évesnél fiatalabb gyerek
1970.	213	26	72	55	26	34	487	412	84,6	173	146
1980.	174	27	55	58	21	13	365	291	79,7	160	128

7. számú táblázat

A lakások építési év szerint

Év	Összesen	-1849.	1850-1899.	1900-1919.	1920-1944.	1945-1959.	1960-1969.	1970-1979.	-1899.	1900-1944.	1945-1959.	1960-1969.	1970-1979.
1970.	236	2	35	112	42	17	28	—	15,7	65,3	7,2	11,9	—
1980.	200		1	61	100	22	13	3	—	—	—	—	1,5

Megjegyzés: Az 1980. évi népszámlálás első kategóriája az 1970. év első két kategóriájának felel meg (-1899.). Ez azt jelenti, hogy 1970-1979. között 31 régi lakás szűnt meg.

8. számú táblázat

A lakások rendeltetése és nagysága

Év	Lakásegység összesen	Lakás			Egyéb lakás egység	Lakók		100 lakott lakásra jutó lakó	Lakások szobák szerint		
		együtt	lakott	nem lakott		lakásokban	egyéb lakás egység		1	2	3-x
1970.	238	236	228	8	2	1121	6	492	110	96	30
1980.	200	200	196	4	—	908	—	463	71	82	47

9. számú táblázat

Az aktív keresők népgazdasági ág szerint (1980)

Összesen	Ipar	Építő ipar	Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	Szállítás és hírközlés	Kereskedelem	Vízgazdálkodás	Nem anyagi ágak együtt
338	78	60	113	1	5	7	74

Az aktív keresők a tevékenység jellege, állománycsoport szerint (1980)

Összesen	Szak-, betanított munkás	Segédmunkás	Nem fizikai (szellemi) foglalkozású	Mg. szervezeteki dolgozó segítő családtagja	Önálló, segítő családtag
338	228	87	4	—	19

Megjegyzés: Az 1980. évi népszámlálása a cigányságot - mivel akkor nem számítottak nemzetiségnek - nem számolta meg etnikai ágon.

Forrás: Kepecs J.- Klinger A.: A cigányság helyzete Baranyában. In. A cigányság számának és demográfiai helyzetének alakulása Baranya megyében. Pécs, 1989.

dr. Kozáková Radnay Mária

MA IS ÉLŐ HAGYOMÁNYOK

„Mindenki egyenlőnek születik...”

(UNESCO-tézis⁹)

I.

Bevezetés

- első tétel -

1992. október 30.

Pécs

Borongós - esőre hajló idő.

A felhők a fejünk felett lógnak, de a Nap nem hagyja magát.

Ki-kisüt.

Erőlködik.

Mi is, hogy odaérjünk a megnyitóra.

Ugyanis a vonat késik.

Száguldanánk... pontosabban a taxi.

Siettetjük, de a szűk belvárosi utcában csak lépésben tud haladni.

A percek is szaladnak. Mit szaladnak, futnak. Mi meg araszolunk.

El fogunk késni!

Az első alkalommal, az első előadásról. Nyomasztó. Kezünkben az egyetemről kapott levél. Mutogatjuk a sofőrnek, hogy hova „sietnénk”.

Érti - nézi, közben lélegzetelállítóan előz...!

Ez az!!!

A Ferencesek utcája! Ide jövünk... A Nap kajánkodik velünk. Kuncog ott fenn, hisz mi itt lenni nem tudunk besorolni, hogy a taxi leálljon.

Már nemhogy elkésünk - már elkéstünk...

Több, mint két óra.

Na most... ott egy kocsihely. Oda be tudunk surranni. Holminkat kapkodva fizetünk. A taxis sok sikert kíván. Köszönjük. Félfüllel halljuk csak.

Rohanunk. Beesünk az ajtón.

Megérkeztünk...

⁹ Kiszely István: A Föld népei 1. Európa népei (Gondolat, Bp., 1979.) 10. o.

- második tétel -

Zavarban vagyok. Ez a késés. Ez feszélyez.

Ismeretlen emberek. Jóleső zszibongás. Körülnézek. Úgy tűnik, mintha mindenki ismerné egymást...

Tekintetek... gesztusok... hangfoszlányok.

Vártak ránk. Nélkülünk nem akarták elkezdni - jut el hozzám.

Megnyugszom.

Üdvözlések. Kézszerítések. Szavak. Barátiak és biztatóak.

Tisztességesek.

Mondatok. Zenélnek.

A szépívű boltozat védően hajlik ránk. Fehér falak. Egyszerű, szép... jó itt lenni, fut át rajtam.

Csenddé halkulnak a szavak. A kövön még egy-két széklábkoccanás.

Elhelyezkedünk.

Kinn, az ablakpárkányon megkoppan az eső. Előbb csak egy-két csepp, aztán egyre több.

A Mecsek felől enyhe szél támad, s beszökik az ablakon. Leül közénk.

Velünk várokozik

Így kezdődött 1992. október 30-án az első találkozásom az egyetemi képzéssel.

Itt volt alkalom személyesen is megismerkedni azokkal a tanárokkal, akik lehetővé tették, hogy ezen a kurzuson hallgató lehettem.

Köszönöm ezt dr. Dudás Margitnak és dr. Várnagy Elemérnek.

Külön tisztelettel és köszönettel tartozom dr. Várnagy Elemér egyetemi docensnek, aki a témaválasztást segítette s a konzulens szerepét elvállalta.

Itt kérek tőle „feloldozást” amiatt, hogy a bevezetés nem a sokféle terminus technikus gyűjteményes tárházává sikeredett.

Csak egyszerű, csetlő-botló gondolattá szelídült...

II.

Témamegközelítés

Szokás - Hagyomány? Hagyomány? - Szokás?

Téblábolok a két szó között.

Lapozgatom jegyzeteimet, s „lapozgatom” magamban az élet által „megírtakat” is, amelyeket szeretnék majd az interjú keretében felszínre hozni.

„A szokások szót gyakran használják konvenciók, tradíciók és erkölcsök jelentésében is, de a terminusok teljes jelentéstartalma nem fedi egymást... igen nehéz meghatározni tudományosan.

Mindegyikőjük visszavezethető társadalmi szokásokra, vagy - ha szívesebben használunk antropológiai terminusokat, mint lélektaniakat - kulturális mintákra (cultura pattern).¹⁰

Ezek alapján úgy gondolom, hogy az egyéni - társas - családi szokás /hagyományvilág szorosán kapcsolódik az individuumhoz, az belőle táplálkozik, s az individuumon keresztül talál utat, kibontakozást a társadalomba, valamint továbbélési lehetőséget.

Természetesen itt, ennél a témánál a társadalom meghatározás alatt nem az úgynevezett makroviszonyokat értem, hanem a számunkra most fontos mikrokapcsolatokat / mikrostruktúrákat.

Még szűkebben: egy kisebbség - egy kisebbségi csoport - a mi esetünkben a cigányság utat-találását, illetve a hagyományvilág életét/létét mai viszonyaink között.

Ha figyelmesen tájékozódunk a körülöttünk lévő világban, két dologra mindenképpen oda kell figyelnünk:

- egyrészt arra, hogy az utóbbi időkben egyre inkább megélnék az érdeklődés a kisebbségek, vagy kisebb népcsoportok kulturális szokásrendszere, hagyománya iránt;
- másrészt arra, „hogya világ országainak túlnyomó részében több nyelven beszélnek, több kultúra, több nyelvi közösség él együtt, de ez Magyarországon nem tudatosult eléggé.”¹¹ - pontosabban, nem mindenkiben tudatosodott.

Ha ezt a gondolatmenetet követjük, rögtön felvetődik: csoda-e ha személyes kapcsolatainkban, személyes szubkultúránkban, ami más, mint a másság szubkultúrája, nem ismerjük eléggé a másik hagyományrendszerét? Annak ezoterikus, szép világát? Vagy azokat a hagyományokat, amelyeket íratlan törvények szabályoznak, s a mindennapok kultúrájában hagyományozódnak nemzedékről- nemzedékre.

Egyszerűsítsük az előbbieket. Emberközelebbi megfogalmazásban nekem ez azt jelzi, hogy „amíg nem ismerjük ez^{*}, alapjában véve jószívű és tehetséges nép hagyományait, szokásait, hiedelmeit”¹² - addig kinyilatkoztatásainknak nincs és nem is lehet valós alapja.

Kísértő a kérdés: „csak bizonyos kultúrközösségen belül van asszimiláció?”¹³, „de megakad egy idegen kultúrájánál?”¹⁴. S ezzel összefüggésben az a megállapítás is, hogy „a cigány népeség... fokozott figyelmet érdemel, mert életmódjuk különösen időigényessé teheti társadalmi beilleszkedésüket.”¹⁵

Felvetődik a hagyományélés szempontjából egy másik lényeges faktor is. Nevezetesen az, hogy világ- és emberészlelésünk mennyire beivódott idegrendszerünkbe, s hogy „kultúránk

¹⁰ Dömötör Tekla: A népszokások költészete (Akadémiai Könyvkiadó, Bp., 1983.) 17. o.

¹¹ Kiss Gy. Csaba: Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek (Esszék, tanulmányok, publicisztikai írások), (Pesti Szalon Könyvkiadó, Bp., 1993.) 256. o.

* mármint a cigányság - megjegyzés tőlem.

¹² Vekerdi József (szerkesztő): Erdős Kamill cigánytanulmányai (Békéscsaba, 1989.) 139. o.

¹³ Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés (válogatás), (Gondolat, Bp., 1986.), (Eredeti: © George and Andrew O. Jaszi, 1912) 97. o.

¹⁴ U. ott: 295. o.

¹⁵ Halay Tibor és Kolosi Tamás (szerkesztők): Társadalom-szerkezet-rétegződés (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1982.), (In.: Huszár István: A hátrányos helyzetűek Magyarországon) 135. o.

nagy részt rejtett és kívül esik a tudatos cselekvés szféráján, mindazonáltal belőle áll emberi létünk teljes szövedéke.”¹⁶

A sajátos milió, a kevésbé vagy egyáltalán nem ismert szociális-mező, az interreláció fel nem „ismerése” mind hozzájárulhat az úgynevezett rejtett világ, a rejtetten működő hagyományrendszer nehezebb megközelítéséhez; illetve az előbb említett „szövedékek” totális vagy nagy valószínűséggel teljes megismeréséhez.

Témamegközelítésünk miatt ezt azért is tartom fontosnak, mert ez azt is jelenti, hogy a mássághoz tartozók más dimenziókat „alkotnak”, amelyeket a régiekre építkezve az előbb említett rejtett szférában visznek tovább.

Magától adódik: a hagyományok, szokások eredetisége.

Konkrétan: „mindig baj van, ha valaki nem lehet teljesen eredeti és nem meríthet a tele forrásból.”¹⁷ Számos cigányközösséggel/családdal történt találkozásaim támasztják alá ezt a fontos megállapítást.

Abban az összefüggésben, hogy mennyire gazdag az a hagyományrendszer, amelyből „táplálkozik” ma is egy-egy cigányfamília; még ha annak eredetisége számunkra nem jelenik meg vagy ismeretlen marad is.

Nos, nézzük tovább a problémakört!

Ide kíváncznak azok a megállapítások, jelzős szerkezetek, amelyek az előbb említett találkozásaimkor megfogalmazódtak bennem, a hagyományvilágba történt betekintések alkalmával.

Persze, ez azért kicsit túlzás most részemről, hogy akkor fogalmazódtak meg bennem az alábbiak, amikor az emberekkel ezekről** beszélgettünk. Tisztességesebb lesz, ha úgy pontosítok: gondolataim mostani rendezgetésekor körvonalazódnak ezek a gyűjtőszavak.

A továbbiakban tekintsük át, melyek ezek, amelyekkel „jellemezhetők” a ma is élő hagyományok, illetve a ma élő hagyományok mit fejezhetnek ki, mit közvetíthetnek?

- Íme:
- a sorstalanságot
 - az életminőséget
 - az esendőséget
 - tündéri játékosságot
 - a gondolatok, cselekmények, megoldások flexibilitását
 - a történeti beivódást
 - erőforrást, tartalékot
 - az időszerkezet és a történetek olykor „meglepő” logikáját, fordulatait

¹⁶ Hall, Edward T.: Rejtett dimenziók (Gondolat, Bp., 1987.) 51. o.

¹⁷ Schopenhauer, A.: I. A halálról, II. A faj élete, III. A tulajdonságok öröklése (Franklin-társulat, Bp., 1918. (Reprint ex Hungaria), Hatágú Síp Alapítvány, 1992.) 35. o.

** t. i. hagyományokról

- sorsszerűséget
- állapotrajzot
- koegzisztenciát
- a lehetetlen megkísértését
- a kivetettség megszépítését
- az egymáshoz való viszonyok hőfokát, milyenségét.***
- a mese- és regevilág elemeinek átvételét (ezek már inkább áttolódnak a kulturális szférába)
- az íratlan hagyományozódásokat
- a hagyományokba való bezárkózást.

Ez utóbbinál szeretném megjegyezni, hogy „az erős ragaszkodás a hagyományokhoz gyakran a mai alkalmazkodást hátráltatja”,¹⁸ mint ahogyan ilyet, ezt is tapasztaltam.

Ugyanakkor azt is, hogy az élet egy-egy területét megszépítő hagyományt, hagyományelemet, amelyet a cigánycsaládoknál véltem felfedezni, más családokban nem találtam.

De nem csak a hagyományokkal kapcsolatban tudom ezt megjegyezni.

Engedtessek meg itt mindössze annyi kitérő, hogy olyan effektusokra, olyan komplementer folyamatokra is „rátaláltam”, amelyek más családokban közel sem bírnak akkora erővel, mint ezekben a családokban.

Nevezetesen: a nagyon erős, szoros kötődés a családon, rokonságon belül. A több nemzedékből, generációból álló család zavartalanabb működése, a kooperáció, a szuggesztív hatások, az emóciók hihetetlenül széles skálája. S nem utolsó sorban a „szocio-motivációs mag. Ilyenekből épül egybe az identitás.”¹⁹

Témamegközelítésünkben az is érdekes, hogy az idősebb korosztály esetenként hajlamosabb konzerválni a tradíciókat, míg a fiatalabbak egy-egy hagyományelem kapcsán „berzenkednek”.

Ez utóbbi például az interjúban is „előjön”.

A körülöttünk lévő világ olvasztótégelye legyen bármekkora is - még jó, hogy nem minden fér bele.

Érvényes ez a hagyományokra is, amelyek gazdagíthatják így is a különböző kapcsolatrendszereket.

Összefoglalva: a verbális-nonverbális kommunikáció fontos csatornája a család és családok közötti kapcsolatrendszerben a hagyomány.

*** az interjú ebben a gondolatkörben „szemezget”

¹⁸ Papp Zsolt: Barangolások (Századvég Kiadó, Bp., 1993.) 30. o.

¹⁹ Pataki Ferenc: Az én és a társadalmi azonosságtudat (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1982.) 275. o.

Kultúráközvetítő funkcióját meghaladva a társas kapcsolatokban erkölcsi mintaközvetítő szerepet is betölt. A normákhoz való alkalmazkodás, a velük való azonosulás erősítheti például a kisebbség védekező mechanizmusát is.

Egy hagyományokban gazdag világ gazdag impulzusokat is sugároz mindazoknak, akik egymáshoz tartoznak.

Utóirat:

„Aki csak felülről szemléli a dolgokat, aki nem próbál meg ismereteket gyűjteni, s aki nincs benne a dolgokban, az nem is lehet igazán témaismerő.”

(Dr. Várnagy Elemér: Bevezető gondolatok a megnyitón 1992. október 30-án)

A következőkben az eseteírás, az interjú, az előbb idézett ismeretszerzést is szolgálják...

III. Esetleírás

(az interjúban közreműködő bemutatása)

Az itt következő eseteírás nem lesz az úgynevezett szakmai nagykönyvben megírt eseteírási forma. Nem is ez a célja. A főcím alá azért is került zárójelbe azon kifejezés, hogy az interjúban közreműködő bemutatása, mert az a feladata.

Szorosan kötődik az interjúhoz, éppen ezért azok az elemek kerülnek előtérbe, amelyek a nevezett személyt körülveszik, illetve az interjúalany kapcsolatait (család) mutatják be.

A bemutatás két szálon fut:

1. Az egyik: megismerkedésünk; az interjúalany akkori helyzete.

2. A másik: a kliens jelenlegi körülményei.

Azért választottam ezt a megoldást, mert úgy vélem, hogy azok a szituatív elemek, amelyekről a későbbiekben szólok, nemcsak a hagyomány transzfer lehetőségét hordozzák magukban, hanem a kliens intuitív képességét is jellemzik.

1. Megismerkedésünk időpontja: 1991. február 27.

Helyszíne: Családsegítő Központ, Szolnok, Baross u. 25.

(A jelenlegi jogutód: Humán Szolgáltató Központ)

A kliens fiatal, tizenkilenc éves. Hajadon. Egy tízhónapos leánygyermek édesanyja. Elvégezte az általános iskolát, majd textilkészítő szakmát tanult. Ez lényeges. Ugyanis ő az egyetlen a családban, aki szakmát is szerzett, s erről végbizonyítványa is van. Testvérei közül van, aki belekezdett a szakmatanulásba, de erről tanúsító oklevele nincs.

Hatan vannak édestestvérek. Édesanyja meghalt. Az apa több „feleséget” is „tart” a háznál. Az egyik ilyen kapcsolatból három, a másik ilyen viszonyból pedig egy gyermek született.

A nevezett ugyancsak az apánál él, egy (volt) tanácsi, szociális alapon juttatott 52 m²-es lakásban (Széchenyi-lakótelep). Az idősebb testvérek már nem élnek ebben a háztartásban. Részben a helyszűke, részben az apa sűrű házassági kedve”, valamint az önálló kapcsolat-teremtések miatt elköltöztek. A kliens és négy féltestvére (apai ágon) él az apával közös háztartásban, továbbá az apa, „egyik” felesége. Az apa családi állapota: özvegy, hatvanöt éves.

A kliens - nevezzük a továbbiakban X. Y-nak - igyekezett saját részt kialakítani a lakásban, hogy elkülönülve kisgyermekének nyugodt sarkot teremtsen.

X. Y. anyagi gondjai, partnerkapcsolatának díszharmóniája, a gyermek apasági (jogi) ügyében keresett fel. Gyermekének apjával nem él együtt. Egy fellángolás (egy fellángolásba való „menekülés”) „virága” a kislánya. (A kifejezést ő használta).

Megismerkedésünkkor, az első találkozásunkkor összességében jó benyomást keltett. Mondatfűzései, gondolatainak közlése érthető, világos. Beszélgetésünk vezérfonalát könnyű vele tartani, összhangba hozni az általa hozott problémákkal. Jó érzékkel „érezkeli”, mennyit lehet a titkából első alkalommal „megosztani”. Gondjai ellenére is többször mosolyog. Nyílt tekintet, a szemkontaktus jó. Körvonalazódik, hogy helyzetén változtatni akar, csak kisgyermek legyen kicsit nagyobb, valamint anyagi ügyei rendeződjenek.

Beszélgetésünk afelé tolódott, hogy a jövőben kapcsolatban maradunk egymással, illetve a családlátogatás időpontját és a segítségadás - közös együttműködés lehetőségeit, alternatíváit tisztáztuk egymással.

(A múlt- és jelenidő, a jelen- és múltidő egymás melletti használata, nem nyelvtani zavar részemről. Most, a jelenben írni arról a jelenről, amely most múlt, de akkor jelen volt - mindössze erről van szó.)

2. X. Y. jelenlegi körülményei

Önálló életvitelre rendezkedett be. Dolgozik. Jövedelme a teljesítménybér és a családi pótlék. Gyermek után gyermektartást nem kap, de ezt nem is igényelte, mondván, csak hagyja őt békében az az alak, el tudja ő gyermekét tartani.

Elköltözött az apjától. Saját, önálló életet akar magának. A lakás komfortfokozata alacsonyabb, mint az előzőé, de ezt „ellensúlyozza” számára az a tudat, hogy a „sajátjában” van (ami egyébként nem a sajátja, hanem a testvére helyére ment, aki egy ügybe belekeveredvén, most „pihenőn” van).

Az utóbbi időben ismét többször felkeresett: hol ezt, hol azt hozott rendbe. Meszelt, bútorokat barkácsolt össze. A kisgyermeknek, magának ezt-azt megvarrt. A gyerek óvodai elhelyezését intézi. Sokat beszélgettünk, beszélgetünk bizalmasabb dolgokról is. Közösén próbáljuk a családi költségvetést „igazgatni”, valamint a gyermek óvodába indításának pszichés összetevőit elemezni.

Határozottságban, az önmagáért érzett és vállalt felelősség terén sokat fejlődött. Nem igazán „vágyik” vissza. Nostalgia az ott maradt féltestvérei után van benne, de ez a látogatásokkor (mindkét részről) „enyhül”.

Beszélgetéseink között apró kis történetek is elő-előjönnek. Ezek a kis „történetek” nem mindig a szó szoros értelmében vett „történetek”, hanem a hogy is volt régebben? - mi is maradt meg a régi dolgokból? - élnek-e még ezek? - hogyan őrzik a cigány családokban a hagyományokat? - kérdéseket is felvillantják.

Egy ilyen „villanás” lesz a következő részben közreadott interjú is.

IV.

„Antole France fogalmazta meg legrövidebben a világtörténelmet, az emberek sorsát: születtek, szenvedtek, meghaltak.”²⁰

Miért választottam e gondolatot az interjú elé? - kérdezhetné, kérdezi az olvasó.

Egyszerű a válasz. Különösen, ami az emberek sorsát illeti.

Ugyanis az interjúban közreműködő fél a „sors” egy-egy olyan hagyományelemét villantja fel előttünk, amely a leendő életüket „készíti” elő; azaz az egymás számára történő leány-fiú, fiú-leány kiválasztását idézi.

Az interjú jellemzése:

1. Az interjú nem egy egész - azaz nem egy valahol elkezdett és egy valahol befejezett hagyománykör - hanem, mint azt az előzőekben jeleztem: szemezgetés, egy-egy ágens bemutatása.
2. Az interjú lejegyzése, illetve itteni közlése szó szerinti, azaz szöveghű. Nem történt stilisztikai korrekció. Pontosabban: minden nyelvi kifejezés, szófordulat, mondat szerkezet úgy kerül itt közlésre, ahogy ez elhangzott.

Ezt azért tartom szükségesnek itt megjegyezni, mert számomra az volt, illetve az a fontos, hogy semmiféle torzulás ne fordulhasson elő. Az én alkotó közreműködésem abból áll, hogy a gördülékeny olvashatóságot szem előtt tartva készítettem el a szövegszerkesztést.

3. Kár, hogy az „írott” kommunikáció, azaz, az itt leírtak nem tudják visszaadni azt a hangulatot, ami körülvelt bennünket: az interjúalany szemvillanásait, mimikáját, gesztikulációit; egyszóval, a testbeszédet, ahogy, amivel gondolatainak kimondását „kísérte”. A levegő feszültsége, a szavak hullámozása sajátos hangulatot teremtett.
4. A lejegyzésben használt betűjelek:

K = kérdező (én)

V = válaszadó (interjúalany)

Szövegforma:

K: kérdés

V: válasz

K: kérdés

V: válasz

és így tovább.

²⁰ Böszörményi Endre: Vallások, kultúrák, társadalmak (II. rész) (A Nagy régiók) (In: Végeken 1992. 3. évfolyam 3. szám) 32. o.

Az interjúalany ismeri ezen interjú célját, felhasználásának körét. A közlés joga először ezt a dolgozatot illeti meg; illetve, ha ezt más munkáimban felhasználom, forrásként e témazárót meg fogom jelölni.

Interjú

(szövegközreadás)

*K: Üdvözlöm. Bízom benne, hogy eljön. Már vártam. S milyen pontos!
Órák lehetne magához igazítani... Jól van?*

V: Még hogy jól! Egészen jól. Alig vártam, hogy itt legyek. Aludni is alig tudtam az éjszaka, úgy vártam, hogy már jöjjenek. Hogy itt legyek. Csak ez a meleg, ez aztán kikészít. Hát...

K: Egy pillanat. Hozok egy frissítőt. Kávét, teát kérne szívesebben?

V: Inkább feketét... na ez jó lesz, legalább jobban készenlétben leszek. Persze, tudja, felhoztam a figyelmüket az otthoniaknak, hogy ma magával van találkozóm. Magával... s ez nekem nagyon fontos, istenigazából örülök neki. Mondták is, hogy hallod, szerencsés vagy te.

K: No, hát én is szerencsés vagyok, hogy lehetőséget adott nekem erre a beszélgetésre.

V: Azaz... jól mondja..., akkor mindketten szerencsések vagyunk. Hallja, ez nagyon törődéses.

K: Törődéses? Hogy értsem ezt?

V: Persze, hogy törődéses. Hát úgy értsen, hogy ez mindkettőnknek szerencse, ahogy már mondtam. Így is lehet mondani, hogy törődéses, mert mindketten törődünk egymással, s ez egy szerencsés áldás... meg törődéses. Otthon is szoktuk ezt a szót így forgatni. Ha ez a szó van fent köztünk, akkor az jó. Ezért mondom magának, hogy törődéses... Ja, meg szokjuk így még mondani, ha jönnek a rokonok, meg a testvérek, hogy törődéssel vagytok irányunkban, mert látogatóban vagytok itt. Az apám ezt nagyon, de nagyon kiemelkedőnek tartja... fontosnak.

K: Említette a rokonokat, az édesapját, meg a testvéreket. Nagy a család?

V: Ezt meg úgy kérdezi, mintha nem tudná!

K: Persze, hogy tudom. Csak most azt szeretném, ha nem én beszélnék erről, hanem maga. Hiszen már korábban is jónéhány titkot megosztottunk egymással.

V: Azaz... ahogy mondani tetszik. De hát az titok... arról aztán nem beszéltem senkivel, senkinek sem. Nem én. Méghogy annyira elgyalázkolódnék. Én? Ajaj, azt várhatják... na persze, a családról, arról beszélgethetünk most is... csak még megiszom ezt a kis kávé. Köszönöm. Szóval az apám. Ó, hát öreg... az öreg aztán nagy családot tett maga körül.

K: Már hogy, hogy tett? Hogyan értsem ezt?

V: Értsen úgy, ahogy mondom. Tett, mert jó nagy fészekaljával vagyunk... Sokan. Édestestvérem van csak hat, meg a kisebbek. Ők nem édesek.

Az öreg odavett egy nőt asszonynak. Nem törvényesnek. Ettől vannak a kicsik. Hárman. Mert egy törvényes felesége volt. Az anyánk. De Ő már régebben a másvilágra pakolta az életét. Aj, hisz még nem is egészen így van ez..., hogy is mondjam... szívből...

K: Úgy, ahogy a szívében van. Nyugodtan.

V: Hát az öreg... szívből mondom, hát már, szerintem, nem lehet egészen normális. Szerintem bolond. Már nem úgy bolond, tetszik érteni, nem úgy bolond, hogy bolond... hanem még mindig meg van bolondulva. Tessék ebbe belegondolni, hogy mit meg nem tesz... még mindig „feleségei” vannak. Hát már hetvenhez közel van... s hozza az asszonyokat a házhoz..., azok meg jönnek. Hát azok is bolondok. Mind. Egy ilyen öreg emberhez! Van, amelyik fiatalabb nálam. Hát normálisak? Egyszerre van, amikor két-három asszony-nő is ott van. Hát nincs azoknak valami kis tartásuk, hogy ilyen öreggel leállnak... meg még hozzá is költöznek. Én ezt nem is értem... ilyen hagyomány van nála. Nincs azoknak a nőknek szeme... de hát biztos jó nekik az öreg. Az egyik mosogat, a másik mos vagy főz... elvannak ott. Legalább nem az utcán vannak. Az öreg, hát már mondtam, hogy nem egészen normális. Az meg gondoskodik róluk. Befogadja őket. Én aztán - dehát jól tetszik tudni, mostmár elköltöztem otthonról. Csinálja, ahogy akarja, majd ellátják azok az öreget. Igaz, nekem, édes apám, én az édes vére vagyok, dehát ez nem az én világom.

Nekem ez az életszokás aztán egyáltalán nem tetszik. Tudja, hisz beszéltünk már erről, mikor nálunk tette a tiszteletét, hogy korábban sem voltam ezzel megbékülve... minek kerülgessem én azt a sokfajta asszonyt? Annyit! Ugyan már, csak kihasználják az öreget. Hiába mondtam már neki többször is ezt! De jól van, hát csak szokásozza csak ezt. Mindig azt mondja, hogy joga van bizony neki ehhez. Az asszonyokhoz. Szóval, ez nekem már nem tetszik.

Az ilyen kapcsolatot nem.

K: S mi tetszik magának? Milyen kapcsolat? Tudunk erről beszélgetni?

V: Miért ne? Miért ne? Máskor is jókat beszélgettünk. Mi tetszik nekem? Hát az olyan, amikor esküvő van, meg fiatalok. Az esküvő, érti, nem úgy állami esküvő, hanem, ahogyan nálunk van. Ahogy a hagyomány nálunk meghagyja...

K: Meghagyja? Mit hagy meg?

V: Azt, hogy már nagyon korán kiszemelik egymásnak a fiatalokat. A fiút meg a lányt. Egymásnak.

K: Úgy érti, hogy nem a leány és a fiú választja egymást?

V: Azok is, mert a szívszerelemnek nincsen párja, de ki is szemelik őket. Egészen kicsi korukban. Volt már olyan, hogy a bölcsőben azt mondták rá, hogy ez meg ez fogja majd elvenni, ennek meg ennek lesz a felesége. A két család, a felnőttek eldöntötték. Ez azért nem egészen lehet jó. Szerintem. Ez nekem nem tetszik. De tudok ilyet. Amikor a fiú tizenhárom éves lett, akkor az apja megerősítette. A lány meg tizenegy volt. Na, most ez azt jelenti, hogy a fiú apja úgy erősítette meg, hogy, ha nem veszi el a lányt, akkor leszúrja. Úgyhogy oda vitték a lányt a házba, az apa házába s együtt éltek. Cigánylagzit tartottak. Hogy úgy éljenek, mint férj és feleség.

K: Boldogok tudnak így lenni? Mit gondol erről?

V: Akkor boldogok, ha kölcsönösen tetszenek egymásnak. Ha szépek egymásnak. De, akikről az előbb beszéltem, nem tetszenek egymásnak. Csak a szülők akarták így. Úgy történt aztán, hogy a fiú inkább elment otthonról. Hiába szemelte ki az apja a lányt.

A fiú - az, tetszik tudni, az nem szerette azt a lányt. Szóval, inkább ellépett otthonról. Máshol lányozott, máshol nősült. A lány meg ott volt a szülei házában. Úgy, hogy utána vissza kellett adni a lagzipéNZ egy részét. Aztán nem tudok róluK, hogy mi történt velük. De a szívemben maradtak, mert ez nem volt igazi szerelem. Órabúnás volt.

K: Órabúnás? Nem ismerem ezt a szót. Nem hallottam még. Magyarázza meg nekem, legyen szíves!

V: Órabúnás? Ó, hát ez szomorú szó. Úgy mondjuk, szomorúszó, nagyon szomorú. Mert ők, a fiú, meg a lány minden órában bánatosan éltek. Érti. Ezért olyan órabúnás. Nem tudom, hát búsan éltek. Búsan, minden órában. Ez nem jó.

Na, meg még az is furcsa kicsit, hogy a fiú, az aztán elment, nősülgetett mindenhol. No, hát, szóval a fiúknak mindent lehet, a lányoknak semmit. Hát ez aztán nem tetszik nekem. Nem azért, mert én nem vagyok tisztességes, nem. Hanem azért nem, mert egyik oldalrészről mindent lehet, a másik oldalrészről meg semmit. Ezért nem szeretem az ilyen cigány-szokásokat. Mi az, hogy a fiú rakhatja magát ide-oda, a lány meg sehova? Nahát... hallja...

K: Kanyarodjunk vissza, ahogy maga mondta, a lagzikhöz, meg ahhoz, amit korábban mesélt nekem, a szöktetéshez!

V: Ez jó lesz. Mert sokan már azt akarják hitetni, hogy modern a kor, aztán nincs is semmiféle szöktetés. Ezt nehogy elhiggye! Ha ezt valaki mondja magának! Mert van szöktetés. Szöktetés... az van. Van ám! Ajaj! Fennhézák, meg nagyzol, aki azt híreszteli, hogy ilyen már nincsen. Persze, lehetnek olyan helyek, ahol azt mondják, hogy nincs, de én mondom magának, hogy van. Ismerek én olyat. Akiról beszélek, maga is ismeri. De a nevét most nem mondom.

Ajaj, mi az hogy nincs szöktetés! Ismerem is, szóval, képzelje, félt, attól félt a lány anyja, meg az apja, hogy elrabolják, na jó, nem elrabolják, hanem... nem jól mondom. Még egyszer. Szóval a lány apja meg az anyja attól félt, hogy a lánya meg fog szökni, érti, nem azért félték, hogy megszöktetik a lányt, hanem attól, hogy a lány magától szökik el. Ez nagy szégyen, ha ez megtörténik. Szóval, hogy nehogy az legyen a látszat, hogy a lány szökött el a fiú után, szóval hagyták, hogy úgy történjen, mintha megszöktették volna. Még ők segítettek ebben, szóval hagyták, hogy a lányt megszöktessék, azaz elrabolják. Ismerek még mást is. Úgy is szokott lenni, hogy nem megszöktetik, hanem elszöktetik. Tetszik tudni ez azért egy kicsit más. Mert ilyenkor az van - szerintem ez azért egy kicsit gyerekes - szóval ilyenkor az van, hogy például a fiú kihívja a lányt játszani, s mikor úgy tesznek, hogy játszanak, akkor a lányt ellopják... na, hát ilyen is van.

K: No, és hogy is van a lagzival?

V: Jaj, jól beleéltem magam ebbe a szöktetésbe. Szóval a lagzi. Igaza van. Kétszer is tetszett kérdezni. Bocsánat. Szóval, az úgy van, hogy nem mindig van úgy menyasszony, mint az állami menyasszony. Azaz, nem mindig van gyűrűhúzás. Szóval nincs menyasszony. Az úribb cigányoknál van eljegyzés, de a nagy többségnél nincs eljegyzés. Na, az igazi azért mégis az, ha megülik a cigánylakodalmat. De ezt csak akkor lehet, ha a lány nem volt senkié. Mert azt nem lehet. Csak úgy lehet lagzit tartani, ha a lány tiszta. Képzelje, volt már olyan, hogy volt lagzi, de kiderült, hogy a lánynak már volt másvalakije.

Szóval, mikor ez kiderült, akkor a hatszázezer forintot vissza kellett adni. No, mit tetszik ehhez szólni? Hm? S ahhoz, hogy például nagyon tetszenek egymásnak, járnak is együtt, s tervezik a lagzit. De, valahogy elkezdenek a lányról beszélni.

Szóval a fiú hall róla valamit. Például azt, hogy nagyon diszkós a lány. Ha ez nem tetszik a fiúnak, vagy a fiú szüleinek, akkor ebből nem lesz semmi. Akkor nem lesznek úgy, mint férj és feleség. Akkor elmarad a lagzi. Ez már nem igazán igazi.

K: Mi az igazi?

V: Az az igazi, az az igazi, a lagzis dolog. Mert akkor beteljesül, hogy úgy élnek együtt a fiú szüleinél, mint férj és feleség.

Az a jó. A fiúkat korán megnősítik. Akkor már férfi lesz. Akkor már lehet menyasszonya. Leccsaládosodhat. El is várják, hogy a fiú mostmár tartsa el a feleségét. Nem baj, ha fiatalok. Lehetnek tizenkét-tizennégy évesek. A kor az nem baj. Ez természetes, hogy ilyen fiatalon is együtt élnek. Szóval nagy szokás, amit hagy egy család a másikra, hogy amikor a menyasszonytánc van, akkor a férj kifizeti a feleségét. Volt olyan, hogy ötezer forintosokkal kirakta a felesége pártját... na érti, ilyen nagy pénzekkel. Mit szól hozzá?... megfizette, mert szerette. Volt neki miből kifizetni. Az egész cigánylakodalom nagyon jó volt. Nem a nagy pénz miatt. Jó, hogy volt nekik. De, ahol nincs pénz, ennyi pénz, ott is jó lakodalom tud lenni. Utána teljesen, „hivatalosan” is úgy vannak, mint férj és feleség. Volt olyan is, ahol a lány ruhája ötvenezer forint volt... Na, ne lepődjön meg! Mert azt előteremtik, hogy minden meglegyen, mert mindennek meg kell lennie ilyenkor. Kap még ilyenkor a lány például játékbabát is. Hogy gyerekei legyenek. Ilyenkor mélyen egymás szemébe néz a fiú meg a lány... Jaj, istenem, hát ez nagyon szép. Utána aztán a lány, „feleség” csak ruhában járhat. Inkább hosszabb vagy hosszú szoknyában. nem lehet miniben, vagy nadrágban. Az apósa előtt nem mutogathatja magát. Hát, ez azért, szerintem, már túlhaladott dolog. Igaz?

Hát, azért mi fiatalok már csak jobban szeretjük a modernebb öltözködést... de azért én se járnék az apósom előtt olyan miniben...

Én most együttjárom - nem így, nem jól mondom, szóval, élettársak vagyunk. De én aztán oda nem mennék az apósomék! Hogyisne! Meg tudok én állni a lábamon.

Úgy ismerhet engem maga, hogy meg fogok állni továbbra is a lábamon. Tudja. Tervezgetek.

K: Tervezget? Befejezésül megosztaná velem, hogy mit tervezget?

V: Hát, hogy most erről, ilyen sokat beszélgettünk a szerelemről, azért én is azt veszem első helyre. A szívemben. A szerelmet. Meg egy szép lakodalmat. Érti? Na, egy olyan lenne, még ha nincs is sok pénzünk, nem baj... szóval, az olyan lenne, hogy sokan lennének ott. Vidámak lennének. Mindenki. Jah! ... meg még maga is ott lenne... meg szép ruhám lenne... fodrosat szeretnék. De legfontosabb a kicsi lányom lenne. Neki is fodros ruhája lenne. Lehet, nem ezzel lenne a lakodalom, akivel most járok, mert ezt még nem tapasztaltam ki. Nem tettem még eléggé, hogy milyen ember? Minek kapkodjam el? Nem igaz? Van még időm... mert az igaz, hogy ez nagyon szerelmes belém, de azt is ki kell tapasztalnom, hogy szeretete van-e?

Érti? Szeretete!... Ezt tervezem. A szeretetet... Hát ennyi...

K: Köszönöm, hogy beszélgetett velem. Kívánom önnek, hogy legyen meg a szerelme és legyen meg a szeretete is!...

V: Én is köszönöm. Segítse magát a sors!...

Megjegyzés: a III. és a IV. részek „összeolvasása” - úgy érzem felszínre hozott néhány olyan hagyományelemet, amelyek még ma is élnek...

V. Utószó

„Minden meghozza a maga gyümölcsét: ember, istenség, világ, mégpedig mindegyik a maga idejében... Hiszen az értelemnek is megvan az egyetemes és a saját gyümölcse. S mindaz, ami belőle fakad, olyasvalami, mint maga az értelem”.^{****}

(Marcus Aurelius)

Amikor az ember útjára bocsátja értelmének „gyümölcsét” - abban reménykedik (most magamról beszélek), hogy azok megérkeznek oda, ahová rendeltettek. Ezt követően pedig abban bízok (most is magamról beszélek), hogy a megérkezés pillanatában a gondolat gondolatra talál, s azáltal lesz csak igazán küldetését teljesítő, ha kivívja azt a megbecsülést, hogy elolvassák.

Ilyen bizakodásaim voltak korábban is, akár novelláról, akár újságcikkről vagy novella-füzetekről volt is szó. Ilyen bizakodásom van most is, ennek a témazáró dolgozatnak közrebocsátásával.

Nem tudom, tudta-e, vélte-e Marcus Aurelius, hogy második századbeli gondolatai több, mint ezer éven át, sok-sok évszázadot átutazva - kibírva korok, filozófiák viharait - eljutnak a ma emberéhez is.

A jelen összehozását a Mérhetetlennel, az előzőek e merész ívű említésével, mindössze azt szerettem volna érzékeltetni, hogy csak szerény óhaj munkál bennem. Mindössze annyi, hogy a már előbb említett elolvasáson túl - ezen leírtak elfogadást is nyernek.

A másik dolog, amiről itt az utószóban szeretnék írni, az a számvetés. Úgy gondolom, hogy egy-egy téma, témazárás, egy dolgozat elkészítésekor számot vet az ember: mit tett, alkalmas-e, tehet-e jobbat ???

A három kérdőjel nem véletlen! Külön mondatokba is szedhettem volna ezeket a kérdéseket, hiszen a számvetés egy megállás, egy súlypont mind a vissza, mind az előretekintésben.

Én 1987-től dolgozom ezen a területen. Jól-rosszul. Magasságokat-mélységeket megjárva. Még ma is, ennyi év elteltével.

Mostanában több a mélység, a magammal szembeni kihívás: Van-e, lesz-e bennem olyan forrástápláló tartás, belső erő, megértés, türelem, szolidaritás, mint ahogy ez eddig is volt, amikor az EMBER-hez fordultam, fordulok - amikor az EMBER hozzám fordul? - arc az archoz, szem a szemhez - olyan mély hittel, mint azt eddig is tettem? A regulációk gátat szabnak az elképzeléseknek, vágyaknak (sic!).

Ennek feloldása, a feloldásra fordított energiák, „lenyomatot” hagynak a lélekben. S meg kell kérdeznem magamtól, hogy hol a helyem, szerepem a hierarchiában, ebben a nagy játszmában, amelyet szociális, humán munkának nevezünk?

^{****} I. H. Leopold: M. Antonius Imperator ad se ipsum. Oxonii 1908.
Hungarian Translation © Huszti József jogutóda
Az Utószó idézetei: 129., 172., 178. o.

Úgy vélem - számot vet az ember azzal is, hogy mi lesz a sorsa az eddig felgyűlt tapasztalatoknak? Nekem, mindig egy-egy kis történet minden találkozás az EMBER-rel, azokkal, akikkel munkám során kapcsolatba kerültem. Ezekről írtam is. A Függelék-részben - mely részlet - erre kívántam példát hozni.*****

A dolgozat datálásáig 1355 családot kerestem fel otthonában, több ezer emberrel kerültem kapcsolatba. Nem nagy a szó, ha azt írom, hogy ennyi „ajándékot” kaptam a munkámtól, s sok-sok tapasztalatot.

„Írni és olvasni nem taníthatok addig mást, míg téged meg nem tanítottak”.

Valahogy így vagyok ezzel én is. Engem is megtanítottak ezek a találkozások „írni és olvasni” az emberi létről.

A továbbhasznosítás, az „írni és olvasni” tanítás azon a vonalon lenne továbbvihető, ahol a leendő szociális munkások, humán szervezők, szakemberek, a majdani pedagógusok vagy a már diplomával rendelkező, de önmagukat fejleszteni kívánó embereket képezik, illetve ahol ezek az emberek fejlesztik magukat.

Befejezésül: remélve ajánlom e témazáró dolgozatot elfogadásra, magamat erősítve:

„A mécs fénye, míg ki nem alszik, világít, s nem veszít ragyogásából.

A benned lévő igazság, igazságosság és mérséklet pedig még idő előtt kialudnék?”

***** Megjelent: Jászkunság XXXVI. évfolyam, 1990 december 29-34. o.

Függelék

Radnay Mária

„Megátkoztál, meg is vertél...”

Mottó: morzsák a nyomorúságról...

(öt tételben)

- részlet -

Az ötödik „morzsa”,
„Zöld az erdő, zöld a hegy is
a szerencse jön is, megy is,
megátkoztál, meg is vertél:

örök csavargóvá tettél...” - no hallotta-e már ezt a dallamot?... nem?... nem baj!... meg aztán lehet, nem is igen énekelt magának senki még ilyet... ilyen bánatosat... nyugodtan elmondhatja, hogy éntőlem hallotta... ha akarja, újra eldúdolom... ezt a fájdalmat... írja le, mert elfelejti... az asszony nép már mind ilyen!... mind... amit akar, azt megjegyzi, amit nem akar, azt nem... de maga biztosan megjegyzi... látom én... érzem... no, azért csak hozzon egy ceruzát meg egy kis papírt, majd diktálom...

... látja, ilyen csavargó lettem én is... hej, pedig de sokszor kértem az én istenemet, ne tegyen azzá!... de kérhettem én!... ne, ne nézzen így rám, ilyen kérdőn!... legalább maga ne... meg aztán ne is kérdezzen semmit!... elmondom én magamtól is... azért jöttem ide... de csak magának... magához van bizodalمام, de jó, hogy itt van!...

... tudja, mindenhol csak kérdőn néznek rám, meg kérdőre vonnak... ezért ne tegye ezt maga!... mert már elegendem van belőle... a sok kérdezősködésből meg a kérdőre vonásokból... segíteni meg senki nem akar... csak jobbra-balra kérdezetnek... a hivatal meg mindent tudni akar - hogy mi volt a múltam, mit vétettem - hát legalább maga ne tegye ezt... legalább maga ne legyen hivatal... az istenit neki, hát szóljon már egy szót!...

... én csak mondom itt a magamét, maga meg hallgat... persze, én kértem rá... bocsásson meg - látja, már el is felejtettem, hogy én kértem erre, de nagyon ideges vagyok... kiszaladt a lábam alól a talaj... meg annyira bennem van, hogy elmondjam valakinek az én csavargó életem... mert tudja, nemcsak test, a lélek is lehet csavargó, ha megnyomorítja az élet... hát nekem a testemet meg a lelkemet is megnyomorította... nézzen rám!... kivetett lettem én, én uram, kivetett...

... mindig is az voltam... annak születtem, oda a Szélső utcába... ezt tették velem a szélső utcák... mert mindig csak ott jutott hely nekem... a szélső utcákban, meg az asztalszéleken... tudja-e maga, hogy milyenek a szélső utcák?... amelyeknek a neve is az: Szélső utca... tudja-e maga, milyenek a mindig csak asztalszélek? az odavetett szavak... a megalázások... az odadobott kenyérvégek? tudja-e, hogy vágat a szél a szélső házak között?... hogy süvít éjszaka... megfagy tőle még az ember szíve is... hej, lehet, hogy az isten ilyenkor küldi a földre

olyan sebbel lobbol a haragját... hogy megfagyjanak tőle az emberek... nemhogy megmelegítene bennünket... az egész emberiséget... mert mindenkinek nagy szüksége lenne rá...

... csavargó lett az én életem... de sokat vándoroltam, istenem, de sokat bolyongott az én lelkem... s most egészen kilátástalanná lett körülöttem a világ... hát hová tűntek az én álmaim, vágyaim, reményeim?... hová?... hej, ha tudná, ha érezné, milyen keserűség van most bennem... elvesztettem a kenyérkeresetemet... ide figyeljen!: hát mit hozhat az ember a szélső utcákból?... na, mit?... keserűséget, meg mélységes mély fájdalmat... ami azután úgy, de úgy tud fájni, mintha kést forgatnának a szívében... a szívben!... ahol az öröme, a vidámságnak, a szeretetnek, a szépségnek kellene lakoznia... ehelyett, hát mondja meg, ehelyett mi van? ... de mély nyomorúság is van bennem, istenem, de mély... hallja, én nem is nagyon tudtam még erről senkivel se beszélni... nem hallgattak meg... nem is értem, önnek miért mondom mindezt... egyszer pedig már akartam... nem is egyszer... mondtam is, azazhogy csak el akartam kezdeni, de rám szóltak: fogjam rövidebbre, a lényegét mondjam, ilyesmire nincs idő... meg aztán minek játszottam a tűzzel?... tudhattam volna, hogy megéget... meg is égetett, az igaz, de levezekeltem...

... ott aztán megtanultam sokmindent: ha odavágták a szót, hát nem szóltam vissza, de ha megütöttek, akkor igen... isten teremtménye hogy emelhet kezét a másikra?... magyarázza meg ezt nekem, legyen szíves... miért, mivel különb egyik a másikkal?... ezt is, meg azt is anya dajkálta... vagy nem?... egyik az ítélkező, a másik a megítélő... akkor már az egyik üthet is?... ki érti ezt?... ugyanaz a nap süt egyikre is, másikra is... hát tehetek én arról, hogy hová születtem... hogy a nyomorúságot róta ki rám a sors... látja, férfiember létemre így el vagyok keseredve... ne haragudjon ezért rám, látja, így el vagyok keseredve... hallja, hát türelmes egy ember maga... itt vagyok már egy jó ideje, panaszolom a fájdalmam, és még nem is mondtam: nincs tovább munkám... elküldtek... létszámfeletti lettem... most mihez kezdjek?... ezt mondja meg!... mihez?... hogy menjek én most haza?... hogy mondjam meg az asszonyomnak?... hét gyerek van otthon, meg két magatehetetlen öreg... és még három unokát is nevelünk...

magunkhoz vettük őket, tetszik tudni, nem hagyhattuk, hogy vándoroljanak a világban... elég, ha mi vándoroltunk... jobb sorsot szeretnénk nekik...

... segítsen, nagyon kérem segítsen, hogy munkát találjak... én dolgozni szeretnék továbbra is!... én dolgozni akarok!... miért ver a sors, tessék mondani, miért?... hogy végül is nem mondtam el az én csavargó életem?...

nem akarnám már tovább feltartani...

... most fontosabb, hogy pénzt tudjak keresni... meg kell élni valahogy... nagyon, nagyon kell, hogy munkám legyen ismét... hogy kenyeret tudjak venni... igen, holnap visszajövök... feltétlen... csak még egy pillanat!... ha meg nem sérteném... szívesen látnánk, ha eljönne hozzánk... ha átlépné a mi házunk, a mi otthonunk küszöbét... nagyon szegények vagyunk, de szeretettel várnánk... meg tudja, ha maga kenyeret adó munkát szerez nekünk, akkor mi virágot hintünk a maga lába elé... mert a kenyér meg a virág - tudja - az élet, a túlélés jelképei... aztán el ne felejtse a dalt, a mi dalunkat!... tiszta szívvel adtam magának...

... igen, mindenképpen jövök holnap... már reggel itt leszek... még egyszer nagyon kérem, kérem, hogy segítsen rajtunk!... addig is... addig is... áldja meg az Isten...

VI. Felhasznált irodalom

(a témához tanulmányozott, hozzáolvasott művek)

1. **Ancsel Éva**: Százkilencvennégy bekezdés az emberről (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988.)
2. **Ancsel Éva**: Száznolcvankét új bekezdés az emberről (INTERART, Bp., 1989.)
3. **Aurelius, M.**: Elmélkedések (Ford.: Huszti József), (Európa Könyvkiadó, Bp., 1983.)
4. **Bang, R.**: A célzott beszélgetés (Tankönyvkiadó, Bp., 1980.)
5. **Barthelemy, A.**: Cigányország útjain, Lámpás Kiadó, Abaliget, 1992.
6. **Bíró Sándor-Komlós Piroska** (szerkesztők): Családterápiás olvasókönyv I. kötet („Mérei Ferenc” Mentálhigiénés Szolgálat, Bp., 1989.)
7. **Buda Béla**: Az empátia - A beleélés lélektana (Gondolat Kiadó, Bp., 1978.)
8. **Csalog Zsolt**: Magyar vagyok II. rész (In: Kritika 1993/6.)
9. **Cherfas, J.-Lewin R.** (szerkesztők): Nem csak munkával él az ember (In.: Newall, V.: Mondj nekünk egy történetet, Gondolat, Bp., 1986.)
10. **Dáné Tibor**: Kultúrkióriumok Kalendáriuma (Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973.)
11. **Diósi Ágnes**: A cigánycsaládsegítés kérdőjelei (In: Esély 1992/2.)
12. **Erős Ferenc**: A válság szociálpszichológiája (T-Twins Kiadó, Bp., 1993.)
13. **Fehér István**: Az utolsó percben - Magyarország nemzetiségei 1945-1990. (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1993.)
14. **Gábor Kálmán** (szerkesztő): Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A Kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái (In.: Jürgen Zinnecker: Fiatalok a társadalmi osztályok keretében (Új gondolatok egy régi témáról), Szociológiai Műhely, Szeged, 1992.)
15. **Heidegger, M.**: Schelling értekezése az emberi szabadság lényegéről (1809), (T-Twins Kiadó, Bp., 1993.)
16. **Kolosi Tamás**: Struktúra és egyenlőtlenség (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1983.)
17. **Kollár József** (szerkesztő): Műhelymunkák sorozat (Szolnok, évfolyamonként)
18. **Kovács István-Szabó Imre** (összeállítók): Az emberi jogok dokumentumokban (Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1976.)
19. **Láng János**: Az őstársadalmak (Gondolat, Bp., 1978.)
20. **Levendel László-Zelnik József**: Humán reform (Galgamenti Népfőiskola Közművelődési Információs Vállalat, Bp., 1989.)
21. **Márton László**: Kiválasztottak és elvegyülők (Magvető Könyvkiadó, Bp., 1989.)
22. **Mezey Barna** (szerkesztette): A magyarországi cigány kérdés dokumentumokban 1422-1985. (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1986.)
23. **Murányi Gábor** (összeállította): „Egyszer karolj át egy fát” - Cigányalmanach (TIT Országos Központja Cigány Ismeretterjesztő Bizottsága, Bp., 1986.)

24. **Nagy Győző:** Móricz Zsigmond nyomában. Az időtlen Péro (In: Köztársaság II. évfolyam 16. szám, 1993. április 23.)
25. **Nagy Olga:** Táltos és Pegazus (Holnap Kiadó Kft., Bp., 1993.)
26. **Péti Gábor** (szerkesztő): Társadalomismeret a középiskolák IV. osztálya számára (In.: Liskó Ilona: Szociális és etnikai hátrány, Liskó Ilona: Eltérő kultúrák - változatok az emberre, Tankönyvkiadó, Bp., 1992.)
27. **Radnay Mária:** „Megátkoztál, meg is vertél...” (In: Jászkunság XXXVI. évfolyam, 1990. december)
28. **Rácz Zoltán:** Családi események, társadalmi szertartások (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1981.)
29. **Riesman, D.:** A magányos tömeg (Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1983.)
30. **Seres László:** Állam nélkül, szabadon (In: Kritika 1993/7.)
31. **Szántó Miklós:** (válogatta és szerkesztette): Tanulmányok az életmódról, (Gondolat, Bp., 1980.)

Kalányosné László Julianna

ADATOK AZ ŐCSÉNYI (TOLNA MEGYE) CIGÁNYSÁG TERHESSÉG-, SZÜLÉS-, CSECSEMŐÁPOLÁS KÖRÉBEN KIALAKULT SZOKÁSAIHOZ, HIEDELMEIHEZ; FOLKLÓRJÁHOZ

Bevezető

A cigányság több hullámban érkezett Magyarországra.

Évszázadokkal ezelőtt érkeztek az első csoportok, akik többszázéves ittartózkodásuk alatt nyelvet váltottak.

Megtanultak magyarul; ma ez az anyanyelvük, magyar a kultúrájuk, és csupán az erősebb rasszjelleg különbözteti meg őket - de az sem egyértelműen - a többségi magyarságtól. Az 1971-es Kemény-féle felmérés szerint²¹ ők teszik ki a hazai cigányság 71 %-át.

Hasonló folyamat játszódott le a történeti Románia területén élő cigányság körében is. Ők szintén nyelvet váltottak; román lett az anyanyelvük és nagyon sok mindent elsajátítottak a román kultúrából.²²

Egészen a múlt század feléig rabszolgaként éltek. Amikor felszabadították őket, akkor indultak el a történeti Románia területéről; így kerültek hozzánk is Erdélyen keresztül. Nem közvetlenül egyenesen ide, hanem nagy vargabetűkkel jöttek. - Itt említem meg példaként a szedresi beásokat, akik a századfordulón még Eperjes, Ungvár, Kassa térségében éltek. Onnan húzódtak le Nógrádba, Nógrádból jöttek le Budatéténybe, Budatétényről a Jászságon a Tápió mentén keresztül jutottak el Kiskunságra a Duna-Tisza közére, és 1939-ben érkeztek Szedresbe. Itt a falun kívül, az erdő szélén hozták létre az első települést, majd az 1960-as években költöztek be a faluba.

Az őcsényi cigányságról pontosan nem tudjuk, hogy mikor érkeztek ide. Az azonban tény, hogy az 1893-as összeírás²³ szerint Paks és Bába mellett Tolna megye három legtöbb cigány által lakott települése között említik Őcsényt. A lakosság létszámát tekintve itt a legmagasabb a cigányok száma; 2,785 %.

²¹ dr. Gémes Balázs előadása a Janus Pannonius Tudományegyetem Pedagógia Tanszékének romológus képzésén.

²² dr. Gémes Balázs előadása;

- 1837 és 1856 között szabadították fel a cigányokat a rabszolgaság alól.

- A beások - 1971-ben a cigánylakosság 8 %-a tartozott ide - tehát a nyelvújítás megindulása előtt jöttek el, mert miután ők eltávoznak az országból, majd azután indult meg a nyelvújítási folyamat - a román irodalmi nyelv kialakítása - tehát ők a románnak egy archaikus változatát beszélik.

²³ U. o.

²³ A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei (Budapest, 1895.) 29.p

Az ősényi cigányság gyakorlatilag homogén; beás. Csupán 2 oláh cigány család található (5 fő) - a feleség azonban itt is beás. Romungro is található a faluban, 1956-ban költözött ide, házasság útján.

A cigányságnak a harmadik csoportja akik cigányul beszélnek; az oláh cigányok, akik szintén a Balkánról érkeztek a történeti Románia érintésével. - Mivel Románia felől jöttek, az oláhoktól, a vlachoktól, ezért oláh cigányoknak nevezik őket, de saját magukat ők is vlasiko romnak nevezik. Ők beszélnek cigányul²⁴, tehát az előbb említett két csoport nem is érti meg őket. De ezen belül is van egy olyan csoport, amely vándorlásai során átment a Kárpát-medencén, német nyelvterületről fordult vissza; ők a szinti- vagy szinto cigányok. „Mutatványos”, „ringlispíles” cigányként élnek a köztudatban. Beszélnek cigányul és németül is. Ilyenek is élnek Tolna megyében. Tehát Tolna megyében minden cigány népcsoport megtalálható.

Az előbb említettekből nyilvánvalóan kiderül, hogy a cigány szó: gyűjtőfogalom. - Különböző nyelvű és kultúrájú népcsoportokat értünk alatta. Rendkívül fontos tehát, hogy a hagyománygyűjtés vagy néprajzi kutatás során pontosan regisztráljuk az adatközlők adatait. Nincs általában cigány szokás, cigány jogszokás, cigány hiedelem, stb., hanem csak olyan hiteles adat van, amely az egyik vagy a másik csoportra vonatkozik.

Pontosan föl kell tüntetni azt a helyet és időt, amiről a gyűjtött adat szól. A lényeg tehát az, hogy hiteles adatok álljanak rendelkezésre, az adatokat térben és időben lokalizálni kell. Tehát akkor, amikor én az ősényben lévő szokásokról beszélek, és esetleg máshonnan odakerült adatközlőnek az adatait fölhasználom, például Véméndről valaki odakerül, azt mindig föltüntetem a szövegben, hogy ez az adat Véméndre vonatkozik, 60-70-es évek, stb. Ennyit az adatok térbeli lokalizálásáról.

A másik az időbeli lokalizálás. Az ősényi cigányság amikor megérkezik ide, nem a faluba települ be, hanem a „legelőre”, a „Pascumra”, a „Belső-legelőre”, „Bográra”. Csak a II. világháború után kezdenek beszivárogni a faluba. Gyakorlatilag a 60-as évek elején számolják föl a telepet, de még 1980-ban egy család ott élt kint, ma már meghaltak. Már nem zárt közösségként települnek le a faluban, hanem szétszóródnak, ahol lehet, megvesznek egy házat, megvesznek egy telket, építenek, stb., stb. Tehát, integrálódnak a falu közösségébe.

Az adatok időbeli lokalizálása azért nagyon érdekes, mert a néphagyományok is, mint a kultúra minden területe, állandó változásban van. Bár a lassú változás miatt a köznapi ember számára úgy tűnik, mintha az ősi kultúra változatlanul élne tovább. A valóság azonban más: más volt a helyzet amikor kint laktak a telepen, más volt a helyzet, amikor a falusi lakossággal intenzívebb kapcsolatba kerültek, más volt a helyzet amikor bekerültek a faluba, ha lassan is, de változtak a szokások.

Pontosan adathozható, hogy pl. a kuptor készítés egészen addig általános volt, míg kint éltek a telepen. Minden putrihoz tartozott egy kuptor. Amikor bekerültek a faluba, akkor is építettek kuptort. Mivel azonban a hatóságok tilalmazták használatát a tűzveszély miatt, lassanként megszűnt a kuptor építése.

Szakedolgozatomban az anyag egy kutatómunka első fázisa. A gyűjtés gyakorlatilag nulláról indult. Az adatok regisztrálása mellett, a rendelkezésre álló rövid idő alatt nem volt mód arra, hogy ezeket az adatokat időben pontosan lokalizáljuk. Tehát - néhány esettől eltekintve - a következő munkaszakaszban pontosítani kell, hogy a rögzített adatok időben hogyan alakultak,

²⁴ dr. Gémes Balázs előadása: A Kemény-féle felmérés szerint a cigány lakosság 21 %-át teszik ki.

változtak, és hogy napjainkra mi őrződött meg. Bizonyos időszakok adatait egymás mellé téve alakulhat ki a végeredmény.²⁵

Itt a bevezetőben megjegyzem, hogy a gyűjtés magyarul történt. Magyarul történt azért, mert az adatközlők döntő többsége ma kizárólag magyarul beszél. Csak a közösség legidősebb tagjai beszélnek egymás között románul. Magam jól értem, ha románul beszélnek hozzám, ennek ellenére még a legközelebbi hozzátartozóim is magyarul válaszoltak a fölött kérdéseimre. Mindezeket azért kell előrebocsájtani, mert a nyelvi anyag, a nyelvészeti anyag rendkívül fontos a történeti vizsgálatok során. Példaként említem meg, hogy a terminus technikusok magukban rejtik egy-egy ma már elfelejtett eljárásnak az emlékét, bizonyítékát. Néhány kifejezést románul is regisztráltam. - Tekintettel azonban arra, hogy románul nem tudok írni-olvasni, ezeket a kifejezéseket fonetikusán jegyeztem le.

Dolgozatommal azt tűztem ki célul, hogy a terhességre, szülésre, csecsemőápolásra vonatkozó adatokat, mint részeredményt összefoglaljam; a gyerek egy éves koráig terjedően. Nem mondhatjuk azt, hogy ez a határ az a határ ameddig szoptattak, hiszen a rendelkezésre álló adatok alapján jónéhány helyen sokkal tovább szoptatták a gyerekeket. Tehát, jelen pillanatban a gyerek egy éves koránál zárjuk le a témát. Mivel egy folyamatban lévő kutatásnak ez az első és nem végleges eredménye - a részadatok összefoglalásáról van szó -, úgy gondolom, hogy az önmagában véve is nagyon fontos, hogy az eddig rendelkezésre álló összegyűjtött adatok formába öntve tanulmányozhatók legyenek. Az eredmények mindig újabb kérdéseket indukálnak, melyek meghatározhatják a további kutatások irányát.

Menses

„höle jescse pö minye, bicságö misz”, beteg vagyok, vérzés, hónapszám, rajtam vannak, rajtam van a bajom, piros Pünkösöd napja, virágozik, rajtam van a vendég, rajtam van a piros király.

Az első vérzés, tisztulás, havibaj, havi vérzés megjelenése 14-15 éves korban volt általános, de nem volt ritka a 10-12 éves kor sem. Ettől kezdve „nagylánynak” tartották a leányt, férjhez mehetett. Valamennyi adatközlőm szerint - akik nem a 60-as évek után születtek - nem tudták, mi az. Megijedtek, azonnal elmondták az esetet az anyjuknak vagy idősebb nőrokonuknak. Nemcsak az idősebb adatközlőimre jellemző e tudatlanság, hiszen gyűjtést végeztem fiatalabb asszonyoknál (1965, 1968-ban születetteknél) is, akik közül többen azt mondták, nem tudták mi történik velük, mitől véres a fehéreneműjük. Azért is fontos volt, hogy elmondják az első vérzés megjelenését, mert azt tartják, ekkor lehet szabályozni, hogy ez a folyamat hány napig

²⁵ A cigánykutatás Tolna megyében a 80-as évek elején indult meg nagy intenzitással, amikor itt kialakult az Országos Cigánykutató Munkaközösség Regionális Csoportja. Ez a Csoport dr. Gémes Balázs vezetésével jött létre, központja a Béri Balogh Ádám Múzeum volt, bevonta a többi megyei intézmény munkatársait is. Ily módon a kutatásban résztvettek: a Levéltár, a Megyei Könyvtár, a Megyei Pedagógiai Intézet, Megyei Művelődési Központ munkatársai is. A társadalmi változások során ez a munkaközösség átalakult, és létrejött 1991-ben a Cigány Hagyományokat Kutató Szekszárdi Egyesület. Ez az egyesület összefogja mindazokat a cigányokat és nem cigányokat, akik a cigányság hagyományai, néprajza, története, kultúrája iránt érdeklődnek. Jelenleg a kutatások több területen folynak. 1994-ben a Munkaközösség létrehozta a cigányságra vonatkozó bibliográfia számítógépes adatbázisát. Folynak a történeti kutatások is; a levéltári összeírások földolgozása. Ugyanakkor megindult 1992-ben egy szociográfiai fölmérés is, hiszen elsősorban Ócsényre koncentrálna kezdődött meg a cigányság lakáshelyzetének a fölmérése. Ugyanezzel párhuzamosan indultak a néprajzi kutatások is, melyeknek jelen dolgozat az egyik eredménye.

tartson, hiszen ez egy nő életében cca. 30 évig havonta jelen van, kivétel a terhesség ideje és a szoptatás ideje - de ez utóbbi nem mindig fedi a valóságot. Adatközlőim eképp mesélnek az első vérzés megjelenéséről, illetve arról, hogy mit tettek annak érdekében, hogy ne legyen tisztátalan a ruhájuk; mit tettek azért, hogy csak rövid ideig tartson e folyamat.

- „... ha rajtam van, akkor a véres fehérneműt - kombinét - két ujjal meg kell fogni, a számból kell ráereszteni a vizet és kimosni a vért a ruhából, így csak 2-3 napig tart a vérzés ideje.”²⁶

- „... amikor először megjött a vérzése annak a leánynak, azt meg kellett mondani. Mert akkor három ujjal meg kellett fognia a szoknyája szélét, és akkor három napig tartott a tisztulása, be kellett jelentenie az anyjának!”

- „... szégyennek tartották, ha egy lánynak vagy asszonynak messziről virított a szoknyáján a véres folt. Nem volt akkor nadrág, bugyi! Egy kis pöndő, meg egy szoknya. Mosni jártunk a Kis-Dunára, le bírtál hajolni, de nem sokáig. Az Annus néni vette észre, hazament, és csinált egy főkötőt. Olyan háromszögletű volt, derékszíjat varrt rá, két gombot, madzag, fölgombolni, odatenni és kész. Le tudtál hajolni, csak nem sokáig, mert akkor virultál egy kilométerről. Anyám csak később tudta meg. Az Annus néni - anyám sógornője - mondta el neki. Ezt a főkötőt ki kellett mosni.”

- „... amikor egy asszonynak az kell lennie, ami van minden hónapban, még akkor sem volt bugyi. Főkötötték a derekukra azt a rongyot, olyan volt, mint a kezem, csak szélesebb. Az egyik végén volt egy madzag, a lábuk közé rakták és megkötötték a derekukon.”

- „... még azt sem volt szabad tudnia a családnak, hogy amikor betegek voltunk, nem is szabadott kimutatni, mert az egy nagy szégyen volt. Elmondani nem szabadott, teljesen takarni kellett. Pedig sokan voltunk. Gunyhóban laktunk, „ön kulibő”. A szüleim tizenhárman voltak testvérek, a földön aludtunk rongyokon, meg a priccsen. 17 évesen a csutaszárbán aludtam úgy, hogy a fejem a gunyhóban volt, a hátamat meg verte a hó.”

- „... nem mondtuk el mi senkinek sem, hogy megjött a vérzésünk! Nagyon kellett vigyázni, hogy ne legyen véres a pöndő! Hát hogy nézett volna az ki, hogy látszott a véres pöndő, rokolyák, hát mentünk a bálba a gyerekekkel!”

- „... egy szobában aludtunk, négyen voltunk testvérek, két nővérem volt. Hogy lehetett az, hogy nem is tudtuk mi, fiúk, hogy olyan testvérünk van, aki nagylány lett. Jól tudták titkolni, íratlan szabály volt, semmi arra utaló viselkedés nem volt. Teljesen ki voltunk zárva ebből mi férfiak, nem úgy, mint a mostani világban!”

- „... nem volt vatta - mesélte öreganyám - aztán a kukorica csuhéjának a levelét tették oda. Általában 12-13 éves korban jött meg nekik. Én 13 éves voltam, de a húgomnak 10 éves korában megvolt. Azt sem tudta mi az! Anyám rendezte.”

- „... megmondtam anyámnak, mi ez? Anyám mondta el, hogy mi ez. Anyám három ujjal mosta ki, nem engedte nekem. Azt mondta, adja elő a göncöt és ő kimossa nekem. Azért, mert akkor nincs annyi. - Azt mondták akkorjában a régiiek. - Én féltem. Akkor mondta anyám, ne félj lányom, ez van mindenkinek. Csak add elő, majd én kimosom. Nem használtunk mi semmit. Se vatta nem volt. Voltak olyan hosszúszerű pargett bugyogók, azt vettünk ránk, és amikor annyira megtellett, kimostuk. Elszakadt a bugyi, a szára még jó volt, több réteget összevarrtunk, gombot rá, madzagot és akkor azt tettük oda.”

²⁶ Mivel nem mondtam el anyámnak - mert szégyelltem - nem csináltam meg, így 6 napig tart a menses ideje nálam.

- „... emberek előtt nem lehetett lehajolni akkor. Volt aki nem törődött magával. Az én anyámnak is volt, mert voltak bugyik, amikor én fiatalodtam, amelyet csak akartak. Van énnekem most is! Egy nap rajtam van, én izzadok, fogom, lecserélem, kimosom. Mert annak a valaminek is úgy jó, ha nem egybe van, hanem cserélje az alsóneműt is.”

Tisztálkodás a menses ideje alatt

A 40 éves és attól idősebb korosztályból valamennyi adatközlőm egybehangzóan mondta, nem szabad a „testnek” vizet érnie, mert akkor „még több van rajta, csak emígy”. Fiatalabb korosztály pedig: éppen azért kell naponta fürdeni, hogy minél hamarabb elmúljon a vérzés ideje, illetve a bősége is kevesebb.

Tilalmak a menses ideje alatt

Befőttet, savanyúságot nem szabadott télire eltenni, mert megfordul, nem áll el. Ezeket a napokon más az ember keze.

- „... anyósomtól hallottam, ha valakinek megvan a baja, akkor nem szabad vetegetni zöldséget, virágot sem. Azt mondja, akkor az embernek nem olyan a szervezete. De én már csináltam, vetegettem, most is éppen akkor vetegettem, mégis kikelt minden.”

- „... csecsemőt nem szabad látogatni, mert folyni fog a füle. Ha mégis, akkor a szoknyája szélével háromszor meg kellett a csecsemő arcát kenni, hogy ne fájduljon meg a füle.”

- „... a nő szégyellte valamikor is ezeket a dolgokat. Maga egy szégyenérzet, egy undor volt, mert abban az időben a régi öregek is mondták, ha leány volt az illető, akkor a legközelebbi hozzátartozói, mert nem biztos, hogy egyszerre csináltak punyit - „pünye” - egyszerűen nem nyúltak bele a tésztába, főzést nem csináltak. Azért, mert ő beteg volt, mert ő magához nyúlt, ő most nem tiszta. Ez a tisztaságnak a jelképe volt. Ekkor hogy gondolhattak volna arra, hogy közösjenek, mert ez összefüggött a tisztasággal, és majdnem ugyanaz, mint a szüzesség, a menses. Ez összefüggésben volt a régi időkben is.”

- „... muszáj volt, hát persze, megszárad az a vér. Odaragadt az emberhez. Mosakodtunk, ahogy tudtunk. 50-60 évvel ezelőtt akármilyen gazdag magyar volt, fürdőszoba nem volt. Vették a nagy teknőket abban fürödtek, meg bádognakdban. Először az ember megmosakodik erre fönn, utána lenn.”

Egybehangzó „nem” a válaszuk arra a kérdésemre, hogy a menses ideje alatt éltek-e nemi életet.

- „... á! Nem! Kész betegek voltak olyankor. Még főzni sem főztek. Mindenük fájt, undorodtak mindentől. Az anyja főzött.”

- „... olyankor nem lehetett, hát hogy lehet akkor! Oda gusztus kell! Hát szabad ilyent csinálni, amikor egy nő beteg? Aki rendes gondolkodással bír az nem! Ilyen nem volt régen sem, és most sem!”

- „... ilyen szellemben nevelkedtem, amikor a menses ideje alatt van az a nő, nagy ívben elkerüli. Így volt az öcsém, az apám, meg azelőtt is. Az egy tabu volt, egy leírhatatlan állapot, hogy akkor lehetett volna ilyen dolgokat.”

- „... gusztus kell hozzá! Nem is bírnám elviselni!”

Szüzesség

A leány érintetlenségének megőrzésének a házasság vagy az összeállás előtt igen nagy jelentőséget tulajdonítottak. Nemcsak a férj győződött meg a leány ártatlanságáról, hanem az anyós és a leánynak az anyja is. Hiszen elvitték a bizonyítékot a lányos házhoz is, hogy meggyőződhesse az arról, hogy valóban leányt adtak és kaptak. Mindkét szülő büszke lehetett, a legény is és a lány is. Az érintetlenség megőrzése - nem beás specifikum - a magyar paraszti társadalomban is igen nagy fontossággal bírt.

A házasság vagy összeállás a beások körében - ez utóbbi ugyanolyan erős kötelék volt, mint a házasság. A házassági fogadalmat, hűségi fogadalmat a közösség idős férfitagjai előtt a kenyérré - punyira - esküvéssel foganasították. Ennek az eseménynek az egész beás közösség tanuja volt. Arra vonatkozóan, hogy a párválasztásnál milyen szempontok érvényesültek, a gyűjtésem során azt tapasztaltam, fontos volt az, hogy a családnak milyen a „vigája”, hogy melyik kasztba tartozik, ennek több fokozata ismeretes napjainkban is.

- „toka” - nagyon rossz, iszákos, verekedős
- „zölán” - jó, csendes, nyugodt fajta, dolgos, arra törekszik, hogy legyen
- „zdrogye” - elmaradt, az lejjebb csöppenik a többitől
- „vászölajkő” - veszekedős, pletykás
- „dzsika” - a legrosszabb fajta, a legromlottabbak közé tartozik.

Igen nagy jelentőséget tulajdonítottak a haj hosszúságának éppúgy, mint a többségi magyar társadalomban. Amelyik leány levágta a haját, az már kurva volt, azt jelentette, hogy már viszonya volt férfival. De nemcsak a haj hosszúsága volt lényeges, hanem a viselés módja is. Nem lehetett leengedett hajjal mutatkozni, mert ez is azt jelentette, hogy már volt nemi kapcsolata, szigorúan be kellett tartani, hogy a haját kétágra be kellett fonni, végébe szalagot kötöttek. Amíg leány volt az illető, a kendő tiltott volt, lefagyhatott a füle a legnagyobb hidegben, akkor sem köthette be a fejét, ezzel is jelezvén leányságát. Amikor megtörtént a házasság, - a nászéjszaka eltelte utáni reggelen - az anyós volt az, aki kendőt adott a menynek, kösse be a fejét. Színe mindegy volt - évszaktól függetlenül - a haját fel kellett tűzni, a kendők színe változott, ahogy idősödött, illetve a gyermek születése arra utal, hogy színes, nagy mintás, majd élénkebb, világosabb színű, apróbb mintás és ahogy idősödött, úgy változott szolidabbá. A párválasztásnál fontos volt a leány testalkata, mert éppúgy mint a magyar paraszti társadalomban, lényeges volt a munkabíró képessége, a szép nőt más is észreveszi, másnak is megtetszhet; a vékony, sovány nő nem bírja a fizikai megterhelést, a szülésnél gondot okozhat a vékony csípő, és nem utolsó szempont az, hogy se melle, se fara; „elől deszka, hátul lécs”, nincs mit fogni rajta.

A szüzességről így beszélnek:

- „... fehér pöndőt kellett magára venni vagy bármit, mert lepedő az nem volt, azon megvolt, hogy először volt férfival. Kötelező volt megmutatni, mert ha azt nem tudta megmutatni, akkor nem szűzen ment hozzá ahhoz a férfihoz. Az anyósának és az anyjának kötelező volt megmutatni! És akkor az ki volt híresztelve - ha ezt nem tudta fölmutatni -, hogy egy elismert kurva. Én meg tudtam mutatni az anyósomnak, pedig úgy szöktem meg 17 évesen.”

- „... azt hiszem! Hát, hogy az Istenbe nem! Hátha én már emberrel lettem volna, az én anyósom kidobta volna az én fehér lepedőmet is! De ez dicsőség volt ám, hát mit gondolsz te! Megnézték a lepedőt, onnét tudták! Ne kérdezz tőlem ilyeneket! Jaj, hát fehér lepedőt tetek alá. Ha nem lettem volna szűz, nem látta volna a vért, mit gondolsz te! Elmondott volna

mindenféle kurvának! Hát, ha lányt nem hozott volna az ő fia, mi lett volna! Avval dicsekedett, hogy az én fiam olyan leányt hozott, hogy ez leány! Nem értettem románul - pedig én is olyan cigány vagyok, mint te - hogy ők mit beszélnek, az uram tolmácsolta, amikor elmentek a cigányok. Büszke rá az anyám - mondta - hogy leányt kaptam! Nem jött be az megnézni, levettem a lepedőt, kimostam, látta miért mosom ki. Buta volt az ember! Biztos kérdezte a fiától!”

- „... nagyon rámentek erre a dologra, hogy a lányok megőrizzék a szüzességüket! Ez egy hagyomány, talán még a mai napig is. Elmondások alapján tudom csak, amikor a nászéjszaka volt, a véres lepedő fölmutatása volt a bizonyíték a leány érintetlenségére. Leginkább az anyós, meg az anya nézték meg. Az anyós örömmel mutatta, a másik meg büszkén, hogy a lány érintetlen volt. Ezek a dolgok férfiak között nem nagyon voltak elterjedtek, inkább a nők között volt jelentőségük. Férfiak között nem is beszédtem ez. Beállítottság kérdése.”

- „... nagyon nagy jelentősége volt, hogy az a leány leány legyen, tehát szűz. Előtte semmilyen módszerrel nem lehetett megközelíteni, szexuális téren nem foglalkoztak egymással. Nem is lehetett. Mert a régi hagyományok szerint a leánytól és a fiútól is megkérdezték a szülők, hogy a leány leány volt-e, a fiú legény volt-e. Elmondás alapján győződtek meg róla. Családjá válogatta, mennyire bíztak meg a másik szavahihetőségében. Volt a telepen 10 gunyhó, mindenki tudta, hogy milyen tisztességes, nem szélhámoskodik, ez is belejárt abba, hogy nem követelték azt meg úgy, hogy konkrét bizonyíték legyen, nem ment be megnézni, nem terítették ki a lepedőt.”

- „... a legénynél ez nem volt bizonyítható, hogy volt-e előtte más. A fiúnak az volt a lényeges, hogy ne legyen más ismeretsége, hogy nem udvarolt másnak előtte. Ha udvarolt is, nem volt gyereke egy másik nőnél. Az, hogy esetleg volt mással is nemi kapcsolata, nem volt egetverően ... az volt a helyzet, hogy a tudatlanság is velejárt, hogy a leány sem tudta, hogy szűzfiút, legényt kaptam, vagy nem szűzfiút.”

- „... az nagyon lényeges volt ... szégyen volt ki is mondani. Az a fiú három évig is odajárt a lányhoz, nem volt szabad érintkeznie vele. 25-30 éve volt a divat, ma már nem. Megtörtént az esküvő, vidékre vitték a menyasszonyt, ... menyasszonyi ruhában vitték oda, tudták a faluban, hogy újasszony érkezett. Együtt kellett lenniük, be is kellett bizonyítani, hogy szűz volt a leány. Közösültek első alkalomkor, be kellett bizonyítani, hogy igenis szűz leány volt, mindenki tudomására hozták. És ha nem volt az, azt is. ... mindig a fiú szüleinél laktak. A fiú anyja ellenőrizte, de a lány szüleihez is elvitték, hogy az is meglássa így van, vagy nem így.”

- „... régen nem így volt, mint mostan. Ha egy nő házaséletet élt, még lukas teknőre is ráültették. Mert azelőtt régen olyan volt, hogy a családban valaki érintkezett először férfival, annak a gyereknek valami baja volt, ki kellett menni az udvarra kikiabálni, hogy a gyerek meggyógyuljon. Mert amit most mondtok, hogy epilepszia, tévedés! Ez mind olyanból keletkezett, hogy a gyerek odavágta magát a földhöz, mert a családból a legközelebbi hozzátartozó férfival érintkezett, és le akarta tagadni. Muszáj volt kikiabálni! Utána kezdett jobban lenni a gyerek. ... azért ültették lukas teknőre gyereket, mert aki előtt valakivel jóban volt, és nem volt akkor olyan, hogy egy liter pálinkával mentek kérni, hanem fél literrel, mert azt már „használták”, házaséletet élt, nem érintetlen.”

- „... persze, nagyon is! Már amikor kezdett sötétedni, leányok voltunk, befelé kellett menni. Nyáron már 8 órakor bementünk. Nem engedett apám, meg anyám, de nemcsak engemet, hanem a többieket sem! Hát azelőtt csúnya volt ám ez! A szüzesség, hogy leány-e vagy asszony-e, meggyőződtek róla? Hát persze! Amikor az a leány férhő mén, nincs vérzése és férfival van, akkor meglátszik, mert véres. Azelőtt megnézték. Az enyémet nem nézte meg

senki, mert azt mondta a leány apja „... ezt ne nézze meg senki, én tudom, hogy milyen volt!” Hát az az ember megtudja, nem, hogy szűz vagy nem szűz. Még ha nem foglalkozik egy asszony nem tudom én meddig férfival, még akkor is megtudja, hogy volt-e valamikor férfival.”

- „... amíg férjhez nem ment a leány, addig nem tehetett kendőt a fejére, mert amelyik kendőt kötött, az már nem volt leány. ... Amikor lefeküdtem az urammal, másnap kötelező volt kendőt kötni, anyósom nekem feketét adott. ... Rettenő hosszú hajam volt, nem engedték, hogy rövid hajam legyen, mert azt mondták, a hosszú haj viszi a nőt minden felé, az mutat. Ha leengedtem volna, öregapám mondta volna: Mi van leány, emberrel voltál?”

Terhesség

viselő, más állapotban van, terhes, állapotos, úgy van, úgy vagyok, vastag vagyok, hozzám esett, áldott állapotban van. „gársző, gársző misz”

A nemi élet következményeiről nem világosították fel a lányukat az anyák, és ez nemcsak az 50 évvel ezelőtti vagy még korábbi idősokra volt jellemző. Tiltották a leányt a legénytől, óvakodni kellett tőle, de nem mondták el, hogy mi fog történni a nászéjszakán, hogy az együttálásnak mi lesz a következménye. Közvetlen környezetükben láthatták, hogy akinek ura van, az előbb-utóbb gyereket fog szülni, megnő a hasa és babája lesz. Csak a folyamatot nem tudták, nem ismerték. Adatközlőim között van olyan is, aki nem tudta, amikor férjhez ment, hogy neki már az urával kell aludnia, együttálnia.

- „... majd megtudod mi fog történni! Csak nagyon vigyázz magadra, ennyit mondott az anyám.”

- „... amikor megkérték, megvolt a lakodalom, azt mondta az anyósom, hogy most már le kell ám feküdni! Mondom, lefekszem én a Katival vagy magával. Édes lányom, neked már urad van, avval nekem kell lefeküdnöm? Hát igen. Te már mostan asszony lettél. Így feküdtem le az urammal. Hát akkor milyen nagy ésszel bírtam abban az időben! Ki tudott volna nekem magyarázni. Nyolcan voltunk barátnők, én mentem először férjhez.”

- Anyámnak csak annyit mondtak: „aki kutyával alszik, az bolhát kap!”

- Volt, akinek az anyósa mondta el, hogy mire figyeljen: „... a következő hónapban, ha nem betegszel meg, akkor terhes vagy. A terhesség esetleg jöhet egy hányingerrel vagy egy rosszulléttel. Otthon ilyenekről nem beszéltünk, nem is szabadott!”

Nemcsak azt nem tudták, hogy mi a nemi élet következménye, nem tudták miért marad ki a menses, miért van hányinger, így beszéltek róla:

- „... mama, én nem tudom minek van hányingerem! Volt rajtad? Hát nem volt a múlt hónapban, most már kétszer kimaradt. Akkor már terhes vagy lányom. Terhes? Elhozott az uram, három hónapig nem voltam szabad, már akkor terhes voltam. Hamar „hozzám esett”. Talán abban az éjjelben, amikor először vele voltam, abban a pillanatban.”

- „... amikor odaköltöztem, megszöktem, rá egy évre estem teherbe. Én nem tudok hamar teherbe esni. Az uram rettenő kiállhatatlan ember volt, de anyósomat nagyon szerettem. Még annyi eszem se volt ... ettem kenyeret, kihánytam, rosszul voltam. Én azt hittem, hogy vért hányok. Mondja anyósom, mit hánytál. Ne ijedj meg, ez csak kenyérhéj! Lett is neki egy lányunoka!”

- Volt aki úgy vélekedett „... tudták, hogy mi a közösülésnek a következménye, még a régi időkben is, hogy terhességgel jár. Már annál is inkább, mert erre viszont a szülő felhívta a figyelmét. Látod érdekes! Hogy a közösülés, a nászéjszaka hogyan bonyolódik le, ezt nem. De azt igen, ha valakivel lefekszel, odaadod magadat, abból gyerek lesz.”

Születésszabályozás²⁷

Az a törekvés, hogy egy-egy közösség létszámbeli gyarapodását szabályozza, egyidős az emberi kultúrával. Ennek több változata is ismeretes. Ezek közül kettőt - a fogamzásgátlást és a magzatelhajtást - említjük meg. Gyűjtött anyagunkban olyan adat is található, mely szerint a beás népeesség népi természetismerete tartalmazta a biológiai naptár fogalmát:

- „... az én anyósom ott Igaron, még arra is kioktatott, hogy: kislányom, amikor te beteg vagy, jegyezd már meg egyszer a fejedben, hogy mikortól. És én most is tudom, hogy mikor kell megbetegedjek. Előtte három nappal, meg utána három nappal, utána nem érdekes. Mert előtte három nappal kinyílik a méhszáj, három napig beteg vagyok nyitott méhszájjal, három nap kell, amíg a méhszáj becsukódik. Ha én azt megvárom, akkor nem maradok terhes. Nekem nem volt gondom a két gyerekemen kívül, és én nem szedek semmit. 46 éves vagyok!”

Fogamzásgátlás

A többségi magyar társadalomban általánosan „erdélyi eljárás”-ként ismert a coitus interruptus. A rendelkezésre álló adatok egyértelműen arra utalnak, hogy ez az öcsényi beások körében is ismert és gyakorolt eljárás volt.

Anyám, aki soha nem beszélt ezekről a dolgokról, miután már van két gyerekem, így mesélt:

- „... hát aki szánt, annak nem muszáj vetni! Ha vetni akar, akkor gondolja meg a dolgot, hogy szántok is meg vetek is. De ha szántok is, vetni nem muszáj. Azért, hogy nem csinál több gyereket ... azt nem mondta ki, annak a férfinak biztos, hogy van hozzá esze!”

- „... tettek-e az ellen valamit, hogy ne szülessen sok gyerek; Á! Annak a férfinak köll tudni, hogy mit csinál! Hogy csinálja! Hát nem volt abban az időben gyógyszer, mint most ez a bűgató por!”

Ugyancsak általános lehetett annak ismerete, hogy a hosszú ideig tartó szoptatás gátolja a teherbeesést.

- „... biztosan tudták a szoptatási témáról, hogy egyfajta védekezés volt a terhesség ellen. Most ezt nem kellett szavakban kifejeznie annak az anyának, hogy nem akar több gyereket, addig nem akart gyereket, amíg ő szoptat. Ezt így tudták szavak nélkül is. Ha megértő volt a férj, akkor tudta, hogy addig nem akart gyereket, nem akart terhes lenni. Ez is egy védekezés volt.”

²⁷ Fogamzásgátlás, születésszabályozás, szexualitás témakörök igen kényes témakörök. Azt gondoltam, nem szívesen beszélnek majd róla, hiszen ez nem tartozik senkire. Igen gyakran elhangzott a gyűjtésem során, hogy erről nem lehetett otthon beszélni, hát kivel is beszéltek volna meg. A 40-50 éves és az annál idősebb korosztály analfabéta, mégis pontos adatokat szolgáltatottak. Fiatalságom ellenére - hozzájuk képest - őszintén, nyíltan beszéltek. Leány koromban otthon is tiltva volt, hogy erről a témáról csak egy szó is essék. Idősebb bátyám hozta a könyvtárból a felvilágosító könyveket, melyeket öreganyámnál tartott, ott lapozgatták, olvasták. - Otthon még ez is tiltva volt. - Legfiatalabb voltam közöttük, leány is, ezáltal igen sokat kellett könyörögnöm, hogy én is bele- nézhessek.

Magzatelhajtás

magzatelhajtás, elvetelés, eltevés, elmegyen a magzat, elcsinálják a gyereket, elkaparják, elpiszkálják a gyereket, eldobálják a gyereket, elusztítják a gyereket a háztól, küret, abortusz.

A születésszabályozás ezen módja ismert és gyakorolt eljárás volt az öcsényi beás közösség tagjai között. Az alábbi adatok egyértelműen erre utalnak:

- „... ilyen nálunk nem volt, amikor én lány voltam. - 50-es évek elején - Nem is hallottam. Abban az időben lányok előtt ilyent nem beszéltek! Semmi pénzért nem beszélt volna az én anyám! Én csak azt tudom, amit az én eszemmel tudtam gondolni. Az bűn! Amikor hozzámesett, hogy terhes lett! Amikor még csak egy hónapos, az már bűn! Már három hónapos kortól ember az! ... az már az ő gyereke! Egy hónapos kortól az már öneki családja! Négy és fél hónapos, az már teljesen gyerek benne! Ott már ép, egészséges, mindene megvan nekije. Azért mozdul meg, mert élet van benne!”

- „... akkorjában nem lehetett gyereket eltenni, azt büntették. Bevitték volna rabnak, nem úgy volt ám, hogy elmék, kikapartatom magamat, akkor nem szabad volt ám gyereket elcsinálni, mint most. Anyámnak én vagyok a tizedik. Szabad volt azelőtt elcsináltatni gyereket? Mind a tizet a világra kellett hozni, pedig hát meg lett volna a módja, hogy nem, még ha meg kellett volna fizetni is, de nem szabadott. ... a gyerek nem haszon, mert azt föl is kell nevelni, azt ruházni kell, milyen drágaság van. Akkor nem volt ilyen drágaság, ez igaz, de jól csinálják ezt most.”

A terhességmegszakítás időpontját nagyban befolyásolta, hogy mikor ismerték fel a problémát. Előfordult, hogy erre nagyon későn került sor.

- „... sokan nem voltak biztosak a terhességükben. Talán az ötödik hónapban, majdnem mikor megmozdult a gyerek, vagy utána mentek el javasasszonyhoz. ...a fiatalok, akik tudták, hogy valakivel közösül, abból gyerek lesz, de nem voltak tisztában azzal, hogy melyik időszak az, amikor még veszélytelen, hogy eltegyék. Nem is volt biztos benne, hogy fogott egyáltalán, hogy terhes. Nem jött meg a vérzése egy-két alkalommal, nem gondolta, hogy terhes. Hanem amikor már látható jele volt, már mozgott, akkor vált számára bizonyossá, hogy baj van. Akkor ment el. Ez nagyon ritka volt.”

Ilyen esetben viszont már alig-alig vállalkozott erre a műveletre valaki. - Hiszen mozdulás után már nagy bűnnek, gyilkosságnak számított az ilyen tevékenység. Valószínűnek tűnik, hogy a többség időben felismerte a „bajt” és azonnal specialistához fordult.

- „... ha valaki azt akarta, hogy ne szülje meg a gyereket, nem akarta azt a gyereket, akkor elment olyan javasasszonyhoz, és akkor az készítette el azt a főzetet, vagy megadta azt, hogy milyen füveket kell összeszedni, hogyan csinálja meg, hogyan készítse el, és ezzel el volt intézve. Nem mondták el a receptet senkinek.”

A szájon át bevett szerekről alig tudtunk adatot gyűjteni.

Nemleges választ kaptunk arra a kérdésre, hogy a jódtinktúrát megitták-e abortív céllal.

Ez utóbbi adattal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy bizonytalannak tekinthető, mert más adatunk szerint előfordult a jódtinktúra ivása, de ezt csak a későbbi kutatás tisztázhatja, hogy milyen céllal. Nagy valószínűséggel magzatelhajtás céljával alkalmazták.

A magzatelhajtás módozatai közül külön csoportot képez a termikus, tehát a hőhatás. A hőhatás alkalmazására vannak adataink, nyilvánvaló, hogy ez a témakör nincs teljesen összegyűjtve, és ez a néhány adat csak a jéghegy csúcsa, de utal rá, hogy általánosan ismert volt egy sor, korábban az egész Kárpát-medencében elterjedt eljárás.

Volt egy adatunk, miszerint forró korpát tettek a hasra, meg meleg téglát, mert az ráadásul nehéz is. A meleg sóval kapcsolatban van egy adatunk, „hát attól nincs semmi baja!” Ez az adat, noha semleges adatnak tűnik, nyilvánvalóan arra utal, hogy próbálták, legföljebb nem hozta meg a kívánt eredményt. Ugyanakkor szerepel egy olyan adatunk is, miszerint meleg krumplihéjjal gőzölte magát az illető, tehát főzte a krumplit és ráült a gőzre. Ugyancsak a termikus hatáshoz tartozik a hidegnek az alkalmazása. Van egy olyan adatunk, hogy abortív céllal hidegre feküdtek, más adat szerint pedig aki terhes volt, meg akarta szakítani a terhességét, mezítláb járt télen, hogy elmenjen a gyerek.

Feltehetően a hőhatás és a kenés kombinációjára utal következő adatunk;

- „... igen, értettek a terhesség elcsinálásához. Nem füvekkel, hanem rendes csalánnak a gyökerével. Gyökerestől kiszedték, szépen megmosták, megfőzték. Cigányul elmondták, amit akarnak. De attól függ, hány hónapos terhes volt. Ezt beletették egy nagy fazékba, annak az illetőnek rá kellett ülni arra, amilyen forrót elbírt az alsó teste! Rá kellett ülni, és ott aki előtt akarta megcsinálni, hogy elmegy a gyerek - nem volt az, hogy megpiszkálom magam - mondta a magáét. Kétszer-háromszor lenyomta a hasát neki, pláccs ... kinn a gyerek! Ha már megmozdult, nem is akarták eltenni. Mert mindig megvolt a cigányoknál, meg a magyaroknál is, hogy élő gyereket már nem csinálnak el, mert akkor egy ember életét veszik el. Mikortól számít embernek; hát amikor megmozdul, négy és fél hónapos kortól.”

A születésszabályozás témakörében a magzatelhajtással kapcsolatban említtem meg, hogy több helyen hallottam, hogy „eldörgölték”, „elkenték” a gyereket. Ez a kifejezés nemcsak arra utal, hogy a születésszabályozás e módja, a magzatelhajtás korábban létezett, hanem arra is, hogy milyen módon hajtották végre. E terminus technikusok is utalnak arra, hogy az elkenés egy elterjedt eljárás lehetett a beásoknál is éppúgy, mint a magyar paraszti társadalomban. Egyik adatközlőnk a következőképp fogalmazta ezt meg: „Az igen, addig masszírozzák, hogy elmegy.”

- „Volt egy asszony, a bába, magyar volt. Le is csukták, ahhoz el lehetett menni. Elkente, megtudták. Egy évet kapott, amikor kiszabadult, ha fejtetőn álltál, akkor sem tette el!”

Ugyancsak a fizikai traumáknál kell megemlíteni, hogy ha megütik az asszony hasát, vagy ahogy az egyik adatközlőnk mondta., „kalapáccsal kell megütögetni, ez így van, ha megütöd, elmegy” vagy „ha megrúgja az ura, igen! - taposni igen!” Tehát előfordult a magzatelhajtásnak ez a drasztikus változata is.

Különböző lokálisan, hüvelyben vagy méhben alkalmazott manipulációk közül, egy adatközlőnk elmondja, hogy az az eljárás, amikor eszköz nélkül, ujjal fölnyúlnak, az teljesen hatástalan. A méhbe vagy hüvelybe helyezett anyagok közül, nemleges adatot sikerült regisztrálni a timsóval kapcsolatban. De az eljárás meglétére utal, hogy különféle gyökereket alkalmaztak erre a célra. Egyik gyökér a papsajtnak a gyökere, amit ilyen céllal alkalmaztak.

- „... aki nem akart több gyereket, az az életével játszott! Mert a bábaasszony nem tette el neki, ha ő saját maga megpiszkálta magát, akkor vessen magára, az meghalt. Vérmérgezést kapott. Nem cigányasszonyban csak, magyar asszonyban is. Voltak gyökerek, de ez nem mindenkinek használt, meg nem is merték föltenni. Hát olyan kerek csipkés a levele, kék virága van nekije, ilyen vastag gyökere. Na ezt föl húzták, megpuolták és azt tették föl. Nem mondták meg,

hogy mibe tették bele. Megkötötték valamivel vagy csak este tette föl, nappal nem lehetett, hát ment, kiesik.”

A vetélési hajlam ismeretére utal a következő adatunk:

- „... ami be van építve, az nem megy el! Én annyit dolgoztam, amikor terhes voltam, az be volt gyökeresedve úgy, hogy azt az Isten rohadt fasza se vette volna el. Én csak magamról veszek példát. Aki meg olyan hajlamos, az máma csinálta, holnap elmegy.”

Hogy ez mennyire volt általános, azt a folyamatban lévő kutatások tisztázhatják. Az a tény, hogy az első, kifejezetten erre a témára irányuló gyűjtés felszínre hozta ezt az adatot valószínűsíti, hogy ennek ismerete a beás cigányoknál éppúgy általános lehetett, mint a többségi magyar paraszti társadalomban.

Ugyancsak a jövő kutatásainak kell tisztázni azt a kérdést, hogy mennyire volt általános az a hiedelem, hogy ha mozdulás után végzik a műveletet, az már nagy bűnnek számít, s aki ilyet elkövet, különböző büntetések várnak rá halála után.

Egy ilyen jellegű adatunk valószínűsíti ennek a hiedelemkörnek a létét:

- „... az igaz, hogy a jó Isten ilyent megsújtogat, aki eltette a magzatját, kiveti a föld magából! Akkor engemet is? Akkor sokat kidob a föld! Az bűn volt, ha elvette a maga részére is, de annyit nem hozhatott a világra, hogy tizet, huszat ... szegények voltunk, elég volt három is. Én is elvettem kettőt, mert hát hiába. Két hónapos korban. Mozdulás után már bűn. Azt már nem is vették el. Azt már nem veszik el, a négy és fél hónapost, csak a két hónapost. Hát az már egy élő gyerek, ha már megmozdul nála. Imádkoztunk előtte, igen. Abban az időben a bábaasszonyok csinálták, ha tudták. Lopva, hát nem szabad volt gyereket csináltatni, nem volt szabad elvetetni. El kellett menni a kórházba.”

Az előbb leírtakból nyilvánvaló; egyértelműen törekedtek arra, hogy a nem kívánt terhességtől szabaduljanak.

Ha azonban ellenkező döntés született, ha a gyereket várták, akkor mindent elkövettek annak érdekében, hogy egészségesen jöjjön a világra. A terhes asszonyt az óvó rendszabályok, tilalmak egész sora védte.

Nagy tiszteletben tartották a terhes asszonyt. Tulajdonképpen nem az anyát, hanem a születendő gyereket. Valamennyi asszony azt mondta, hogy a terhessége alatt sokat dolgozott, ellátta a háztartást, a ház körüli teendőket, eljárt napszámba kapálni, kukoricát szedni, bejárt a faluba koldulni, de a cipekedéstől, a nehéz fizikai munkától óvakodott, nehogy elmenjen a gyerek.

Terhesség ideje alatti tilalmak, ismeretek

Tilos volt:

- cipekedni
- kötél alatt átmenni
- kötelet átlépni - mindkét esetben a gyerek nyakára tekeredik a köldökzsinór
- kútból vizet húzni, mert lehúzza a hasa
- nem volt szabad, hogy vizes legyen a hasa, mert akkor nyákás lesz a gyerek

- rácsodálkozni valamire, mert akkor olyan lesz a gyereke. Ha mégis, a hüvelykujjat a szoknya derekához kellett tenni, háromszor kellett mondani „maradjon úgy, maradjon úgy, ahogy van, maradjon rajta.”

- ha megütötte magát a terhes nő vagy megdobták valamivel, nem volt szabad odakapni, mert meglátszott a gyereken

- kutyába, macskába belerúgni

- lába között nem mehetett át a kutya, mert olyan formájú gyereke lesz, az arca hasonlít az állatéhoz.

- macskába belerúgni azért nem volt szabad, mert az majd vigyáz a gyerekre, elhajtja a boszorkányokat

- terhes anya nem látogatta meg a szülő nőt, nehogy rácsodálkozzon a gyerekre

- halottat nem volt szabad megnézni, mert ha rácsodálkozott, a gyerek szeme csukva lesz.

- „... ott Véménden a terhességre nagyon allergiások voltak. Beások élnek ott, azok csak így beszéltek, alig beszéltek magyarul. Olyanok mint mi. Ahova mentek; faluba, boltba, akárhova, csak beásul. Ha megkívántál valamit, akár idegen legyen, akkor is odaadják. Mentem, megláttam a nőnél egy paradicsomot, akkor kezdett pirosodni, képes volt leszedni azt az egy szemet, nehogy csomót csináljak a szájára, bűbot a szemére, árpát. Meg sem kellett szólalnod, odaadták. Nem allergiások voltak a terhes nőre, hanem vigyáztak rá.”

- „... egy terhes nő azelőtt a cigányoknál soha nem mosta meg - legalábbis minálunk - az urának a lábát. Azért, mert az az ember nem engedte meg. mert azt mondta mindig, hogy csak a felesége. Az ember nem disznó, az asszony meg nem volt kanász, hogy pátyolgassa. Az én uram nem is engedné. Ő sem az enyémet!”

- „... azért nem moshatja meg egy terhes nő az ura lábát, mert szőrös lesz a gyerek háta, karja, lába.”

- „... nagy tiszteletben tartották a terhes nőt, a pontos okát nem tudom. ... bármit kért, ha csak egy pohár vizet, ha megkívánt valamit, azonnal vitték! Átment a szomszédba, tudták, hogy terhes, okvetlenül megkínálták, hogy egyen-igyon. A legkisebb gyerektől a legidősebb emberig, mindenki tiszteletben tartotta. Nem is az anyát, hanem a születendő gyereket, azt a majdani valakit, hogy egészséges legyen, ember legyen.”

A 40-50-es években és azt megelőző időszakban nem mentek el vizsgálatra, a 60-as évek közepétől volt jelentősége, hogy megkapják a 650 Ft-os kelengyepénzt. Tudták, hogy a terhesség ideje 9 hónap. Ez az általános. „Születtek gyerekek 7 hónapra is. Inkább 7 hónapra szülessen, mint 8 hónapra, mert az nem jó.”

- „... félidős korban mozdul meg a gyerek. Négy és fél hónapos korában az már teljesen gyerek benne. Ott már ép, egészséges, mindene megvan nekije! Keze, lába, minden megvan, azért mozdul meg, mert élet van benne!”

A születendő gyermek nemére való utalás

- ha sokat hány az anya, fiú lesz, mert más nemű

- ha széles a csípője, faros, lány lesz

- hegyes a hasa, fiú lesz

- előbb születik, mint az ideje, lány lesz, mert siet

- túlhordásnál fiú születik, mert nem siet.

- ha ég az anya gyomra, nagy hajjal fog születni a csecsemő.

A fiút szerették, annak örültek jobban. Mert „... a lányt nem becsülik meg, az mindenkinek kapcarongya! De a gyerek az nem. A fiú az nincs senkinek a lábkapcája, az mindig legény. A leánynak, ha bekötik a fejét, az már nem lesz lány. Egyszer leteszi a leányságát, azt már vissza nem kapja. A nótában is így van: jól meggondold barna kislány a dolgot, hová teszed le a leányságod, oltár elé leteszed, onnan többé soha vissza nem veheted.”

- „... én fiús párti vagyok. Nagyon szeretem a lányomat is, mert amikor bántják olyan, mintha kést szúrának a szívembe. tiszta szívemből mondom, férfipárti vagyok.”

A szülésre való felkészülés, szülés

Még élt a nagyanyám - 84-ben halt meg - láttam, hogy ő milyen szépen tudott varrni. Ő készítette a saját ruháit, szoknyát, röpikét, kötényt. Anyám mesélte, hogy ő is varrt a testvéremnek inget, mert akkor - 58-ban - nem lehetett készen ruhát kapni, hanem méterben vásárolták az anyagot. Többnyire mégsem újbán jártak, hanem bejöttek a faluba, kipucoltak egy tyúkólat, tapasztottak, fölsikálták a szobát és azért nem élelmet kértek, hanem gyerekruhát.

Az első gyermek születésére nagyon odafigyeltek, hiszen a szülés ismeretlen volt az anya számára is. A szülés lefolyásakor nem tartózkodhatott a konyhóban férfi, még az apa sem, gyermekeket is eltávolították a rokonokhoz, szomszédokhoz. A szülő anya mellett az anyós, anyja tartózkodott. Így beszélnek adatközlőim a szülésről:

- „... egy gyerek megszületett, ott, a csutaszárban, a gunyhóban a földön, télen. Öregapám levette a csizmáját és a kapcájába tekerte bele. Öreganyám vágta el a köldökét. Ott nem volt bába, meg ilyen, meg olyan. Öreganyámnak a gyerekei amikor megszülettek, saját magának, meg saját maga vezette le a szülést. Késsel elvágta a köldökzsinórt. Nem csinált azzal semmit. Nem is dobta el, a kést eltette. Ronggyal átkötötték és kész. Hamut tettek a közvetlen köldökre, el ne vérezzen és arra a rongyot. Az enyémen is az volt. Hol látod te azt, hogy hibás az én köldököm? Miből voltak a pelenkák? Rongyok, rossz ingek, gatyák, volt nem? Hol volt akkor pelenka, meg nadrág? Hol volt bugyi, hol volt melltartó?”

- „... engemet bábaasszony segített a világra, nem kórházban születtem - 1955-ben Gerjenben - . A bábaasszony magyar volt, abban az időben a faluban egy hivatalos személy volt, Erzsi néninek hívták. Egy 40-50 év körüli, orvosi bizonyítványa volt, ha ilyen probléma akadt, hogy szülés levezetése, akkor őt hívták. ... amikor nem volt ilyen lehetőség, voltak öregasszonyok, akik tudták ennek a lefolyását. Idősebb cigányasszony, aki merte is vállalni, mert értett is hozzá, volt egy kis tapasztalata ... mindig megvolt az a tiszteletadás, úgy a szülőknél, a szülőknél a gyerekek felé, nem is beszéltek ilyenről, nem beszéltek a gyerekek előtt.”

- „... a földön szültek, nem az ágyon. Leguggolt, meglett a gyerek. Ott kinn, Pascumban nem volt kórház. Férfiak nem lehettek körülötte, csak asszonyok. Az összes cigányasszony, akivel jóban volt, beszélgettek, látták, hogy fogja a fájás. Na, most mi lesz? Eridj a faluba, hozd ki a bábát! A hátamon hozzam? Mert gyalog nem jött ki. A Lajos bácsi ha befogott jó, ha nem, úgy is jó. Mire kijött a bába, meglett a gyerek, nem tudták visszatartani. A mását elásták a földbe. Meglett, jól van, elvagták a köldökét, belerakták. Elásták az asszonyok. Este megszülte a gyereket, másnap föl kellett kelnie, ki csinált volna valamit? Az anyós fogta a tarisznyát „trásztá” elmegyek koldulni. Mert akkor mit eszel estefelé? A kisgyereket rendbetette, megfürösztötte, elment. Ha te enni akarsz, találsz valamit, majd eszel, amikor hazajövök, ha hozok.”

- „... ollóval elvágta a köldökszinórt, szépen elkötötték. Akkor mindjárt nem tettek semmit a köldökére, hanem olyan ollóval, ami nem volt rozsdás ... fahamut tettek rá, szépen megszitálták, egy kicsi rongyba beletették és azt tették rá. 6 hetes volt a kisgyerek, levették. Persze, cserélték minden nap.”

- „... öreganyámat hallottam csak, ők ott kint laktak Ózsák körül. Mind a 14 gyerekét úgy szülte meg otthon. A nagyobbak már úgy tudták, amikor kellett melegíteni a vizet, hogy szülni fog az anyjuk. Egyedül szülte meg mind a tizennégyet. Ő vágta el a köldökszinórt ollóval, késsel ...”

- „... a földön szültek, oda csináltak helyet. Szalmát raktak, leterítették egy ronggyal, ott történt a szülés. Hozzáférhetőbb is volt.”

Csecsemőápolás

pólya, pelenka, bölcső, avatás

- „... nem volt akkor pólya, ... olyan háromszögletű vánkösba tették, négy sarkos volt, toll volt benne, szépen letették, beletették a gyereket, ezt a sarkát ide, a másikat oda, madzaggal átkötötték vagy pelenkával, Jézus nevében. Volt pelenka nem? Rossz ingek, gatyák, nem lehetett akkor pelenkát kapni. Varrtak neki kézzel ruhát, meg kaptak a faluban. A teknőben nem lehetett hagyni, mert mocorgott, kiesett. Az ágyban volt, dunyhával elkerítették és ott maradt. Amikor kicsike, akkor nem, de amikor már elmúlt hat hetes, elkerítették.”

- „... volt egy fürdető fateknő, amit az öregek csináltak. Örültek, ha egy héten egyszer megfürdették a gyereket. A másik az ilyen bölcsőszerűség volt fából, abban ringatták. Ilyen négysarkos pólya.

Madzaggal kötötték át. Letették a földre, beletették a gyereket, behajtották a végeit, a fejénél puha volt. Lekötötték a kezét azért, hogy jobban pihenjen. Én magam is lekötöttem a gyerekeimét a rendes pólyában. Sokkal jobban pihent, mint a mostaniak.”

- „... én egy évig pólyában tartottam a gyerekeimet. Rendes pólyában. 61-ben született az egyik fiam, rá egy évre a másik, 67-ben a lányom. Kint voltak a lábai így e, akkor is pólyába kötöttem. Azért kellett lekötötni a kezüket, mert jobban aludtak, nem kaparták meg az arcukat. Azok olyanok voltak, mint a cibak!”

- „... a gyereket az erre a célra készített fateknőbe tették. Formás kis teknőt csináltak neki. Arra mentek rá, hogy masszív legyen, szép, sima, megmunkált, de elsőosztályú volt. Nem voltak lukak az oldalán.”

- „... amikor én megszülettem és hazahoztam a gyereket a kórházból 61-ben, addig én az utcára nem mehettem ki, amíg a templomba el nem mentem. Azt mondta az én anyósom, aki megszüli a gyereket és nem megy a templomba, az kurva. Csak a kurvák mennek az utcán. Amit tudtam, imádkoztam, kifordultam, eljöttem. ... az nagy szó volt abban az időben, úgy elvinni a gyereket végig az utcán, hogy nincs megkeresztelve. Hazajöttem a kórházból, rá egy hétre meg kellett köröszülni, utána vihettem ki a gyereket. Most eltelik fél év is, egy év is és nincs szenteltvíz alá tartva. ... Már nincs az a nagy cigányság, az a nagy pletykaság, mint a régi öregeknél ... hát nem is lett volna jó, ha én nem tartottam volna be, amit az én anyósom mondott. Én nem mehettem el szórakozni az urammal, mint a lánya. ... mert azt mondta, akinek családja van, az tartsa itthon magát, annak nem való a bál. A lánynak szabadott.”

Fürdés körüli hiedelmek, szokások

- „... a fürdető fateknő négy sarkára szitált fahamut kell tenni. Olyan meleg legyen a víz, belemártod a könyököd, kibírja. Miután megfürdette a gyereket, a hamut szépen bele kell kotorni a vízbe, pelenkával leszűrni, meg lehet látni a szőröket benne. A hátából kimentek a szőrök.”

Ezt valamennyi adatközlőm így mondta el, meg is csinálták.

A fürdető vizet nem szabadott régen sem és most sem kiönteni, mert elviszik a gyerek szerencséjét, nehogy valaki fölvegye az álmát annak a kicsinek. Régen a teknőt az ágy, priccs alá kellett szépen betolni. Én a kiskádban hagytam a vizet, sok esetben a szobában vagy kivettem a fürdőszoba elé, és reggel öntöttem bele a nagykádba.

- „... olyan helyre szabadott kiönteni a vizet, ahol nem jártak. Nem szabadott kocsútra, hanem a ház sarka fele.”

- „... az udvarba, a ház háta mögé, ahol nem jártak, oda öntötték a vizet, mert akkor nem tapos rajta mindenki, mert elviszik a gyerek szerencséjét.”

- „... amikor megfürdették, csak másnap szabad a vizet kiönteni. De abban a vízben valakinek meg kellett mosni az arcát azért, hogy a gyerekek; akárki jött idegen, hát ugye csak cigányok jártak, nem úgy mint most, hogy a magyarok járnak a cigányokhoz, még ott esznek, meg nem foglalkoznak azzal, hogy ki milyen szegény, meg hogy van. Hanem azért drágaságom, hogy egy idegen cigány jött, akkor nehogy az álmát elvigye.”

Nem volt szabad éjszakára kinthagyni a gyerek pelenkáit, ruháit, ez még most is élő hagyomány.

- „... amikor még nincs egy éves az a gyerek, az álmát ne vigye el senki. Utána nem szokás, amíg nincs megkeresztelve, meg még nincs egy éves, nem szabadott.”

Csecsemő ápolása, nevelése körüli hiedelmek és szokások

- ha sírt a gyerek, akkor meg kellett nyalni a homlokát, ki kellett nyalni a szemét háromszor, és köpni kellett. Ha sós volt, akkor biztosan szemmel verték.

- följött a gyufa a víz tetejére, pözsögött a faparázs a vízben, akkor szemmel vert.

- sötétedés után nem lehetett gyereket látogatni, mert elviszik a gyerek álmát.

- „... ha volt ilyen, hogy este jöttek látogatni, akkor madzagot kellett szakítani a ruhából, akár új volt, vagy kendőből, oda kellett tenni a vánkosára.”

- „... ahol csecsemő volt, onnan égő parazsat nem lehetett kivinni ... amíg meg nem volt keresztelve az a gyerek, addig te onnan a cigányoktól egy gyufát nem kaptál, nemhogy tüzet, mert elvitted volna a gyerek álmát.”

- „... olyankor nem gyújtanak rá, meg nem visznek el tőlem tüzet, se gyufát. Sem úgy, hogy cigarettával mennek ki. Vagy ott elszívják, ott elnyomja. De be sem lehetett menni cigarettával. Tüzet gyerekes anyától nem lehet elvinni, nehogy elmenjen a teje! Apósom pipázott, el kellett, hogy oltsa a pipáját, nem vihette el a tüzet még abban sem!”

- szoptatós anya ha látogatta a gyereket, mielőtt elment, a földre kellett fejnie a tejéből, nehogy elvigye a másik anya tejét

- havibajos nő nem látogathatta meg a csecsemőt, ha mégis, a szoknyája szélével meg kellett a csecsemő arcát törölni, hogy ne fájduljon meg a füle
- szoptatós anya ha látogatott, nem kínálták, nem adtak semmit, neki kellett elvennie az asztalról az ételt, ital
- nem volt szabad megcsókolni a talpát a csecsemőnek, mert akkor nem nő meg
- nem volt szabad egyedül hagyni, amíg nincs megkeresztelve, mert addig kicserélhetik a boszorkányok
- kenyeret, punyit tettek a feje alá, ne legyen egyedül. Amíg él, az Isten ad neki kenyeret a szájába.
- fokhagymát tettek egy zsebkendőbe, elűzte a szellemeket - amikor halott volt - ne verje szemmel senki, boszorkányok ellen
- macskát hagytak mellette, az meglátja a boszorkányokat, azért nem szabad a terhesség ideje alatt bántani a macskát, mert az őrzi a gyereket
- fejéhez senkinek nem szabad ülni, mert az csak a halottnál szokás

Csecsemő táplálása, gyerekágy

Valamennyi beás nőismerősöm, aki gyereket szült, szoptatta ugyan a gyermekét, de igen rövid ideig 3-5-6 hónapos koráig, utána rátértek a mesterséges táplálásra, tápszer, felestej, de nem volt ritka a híg tejbegríz készítése, főleg éjszakára. (Meglepődve szemlélték, hogy mindkét gyerekemet egy éves, ill. 18 hónapos koráig szoptattam.)

- „... a bátyádat végig szoptattam, a kisebbiket is, de aztán jöttél te. El kellett választanom, mert te mindig sírtál, kevés volt a tejem. Nem tudtam elképzelni, mi a bajod. Csináljunk próbaszopást, mondta a Ligában az orvos - 1962-ben -. Kaptál gyógyszert, de bizony nem aludtál, pedig evőkanállal adtam a kávé helyett. Akkor 3 Ft volt egy liter tej. A disznóknak főztem a krumplit, szépen összetörtem, forraltam tejet, belekevertem jó hígra, birkadudlit húztam az üvegre és megettetek. Annyit dolgozhattam melletted utána, hogy megszakadhattam. ... ez volt a baj, hogy kevés volt a tej, üres volt a gyomrod, persze sírtál.”
- „... a szoptatás alatt mindent ettünk, csak babot nem, erőset sem. Azért nem, mert erős volt nekije, babot azért, mert felfújta a gyereket, szelet csinált és sírt.”
- „... sok levest ettünk, attól volt tej. A sör az igaz, de akkor nem igen volt. Meg tejet ittunk, rántott levest csináltunk.”
- „... amíg szoptattak, addig nem evett a gyerek. Nem kellett főzni neki. Amikor már akkora volt a gyerek, hogy már tudott enni, akkor az a gyerek azt ette, amit főztek. Nekik furcsa volt, hogy én a fiának külön főztem a krumplit 3 hónapos korában.”
- „... apád kanász volt, hozott mindennap két tyúkot. Szegények voltunk. Megfőztem levesben, fogtam a combot, odaadtam a kezedbe, etted. Meglátta a védőnő, behivattak a Ligába, és azt mondta az orvos, ha valami bajod lesz, lecsukatnak. 8 hónapos voltál, de csak a hátamon tudtalak vinni, olyan nehéz voltál. ... apád annak örült, hogy te ettél.”
- „... amikor fölsírt az a gyerek, adtunk neki enni. Nem volt annak semmi baja. Én három évig szoptattam a fiamat. Hozta a hokedlit utánam, hogy adjak neki szopni. Úgy választottam el, hogy terhes voltam a leánnyal, de akkor is szopott a terhességem alatt. Meghozta a lányt, mondtam neki: látod, hogy sír. Azért mert te szopol. Leköpte a lányt és azt mondta, akkor adjál most már neki szopni. ... előtte megmostam a mellemet egy kis vízzel, de utána nem.”

- „... ott kinn - Pascumban - mindenkinek volt teje. Ha kevés volt, akkor etették krumplival. Nem volt ott tej, hát honnan! Elment az anyja a faluba, előtte fejt neki tejet egy pohárba, sütöttek krumplit, összetörték egy kis cukorral, beletették abba a pohárba, rongyból csináltak cumit. Mikor sírt a gyerek, bele a szájába, kiskanállal tettek neki tejet és így szopott. ... tele volt a kis hasa, maradt szépen. Amikor már 6 hetes volt, evett az paprikáskrumplit! Csócsáltak neki és így etették. ... úgy ette, hogy csak úgy csattogott a kis szája! Anyósod is így etette az összes gyerekét.”

- „... nem volt ám cumi, hanem birkadudli volt. Anyósom mesélte, (93-ban halt meg 83 évesen) hogy ő úgy adott a gyereknek, hogy rongyból szívta ki azt a krumplit. Semmi baja nem volt. Az nem igaz, hogy a cumit belemártották pálinkába, nem itatták azok az újszülöttet. De mákonyt itattak velem, én is főztem. Mindkét fiamnak megfőztem a mák héját. Éjjel-nappal fönn voltak. Főztem egy kicsit, úgy tea szerint. Úgy aludtak, hogy az csoda! Mondom az uramnak, ezek a gyerekek úgy alszanak. Főztél nekik mákot, mondom igen. Most már ne adj nekik többet, nehogy bajuk legyen.”

- „... volt olyan is, de el is aludt a gyerek örökre. Olyan dilihoppo bába csinálta, a máknak a haját megfőzte, azt adta a gyereknek, mert mindig sírt, nem aludt. Kevés volt a teje. Adott neki egy pohár mákonyt, el is aludt tőle örökre a kisgyerek. Akkor nem voltak ilyen okosak az orvosok, mint most. Pálinkáról én nem hallottam, hogy adtak volna a gyereknek.”

- „... az anyósom arra oktatott engemet, amikor megszületett a kislányom, hogy vigyázzak arra, amíg szoptatok, „a házassággal ne foglalkozzál”. 6 hétig egyáltalán nem. Azért, mert amíg tisztul az ember a szülés után, azt a bizonyos hat hetet várja meg, akkor könnyen teherbe marad, könnyebben kaphat egy belső betegséget.”

- „... a szülés utáni hat hetet betartották ám, de be ám! Nem éltek akkor házassággal. Nem szabadott, mert mindjárt terhes maradt volna. Hát vérzik olyankor hat hétig. Hát te is csak tudod, olyankor nem szabad.”

- „... igen, betartottuk a hat hetet, de nem mindegyik gyerekemnél. Az elsőnél azért, mert vágással született, ezért szinte féltem megközelíteni az asszonyt, tudtam, hogy tiszta seb alul.”

Fiatalabb adatközlőim valamennyien azt mondták, nem tartották be a szülés utáni hat hetet - főleg a második gyermeknél - arra hivatkozván, „... nem volt semmi bajom, mindent tudtam csinálni, nem kellett megvárni.”

- „... az elsőnél igen, de a másik kettőnél nem, hiszen semmi bajom nem volt.”

Adatok a kereszteléshez

- „... már 2-3 hetes korban megkeresztelték a csecsemőt. Leginkább a rokonságból választották ki a komát. Mondták neki, hogy elviszed a gyereket megkeresztelni. Úgy volt, hogy nő csak akkor keresztelhetett, ha még nem volt férfival, egyébként nem, csak párban. Azelőtt nem volt ám disznó, meg baromfi. Leginkább kecske vagy birka volt. Levágták, kinn főztek a kemence előtt, sütöttek punyit, krumplit, ettek-ittak, táncoltak. Ha volt citárjuk, akkor citeráltak. Ha nekem a te kislányod keresztel, neked is azt kellene mondanod, hogy keresztanyám. Minden cigány katolikus kivétel nélkül. Amikor vitték azt a gyereket, fölvtették a földről, a helyére letette a pénzt, úgy váltotta ki magának azt a keresztgyereket arról a helyről, ahol feküdt. Forintot, ötven fillért. És akkor mondta: „á zsucsel drágul dom.” - „segítse meg az Isten.” ”

- „... vasárnap keresztelték a fiamat Véméden 86-ban. Vitték a gyereket a templomba, a szomszéd vízért akart menni, amikor mi elindultunk. Meglátott bennünket, képzeld, visszafordult és hazament. Ott az a szokás, ha viszik a gyereket a templomba keresztelni, nem mehet előtte senki, mert akkor elviszik a szerencsáját. Ha jöttek haza, az első útjuk a kocsmába volt, és a keresztapa fizetett egy kört a kocsmában. Végig a keresztapa foghatja a gyereket, más nem. A keresztanya nem foghatja, mert fiú. Mert ha nő viszi a fiút, akkor az szerencsétlenség. Ha lány, akkor csak nő viheti és nem a férfi. A kocsmában belemártotta az ujját az italba a keresztapa, és háromszor megitta így a gyereket. Ez a szerencseszámuk nekik. Elöl ment a keresztapa, utána a többi. Amikor hazaértünk, addig nem mehettünk be, míg az anyós meg nem kérdezte: „mit hoztál?” Válaszolni kellett: „báránkát”. Ezt háromszor kellett elmondani. Utána léphette át a küszöböt, belerakta az ágyba a gyereket, amit szánt pénzt, odaadta, és utána ettünk. Pörkölt volt. Jött az utcán egy idegen akár, behívták, megkínálták étellel-itallal. Muszáj enni egy kanállal legalább, kell hogy egyen-igyon a gyerek egészségére.”

- „... főztünk-sütöttünk a keresztelőn. Itt Ócsényben a gyereket az asszony viszi, a leányt a fiú körösztolli meg. Most is így van, mert ez a szokás. A magyarnál is így van. Amikor viszik, akkor nem mondanak semmit, amikor hozzák, akkor megkérdezi a szülő, hogy „mit hoztál;” és azt kell válaszolni, hogy „báránkát” Háromszor kell. És akkor azt mondja a szülő: „gyertek be!” Akkor a tükörré rátesszük a keresztelő paplanját, hogy büszke legyen a gyerek, ahogy nő, úgy büszküljön. Ez volt a szokás. Mert amikor az én gyerekeimet körösztolták, mindegyik körösztoló paplanját rátettem a tükörré, még az onokáimét is. Én még mindig az a régi típusú vagyok, mint a régibiek, akik mondták nekem, hogy mit kell csinálni.”

- „... a bójásoknál úgy van, hogy minél hamarabb meg kell keresztelni a gyereket, hogy az ördög el ne vigye, ki ne cserélje. Az keresztelte meg a gyereket, aki a legjobban szerette, vagy a legközelebbi rokon, testvér. Amikor a templomból visszajöttek, bójásul mondták: „Nu bucsizát lánydusz, dá bucsizát lányá dusz.” - magyarul: „Kereszteletlenül vittük, de keresztelve hoztuk”. Amíg ezt nem mondta ki a keresztszülő, addig nem léphette át a küszöböt. Főztek húslevest, birkapörköltet, kalács, sütemény volt. Nem etetik meg az ételből az újszülöttet, legalábbis Szedresben ez nem szokás.”

Összefoglalás

A dolgozat bevezetőjében említett célkitűzést úgy érzem, sikerült megvalósítani. A rendelkezésre álló rövid idő alatt a témakör - terhesség-, szülés- csecsemőápolás - adatait kiemelve a többi gyűjtött adat közül (pl. halál, temetés, gyász; táplálkozás; punyikészítés, kuptor készítés, stb., stb.), rendszerezve őket, világossá teszi a jövő kutatás legfontosabb feladatait. - Példaként említem meg, hogy a tradicionális vagy hagyományos szülési módok közül csak egyet tudunk regisztrálni, a guggolva szülést. Az ilyen jellegű adatok gyűjtése elengedhetetlen, hogy megalapozott véleményt formálhassunk a jövőben.

Ugyancsak a jövő kutatás feladata az is, hogy a változások okára fényt derítsen; mennyiben játszott szerepet a szervezett egészségügyi szolgálattal való kapcsolatba kerülés (szülésznő hívása a hagyományos „bába” mellett), a falu lakosságának szokás- és hiedelem anyaga, az iskoláztatás, stb., stb.

Végül szeretném megköszönni dr. Várnagy Elemér biztató szavait, szakmai segítségét, aki nagyon sokat tett azért, hogy e dolgozat elkészülhessen.

Felhasznált irodalom

Az alábbiakban csak azokat a publikált ill. kéziratot munkákat tüntetjük fel, melyekből adatokat idézünk. Terjedelmi okok miatt nem soroljuk fel azokat a forrásokat, melyeket felhasználtunk ugyan, de határozottan nem hivatkozunk egyetlen adatukra sem. Ugyanezért elhagytuk a cigányságra vonatkozó irodalom és kéziratot anyag összefoglalását is. (Vö. Jegyzetek 6.)

Publikációk:

Gémes Balázs: A népi születésszabályozás (magzatelhajtás) Magyarországon a XIX-XX. században I. (Budapest, 1987.)

A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei (Budapest, 1895.)

(Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam IX.)

Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások (Budapest, 1981.)

Temesváry Rezső: Előítételek, népszokások és babonák a szülészet körében Magyarországon (Budapest, 1899.)

Kéziratok:

1. **dr. Gémes Balázs:** Adatok a sárszentlőrinci beások hagyományaihoz Sárszentlőrinc (Tolna m.), 1994.07.07.; 19 p.
2. **Kalányosné László Julianna:** Vegyes néprajzi gyűjtés az őcsényi (Tolna megye) cigányok életéből Ócsény, (Tolna m.), 1994.05.14. 31 p. (Előjegyzési napló a Cigány Dokumentációs Tárhoz - a továbbiakban CDT En. 1./
3. **Kalányosné László Julianna:** Adatok a Fejér, Somogy, Tolna megyei beások életéhez Ócsény (Tolna m.), 1994.02.13.,22., 11+7 p. CDT En. 2.
4. **Kalányosné László Julianna:** Adatok a baranyai és tolnai beások életéhez. Ócsény (Tolna m.), 1994.01.20., 28; 23 p.
5. **Kalányosné László Julianna:** Vegyes folklórgyűjtés az őcsényi beások körében. Ócsény (Tolna m.) 1994.01.22., 25 p.
6. **Kalányosné László Julianna:** Folklórgyűjtés a szedresi beások körében Szedres (Tolna m.), 1994.01.27. 8 p.
7. **Kalányosné László Julianna:** Adatok az őcsényi beások folklórához Ócsény, (Tolna m.), 1994.04.23., 06.28.; 33 p.
8. **Kalányosné László Julianna:** Vegyes folklórgyűjtés Ócsény (Tolna m.), 1994. április 6 p.
9. **Kalányosné László Julianna:** Vegyes folklór adatok Ócsény (Tolna m.), 1994.; 5 p.
10. **Kalányosné László Julianna:** Vegyes néprajzi adatok Ócsény, (Tolna m.) 1992-94. 35 p.
11. **Kalányosné László Julianna:** Folklórgyűjtés Ócsény (Tolna m.), 1994., 11 p.

Pappné Jánics Ildikó

A CIGÁNY TANULÓK SZOCIALIZÁCIÓJÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

(Különös figyelemmel nyelvi hátrányukra)

Bevezetés

„Mi együtt élünk egy néppel, amely a civilizációs fejlődésben lemaradt ugyan Európa mögött, s ezzel temérdek feszültség okozója. De ma is élő, születő folklórja van és olyan értékek hordozója, amelyekre elanyagiasodó, elmagányosodó világunkban nagy a szükség.” (Diósi Ágnes)

A 60-as években a cigánykérdés kizárólag szociális problémaként vetődött fel, ennek megfelelően állásfoglalásokat és intézkedéseket indukált, s az ezek által beindított, automatikusan működő mechanizmusokra bízva, gyorsan és tökéletesen megoldhatónak látszott.

1961-ben az MSZMP Politikai Bizottsága hozta meg a határozatát, mely az egész társadalom kötelességévé tette a nagyszabású szociális program megvalósítását, a kulturális ügyeket pedig az akkori Művelődési Minisztériumra bízta. Ez a határozat oszlatta fel az 1957-ben alakult Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét.

A szociális program teljesen háttérbe szorította a kulturális problémákat. Úgy hitték: a szociális szint emelkedésével automatikusan emelkedik majd a műveltség is, és a civilizációs színvonal kiegyenlítődésetől majd a cigányságnak, mint megkülönböztethető csoportnak a teljes eltűnését várták.

A cigányság közeledése azonban - egy talajtalan, létbizonytalanságban élő, megfélemlített népé - nem volt és semmiképpen nem lehet praktikus egy alapjaiban ismeretlen társadalmi szerkezethez és gyakorlathoz, egy, az övénel fokozatokkal fejletlenebb kultúrához.

Elzárkózó viszonya nem tekinthető másnak, mint természetes reakciónak. Annál is inkább, mivel a befogadó társadalmi közeg sem úgy működött, mint azt az intézkedéseket megalapozó határozatok feltételezték, illetve előírták.

Éppen a cigányság ellenállása figyelmeztetett arra, hogy többről van szó, mint pusztán szociális problémáról.

Magyarországon jelenleg a cigányság a legnagyobb számú kisebbség. Az 1992. januári Cigány Kongresszuson 800 ezerre tették létszámukat.

A cigányok fejlődésében - más etnikai csoportokéhoz hasonlóan - ellentétes mozgásirányok észlelhetők. Ezek egyike az asszimiláció. Ez egyrészt az etnikai elkülönülés néhány összetevőjének gyengülése következtében erősödik, másrészt a cigányság egészében bekövetkező differenciálódást eredményezi. Az asszimiláció a magyar anyanyelvű cigányok körében erősebb, mint a cigány anyanyelvűeknél. Sok cigány ember úgy érzi, hogy a társadalom akkor fogadja őt el, ha cigány voltát feladja.

Az etnikai fejlődés másik iránya az integráció. Nem „beolvasztásról”, hanem beilleszkedésről van szó. Arra kell törekedni, ugyanis, hogy a cigányság átvegye szociális értékrendünket.

Pozitív csoport-értékítéleteket megtartva, az etnikai tudatosságot megőrizve tegye magáévá a nagyobb közösség, a társadalom normáit. Az bizonyos, hogy olyan követhető mintákat kell adni a cigány népnek, amelyek segítségével az integráció az egyenrangúak történelmi lépése lehet, nem pedig a nyelvből, kultúrából, történelemből, életformából való önkéntes-öntudatlan kivetkezés, illetve adminisztratív kilakoltatás. Vagyis a cigányság felé kell fordulni, a nép világában kell megtalálni és értékékként vállalhatóvá tenni a korszerűsíthetőt, felemelhetőt, átmenthetőt, mesét, szokásokat, csoportmodellt, családstruktúrát. Tájékozódni kell a befogadó civilizációban és közvetíteni az integrálódó felé. Ebben a közvetítő szerepben alapvető funkciót kell betöltenie az oktatásügynek. A cigánykérdés megoldását elsősorban a cigánygyermek oktatásának, nevelésének javításától várhatjuk.

Milyen körülmények befolyásolják a cigány tanulók szocializációját?

Milyen változásokra lenne szükség?

A vizsgálat helye egy Bács-Kiskun megyei község, Sükösd. Bajától 12 km-rel északra, az 55-ös főút mellett fekszik. Baja vonzáskörzetéhez tartozik. Lakóinak száma 4353 fő, 8 %-uk cigány. Az iskola tanulóinak száma 422, 13 %-uk cigány.

A cigány tanulók szocializációját befolyásoló tényezők

Szelekció az általános iskolában: homogén és heterogén osztályok.

A versenyszellemű, teljesítménycentrikus általános iskoláinkban a hátrányos helyzetű gyermekek hátránya csak fokozódik. Ezt a körülményt a cigány tanulók sínylik meg a legjobban, hiszen őket óriási életmódbeli és nyelvi különbségek választják el a normál átlagtól. Minél elmaradottabb szinten él egy cigány közösség, a gondok annál súlyosabbak. Ezért a cigány gyermekek iskoláztatásával való foglalkozáskor nem szakadhatunk el az ezt befolyásoló körülményektől: szubkultúra, lakáshelyzet, egészségügyi viszonyok, műveltségi szint, nyelvi különbségek. Ezek a tényezők mind meghatározóak a gyermek iskolai előmenetelében.

„Kimutatható, hogy a tanulmányi eredmények társadalmilag meghatározottak. Úgy tűnik, hogy a különböző rétegek gyerekeinek tanulmányi eredménye közötti különbség növekszik, azaz a hátránnyal indulók hátránya nő.” (Ferge Zsuzsa)

Az oktatás jelen állapota, a cigányságról való hiányos ismeretek és az előítéletek miatt lehetetlen a cigányok kollektív mobilitása. A cigány gyermekeknek általában igen sok hiányuk van a normál magyar átlaghoz képest.

Hibás azonban az az oktatási közgondolkodás, amely csak a hiányokkal számol. Természetesen a hiányaik, a többségtől eltérő külső jegyeik tagadhatatlanok. Ezért merült fel tömeges beiskolázásukkal egyidejűleg a „cigány osztály” kérdése.

Cigány osztályokra azok szavaztak, akik számoltak a többség tiltakozásának realitásával, továbbá azok, akik úgy gondolták, hogy nemcsak a többség, de a cigányok érdeke is ezt kívánja, mert a többséggel való együtt-tanulás csak örökös kudarcra kárhozná őket.

Vegyes osztály mellett azok álltak ki, akik úgy vélték, hogy ez az egyetlen demokratikus, s egyben a cigánygyermek fejlődését leginkább elősegítő megoldás.

Sükösdön az 1960-as években, s az 1970-es évek elején működött külön cigány iskola. Ez később leszűkült alsó tagozatra és egy iskolaelőkészítő csoportra.

Az 1984/85-ös tanévben indult utoljára 3 cigány tanulócsoporthoz: az előkészítő, egy összevont 1. és 3. osztály, illetve egy összevont 2. és 4. osztály. 1985/86-ban megszűnt az előkészítő és az

1. osztály. Összevonva maradt meg a 2., 3., 4. osztály, amit ettől kezdve a magyar iskola épületébe helyeztek. A következő tanévben ezt is megszüntették.

Ettől kezdve az úgynevezett vegyes osztályokba osztályonként 3-6 cigány gyerek került. Az alsó tagozatos cigány osztályokból a vegyes felső tagozatba a cigány tanulóknak csupán 15 %-a került be, ők is legfeljebb 6. osztályig jutottak el.

A cigány osztályok problémáját fokozta, hogy a pedagógusok évről-évre változtak, gyakori volt a képesítés nélküli is.

A tananyagot „könnyítették”, az alsó tagozat céljává tulajdonképpen csupán az írás-olvasás-számítási alpműveletek elsajátítását tették. Így, ha néhány gyerek viszonylag könnyen vette ezt az „akadályt”, a felső tagozatba bekerülve alapvető tudásbeli hiányosságai voltak.

A cigány gyerekek vegyes osztályokba való beiskolázása is sok problémát vetett fel. A cigány gyerekek ingerszegény környezetben, elhanyagoltan élnek, ezért rendszerint később lesznek iskolaérettek, mint a jó családban nevelkedő társaik.

A cigány gyerekek figyelmének lekötése, érdeklődésének felkeltése nehéz feladat, hiszen érdeklődésük primitív életkörülményeik miatt szegényes, otthonuk nem ösztönzi őket ismeretszerzésre, tevékenységre.

Ennek ellenére a különböző korú cigány gyerekek értelmi szintjére vonatkozó felmérések szerint ezek a tanulók többnyire megfelelő, sőt jó képességűek, de ezt tanulmányi eredményeik nem tükrözik.

Sükösdön az 1984/85. tanévben az évismétlésre bukott tanulók 64,3 %-a cigány volt, az összes cigány tanuló közel negyede (24,32 %). Ugyanakkor a magyar tanulóknak csupán 2,4 %-a bukott.

Az 1991/92-es tanév adatai szerint a sükösi Általános Iskolában a tanulók 13 %-a cigány. Közülük a bukottak aránya csak valamelyest csökkent az 1985-ös évhez képest, e tanévben 16,36 %. A magyar tanulók 2,2 %-a bukott csak évismétlésre.

A vegyes osztályban tanító nevelő a legjobb szándék mellett sem képes a súlyos lemaradással küszködő cigány növendékekkel eleget foglalkozni. Ahhoz, hogy a megfelelő szintre emelje őket, olyan sokat kellene velük foglalkoznia, hogy nem tudná az osztály többi tanulóját megfelelően fejleszteni. A gyakorlatban többnyire az történik, hogy a cigány gyerek tanulmányai-
ban lemarad. Ennek viszont az a következménye, hogy sok az ismételten bukott cigány gyermek, a túlkoros osztályok velük töltődnek fel, sok a félreismert pszeudoretardáció miatti gyógypedagógiai osztályokba való áttelepítés és a felmentés.

Gondot jelent továbbá, hogy amíg a homogén cigány osztályokban több idő jutott - részben a könnyített tananyag miatt - a tanulók életmódbeli, egészségügyi nevelésére, erre a vegyes osztályokban kevés a lehetőség.

A vegyes osztályokban a magyar tanulók tudomásul veszik cigány társaikat. A tanárok igyekeznek a cigány tanulók otthonról hozott hátrányait csökkenteni kötelező korrepetálások formájában. A cigány gyermekek életmódbeli nevelésében nagy szerepet játszanak a napközis pedagógusok.

A bukások azonban megnehezítik a cigány gyermekek beilleszkedését, mert minden új közösséghez való alkalmazkodás újabb erőfeszítést kíván meg tőlük.

A környezet hatásai

(a) Biológiai hátrányok

- terhesség ideje alatti negatív hatások (anya fiatal kora, sokadik terhesség, alkoholfogyasztás, dohányzás, hiányos táplálkozás, rossz lakásviszonyok)
- a korai gondozás hiánya.

(b) A cigány család és az iskola viszonya

A cigány gyerekek iskolai munkájukban a családtól szinte semmiféle támogatásra nem számíthatnak, jó, ha a szülők nem gátolják az iskolabajárást, és „megtűrik” tanulásukat, számukra nincs igazán értéke a tanulásnak, a tudásnak.

(c) A cigány szülők alacsony iskolai végzettségének hatása

Általában alacsony presztizsű, nehéz fizikai munkát végeznek, napjainkban leginkább munkanélküliek a cigány szülők. Alacsony jövedelműek, rosszak a lakásviszonyaik, gondolkodásmódjuk is hátráltatja a gyermeket az iskolai elvárások teljesítésében.

Jó, ha a 8 általánost elvégezték, alacsony az aspirációs szintjük.

(d) Nyelvi hátrány

A nyelv társadalmilag elfogadott használati módjának átadása része és egyben eszköze is a kultúra átadásának. A nyelvhasználat módja társadalmi magatartást, személyiségfejlődést, gondolkodást, világgépet formáló tényező. Ennélfogva az otthon elsajátított nyelvhasználati módok társadalmi hátrány, illetve előny forrásaivá válhatnak.

A mai iskola által nyújtott és megkövetelt kultúra alapvetően verbális jellegű.

Már az iskolábalépés idején kimutathatók az eltérő szociális helyzetű gyermekek között olyan beszédbeli különbségek, amelyekből bizonyos fokig következtetni lehet arra, hogyan érvényesül majd valaki az iskolában.

Az iskola és a család kommunikációs rendszerének egybeesése vagy különbözősége nagy hatással van a gyermek azonosságérzetére.

Ha nem azonos az iskola és a család által használt nyelvi kód, bekövetkezik a kulturális szakadék, a nyelvi hátrány. A nyelvi hátrány nem más, mint az otthoni és az iskolai nyelvhasználat különbségeiből eredő nyelvi-nyelvhasználatbeli konfliktusok.

Basil Bernstein a nyelvhasználatot illetően kidolgozott és korlátozott kódot különböztet meg.

Korunk iskolái legnagyobb mértékben és elsősorban az univerzalitásra, az explicitésre, a nyelv beszédhelyzetétől független, önálló tevékenységként való használatára építenek. (Kidolgozott kód.) Ebből szinte természetesen következik, hogy a nyelvet nem ily módon használó gyerekek hátránya már az iskolábalépéskor adott.

- A magyar anyanyelvű cigányság nyelvhasználatára a korlátozott kód a jellemző: rövid felszólításokat, egyszerű kijelentéseket és kérdéseket, leíró, konkrét, kézzelfogható, vizuális szimbolizmust, egyszerű logikai improvizációkat alkalmaznak.

A korlátozott kód beszédhelyzetekhez kötött, kontextushoz kötött, a helyzet adta támpontok nélkül nem (vagy csak nehezen) érthető, illetve értelmezhető beszédet jelent. Ilyen típusú nyelvhasználat esetén a beszélők nagy mértékben támaszkodnak a megnyilatkozás pillanatában rendelkezésünkre álló közös ismeretekre, jelentésekre. E közös jelentések a beszédpartnerek megnyilatkozásaiban nincsenek „expliciten” megfogalmazva, kifejtve.

Basil Bernstein elméletének egyik alapvető feltételezése, hogy a korlátozott kódot használók nem képesek a helyzet adta követelménynek megfelelően egyik kódról a másikra átváltani.

Természetesen a korlátozott kódok nem értékelhetők le. Óriási lehetőségekkel rendelkeznek. Olyan beszédformák, amelyek egy közösség által megalapozott kultúrát szimbolizálnak, s emiatt megvan a maguk értékelhető esztétikuma.

Általános tapasztalata a pedagógusoknak, hogy a magyar anyanyelvű cigány gyermekek beszédfejlettségi szintje jóval alacsonyabb korosztályuk átlagszintjénél.

Véleményük szerint a magyar anyanyelvű cigány gyerekek szókincse nagyon szegényes, ami általában családi környezetük következménye. A beszéd megtanulását a közlés, a kérdezés és a kapott felelet határozza meg. A cigány gyermeket e tekintetben családjában nem éri megfelelő számú és minőségű inger. Igaz, hogy a nyelv elsajátítása kora gyermekkorban nagyon gyors, a cigány gyermekeknél azonban más a helyzet. Szókincsük fejlesztését az nehezíti, hogy szemantikai problémákkal küszködnek, a „szavakon túli nyelvet” nem beszélik. Ezáltal a pedagógusok és a pedagógia terhelése kettős. Nemcsak nyelvi hátrányokat kell leküzdenie, hanem ennek következményeit is, nevezetesen azt, hogy a cigány gyermekek szocializációs folyamata törést szenved.

- A sükösdi cigány gyerekek egy része nem magyar anyanyelvű. Beiskolázáskor mégis annak tekintik őket, és a magyar nyelv elsajátításához gyakorlatilag semmiféle külön segítséget nem kapnak. Pedig az a tény, hogy a gyermek az iskolai információ nyelvét nem ismeri, vagy nem anyanyelvi szinten ismeri, még akkor is súlyos hátrányt jelentene számára, ha egyébként nem lennének szociális, kulturális tényezőkkel összefüggő beilleszkedési nehézségei.

A pedagógusok a gyermekek magyar nyelvismeretének fogyatékoságait nemegyszer értelmi fogyatékoság jelének, jobb esetben hátrányos helyzetük következményének tekintik.

Pedig a magyar nyelv elsajátítása megfelelő módszerekkel, gyakorlatokkal nagymértékben meggyorsítható lenne, s ezáltal jelentősen nőne a pedagógusok munkájának hatékonysága is.

A vegyes osztályok lehetőséget kínáltak a cigány gyermekeknek arra is, hogy az óráközi szünetekben magyar társaikkal beszélgetve gyakorolják a magyar nyelvet. Ez elengedhetetlenül fontos volna számukra a tanulásban, hiszen ez az oktatás nyelve.

- A sükösdi kétnyelvű cigány gyermekekre a diglossia típusú kétnyelvűség a jellemző. Az ilyen típusú kétnyelvűség esetén a két nyelvnek (cigány és magyar nyelv) a kommunikációban betöltött szerepe eltérő, mindegyik nyelv csak meghatározott beszédhelyzetben (meghatározott beszédpartnerrel, meghatározott témákkal kapcsolatban) használatos. Az egyik - a cigány nyelv - rendszerint az „informális”, „intim” típusú kommunikációban, a másik - a magyar nyelv - a „formális”, „hivatalos” jellegű kommunikációban (pl. munkahelyen, főnökkel, iskolában, stb.) jelenik meg.

A két nyelv ilyen „funkcionális megosztottsága” magyarázza, hogy sok iskolába lépő cigány gyermek szinte semmit sem tud magyarul, holott szüleik mindkét nyelvet jól beszélnek. A kétnyelvű cigányok ugyanis a családban, egymás között, mindennapi témákkal kapcsolatban szinte kizárólag a cigány nyelv használatát érzik adekvátnak. A magyar nyelv számukra a „magas kultúra” és a másik nyelvi közösség tagjaival létrejött interakciók nyelve. A cigánygyermek a cigány nyelvet maguk is az otthon kizárólagos nyelvének tekintik. Mindennek, ami szűkebb környezetükhöz tartozik, ez a „természetes” nyelve.

A magyar ember nyelvhasználatában, amikor két - jellegében különböző - beszédhelyzet követi egymást, öntudatlanul „stílust” vált. A kétnyelvű cigánygyermek ilyenkor nem stílust, hanem nyelvet vált (pl. ha a gyerekek az iskolában kimennek játszani, öntudatlanul cigányul kezdenek beszélni, még akkor is, ha már jól beszélnek magyarul). Érdekes, hogy a sükösdői magyar gyermekek is használják játék közben a cigány kifejezéseket, mert különben nem vehetnének részt az „informális” társalgásban.

A kétnyelvű cigány gyermekek az 1. és a 2. osztályban még nem képesek a teljes nyelvváltásra - főleg azért, mert még nem tudják megfelelően elhatárolni a két nyelvi rendszert. Lassan - a környezet állandó korrekciója alapján - alakul ki a két nyelv teljes elhatárolásának képessége. Amíg ez nem következik be, a cigány gyermek jelentős nyelvi hátrányban van iskolai munkája során, sőt ehhez még hozzáadódik amúgy is súlyos szociokulturális hátránya.

Látható tehát, hogy a cigánygyermek - bármelyik nyelvi csoportba tartoznak is - az iskolában egyéb hátrányaik mellett jelentős nyelvi hátrányt is szenvednek.

A cigány gyermekek - akik többnyire pszichikai, testi fejlődésben is elmaradtak - általában együtt kerülnek iskolába a normális fejlettségű és többségükben iskolaérett, nem cigány gyermekekkel. A cigány gyermekek haladását, felemelkedését az ilyen heterogén osztályban biztosítani szinte lehetetlen. Ők ugyanis nélkülözik mindazt az alapvető nyelvismeretet, amelyet a magyar anyanyelvű gyermekek már régen megszereztek. Ez a magyarázata a sükösdői cigány gyermekek magas bukási arányszámának.

Megoldás lehetne, hogy mindaddig, amíg a koruknak megfelelő szociális fejlettséget, beszédképességet eléri - más hátrányos helyzetű gyermekhez hasonlóan és azokkal együtt - erre a célra különlegesen kiképzett nevelők irányítása mellett, erre a célra létesített külön iskolarendszerben kellene tanulmányaikat folytatniuk. Az ilyen típusú osztályok, iskolák a súlyosan retardált cigány gyerekek számára nemcsak tanulmányi, hanem pszichikai szempontból is előnyösek. A gyermekek itt nem kerülnek, nem kerülhetnek megoldatlan feladatok elé, sikerélményekhez juthatnak.

Ahol nem hozhatók létre ilyen speciális intézmények, ott az iskolaelőkészítő tanfolyamok és az osztályon belüli differenciált csoportmunka lehet áthidaló megoldás.

A szocializációs folyamat anyagi feltételei

(a) Szegénység és depriváció

A szegénység és depriváció nem azonos fogalmak.

„A deprivációt a szegénység korábbi formájától az különbözteti meg, hogy ebben már nem az alapvető javaktól való megfosztottság dominál. Egyező vonás az, hogy az elsődleges szükségleteket kielégítőknél túli anyagi javak, illetve a szimbolikus javak hozzáférhetetlensége továbbra is fennáll.” (Bokor Ágnes)

A depriváció a népesség nagy csoportját érinti, de a cigányság körében a hátrányok halmozottan jelentkeznek: sok közöttük a leszázalékolt, magas a családokban a gyerekszám (3-4 az átlagos a sükösdői cigány családokban), alacsony az iskolai végzettségük, ugyanúgy a jövedelmük, könnyen válnak munkanélküliekké.

(b) Az alacsony jövedelem hatásai

Sexton (USA) vizsgálta, hogy az alacsony jövedelem milyen következményekkel jár. Ezek a hátrányok a cigány családok gyermekeinél általában jelentkeznek:

- az alacsonyabb jövedelmű családokban a gyerekek intelligenciája 2-3 évvel is elmarad az átlagtól;
- ez a különbség a magasabb osztályokban még nagyobb;
- éles különbségek mutatkoznak a verbális teljesítményekben.

(c) A lakáskörülmények hatásai

A rossz lakáskörülmények gátolják az iskolai eredmények pozitív alakulását. A zsúfolt lakás csökkenti az egymással szembeni toleranciát, gyakoriak a veszekedések. Mindezek korlátozzák a gyerekek pszichés fejlődését.

A 70-es években felszámolták a sükösdői cigánytelepet. A cigányok nagy része „CS” lakásokba költözött, amelyek 1 szoba-konyhásak, komfort nélküliek többnyire. Ezekben átlagosan 6-8 ember él. Ilyen körülmények között nehéz tanulni.

(d) Szociálpolitika

Szociálpolitikánk még nem jutott el odáig, hogy levonja a perifériákra szorult rétegek helyzetének anyagi és erkölcsi konzekvenciáit, és magától értetődővé tegye ezeknek az embereknek a segélyezését.

Ehhez még az is hozzájárul, hogy általában feszült a hatóságok és a cigányok viszonya.

Ráadásul a sükösdői Polgármesteri Hivatal (az Önkormányzat) anyagi lehetőségei is szűkösek, nem képesek rendszeresen segélyezni a 8 %-nyi cigányságot. Segítségképpen tanszersegélyt, napközi-térítési hozzájárulást, ruházkodási segélyt adnak esetenként a rászorulóknak.

Befejezés

„A cigányság problémája nem elszigetelt, megoldása szoros társadalmi együttműködést kíván. Beilleszkedni akkor van esélyük, ha kívülről a türelem, belülről az elhivatottság összefognak, hogy ha nem is a parlamentet, nem is a pártokat, de az iskolákat meghódítsák.” (Hegedűs T. András)

Felhasznált irodalom

1. **Bernstein, B.:** Nyelvi szocializáció és oktathatóság (In Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások (Szerk.: Szépe György) (Gondolat, Bp., 1975.)
2. **Bokor Ágnes:** A modern szegénység: a depriváció (In: Valóság, 1985/9.)
3. **Bourdieu, P.:** A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése (Gondolat, Bp., 1978.)
4. **Czuczú Tibor:** A cigány gyermekek nevelésének sajátosságai (In: Köznevelés, 1987/43.)
5. **Csengey Dénes:** A kétségbeesés méltósága (Magvető Kiadó, Bp., 1988.)
6. **Diósi Ágnes:** Cigányút (Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1988.)
7. **Ferge Zsuzsa:** Társadalmpolitikai tanulmányok (Gondolat, Bp., 1980.)
8. **Hegedűs T. András:** Cigány gyerekek iskolázási esélyei (In: Magyar Nemzet, 1989 március 21.)
9. **Kozma Tamás:** Hátrányos helyzet (Tankönyvkiadó, Bp., 1975.)
10. **Ladányi J.:** Szelekció az általános iskolában (Tankönyvkiadó, Bp., 1978.)
11. **Lawton, D.:** Társadalmi nyelv, osztály és oktathatóság (Gondolat, Bp., 1974.)
12. **Merétei Klára-Tomai Éva:** A cigánytanulók komplex vizsgálata (In: Pedagógiai Szemle, 1978/10.)
13. **Réger Zita:** Kétnyelvű cigánygyermekek az iskoláskor kezdetén (In: Valóság, 1974/1.)
14. **Róbert Péter:** Mobilitási és reprodukciós folyamatok a magyar társadalomban (Valóság, 1987/10.)
15. **Tomai Éva:** Adalékok a cigánygyermekek társadalmi beilleszkedésének kérdéséhez (In: Magyar Tudomány, 1977/7-8.)

Szalai Andrea

BEÁS CIGÁNY MESELELMZÉS

A beás himnusz

1. Zöld az erdő, zöld a hegy is,
A szerencse jön is, megy is,
Gondok kése húsunkba vág,
Képmutató lett a világ.
2. Egész világ ellenségünk,
Úzött tolvajokként élünk,
Nem loptunk mi, csak egy szöveget
Jézus vérző tenyeréből.
3. Isten, könyörülj meg nekünk,
Ne szenvedjen tovább népünk,
Megátkoztál, meg is vertél,
Örök csavargóvá tettél.

Kárnye sâ múszka

Undátâ âjra, hungyi nu-j rá, âjra undátâ un bájás. Bájásoszta áve u cîgánkâ sî nyiszkáj kupij. Na o dátâ fásé i hâla ómola:

- Mâ duk la frácsi-mjo át in szumszíd, kâ-(a)m azuit k(â)-amurît un pork.

Fásé fátâ-kâ hâ numujt vorba-fâta avé ómuszta:

- Tátá!

- Se?

- Kînd â ony amurî noj pork?

- Kînd o kurá unturâ lu szkrâfilor dîn kur.

Beny, merzsé ómu, sî fâtuska merzsé mumâsza:

- Mámá!

- Se?

- Kînd â ony amurî noj pork?

- Kînd o kurá unturâ lu szkrâfilor dîn kur.

Fásé fátâ, atunse mingyâr apukâta lyingura (nyingura), s-o mersz lá szorâsza (nagynénje):

- Dâm un nyingurâ dâ untura!

Jo dát untura, o mérsz ákászâ, o bogát kâ zászkâ. Kînd sz-o kâlzit, o vârszát-o pâ kuruluj dâ pork.
Dâpâ fugá lôntru:

- Mámá! Mámá! Mámá!

- Se?

- Háj afârâ, kê kurâ untura kuruluj lu pork!

Vinye afârâ mumâsza, sâ szâ útjâ, kê anume kura untura lu pork. Ájda dâpâ cîgânus lá szumszíd:

- Cîgánye! Hajd napoj!

- Ada se?

- Kâ kura la szkarafâ dâ untura! Trâbâ tijény pork!

Vinye akâsza, opukát kâcitu s-o tijet porku gyosz. Sî gógyé or fokut ásá, or szârát kárnye.

Ápu kînd gîngye, szâ fâkâ dâ mînkát, átuns jo vinyít în fîré, kê n-áré zsórgye ku se pácsé szâ pizskâlâszkâ afârâ dâ gyinc pesije. Na fâsé pâ cîgânkas:

- Haj kê merzsé la pâduré, sâ ony-a dusé zszordzse.

Beny. S-or ápukátâ-sze, da kárnyé o bogát szusz în pod, s-or bogát dub szu trákâ, trákâ a máre.

Sz-or apukâto-szâ indulít. Ápu sz-or apukát, apuje kum mirzse sâ szâ aflât ku nyizskáj csávârgé. Fâsé i muncsânola:

- Csávârgé!

- Se?

- Ásztâz am amurît un pork. L-am tijét gyosz, l-am szârât, sâ l-am pusz szusz în pod, dub szu trákâ. Dâkâ vic merzsé, sâ lic furâlâ, ró máre báj o fi!

Beny. Hécse or mérsz, dâpâ zsórda, hécse járé or mérsz lá pork. Or apukát kárnye sâ tóte or dusz-o, nyimik nur lâszát.

Na beny. Merzsé hécse akâszâ, or dunsz zszórdzsa ásá dâ máre i kiteg.

Na fâsé ómu cîgânkas:

- Cîgânkâ!

- Se?

- Du dâ vé! Akulo-j kárnye?! Sâ dâ akulo-j adâ gyosz!

- Bâjásâ!

- Se?

- Ájís nu-j nyimíka!

- Arbâ jis? (jescs?) Da ujtâ-cse maj beny! Járá râgyikâ trákâ!

- Bâjâsu! Ajís nyimíka!

- Ujtâ-cse maj beny, kê nu sesu s-oj fâsé, ka nyime nu-j ajís! (Sâ szâ ujtâ, se kum âj.).

- Aku nu-j nyimík!

Inkâ pâ akuló mérsz un muszkâ máre. Ró máre âjra muszkâszta.

- Cîgânkâ!

- Se?

- Muszka minkát kárnye!

Sâ i muszka pont palu cîgânsis fruncse o zburât. Apukát ómuszta bíltágu.

- Bâjásice! Hâ nu-csi muscsi! - sâ durrr!!! in fruncsi pâ cîgânkâ.

Muszkâ o zburat, mujére o murît.

Na, aku se hâ fâkâ? Apukát în grupâtâ. Na, benye.

Dâpâ dobâ, dâpâ lun dâ zúje, dâpâ dauâ lun dâ zúje. Se hâ gîngyâszkâ, se nu, sz-onszurát. Merzsé, sâ sz-o aflât kê un cîgânka, da aje má' avé doj kupij. Na, benye. Fásé cîgânka, kâre o mersz lá jâl:

- Ujtâ - fásé - cîgânye! Jo pâ mej kupi hârânyesz, tu paté!

Na, benye. Cîgânu - egy darabig - fise asztâ, dehât nu mirzse multe asztâ. Fásé:

- Cîgânkâ!

- Se?

- Sî a mej kupij hâ (szâ) mânînse, nu csar tot até!

Beny. Cigânko beleegyezett, szâ se hâ pácsé fásé. Lasz s-o lor-a szâ mânîse, da nu asâ buna, tot ka a lor. Un tu dátâ, se hâ fâkâ, se nu, o zîsz luj:

- Bâjâse!

- Se?

- Dâka nu hârânyescs pâ kupijescse, atuns ni mej râminy la csiny.

Aku ahâszta se hâ fâkâ. Plâgînd j(o)-apukát, sâ jo dusz la pâduré.

Pusz pâcsugâ szusz pâ nyemn. Fásé:

- Kupilor! Dâkâ sz-o miska pacsugâszta, atuns vinyic akâszâ!

Dâ nu szâ miska nyis undâtâ. Kupiji sâgye, szâ ujtâ pacsugâ szusz, da nu szâ miska (da nu szâ miska pacsugâszta). Se o fâkâ? Benye. Fásé udâtâ frâcse-szo lu fâcsé:

- A trâbij szâ mirzsény hungyivá!

- Hum? Dâkâ mi famé!

- Hâjc, dâ!

Merzsé, undâtâ or râtâsit, n-or aflât akâ. Benye. Ja k-o vâzut un gore.

Gore asztâ maj márê-jra un cârâ, dâ kit héjelanc: or kiput lôntru.

Na, akuló sâgye, sâ pîna n-or foszt márê. Mînkâre aflâ pâ pâmînt: peré, dije verzs (vergyé), meré, si gógyé asâ mînka. Kînd márê âszra má' s-or fâkut kâsâ. Fâta sâgye akâszâ, fîsé dâ mînkâ, sâ jâl mirzsé hâ vâdâszâszkâ.

Undâtâ, kînd o mersz vâdâszâszkâ, sz-o aflât ku nyiszâkâj óminy. Héscse sâgye sorba. Da âjra i lînga óminyije în pâmînt un kard. Nu pucsé nyis unu ha tîrije afârâ. Na, fâsé i kupilusza:

- Dâkâ voj azsutâ, se mic da?

- Majd c-ony da szak dâ bany - fâsé.

Da jâl auzit, k-o zîsz un óm dâjé, kê lor amurî.

- Na beny. - fâsé.

Opukât, sâ lo-rântulît afârâ, lo-rântulît, sâ pâ toc jo tijét gyosz.

Bas unu o lâszât. Âlá ulóg âjra la pisór, nu pucsé pâ pisor hâ umbla.

Hât, fâsé ulogulâ:

- Omuje! Pâ mije (minyé) numa amurî, kê jo nucam artulît numika. Du mâ akâ la csinyé, sâ jo áje oj fâsé, se mi zîsé.

Hâszta szâ gîngyâscse, szâ gîngyâscse, na fâsé:

- Haj kê csi duk!

L-o dúszula, inkâ l-o dusz akászâ, sâ fásé lu cîgânsiluj:

- Cigánko!

- Se?

- Asztá o fi a to azsuto(r).

Merzsé járâ szâ vâdâszâszkâ, inkâ sz-o aflât k-un oroslân. Apu dâgye hân puscsi gyosz. Fásé oroslân pâ jâl:

- Ómuluj!

- Se?

- Nu man puská gyosz, kînd vi vinyi napoj, c-oj da un mîkâcâl.

Merzsé maj pânsusz, szâ aflât ku lup. Dâgye szâ la puscsi gyosz. Lúpu fásé:

- Ómuluj! Nu man puská gyosz! Kînd vi vinyi napoj, atuns c-oj da un lup mîk.

Sâ pâ hâszta la lâszâtâlâ. Benye. Merzsé szusz. O vâzut un medve. Fásé medve:

- Ómuluj! Nu man puská gyosz! Kînd vi vinyi napoj, c-oj da un kupil mîk.

Benye. Merzsé ómu, o puskát gyosz un dâmvâ, sâ mersz akâ. Apu jâl kum o mersz akászâ, pâ la medve, o vinyit dâpâ jel un kupil mîk. O mersz kîtru lúpu, sâ o mersz dâpâ jel un lup mîk. O mersz kîtru oroslân, un oroslân o mersz dâpâ jel.

Na, benye. Merzsé akászâ, da hécse sz-o fugodit kâ jo-r azsutá.

Benye. Merzse akászâ, or mînkât sâ sz-or pusz gyosz.

Másnap má' járâ merzsé szâ vâdâszâszkâ. Da ulógusza sz-o fugodit, kâ l-o pujé tônkre i ómuszta. Benye. O mersz dâpâ jel, kit hâla máré. Ászta o vâzut, kînd vinyé, sz-o urkât pâ nyemn máré, kâ n-áve la jâl al dé s-ân puská. Da má' tiltényije or trikút. Fásé i hâla pâ ómuszta, kînd o vâzut akoló lúpuszta, oroslân, sî medve, atuns sz-o szkulât szusz rîvîncâszkâ.

- Ómola!

- Ja - fásé.

- Gîngyem hâ âj dâ gînd szâ mâ mânís!

- Dácskâ sâ hájde kâ c-oj azsutá!

Opukât un jépure, l-o dusz akâ.

Másnap járâ merzsé ómuszta szâ vâdâszâszkâ. Apu ulógo un csinsz oroslân, medve, sî lupu (un csinsz u lóntru). Asztá, kînd o vâzut kâ járâ vinyé, atuns má' scsije, kâ járâ vinyé hâ la móré, sâ sz-o urkât pâ nyemn. Fásé i hâla ómusz ulóg:

- Háj gyosz, kâ csi mânînk!

Sâ o zvorít gyosz csizmáj dâ pâ nyemn.

- Háj gyosz, ka csi mânînk! - sâ o zvorit gyosz kâ mása sâ dâ pâ ku tótu caijé áje o mînkât. Csár izmánáj o romasz pâ jel.

Inkâ oroslân auzit dîn kósina - hungyi jon csisz ulógu - kâ seva baj âj, j-auzé hangulu gazdâs. Fásé:

- Lúpuje!

- Se?

- În ró máré baj gazdá-nye.

- Se ha fâk atunse? Numa scsuk szâ mâ duk afârâ.

Fásé i hála pâ medve:

- Medve!

- Se?

- Da în ró máré baju gazda.

- Da jo se há fak?

- Da zdrubés-cse usá!

O zdrubit usá, o mersz, asá vinye pâ kályé.

Kînd o vâzut, kê vinyé medve, lupu sî oroszlán, s-o fâkut în búsum.

O zsunsz akuló dub szu nyemn, i medve, oroszlán sî lupu fásé pâ gazdas:

- Gazda-mjo!

- Se?

- M-aj beny jescs?

- Ja. Oroszlán!

- Se?

- Âl vigyec pâ búsumola?

- Ja.

- A tótu há loc széjje, há l-o zdrubic, nyis vîn há un lâszác!

Beny. Pâ tótulor mînkátâla.

Merzsé akászâ, o zsunsz la cîgánkâs:

- Cîgânko!

- Se?

- Da dâse nu jej dâ scsisz pâ oroszlán, lúpuje sî medve?

- Kâ nu scsijem kê sâ-sz în csisz!

- Ja?! Âpâ tu se fiséj akászâ?

- Jo? Da fisém dâ mînkát.

- Aha! - fásé - na beny. Maj multu ajís nu maj vinyé!

S-o munáto o mersz fáta, se o fákâ, merzsé plâgînd, sâ inkâ sz-o aflát ku táta-szo.

Da-hâ numujt vorba-pâ tátâszoj cigánkâj o zvârlit, kê nu-j jo dusz banye mult aká. Benye. Fásé:

- Tátá!

- Se?

- Aku jo se há fak?

M-o zârgâtit da kászâ:

- Cîgânku! N-am lakás, n-am nyis bany, n-am numik!

Fásé cîgânu:

- Scsi se? Háj a szfâtiny ku kupilu!

O mersz o szfâtit ku jel.

- Kupilu-mjo!

- Se?

- Háj mirzseny áká!

Nu hászta se o fâkut, se nu, sz-opukát o mersz u tátászo aká. Kînd o vâzut cîgánka, kê vinyé cîgánu ku kupilu sí fátaj, sz-o szpârâjet, kê gîngye, kê s-o kâpâtá. Ku kupijij o mersz; hécse szfâlos, ka alóre-j kásza. Merzsé akászâ, or fâkut dâ mînkát, or mînkát benye, má' járâ or tijét un pork. Fásé i kupilu tátászo:

- Táta!

- Se?

- Scsi sec zâk jo?

- Se?

- Pâ pórku si nu-l puj szusz îñ pod.

- Ada se?

Laszâl in trákâ gyosz, kînd auzit ahâsztá, atunse jo vinyit in firé, dâ-se o zîsz ahâsztá. Ásá o kizdilít szârâdâ, hogy csak na. Sí toc râgye kâre-j akuló-(a)szra. Fásé i ómu:

- Kupilu-mjo!

- Se?

- Ádá u jágâ dâ dîn pimice!

Merzsé ahâsztá gyosz, kotâ híbiru, lînga bucse jáká o vâzut, kê seva jécse îñ pâmint. Kóte maj, kóte maj, aflát un láda dije máré. Duse szusz ládá, fásé:

- Tátá! Tátá! Áhe se-(a)m aflát?

Or da scsisz szusz ládá, a tic bány âjra.

Hécse fâlos, s-or lot un kászâ mindrâ, pâmint s-or lot, juszág s or lot, s-aku kuszta pun o murît.

A hús és a légy című mesét egy Baranya megyei német nemzetiségi faluban gyűjtöttem, egy 14 éves beás cigány mesemondó fiútól, Búzás Zsolttól.

Véménden a beások elkülönülve a falu magyar és sváb lakosságától, de az oláh cigányoktól (ahogy ott nevezik, táróktól vagy kolompároktól) is, jórészt az Arany János utcában laknak, amely a hagyományos és rossz emlékü „cigánysor”-ok emlékét eleveníti meg.

Mint megtudtam, ezt az elkülönülést nem pusztán az etnikai csoport-identitástudat táplálja, hanem a kívülről jövő hatások is (illetve ezek hiánya) már-már elszigeteltséggé fokozzák. Ilyen - megszokott dolog a cigányoknál - például az, hogy a postás nem viszi ki a küldeményeket a címzetteknek (az utca állapotát és a kutyákat látva talán érthető némiképp, de semmiképpen sem fogadható el), ezért maguknak kell bemenniük a postára, ha úgy vélik, hogy érkezett számukra valami. Gyakran felveszik egymás leveleit, de a többszörös közvetítés (a postán való több napos-hetes veszteglés, majd a rokonoknál, szomszédoknál való kallódás) miatt gyakran nem jutnak el az üzenetek a rendeltetési helyükre.

Tapasztalataim szerint az emberek kedvesek, segítőkészek voltak, szívesen útbaigazítottak, sőt egészen a keresett család házáig kísérték bennünket. Főként a gyerekek számára jelentett eseményt, hogy idegenek érkeztek a „telepre”, de a felnőttek is kérdezték az adatközlőtől, hogy „Sinye-j astá fáta?”

Búzás Zsolttal Balatonlellén ismerkedtem meg a Gandhi Alapítvány tehetséggondozó klubjának táborában 1994 augusztusában. Ott felvettem két mesét, amelyet további 12 követett Véménden, beás és magyar nyelven. Beszélgetésünk során kiderült, hogy a meséket a nagyapjától tanulta, aki felnevelte őt. Vallomása szerint a nagyapának köszönhet mindent: azt, hogy neki adnak munkát a magyar házaknál a faluban, de azt is, hogy vonzódik a mesék világához. Több mesét tőle tanult, másokat olvasott; s gyakran talál ki maga is (ahogyan ő mondta: „írok”) történeteket.

Zsolt szerint a legfontosabb a mesemondás aktusa, a mesélő és a hallgatóság közötti kontaktus, s a kölcsönös alkalmazkodás gesztusa a történetalakítás folyamatában.

Azaz: a mesélő a közönség reakcióit, igényeit is követi, amikor a szöveget formálja, s a gesztusnyelvet és a mimikát is felhasználja a mesemondás hatásosságának növelése érdekében.

A fiatal mesemondó egyformán jól és kedvvel mesél beásul és magyarul, bár - a magyarul olvasott mesék és az iskolai tanulmányok hatására - választékosabban mond mesét magyar nyelven. Ez gyakran a beás és a magyar változat terjedelme közötti különbségen is érezhető: magyarul gyakran hosszabb a szöveg, több formulát, stilisztikai variánst tartalmaz (Ez nyilván a beás nyelv eltérő „előéletéből” is adódik, hiszen gyakorlatilag nincs írásbelisége, csak az orális népi kultúrában és az intimszféra hétköznapijaiban funkcionál kommunikációs eszközként.).

A nyelv művelés hiányáról maga a mesemondó is panaszkodott. Elmondása szerint a fiatalok kevesebbet beszélnek beásul, nem nagyon foglalkoztatja őket nyelvük és kultúrájuk jövője, inkább „csak a pénzzel törődnek.” A kisgyermekek között egyre nagyobb azoknak a száma, akik inkább csak jól értenek, de nem nagyon beszélnek beásul.

Reálisnak tűnik a lassú és fokozatos nyelvi asszimiláció veszélye, amelyet erősen befolyásolnak a rossz szociális körülmények, az állandó egzisztenciális problémák, amelyek teljesen lekötik az emberek energiáit, s arra motiválják a beásokat (is), hogy minél jobban igyekezzenek környezetükhöz alkalmazkodni, gondjaik enyhülését remélve. Úgy tűnik, nem érdekeltek identitásuk megőrzésében, kultúrájuk fejlesztésében.

Zsolt több olyan kifejezést említett, amelyet a nagyapja még ismert, használt, de ma már feledésbe merültek, az ő emlékezetéből is egyre nehezebben hívhatók elő.

A mese átírásánál Orsós Erzsébet volt a segítségem. Ő Gilvánfán született és nevelkedett, jelenleg Pécsen a Dolgozók Gimnáziumában tanul.

Az átírás során több nyelvi-nyelvjárási különbségre derült fény, s ezek elsősorban hangtani természetűek voltak. Érdekesnek és furcsának találtuk pl. azt, hogy a mesemondó a dialógusokban alig használja a „zísé” (mondja) igét, helyette inkább a „fásé”-t (tesz, csinál) részesíti előnyben.

Nem következetes a „szâ/hâ” alakváltozatok alkalmazásában sem, hol elülső foghangot, hol gégehangot ejt.

Az általam ismert „zsosz” helyett rendszeresen „gyosz”-t mond.

Egységes, tendenciózusnak mondható eltérés található a palatalizált „l' ” hanggal kezdődő szavak esetében:

pl. l'ingura > nyingura (kanál)

l'emn > nyemen (fa)

A dentalveoláris palatalizált laterális helyett (l') egyértelműen a palatális nazálist (ny) ejt a beszélő.

Előfordult ellentétes irányú változás is, az „l' ” depalatalizációja:

l'inga > lînga (mellett, mellé) esetében.

Számomra furcsa volt még a hangtani összemosódás a „si” (és) kötőszó esetében. A gilvánfaiak beszédében a „si” helyett mindig „sí” hallható, az „i” helyett veláris „î”-t ejtenek több szó esetében is (pl. în előljáró, stb.). A vérédi fiú leginkább a „sâ” vagy néhol a „sí” alakot használta. Eleinte számomra problémát jelentett még az „un” illetve „în”; valamint a „...sâ în...” és a „...sâ un...” (s-ân) ejtés során összevont alakok különválasztása is, mert a magánhangzók képzése mindkét esetben az „â” ejtése felé tolódott el.

A szótárban található alakhoz képest eltérő pl. az órbe > árbâ melléknév magánhangzóinak képzése is, mert nyíltabban használta a vérédi beszélő a szókezdő „ó”-t.

A gilvánfai lány nem ismerte az állatnevek közül a „lup” (farkas) szót, de sok fejtörést okozott a „pacsugâ” (lopótök) és a románosan ejtett „(h)îbíru” (hébér(t)) szó is. Van olyan igealak, amelynek jelentését egyáltalán nem sikerült megfejteni, ez a „rîvîncâszkâ”. Igyekszem ennek utánajárni a későbbiekben.

A punya receptjét és a beás himnusz szövegét Orsós Ildikó (20 éves) gilvánfai születésű, Pécsre származott beás lány mondta el. Az általa beszélt beás gilvánfai-magyarmecseskei változatban. Itt csak ritkán van alkalma anyanyelvét gyakorolni.

Puna

fâiinâ; élestó; sâre; ápâ kâldâ;

Kum sâ fâše:

Vîrsân afârâ fâiîna da ašâ kit sî vîmîié mai in pipároš u cârâ fâiinâ. Fišén in iâl gârâ déie mai máre, înrâstâ bîgân sâre, élestón, ši apâ kâldâ, ašâ, sâ nu kuré afârâ. Élestón, sâre, fâiîna, îl lukrân una. Dákâ trâbu dîgên la ial ápâ kâldâ. Dákâ o stat unâ, trâbu dâ murmuiit zéšešinšpre(á)zes percur. Atúnš âi bûnâ, dákâ nu-i ró maié, nu-i ró táré. (Nu-i slobod ro táré sâ fiie.) Dâpâ astâ trâbu dâ lâsât sâ hugináskâ pîn še s-o krešté. Dâpâšé s-o kriskut, u cârâ îl murmuiîn, ši îl bîgân un tipsiîé, kârei u cârâ dâ fâiinâ. Îl bîgân in ren (kuptor) lîsân sâ se(â) kašé (40-50 perc). Kînd s-o kopt, átunšmîndru bárnâ-i, sî ušuré-i. Dâpâie îl udân, u cârâ kazâi, îl vâlin un trun cistâ ranginâ, lîsân sí-(i)n kuptor sí-(i)n maié. Átunš âj bûnâ, dákâ s-o kopt.

Záré skucén afârâ dîn kuptor (in nencéi) in šin šâ (ró kâld) sî kašé pîne.

Punya

Hozzávalók:

1kg liszt; 5-10 dkg élesztő vagy sütőpor (jobb, ha élesztőt használunk, mert a sütőporral készült tésztának fakó színe lesz és nem kel olyan magasra); só; meleg víz

Elkészítése:

Kiborítjuk a lisztet, de úgy, hogy a zacskóban maradjon még legalább két maroknyi. A liszthalom közepébe kis üreget készítünk, ebbe tesszük az élesztőt, a sót, és meleg vizet öntünk rá, ügyelve arra, hogy az ne folyjon ki. Az élesztőt, a sót, a lisztet fokozatosan összedolgozzuk tésztává. Szükség esetén meleg vizet adunk még hozzá. Ha összeállt a tészta, körülbelül 10-15 percig gyúrni kell. Akkor jó, ha közepesen puha (Nem szabad túl keménynek lennie). Ezután körülbelül fél óráig pihentetjük, míg megkel. Miután megkelt, kevésbé meggyúrjuk, és kilisztezett tepsibe tesszük, majd kisütjük. A sütés időtartama körülbelül 40-50 perc. Szép barnára sütjük. Miután megsült, enyhén be-
vizezzük a héját, konyharuhába tekerjük, s megpuhul (akkor az igazi, ha kemencében sütjük. A tűz parazsát kikotorva, forró hamuban készül el.).

A punya a hagyományos beás kenyér. Készítése mindennapos gyakorlat Gilvánfán és Alsószentmártonban ma is. Ezekben a falvakban az üzletekben általában kevés kenyér fogy, mert a beások inkább nagyobb mennyiségű lisztet vásárolnak, és otthon készítik el a punyát. Orsós Antal elmondása szerint az ő családjukban Gilvánfán 40-50 kg lisztet vásárolnak egyszerre, s ebből naponta többször is készítenek punyát.

Ma már gyakran a gáztűzhely sütőjében készül el a hagyományos kenyér, de sok helyen megvan még általában az udvar végében a kemence, amely a punya sütésére szolgál.

Mesék

Az ember teremtése

Undátâ ájrá, hungyi nu-jrá, ájrá undátâ un Dimizó. Ró szâ unatkuzé, nu scsije, se hâ fákâ. O apukát ucârâ i pâmint, s-o kizdilít szâ murmajé.

I kum fisé, fisé inkâ o apukát ucârâ szaré, l-o szâratâlâ, s-o fâkut. Apukát pâ hâlâlânt ucârâ l-o paprikázé, hâlâlânt ucârâ l-om plut dâ óu. Pâ hâlâlânt maga járâ la nyujtitâlâ ócsi sígógyé, sí o bâgát ín kuptor, hâ szâ kósé.

N-apu l-o szkosz a hâlâ, ala ró o arsz, hâl sí pâ első o szkosz afârâ: áje-szra négeri.

O szkosz pâ hâlâlânt afârâ, hécse ró gâlbânâ-szra. Hécse-szra japánok.

O szkosz pâ hâlâlânt afârâ, a lor ró âszra tijet ócsi. A hécse âszra kínaiak.

O szkosz pâ hâlâlânt afârâ, ala sâ ájra, sâ i nu-jrá arsz: ala ájra bájásu.

- Na - fásé - jo-ly szklâbâzî pâ ahécse pâ pâmint, káré s-o fásé.

Na, beny. O szklâbâzît pâ négeru, ala s-o fâkut repé u bóta, s-o fâkut s-o bâgát ín nye i seva ka féru, s-o kizdilít sz-o kirgítâszkâ pâ vâkâ.

- Na - fásé Dimizó - má' nyis ahâsztâ nu o fi máj bulínd.

Na, beny. O szklâbâzît pâ kínai, ala opukát nyiszkáj járbâ, o bâgát ín pâmint, intize sígógyé. Szâ sí íntra hâszta o fi bun kertész.

Beny. O szklâbâzît pâ i japán, ala o kizdilít dâ zseká sígógyé.

- Na - fásé Dimizó - dîn tâ hâszta o fi seva!

Beny. O szklâbâzît pâ bájás, ala opukát un lyemn, un kucît un ku cîtóre, o kizdilít faragcsálni, sí mânyávé fisé, si i tróké, sí sígógyé.

- Na - fásé drágul Domn - aszta o fi hâl maj bulind!
 Bâjásu se hâ fâkâ, se nu, akulo kum faragulescse, háje zîse:
 - Dîn trókâ o fi bîltág, dîn bîltág o fi trokâ, dor kumva o fi!
 Fásé Dimizó:
 - Sî pâ hâsztá beny la murmujít!
 Bâjásu szâ ujtâ pân szusz, sî fásé:
 - Drágul Domu-mjo, azsutâ-mâ pâ mije!
 - Kum hâ c-azsut, bâjásuje?
 Fásé:
 - Da kum aj gândgyi!
 - Na, benye. Mérkur szâ n-aj nurók, zsoj maga szâ aj nurók!
 Bâjásu sz-o ujtát szusz, dâpâ áje sz-o ujtát înapoj:
 - Hú, mânînse nyivolyé, asztâz pont merku âj!
 Sî aku kusztâ, da kît nu o muri.

Az ember teremtése

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer nagyon régen a Jóisten.

Nagyon unatkozott, nem tudott mit csinálni, fogott hát egy kis agyagot, és elkezdte gyúrogatni. Különböző embereket csinált belőle.

Volt, amelyiket egy kicsit megsózta, az egy kicsit kifakult. Volt, amelyiket tojássárgájával leöntötte; volt amelyiket kissé keményebbre gyúrta, s utána betette őket a kemencébe.

Na, most, miután kiégette, kiszedegette őket. Az egyik nagyon megsült, az volt a néger. A második, akire tojást öntött, s így sárga lett, az volt a japán. A harmadik, aki se fehér nem volt, se barna, az volt a cigány. A negyedik, akit kicsit keményebben meggyúrogatott, s a szeme kicsit vékony lett, az volt a kínai.

- Na! - mondja a Jóisten. - Tudom ám, hogy ezek mit tudnak!

Azzal leeresztette őket a földre.

Hát, ahogy letette a négert, az rögtön odafut egy fához, letör egy nagy ágat, lándzsát készít magának, és elkezd üldözni egy tehenet.

- Na - kiáltott fel a Jóisten - ez sem fog már megbolondulni!

A második, a japán, egyből elkezdett hadonászni, táncolni, néma táncot járt.*

A harmadik, a kínai, fűszálakat ültetgetett, vagy mit, elkezdte öntözgetni, aztán leült, és várta, hogy beérjen a termés.

A negyedik, a cigány, hát az meg mit csinál, mit nem, fog egy nagy darab fát, egy vonókést, egy kést és elkezd farigcsálni. Fejszenyelet, kis teknőt készített.

- Na - mondja a Jóisten - ez sem fog már megbolondulni, az egyszer biztos!

* pantomim jellegű mozgássor

A cigány, mit csináljon, mit nem, hát ahogy ott farag, azt mondogatja:

- A teknőből lesz balta, a baltából lesz teknő, majd valahogy csak lesz!

Ezt hallván azt mondja a Jóisten:

- Na, ezt is jól meggyúrtam!

A cigány fölnéz:

- Édes Istenem, áldj meg engem!

- Hát hogy áldjalak meg, te cigány?

- Ahogy akarsz!

- Na, jól van! Szerdán legyél szerencsétlen, csütörtökön pedig szerencsés.

A cigány fölnézett az égre, aztán vissza, maga elé:

- Hű, a fene egye meg, ma éppen szerda van!

Még ma is él, ha meg nem halt.

Szîn Pétru sí Dimizó

Undátâ-jra, hungyi nu-jra, âjra undátâ Szîn Pétru sí Dimizó. Se ha gîngyâszkâ Dimizó, o merzsé gyosz pâ pâmînt, o vigyé, kum kuszta népu, se fásé.

Na, benye. Or mersz gyosz pâ pâmînt. Kînd or azsunsz gyosz, d kizdilít szâ fie nopcsé.

- Na - fásé Dimizó - háj, Szîn Pétru, ka ony kutâ hungyiva seva ka szállásu.

Na, beny. La toc kâszâ mirzsé szâ kôtâ szállásu, da nu âsz kâpâtâ înyikére. Toc lyi zavardé, kâ nu pucse sza plâcsâszkâ.

Inkâ kînd merzsé, or vâzut un gyal déj máre. Pâ gyal âjrá un kâszâ.

Fásé i hâlâ Dimizó pâ szîn Pétru:

- Vez, Szîn Pétru? Ákuló ny-o fi nauâ kâszâ.

Fásé i hâlâ Szîn Pétru:

- Hajde vigyény!

Or mersz szusz, or mersz, kupugtutesce pâ úsa, sí vinye afârâ o bájásica. Déje bâjsice asztâ mulc kupíji ave, cigánuj járâ lukrá.

Fásé:

- Se járatban szîncséc, nyinguvâ ócsi?

- Da szállás ny-ar trâbij, bâjsico!

- Hájdec lôntru, adusecâvâ gyosz, sí kulkâcâvâ nyugodtan!

Da bâjsicâszta n-âve nyimika nyisces, nyis hâ mâoînse nyimika. Ave un durab uszkát dâ pítâ s-o pusz inkulo luccîganus, kînd o vinyi akâ dîn lukru. Áje o rupt îny dauâ, o dát un duráb lu Szîn Pétru, duráb lu Dimizó. Fásé hâla Szîn Pétru sí Dimizó, kînd or pusz înapoj pita:

- Noj any mînkát, nauâ nu nyi fôme!

Da kupíji - se ave cigâncâszta - ró plînzse dâ fôme.

- Sâ fâ-lyi mînkâre lu kupîjisztora kâ lyi fôme - fâs-o Dimizó pâ mujére.

Da jo zîk, kâ ászta n-áve nyimik se szâ lyi fâkâ. Fásé:

- N-am nyimik, se hâ lyi fak, dîn sâ ucârâ ka kárnye. Majd áje később ly-o fâs-o.

Maga n-ave nyimik.

- Na, fâ-ly-o aku!

Tita,tita, da numa scsije, se hâ fâkâ dâ râsinye. Beny. Bâjásice mersz afârâ, apukát un duráb kâkát dâ vâkâ, sî o bogát îñ fok, gâta kárnye szâ frízse. Na, benye.

Má' benye ucârâ dóbâ o trikút. Fásé undátâ Dimizó:

- O véz-o má', bâjásico, pâ kárnye, kâ dar sz-o fript má!

Ka kupîji hró plînzse.

- Ááá, kâ inkâ nu sz-o fript - fásé. Fásé i dâpâ járâ Dimizó:

- A véz-o bâjsica, kárnye, kâ sz-o fript má'!

- Ááá, inkâ nu-j bun.

Járâ o szfâtît, járâ zîsé, kâ nu-j bun. Pâ ászta, kînd o szfâtît má' dârâsinye o dâscsisz afârâ spurhelu. A Dimizó atic kulás, sîgógyé, sî kárnye friptâ o bâgát îñ fok, de csak na! Kînd o scsisz spurhelu, má' asá bure afârâ sî kulási, sî picsilye, sî kárnye friptâ, sîgógyé, s-o dát drágul Domn pâ pâmînt. Ászta ro fâlosz âjra, k-áve sîgógyé, hâ mânînse. Scsi?

O apukát, o bâgát îñ palâ kulás, pita, sîgógyé. Először la Dimizó sî la Szîn Pétru o mersz.

- Fâsi râcâvâ, nyinguvâ ócsivâc! - fásé.

- Nu, du la kupîjic, kâ noj any mînkát má.

O, mersz la kupîjis, o dát hâ mânînse, o dát un kristár dâ ápâ, dâpâ áje mânînse, sz-o pusz gyosz. Or mînkát, n-áre má' nyimik gînd. Fásé Dimizó pâ Szîn Pétru:

- Véz, Szîn Pétru? Kâ mîndru szâ kulká ahéscse? Kum má'nu lyi fôme.

- Vâd - fâse - vâd.

Na benye. O vinyit degyiminyáca sî sz-or apukát, s-or mersz. Inkâ kum or mersz, pâ akuló tita állat, s-o foszt akuló, sâ sîgógye, hirtelen o foszt la kâszâ, de csak na! Sî i kaj, sî vas, sâ sigógye, na.

Vinye akâsza ómu, sî nu scsije, se hâ hârányâszkâ.

Na, da aku szátula, hungyi or foszt szâ seré szállás, pâ tótu szátu ápâ o mersz. Îñ ku tótu áj vinye szusz biszérika, krúse, szâ vegye, sî vinye afârâ mujére, sî tot kîntâ gâtâ, ka kum or umblât jej, ka sâ lá jej or foszt sza seré szállás, dá nu-lyi or dát.

Sî kusztâ mujeri sî ómu, dâkâ nu or murît.

Szent Péter és a Jóisten

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy Szent Péter és az Isten.

Gondoltak egyet, s elmentek le a Földre, hogy megnézzék, hogyan viszonyulnak az emberek hozzájuk. Ahogy mennek, mendegélnek, hát beesteledett a Földön. Azt mondja a Jóisten Szent Péternek, hogy jó volna valahol szállást kérni éjszakára.

Elindultak hát szállást keresni, de a faluban sehol sem kaptak. Minden házba bezörgettek, mindenhol kértek, de sehol sem adtak, mivel nem tudták kifizetni. egyszer csak meglátnak egy nagy hegyet, azon egy házat. Azt mondja az Isten:

- Látod Szent Péter? Ott lesz a mi szállásunk!

- Hát menjünk föl, nézzük meg!

Úgy is tettek. Kopogtak, s egy asszony nyitott ajtót, és mindjárt azt kérdezte:

- Mi járatban vagytok, édes fiaim?

- Szállást kérnénk, édesanyám!

- Na, gyertek be, hozzatok be magatoknak szalmát, feküdjetek le, ágygal nem tudok szolgálni.

Hoztak be szalmát, megcsinálták a fekhelyüket.

Ennek az asszonynak volt egy férje és egy csomó gyereke. nem volt szinte semmijük, se ételük, se italuk, csak egy kis darab száraz kenyér, amit az asszony a férjének tett félre. Ezt kettétörte, és megkínálta Szent Pétert és a Jóistent. Ők azt felelték, hogy nem kérik, mivel már jóllaktak, már ettek.

Hát hallja a Jóisten, hogy sírnak a gyerekek, s mondja az asszonynak, hogy adjon nekik valami ennivalót. Azt feleli a jóasszony, hogy nincsen más, csak egy darab nyers hús, amit majd később megsüt nekik. Addig-addig unszolta a Jóisten, hogy süsse már meg nekik azt a darab húst, hogy mit csináljon, mit nem, hát ki kellett menjen. Fogott egy darab tehénlepényt, behozta és berakta a kályhába, avval, hogy sült hús van benne.

Hát, azt mondja a Jóisten úgy tíz perc elteltével, hogy:

- Nézd már meg, te asszony, azt a húst, hát biztos megsült már!

- Ááá, dehogyis sült meg! - felelte az.

A gyerekek nagyon sírtak. Mondja megint tíz perc múlva a Jóisten:

- Nézd meg, te asszony, azt a húst, hátha már megsült!

- Ááá, még nem sült meg! - mondja.

Megint szólt neki a Jóisten, s az megint azt mondta, hogy még nem sült meg a hús. Negyedszerre, amikor szólt, hát az asszony mit csináljon, mit nem, ki kellett nyissa az ajtót, s ahogy kinyitotta, csak úgy ömlött a kályhából a kalács, a kenyér, a sült hús, s minden, amit a Jóisten belerakott a szállásért cserébe. Azt mondja a jóasszony:

- Jaj, édes fiam, ennyire még nem örültem soha!

Gyorsan megtöltötte a kötényét, s először hozzájuk ment, megkínálni őket.

- Mondtam már, te asszony, mi már ettünk. Adj a gyerekeidnek!

Gyorsan odafutott az asszony a gyerekekhez, s azok ettek kalácskát, kenyeret, amit kaptak, végül vizet ittak, s hol az egyik, hol a másik oldalukra dőlve elaludtak.

Azt mondja a Jóisten Szent Péternek:

- Látod, Szent Péter, milyen szépen alszanak ezek? Mert jóllaktak.

- Látom, látom - így a Szent Péter.

Amikor megvirradt, elmentek a háztól, s ahogy elindultak, annyi jószág termett ott, hogy csak na! Ló, sertés, baromfi..., minden. Hazajön az ember a munkából, s nem tudja mit etessen. Na és temérdek pénz is volt a háznál!

Azt a falut, amit a Jóisten és Szent Péter bejártak, ahol szállást kértek, de nem kaptak, nagy víz árasztotta el. Minden egyes évben, feljön a víz alól a templomnak tornya, s azon van egy lány, egy sellő, aki énekel az ő sorsáról: náluk is voltak szállást kérni, de ők sem adtak. Aki ezzel a lánnyal szóbaelegyedik, az átveszi a sellő szerepét.

Azok meg, akik szállást adtak a Jóistennek, még máig is élnek, ha meg nem haltak.

Kulera dâ bájás sî kulera ungur

Undátâ âjrá, hungyi nu-jrá, âjrá undátâ un szat dâ mik. În szátosztá sâgye un család, ró szârás âszra. Âjrá kînd nyis mînkâre n-âve.

Fásé undátâ cîgánka pâ ómu:

- Pukâ-cse bájásuje, du dâ je seva mînkâre dâ la pâduré. - fásé.

Sî apukát szâ kure, sî o pusz szpácsé.

Merzsé, merzsé î n pâduré, inkâ sz-o aflât la pâduré dâ kap ku-n fâtâ.

- Se fas tu aise, fâ?

- Nu-cse tiridî, se fak aise, du-cs pâ lukruc!

Beny. Merzsé ómu î n pâduré, o apukát un jépure. O dusz akászâ la cîgánkaj, o fâkut ucârâ paprikás dîn nyâl. Fásé i cîgánkâ-s:

- Hajde mînkâc!

O mînkât kupíji sî jej. Beny.

O vinyit szârá, sî sz-or pusz gyosz. Dâpâse sz-or pusz gyosz, jákâ augye kâ alátrâ seva afârâ. Kînyé alátrâ, ka sinyeva jescse afârâ.

Sz-ujtâ afârâ ómula, pâ sinye alátrâ kînyé. Jáká vegyé kâ fáta, pont la luj kâput o sztat. Ahâje fáta âjra, ku kâre sz-o aflât gyiminyáca.

Fásé:

- Se fas tu p-aise, fáta?!

- Jo? - fásé - î m kot szállás.

- Hajd lôntru! Kâ aís vi kâpâtâ sî szállás, sî seva mînkâré.

Beny. O vinyit î n lôntru fáta, sî ómu o szkulât-o szusz pâ cîgánkas. O zîsz, szâ puje szusz ápâ dâ szkâldât, ly-o kâlzît ucârâ mînkâre, s-o romasz dîn jépure. O szkâldât-o, se lyo dát szâ mânîse.

Jákâ o kizdilít ku je szâ szfâtâszkâ. Inkâ kînd a szfâte ku je, fásé undátâ fáta:

- Ómuje!

- Se?

- Mâ dusé pâ minyé pîn la határ!

- Ja - fásé - Hájde!

- O pusz-o î n kilka s-o indulit ku je. Fáta aszta hun grószâ szâ fise, hun könnyú szâ fise. Kînd undátâ sz-o fâkut gró, fásé i hâla pâ ómu:

- Ómuje!

- Se?

- Gró misz?

- Dácskâ fáta!

Maga kit szâ rupe dâ gró, se-jrá fáta. Inkâ undátâ szâ fise usure. Fásé ómu pâ fáta:

- Fátâ! Aís jis szusz?

- Da! Aís misz. Aís misz.

Asá szâ zskâ fáta ku ómuszta.

Na, beny. Or azsunsz la határ. Fásé i fáta pâ ómu:

- Ómuje!

- Se?

- Punyi-me - fásé - gyosz!

Beny. O puszo gyosz. Inkâ sz-o fâkut în rôtâ. Asá csillogule rôtaszta în nopcsé, de csak na! Jákâ dâ határ, kap dâ határ o indulít un rôtâ dâ ruzsunyíta. Áje-jra kulera dâ ungur, sâ ahász sz-o fâkut dâ róta fatászta, aje-jra kulera dâ bájás. Inkâ sz-or luvit una. Hadâ ungura dâ róta o mérsz széjjel (sz-o zdrubít). Inkâ fáta sz-o változik innapoj, fásé pâ óm:

- Ómuje! Da aszta se-j vâzut, nu trâbâ sz-âsz szfâetés la nyime. Cse dus akászâ, csi puj gyosz, sí gyiminyáca, kâ vi vigye, atuns nu-csi csudálkozi.

Beny. S-opukát, sí o mérsz aká, sí sz-o puszo gyosz, sí asá o fâkut, kum fátâ o zîsz. Fásé gyiminyáca pâ cîgánkas:

- Cîgánko!

- Se?

- Adâ-m seva bany, sâ mi kit szâ-m jo trébuj szâ je ucârâ tubák în lulâ.

- Beny - fásé.

Merzsé lóntru în fistilo, hâ vad-â jescésé seva bany. Da scsizse fistilo, jákâ bany asá kurá dîn fistilo. Fásé cîgánka:

- Ááá! Aszta a lu szumszédú, jo mâ duk în tâ-mjo.

Merzsé afârâ, jákâ vegyé álloturije, sígógyé. Dákâ aszta a me kászâ, sí dâpâ fugá napoj.

- Bájásu, bájásu! Hajd maj gyors! Kit szâ vez, kit bany ave-ny.

Na, benye. Merzsé ómu sza ujtâ. Fásé:

- Bâjsico! Da hungye aj dusz ahéscse?

- Da jo nu-ly am o dusz. Aís or foszt.

Merzsé ómu át în szumszíd, szâ váda, se fásé szumszédú. Dâscsizsé úsá, sâ vegyé kâ szumszídú mort. Maj' duse la hâlâlânt szumszíd szâ vâd, se fásé. Merzsé sâ la hâla, sâhâla-j mort.

Hâ nu mujt vórba, hungyi o umblât fátaszta, szâ seré szállás, sâ nu sz-o kâpâtát, ahéscse toc omurít, káré o foszt. Da bas bájásoszta o romasz în kuszt.

Merzsé gyorsan akászâ ómu, fásé:

- Bâjsico!

- Se?

- Toc or murít!

Bâjsica numa szâ ujtâ, se kum âj aku. Ómuszta o plâcsít afârâ timitésu, sâ dâpâ áje zîse lu cîgânsis:

- Bâjsico!

- Se?

- Haj mirzsény dîn szátoszta, kâ mi frikâ, kâ o vinyi szumszîdu da mârmincse, si m-or dusé bany. Na, beny. Sz-or gâtátuszâ, sî pakulit sîgógyé, bányé, kit or pâhut or dusz, s-or mersz intu áltu szat. Akulo s-or lot kászâ déje mîndrâ, pâmînt, juszág s-or lot, sî aku kusztâ, kit n-or murît.

A cigány kolera és a magyar kolera

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kicsiny falu. Ebben a kicsiny faluban lakott egy család. Ez a család nagyon szegény volt, néha szinte a betevő falatjuk sem volt meg. Egyszer azt mondja az asszony a férjének:

- Eredj, te ember, ki az erdőre, hozz valami ennivalót!

Hát, az ember fogta a baltáját, vállra vette, s elindult az erdőbe. Ahogy megy, mendegél, meglát egy kislányt az erdőszélen. Kérdezi az ember tőle:

- Mit csinálsz itt, te kislány?

- Ne törődj te avval, menj a dolgodra!

Jól van, hát az ember megy a dolgára, el is ejtett egy nyulat, s hazavitte. Az asszony főzött belőle jó kis paprikást, s evett a család.

Estefelé, mikor lefeküdtek, hallják ám, hogy nagy ugatás van kint a faluban. Kinéz az ember, s hát pont az ő kapuja előtt állott meg a kislány, akivel délelőtt találkozott az erdőszélen. Az a kislány mindenhova bekopogtatott, szállást kért estére, de nem adtak neki sehol. Na, most, hogy szómat ne vétsem, ez a kislány nagyon piszkos, maszatos volt. Azt mondja neki a szegényember:

- Mi járatban vagy, te kislány?

- Hát én bíz' szállást keresnék.

- Gyere be, kapsz te itt szállást, ennivalót is!

Behívta a kislányt, fölkelte a feleségét, s mondta neki, hogy tegyen föl vizet, hogy fürödjön a kislány, s valami ennivalót is, talán maradt még valami abból a paprikásból.

A kislányt megfürdették, jóllakatták, s elbeszélgettek vele. Azt mondja egyszercsak a kislány:

- Idefigyelj apámuram!

- Na mi a baj, kislányom?

- Hát megkérlek én téged valamire!

- Mire?

- Elvinnél-e te engem, ki a mezőre?

- Kiviszlek én, édes lányom, de tudod-e, hogy messze van az?

- Tudom én azt, apámuram, de vigyen engem ki, megkérem.

- Jól van, gyere kislányom, kiviszlek!

Fogta a kislányt, felvette a nyakába. Ahogy mennek, mendegélnek, a kislány olyan nehéz lett, mint egy malomkő. Kérdezi az embertől:

- Édesapám! Nehéz vagyok-e?

- Dehogy, édes lányom! Nagyon könnyű vagy!

Az ember pedig majd megszakadt a súlytól. Egyszer pedig olyan könnyűvé vált a kislány, mint egy tollpihe. Kérdezi tőle az ember:

- Édes lányom! Itt vagy-e még fönt?

- Itt vagyok, itt vagyok! - mondta.

Így játszadozott az emberrel, így tette próbára.

Egyszer csak odaérték a határhoz. Azt mondta ekkor a kislány:

- Apámuram, tegyen le!

Az ember letette. Amint letette a földre, hirtelen egy nagy vaskerékké változott, amely úgy csillogott, úgy fénylett, hogy csak na! Hát azért fénylett úgy, mert megtisztították, mert megmosdatták a lányt.

Egyszer csak a mező felső részén megjelent még egy kerék, egy rozsdás kerék. Ez volt a magyar kolera, a fényes pedig a cigány kolera. Elkezdtek egymás felé közelíteni, de nagyon-nagyon gyorsan. S akkor összeütköztek, a magyar kolera kettérepedt, összetört a kerék. A kislány visszaváltozott, s azt mondta:

- Apámuram! Menjen haza, s feküdjön le! Amit másnap reggel lát, azon ne csodálkozzék!

Hát jól van. Hazamegy az ember, s úgy tett, ahogy a lány mondta, lefeküdt. Másnap reggel felkelt, s azt mondja az asszonynak:

- Asszony! Nézz egypár garast, hogy vegyek egy kis pipadohányt!

Megy be az asszony a kamrába - ott szokták tartani a pénzt - kinyitja az ajtót, s csak úgy tódul ki rajta a sok pénz. Az asszony csak néz, s gondolja: hú, biztos a szomszédnak a kamrájába mentem! Megy ki, nézi az udvart, látja, ott vannak a tyúkok, a malacok.

- Hát ezek az enyéme! - mondja.

Visszamegy, s azt mondja:

- Ember! Gyere csak ide, nézd meg, mi van itten!

Odamegy az ember, a szája tátva maradt a csodálkozástól, a pipa meg szinte kiesett a kezéből:

- Asszony! Ez mind a mienké? Honnan hoztad?

- Én?? Dehogyan hoztam! Itt volt benn!

Az ember elkezdett gondolkodni, s már kezdte kapisgálni a dolgot. Na, elkezdi:

- Jól van! Átmegyek a szomszédhoz!

Átmegy a szomszédhoz, benéz, látja, hogy a szomszéd halott. Megy a másik szomszédhoz, látja, hogy az is meghalt. Akinél a lány szállást keresett, de nem kapott, az mind pórujjárt. Hát, az ember mostmár mit tegyen, kifizette a temetési költségeket, s azt vette észre, hogy a kamrából nemhogy nem fogy, hanem inkább egyre több lesz a pénz. Azt mondja az asszonynak:

- Asszony! Mondok én neked valamit!

- Mit?

- Én nagyon furcsállom ezt a dolgot! Azt mondom, menjünk inkább egy másik faluba, nehogy aztán visszajöjjenek este a szomszédok (már azok a szomszédok, akik meghaltak), s elvigyék a pénzünket!

Azt feleli az asszony:

- Hát jól van, menjünk!

Fölpakoltak, amennyi pénzt tudtak, elvittek magukkal, azt elmentek egy másik faluba.

Vettek egy kis házat, földet, állatokat, jószágokat s még ma is élnek, ha meg nem haltak.

Lakatos Mihály

EGY CIGÁNYEMBER ÉLETÚTJA A GYERMEKKORTÓL A FELNŐTTKORIG

Bevezetés

A cigánykérdés mindig foglalkoztatott. Hiszen egész életemet végig kísérte származásomnál fogva, cigányközösségben dolgoztam, cigányosztályt, napközit tanítottam. Szabolcs megyében cigányközösségnek voltam tanácstagja. Felnőtt cigány embereket tanítottam (írástudatlanokat). Két főiskolát végeztem, ahol igaz, magam voltam cigány származású. Voltam kőműves segédmunkás, éjjel vagon t raktam, voltam tehenész, állatgondozó. Most örömmel gondolok vissza erre mindennapos oktató- nevelő munkám során. Bátran alkalmazhatom az eddigi tapasztalatokat. Nagyon sokszor abból táplálkozom, amit életem során magamba szedtem. Talán ennek köszönhetem azt is, hogy napközis munkavezetőnek választottak a testületben.

Családi élet

1940. április 3-án Szatmár megye Szamoszeg (Szamoszug) falujában születtem. Abban az időben 3000 lakos élt ott. A falu népének 90 %-a mezőgazdasággal foglalkozott. A cigányság az alábbi foglalkozásokat űzte: vályogvetés, tapasztás, teknővájás, kosárfonás, időszaki munkás, napszámos; az egyéni gazdáknál betakarítás és kapálás. A zenészekről külön szeretnék pár sort írni.

Az asszonyoknál alkalmi munka, a gazdag családoknál takarítás, kártyavetés, kuruzslás, jóslás fordult elő. Mások árusítottak tűzkövet, cigarettapapírt, sárgaföldet, vasport, jószagú szappant. Akkoriban járt egy szólás-mondás „Télen hegedülgetek, nyáron vályogot vetek.” A jellemző foglalkozás mégis a sármunka volt. Az akkori anyakönyvi bejegyzésnél így szerepelt a foglalkozás: sármunkás. Nagyon nehézkesen éltünk, csak a létminimum volt meg, semmi több.

11-en voltunk testvérek, még ma is élünk 10-en. Apám zenész cimbalmos volt. Ebben az időben a zenészeket „úri cigány”-oknak nevezték. Hogy miért? Aki elismert, jobb zenésznek számított a környezetében, az fizikai munkát nem végezett. A cimbalom állandó jelleggel a helyi kocsmában volt. Apám minden este feljárt a kocsmába, ha akadt egy-két ember, akinek jó kedve támadt, olyankor elverte a nótáját. Tanítványa állandó jelleggel volt, akikkel a környező községekbe eljárt. Ez nem volt biztos kereset. Az anyám nagyon sokoldalú munkás volt. Kertet művelt, font, napszámba járt, mindenféle mezőgazdasági munkát végzett, így vezetett be minket is a mezőgazdasági munkába, amint felcseperedtünk. Most boldogan gondolok rá, akitől mind a 11 testvér a munkára nevelés alapjait megkapta.

Egyik napról a másik napra éltünk. Semmi tartalékunk nem volt. Csak a mának éltünk. Nem túlzok, ha leírom, hogy nagyon sok szegény család élt így. Cigány és nem cigány. Legjobban ment a sorsa anyagi szempontból a falu kondásának, aki a község disznáját őrizte. A tanácstól pénzt kapott, és a lakosság is segítette élelemmel, pénzzel. Egy dolog biztos, nagyon szegény világ volt, de akiben volt igyekezet, tenniakarás, munkaszeretet, ott a családnak is több jutott. Ahogy akkoriban mondták „Aki dolgozik, tud a tejbe mit aprítani”. A falu lakosságából a cigány származású lakosok 95 %-a cigánytelepen élt. Mi a felszabadulás után egy 200 öles

telket kaptunk, úgynevezett juttatott telket. A falu szélén. Arra építettünk sárfalból készült szobapitvaros tornácos lakást. Itt nőttünk fel 11-en.

Általános iskolai tanulmányaimat az 1954/55-ös tanévben fejeztem be. Már gyerekkori vágyam volt az oktatás. Ahogy visszaemlékszem, minden évben volt olyan társam, akit korrepetáltam. De a testvérek között is akadt ilyen. Anyagi lehetőségünk nem engedte meg, hogy a 8 általános iskola elvégzése után továbbtanuljak. Pedig szerettem volna. Hogy is tanulhattam volna tovább, amikor a ruházat, a lábbeli akadályozó tényező volt. 1956. szeptemberében a helyi iskolaigazgató javaslatára Hajdúdorogra, kétéves mezőgazdasági szakiskolába iratkoztam. Az iskola elvégzése után a Nagyecsed-i Állami Gazdaságba kerültem, mint gyakornok. Itt idősebb szakemberekkel dolgoztam együtt. Az igaz, hogy a mezőgazdasági munka számomra nem volt idegen, mivel az anyám munkaszeretete rámragadt. De azt éreztem, hogy mint cigány származású, akin látszik is, ezen a pályán nem tudok megmaradni. Az ottani szakemberek a következőket mondták: „Aki nem tud jól káromkodni, abból nem lehet jó mezőgazdász”. Hát én nem akartam káromkodni, így egy évig voltam gyakornok. Más területen kezdtem el keresni a lehetőséget. Vágyam nem sikerült a szülői háznál, abban reménykedtem, most sikerülnie kell. Mátészalkán beiratkoztam 4 éves mezőgazdasági technikumba, ahol különbözeti vizsgával második évfolyamba léphettem. Közben megnősültem. Szatmár megyében nem sok lehetőséget láttam célom eléréséhez. Testvérem segítségével Hódmezővásárhelyre kerültem dolgozni, először kőműves segédmunkásként, de tanulmányaimat ekkor is folytattam a helyi technikumban. Majd állami gazdaságba kerültünk dolgozni a feleségemmel együtt. Itt a vezetőség gépi fejő tanfolyamra küldött el, amelyet kiváló eredménnyel végeztem el. Az oktatási vágyam íme, először teljesült. Hogy hogyan? A gépi fejő tanfolyamot befejezve, az állami gazdaság igazgatója kért, hogy oktassak ki gépi fejésre újonnan felvett dolgozókat. Én ennek nagyon örültem. Azt sem kérdeztem, hogy fizetnek-e érte. A betanítási idő 10 nap volt, de minden napra 4-5 dolgozó. Ezért külön fizetést kaptam. Talán ennek a vezetőségnek köszönhetem, hogy pedagógus lettem. Amikor később jelentkeztem az Agrártudományi Egyetemre, igazolást kellett szereznem arról, hogy legalább 5 évig folytattam oktatási tevékenységet. Az igazolást meg is kaptam. Igaz több munkahelyem volt, de a tanulság a következő: ahol nem jól fogadtak, ahol éreztették velem származásomat, a fogadtatás, a befogadás nehezen ment, nem éreztem megbecsülést, ott nem is sokáig maradtam. Ahol segítettek, ahol felfigyeltek a munkámra, ahol sikerélményem volt, ott tovább maradtam. Ez így volt más cigány származásúnál is. A cigány dolgozók, legyen az idős vagy fiatal, ma is így vannak. Hogy visszanyúljak a régi időre, az évszázados megaláztatás, a rettegés, a félelem egy kifinomult érzékenységgel ruházott fel bennünket. Sokszor egy felrúgott homlok, egy magas hang, egy nyelvbtlás, egy összehúzott szemöldök behatárolja közérzetünket. Itt a környezet, amelyben élünk, a hozzánk való viszonyulás, de ez fordítva is igaz, ez a meghatározó. Ez kihat életünkre és munkánkra is. Hogy a cigányság felzárkóztatása lassú folyamat, hogy a cigányság fejlődése csak kis léptékekkel mérhető, szerintem egyik okozója az izoláció. Mit értek én ezen? Sétáljunk végig egy településen. A cigányok a falu szélén, a legelő mellett, az erdő mellett, a fason túl a falu legtávolabbi helyén, faluszélen laknak.

Mátészalkán még jelenleg is a cigánylakosság 50 %-a él a telepen. Sokan együtt. Ma már nagyon sok telepet felszámoltak, de bizony az én koromban a cigánycsaládok több mint 90 %-a telepen élt. Éltek minden család a hagyományos, megszokott, részben örökölt cigányéletet. Amikor a telepeket felszámolták, házagosan kerültek a faluba, vagy a városi lakásokba. Itt megpróbált alkalmazkodni a szomszédokhoz, a környezetéhez. A környezet nevelőhatását nagyon fontosnak tartom. Már nem tette azt, amit a cigánytelepen. Szemetet nem önthetett ki az épület elé, és még sorolhatnám. Nem, mert ad és adott arra, hogy mit mondanak a szomszédok. A szomszédoknak volt egy bizonyos elvárása, sőt rá is szóltak. Tehát van, aki rászóljon,

vagy helyes útra terelje. A cigánycsalád ekkor megpróbált az elvárásoknak megfelelően élni. A cigánytelepen egy hasonló, vagy azonos életformájú közösségben éltek. Ha elmentek moziba, a cigányok egy közösségben voltak. Ha dolgozni mentek, cigánybrigádokban dolgoztak. A brigádokhoz olykor adtak egy nem cigány brigádvezetőt. Ez legtöbbször nem vált be. A nem cigány brigádvezető pedagógiai érzékétől és sok mindentől függött, hogy megtalálta-e a kontaktust a cigány munkásbrigáddal. Itt meg kell említeni azt is, hogy ennek a nem cigány brigádvezetőnek sem volt könnyű a dolga. A szállón is cigánybrigádokban laktak. Összejöveteleken is egy cigányközösségben voltak. Még az oktatás területén is (cigányóvoda, cigányosztály, cigány-napközi) jellemző volt a cigányközösség kialakítása. Az italozásról nem is beszélve. Összefoglalva: a homogén alacsony szintű emberekből álló közösségben nehezebb a haladás. Hiányzik a példakép, mert kevés ember él a társadalom által megkívánt módon. A cigányok egy helyre való tömörítésének gondolatát ellenzem. Mert visszahúzó erő volt és lesz is mindaddig, amíg cigányok telepen, vagy tömbösítve élnek. Szerintem a cigányság fejlődését, előrelépését a cigánytelepek hátrahúzó ereje, megléte gátolta, gátolja ma is, és a jövőben is. Tudom, nem könnyű feladat a meglévő telepek azonnali felszámolása. Ez évszázados gond. Mátészalkán a régi telepet felszámolták, odébb 350 méterre újabb telepet építettek, igaz félig komfortos, félig komfort nélküli lakásokat. De alig van példakép, a környezet nevelő hatása majdnem ki van zárva, amely a legerősebb nevelési terület az ember életében. Egy példával szeretném bemutatni a környezet nevelő hatásának nagy szerepét. A Bach családban képességvizsgálatot folytattak, 150 évre visszamenőleg. Eredmény csak 25-30 kiemelkedő zenész volt, a többi gyenge. Azért, mert a gyengébb zenészek környezete, ahol éltek, nem tette lehetővé számukra a megfelelő fejlődést. Még egy példa: J. Jóska 5 tagú családjával beköltözött egy szép lakótelepi földszintes házba. Szomszédaik egy mérnök, egy pedagógus, egy kultúrigazgató, akik jelentést tettek a tanács elnökénél, hogy J. Jóska, akit a tanács a cigánytelepről költöztetett a szomszédjukba, a WC-t nem rendeltetésszerűen használja. A tanács elnöke azt mondta; maguk tudják, hogy kell kezelni a WC-t. Magyarázzák el J. Jóskának, neveljék meg maguk ezt a családot. Kérem magukat. Ez 1984-ben volt. 1988. évben pályamunkámhoz anyagot gyűjtöttem, így meglátogattam J. Jóskát és családját. Véleményem szerint a társadalmi elvárásoknak maximálisan megfelelően élnek. Megkérdeztem a szomszédokat, a lehető legjobbat mondták J. Jóskáéről. J. Jóska a Mátészalkai Cigánytanács titkára lett, a helyi Kéményseprő Vállalat csoportvezetője, becsületes ember. Felesége dolgozik, lakása szép, rendben van, gyerekei rendszeresen iskolába járók, szomszédok elismerik. Tekintélye van a lépcsőházban. Megint a környezet nevelőhatása győzött.

Munkahely és foglalkoztatás

Már utaltam a munkahelyi problémákra, de még maradok ezen a területen, hiszen a munkahely, a foglalkoztatás alapvető meghatározó tényező az életszínvonal emelkedésében. Itt szeretném megjegyezni, hogy a cigányság munkába állását az ipar oldotta meg. A mezőgazdasági üzemek még a mai napig adósok ebben. Daróczi Ágnes, aki ismereteim szerint a cigányság problémáinak nagy ismerője, Mátészalkán járt. A kultúrotthonban sokan összejöttek, érdeklődők. Feltette a kérdést, a cigányok miért nem jutottak földhöz a felszabadulás után? Egy pedagógus kollégám eképpen válaszolt:

- Ugyan, mit kezdett volna a cigány a földdel, se lova, se tehene, se szekere nem volt, és nem is értett volna hozzá. - Igaz, hogy nem rendelkezett a felsoroltakkal, de minden közösségben volt földet szerető, mezőgazdasági munkában jártas cigánycsalád. Én viszont rákérdeztem. A cigány értett az egyéni gazdák lovaihoz? Látástól vakulásig kapált, aratott. A termelőszövetkezet megalakulása után is gyakran a vetőgépen dolgozott, mint faros. Ahhoz értett? A

cigányság a nem cigányokkal együtt dolgozott mezőgazdasági munkában. Ritka parasztcsalád volt, akinél cigánycsalád ne dolgozott volna. Tudom a foglalkoztatás mércéje behatárolja az iskolavégzettséget, a képesítést. De a cigányokra valahogy apáról fiúra maradt „a cigány jó lesz segédmunkásnak”, arra is szükség van. Ez igaz, csak hogy akkor nem is várhatunk tőlük annyit. Ha ő megmarad segédmunkásnak, a gyermekeit is ilyen irányba fogja vinni. Nézzük meg országunkban, hol dolgoznak a cigányok nagyszámmal.

Kőműves segédmunkás.

Köztisztasági dolgozók:

- utcaseprés,
- szemétszállítás,
- kertészet,
- gyakran WC gondozó.

Ahogy az iskoláztatás lehetősége engedte, most már kereskedelemben:

- bolti eladó,
- szakács,
- pincér,
- fodrász.

Bár szeretném megjegyezni, hogy ezen a területen is voltak előítéletek. „Én bizony nem fogadom el tőle a kenyeret”. Én annak örülök és biztos vagyok benne, hogy ez már a múltté. Azóta felnőtt egy-két generáció, akik másként vélekednek. Az igaz, hogy valamikor elismert cigányasszony volt, akinek a sütéséből, vagy főztéből magyar ember evett. Az a szolás járta „nyugodtan megeheti, nem a lábammal csináltam”. A cigánycsalád tisztaságát azzal mérték, hogy „magyar ember vagyok, de ettem a cigányasszony főztéből, olyan tiszta volt.” A cigánycsalád tisztaságának így ment nagy híre a faluban. Tapasztaltam azt is, hogy megtagadják a munkát a cigány származásútól. Például: a Mátészalka húsüzem vezetője leszólt a portára, cigány munka után érdeklődik, nincs felvétel. Az egyik üzemvezető arra hivatkozott, hogy nincs meg a nyolc osztálya. A másik arra, hogy nincs érettségije, egy negyedik szerint rossz a munkakönyve. Az ilyen akadályozó tényező mind-mind fékezik a cigány népréteg felemelkedését. A munkahelyeknek is ki kellene venniük a részüket a rászoruló emberek neveléséből, felzárkóztatásából. Nagyon fontosnak tartom, tudnunk kell, hogy egy termelőüzemben a termelés a fontos. Én is többször voltam már abban a helyzetben, hogy új anyagot akartam venni a gyerekekkel, de észre kellett vennem, hogy a gyengébb képességű gyerekek nem értették meg az előző leckét. Így differenciáltam, és kiscsoportos foglalkozásokat tartottam. Már régóta hangoztatjuk a társadalmi összefogást. Inkább én azt mondanám, mindenki a maga helyén tegye meg a szükséges tennivalót. Ha azt tartjuk, hogy a cigányság lemaradása 500 éves múltira tekint vissza, ezzel nem lépünk előre. A hétköznapiok mindennapján egy keveset tennünk kell és akkor érzük el a kitűzött célunkat, a felzárkóztatást. A társadalmi összefogás keretébe beletartozik, akivel vagy akikkel a cigány származású érintkeznek. A buszsofőrtől kezdve a munkahelyi vezetőig, és még sorolhatnám.

Most kérdezhetné valaki, miért, hisz a lehetőség adva van, nyitva áll mindenki előtt a kapu. Válasz: a cigányság az a népréteg, amely segítségre szorul. Ugyanúgy, mint amikor egy világtalan embert átkísérünk az úttesten. A munkahelyeknek szem előtt kell tartani a dolgozók megtartó erejét, pszichés légkörét. Nincs jogában egyetlen vállalatnak vagy üzemvezetőjének megtagadni a munkát senkitől. Alkotmányos jogaitól fosztja meg a dolgozót. A mindennapos munka minden embernek életéhez kell, hogy tartozzon. Tapasztaltam, hogy az az idős vagy fiatal, akinek nincs munkahelye, minden másra van ideje. Így nyúl az italhoz, a bűnözés

különböző területeihez. Fontosnak tartom, hogy a közösség, mint munkahely, nagy hatással lehet egy cigányemberre.

A közösség formáló ereje úgy nyilvánul meg, hogy az illető különböző hírekhez jut, információkhoz, amelyeket bevisz a családba.

Ezzel a családtagok értelmi nevelését segíti és komoly tudatformálást is. Pozitív nevelési tényező, hogy az apa pontosan, mindennap eljár dolgozni. Ezzel a családban a rend szeretete példaképet nyújt. A leírtakból jól érzékelhető, hogy a munkába állásnak felmérhetetlen szerepe van az iskolával együtt.

Sorolhatnám még a munkahely jelentőségét. De annyi még ide tartozik, hogy a rendszeres havonkénti fizetésből céljai, vágyai megvalósulhatnak. (Vásárlás, bútor, tévé, rádió, stb.) Ez a család anyagi, és életszínvonalát növeli. A foglalkoztatás oldhatja meg a lakáskérdést is. (OTP-t vehet fel.) Tartós fogyasztási eszközöket nagyon sok telepí cigánycsaládban azért nem tudnak venni, mert nincsenek munkaviszonyban. Több helyen tapasztaltam az ingerszegény környezetet.

A gyerekek itt töltik el gyermekkorukat, egy ágy, asztal, tűzhely között. Főleg az én koromban. A szegényes öltözködés jellemző, vagy a túlméretezett ruha, vagy épp az ellenkezője. Nem véletlen József Attila „De szeretnék gazdag lenni” című gyerekverse. A jó közérzethez a ruha is hozzátartozik. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a cigány származású családokban nagy a fluktuáció, az ingázás. Hamar munkát változtatnak, kisebb súrlódások miatt. Azt is megemlítem, hogy hazánkban a stabil munkaerő alapvető fontosságú. Ezért utalok még egyszer a vállalatvezetők odafigyelésének fontosságára, a munkahely cigánydolgozókat megtartó erejének növelésére.

Egészségügyi helyzet

A gyermekek sorsa már a fogamzás pillanatában kezdődik, mondja Czeizel Endre. Ez még inkább igaz a cigány gyerekek esetében. A régi hagyomány azt tartja, hogy a cigányok edzettek, szívósak, ezt megerősítette a Szatmár megyei Hodász község lelkipásztora, aki sokat tett a cigányság felzárkóztatásáért. Nagy árat fizettünk azért, hogy többen nagy edzettségre tettek szert. Hány gyerek halt meg? Hány gyerek lett a hideg áldozata? Hány gyerek lett nyomorék, vagy tüdőbeteg? Szerintem két egyforma szervezet nincs a világon. Mint két egyforma beteg sincs a világon. Elérkeztünk oda, hogy az egészség pénzkérdés is. A pénz pedig munkahely kérdése. Gyerekkorom óta emlékszem, hogy a cigányság félt az orvostól, addig nem ment orvoshoz, ameddig nem vitték. Igaz, az orvosnak igen komoly szerepe van, volt és lesz is a tudatformálásban. Tekintéllyel bírt, hallgattak a szavára. Persze, ez az orvos személyétől is függött. Ha nem tudta, és nem tudja megtalálni a cigány beteggel a kapcsolatot, jól ledorgálja, nem megy el hozzá szívesen még akkor sem, ha nagyon indokolt lenne. Leggyakoribb betegség a cigányoknál a fulladás, asztma, régen TBC. A jó egészségi állapot csak részben öröklődő. Az életmód szorosan összefügg az egészségi állapottal. Az asszonyok előbb meghaltak. Hiszen a szülésen kívül a nagy munka rájuk szakadt. Soha nem volt egyenrangú társa a férjnek. Csak fehércseléd volt, akinek szent kötelessége volt a szülés, az engedelmesség, a mosás, a főzés, és férjürának eleget tenni az ágyban. A feleség nem is mert ellent mondani. Az egészségtelen lakás, a rossz szellőztetés, a kevés fény, kihatással volt a családtagok egészségi állapotára. Még napjainkban is a telepí lakosoknál a magzatkori fejletlenség, az alacsony születési súly, a halvaszületések száma gyakoribb, mint a nem cigány újszülötteknél. Mindezt az életmóddal, a terhesség alatti káros szenvedélyekkel magyarázom. (Cigaretta, kávé, ital és a nem megfelelő táplálkozás.) Azt is meg kell mondani, hogy óriási a

fejlődés, még az említett meglévő hiányosságok mellett is. A cigány származású kismamák - egy-két kivételtől eltekintve - rendszeresen eljárnak a tanácsadásra. Ehhez anyagot gyűjtöttem a ráckevei járás területéről, melyet leírok.

Szatmár megyében ugyancsak anyaggyűjtés céljából felkerestem szülőfalumban, Szamosszeg községben a tanács elnökét, aki gyerekkori ismerősöm és utcabelim volt. Elmondta: a cigány férfiak, de az asszonyok is korábban haláloznak el, mint a nem cigányok. A cigányok között a lányok fiatalon nagyon szépek, de amint férjhez mennek, egészségügyi állapotuk romlik, elcsúnyulnak, sokat isznak. Ehhez annyit tennék, hogy ez életmód- probléma. Nem általában mondom, de hagyományos területeken még jelenleg is fennáll a rendszertelen táplálkozás, a sok kávé, italfogyasztás, amely mind károsítólag hat az egészségre, a szervezetre. De mondhatnám népbetegségnek is. Említést érdemel az orvosok magatartása a cigány családokkal szemben. A dorgálás, elmarasztalás hátrahúzó erő. Véleményem szerint az egészségügyi dolgozók elsődleges feladata lenne a prevenció, továbbá, hogy a cigánybetegek örömmel keressék fel orvosukat a problémáik orvoslásában. A legfontosabb az apa, mint példakép a családban. A gyerekek hasonlóképpen állnak majd későbbiek folyamán a munkához. A cigányság egészségügyi helyzete sokat javult. Éppen a telepek felszámolásával és egészséges lakásokba való költözéssel. Dicséretes az egészségügy azon kezdeményezése és tevékenysége, hogy a kismamákra oly sok gondot fordít. Elismerést érdemel a védőnők munkája, akik áldozatos tevékenységgel naponta keresik fel a cigánycsaládokat.

Néhány adat a gyűjtőmunkámból.

A cigánylakosság arányát 2-3 %-ra becsüljük. Állandó lakosként 1600 főt tartunk nyilván a járásunkban. Dömsödön és Ráckevén telepszerűen, nem megfelelő szociális körülmények között élnek. Kb. 300 fő. A munkaképes korú cigánylakosság 65 %-a állandó munkaviszonnyal rendelkezik. A cigánylakosság egészségügyi és szociális ellátása megfelelő. Az egészségügyi dolgozó lelkiismeretesen figyelemmel kíséri a családok helyzetét. Munkájuk eredményeképpen emelkedett a résztvevők száma a terhes-, a család-, a nővédelmi-, és csecsemőtanácsadáson. A cigányszületések száma 1966-83 között 994 volt, ebből élveszületés 986, halva pedig 8. A cigányszületések aránya az összes születésekre számítva 3,26 %-ot tesz ki. Az arány az időben fokozatosan és jelentékenyen, kb. 20 %-kal emelkedett.

A cigány nők szülésének száma állandó emelkedést mutat. A demográfiai hullám nem érezte hatását a szülési kedv növelésében, mivel a születésszám 1973 év előtt is magas volt.

Születési súly alakulása:

A kis súllyal született cigány újszülöttek száma emelkedő tendenciát mutat a nem cigány származású csecsemőkkel szemben.

A 3000-4500 g születési súlyú élveszülöttek aránya tekintetében igen nagy különbség van a cigányok és nem cigányok között. A cigány újszülötteknél jelentékenyen csökken az arány. Ez azt jelenti, hogy a cigány lakosságban az optimális életkilátású újszülöttek aránya fokozatosan csökken.

Csecsemőhalálozás:

A cigány újszülötteknél kisebb a halvaszületési arány. Itt a szakemberek etnikai alapokon nyugvó jelenségre gondolnak. A szülés körüli halálozás esetén a kis súlyú cigány újszülöttek közül kevesebben hálnak el, mint a nem cigányok. A késői csecsemőhalálozásban a cigány csecsemők halálozása kétszerese a nem cigányokénak. (60,8 ‰, szemben a 31,8 ‰-kel)

A csecsemőhalálozás ezrelékes mutatói a területen rosszabb képet mutatnak az országos és a Pest megyei adatokhoz képest.

Országos átlag	1982-ben	20 ‰
Pest megyei átlag	1982-ben	23,2 ‰
Ráckeve járási átlag	1982-ben	24,5 ‰

A csecsemőhalálozás mutatóinak javulása a cigánylakosság tekintetében csak akkor várható, ha az életvitelükben is pozitív változások történnek.

Forrás: Szabó Raffael dr.: A születések, a perinatális- és a csecsemőhalálozás alakulása a ráckevei járásban az 1966-83 években.

Művelődés, közoktatás, közművelődés, fejlődés

Nehéz különválasztani a fenti témaköröket, inkább együttesen írok róluk. Gyerekkoromra visszaemlékezve első helyen a mozi állt. Majd a telepesrádió, havonta vagy hetente bál. A könyvtár sokat nem tudott adni a cigányságnak, mert sok volt az írástudatlan. A könyvtárba járókat a mese érdekelte, na nem mintha ez lealacsonyító volna. Hiszen sok neves ember volt, aki a mesevilágon keresztül híres költővé vagy íróvá vált. A könyvtáros személyisége meghatározó a cigány származású népréteg olvasóvá nevelésében. Sokat tehet értük. Szerencsés helyzetnek tartom, ha a könyvtáros pedagógus vagy szakképzett. Szabolcs megyében Nyírcsaholy községben több cigány gyerek azért nem járt könyvtárba, mert ha később vitte vissza a könyvet, a könyvtáros ledorgálta a többi gyerek előtt. Nem beszélve arról, ha egy-két lap össze is volt gyűrve, vagy egy-két lap hiányzott. Hogy a könyvtáros hogyan tudja megnyerni az olvasót, szerintem ez céljai közt szerepeljen. Örömmel, bármikor visszatérjen, bemenjen a könyvtárba. Megnyerni őket, és nem elmarasztalni. Pozitív példának tartom Szigetszentmiklóson a falusi könyvtár vezetőjét, aki az olvasó gyerekekkel jó barátságban, szinte játszótársi viszonyban áll. Felkerestem, és kértem, hogy ő tartson előadást a könyvtár használatáról, a beiratkozás formáiról, a kölcsönzés helyes módjáról, egy-egy irodalmi témaköréről, amelyet nagy örömmel fogadott. A művelődés, értelmi nevelés, információszerezés fő forrása a családban a televízió. Szerény véleményem: a televízió amennyi előnnyel rendelkezik, annyi hátránnyal is bír. Sok gyerek álmosan, fáradtan jár be az iskolába, mert megnézte a késői filmet. Bár ez a család problémája is, nem csak tévéé. A tévében, főleg magyar filmekben egyre gyakoribb a szex, az italozás, a verekedés, a durvaság, agresszivitás, az ízlésromboló adások. A televízió láttán nem könnyű a gyerekek nézetét újramagyarázni. A célunk a válogató televízió-nézés volna. Az olvasottsági szintet is csökkenti, beleértve a tanulási kedvet is. Fontosnak tartom, hogy egy tévéfilm megnézése után a szülők a gyermekükkel közösen értékelnék a filmet. A mi korunkban komoly probléma a beszédművelés, ami így elmarad.

Közoktatás

A cigány gyerekek az iskoláról kialakult képe az iskolába lépés első napján eldőlt. Régen szokás volt, hogy a cigány gyerek a leghátsó padban foglalt helyet. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy a hátul ülő gyerek ugyanazt hallja-e a nevelőjétől, mint aki az első padban ül. Ezek közül kerül ki a perifériás gyerek. A gyermek iskolába járását sokszor az határozza meg, hogy milyen a fogadtatás. Országosan jellemző, hogy alsóban sok a bukott cigány gyerek. Megjegyzem, iskolákra ez nem jellemző. A nevelési és oktatási terv olyan szépen leírja a célokat, feladatokat. Mégis sokszor, a terembe lépve, megfélekedünk azokról. Itt lehet hivatkozni a rossz tantervre, oktatási rendszerre, rosszul megszerkesztett könyvekre, nem megfelelő teremre, szemléltető eszköz hiányára. A kérdést most felteszem, a mi gyerekkorunkban minden tálcára volt rakva a tanítónak? Ugye, hogy nem!

Nagyon fontosnak tartom, hogy az iskola környéke merőben térjen el a cigány gyerek otthoni környezetétől. Hiszen az iskola a nevelés színtere, ahol ismereteket adunk, képességeket fejlesztünk és nevelünk. A beilleszkedéshez, a felzárkóztatáshoz nagyban hozzájárul az iskola környéke, a terem belső rendje; legyen az esztétikus, virágos, mert így a cigány gyerekeknek kialakul egy igénye. A cigány gyermek nem magától nevelődik, olyanná lesz, amilyenek neveljük, oktatjuk. Kisgyermekkorban még igazodunk a széphez, az esztétikához, figyelembe vesszük az életkori sajátosságot (lásd a bölcsődéket, óvodákat). A fent leírtak anyagi jellegűek, de sokszor nagyon nehéz körülmények között tanítanak a pedagógusok.

Szabolcs megyében több pedagógus azt tartja, hogy a cigány gyermek nevelése külön pedagógiát igényel. Én úgy fogalmaznék, nagyobb odafigyelést, több figyelmet és türelmet. De a nem cigány gyerekek is ezt igénylik. Főleg a hátrányos és veszélyeztetett családból érkező gyerek. (A magyar pedagógia tudománya, mint a neveléstudomány, neveléstudomány, fejlődéstudomány, gazdag irodalma foglalkozik ugyan a hátrányos és cigány gyerekek, „problémás gyerekek” nevelésével, oktatásával. (Ha keressük, meg is találjuk.) Véleményem szerint nem igényel külön tudományt. A főiskolai tanulmányaink során nem volt ilyen, hogy cigány és nem cigány pedagógia. Hogy a cigány származású pedagógus feltehetően közelebb áll a cigány gyerekekhez, mert közelebbről ismeri életmódját, szokásaikat, problémáit, az természetes. Igaz a latin közmondás, miszerint a hasonló a hasonlóknak örül. De ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a nem cigány pedagógus is hasonlóvá tegye magát a gyermek érdekében. Amíg cigány pedagógusok nem voltak az oktatás területén, ahogyan most is elég ritka, neveltek és nevelnek ők is kiegyensúlyozott, életvidám, jó alapokkal rendelkező cigány gyereket. Valamennyi pedagógus igyekszik tudása legjavát adni a cigány gyerekeknek. Területünkön (pedagógia területe) egy-két kivétel akad. A nyírcsaholyi igazgató azt tartotta, a cigány gyerekeknek más a mentalitásuk, csak cigány pedagógust fogadnak el. Ezzel a véleménnyel vitatkoznék. Én emlékszem rá általános iskolás koromból, hogy matematika órán a törtszámokról tanultunk. Kellett vinni az iskolába krumplit vagy almát, a tanítónk előttünk vágta szét, fél-, negyed-, nyolcad, stb. részekre és megértettük a tananyagot. Sokszor nem élünk eléggé a tanári szabadság adta lehetőséggel. Tudom, jelenlegi oktatási rendszerünk kifogásolható, elég gyakran érnek bennünket reformok. De a meglévő hibákat nem lehet csak erre vezetni.

A felvételi rendszerről (a tanító- és tanárképző főiskolákon).

Nem az alkalmasságot veszik figyelembe, hanem azt, hogy elérte-e a pontszámot. Ha csak egy pontszáma hiányzik, ha háromszor is felvételizik, akkor sem veszik fel. Hogy milyen pedagógus válhat belőle a gyakorlati életben, azt nem tartják fontosnak. Engem mindig foglalkoztat egy kollégám sorsa, akiről a helyi tantestület a legjobb véleménnyel volt. A gyerekek

szerették, becsülték tevékenységét, munkáját példamutatónak tartották iskolánkban, a napköziben. Háromszor egymás után felvételizett, egy-két pont híjával nem vették fel. Elment más területre. (OTP pénztáros)

Hogy mit tartok én fontosnak, az oktatás területén, főleg a cigány gyerekek felzárkóztatása érdekében? Első helyen említtem a pedagógus - gyermek jó kapcsolatát. A pedagógus gyermek- és pályaszeretetéét. Az iskola megszerettetését, a tantárgy megszerettetését, a tantárgy és pedagógus személyiségén keresztül. Ennek bizonyítására egy példa. Iskolánkban hetedik osztályos fiúkat és leányokat megkérdeztem egy beszélgetés alkalmával, hogy melyik tantárgyat szeretik a legjobban? A válasz: a földrajzot. Kérdeztem miért? Mert X tanárnő tanítja.

Most ismét magamról pár gondolatot. Az érettségi megszerzése után - de ekkor már 3 kiskorú gyerekünk volt -, különböző tanfolyamokat végeztem. Gépfejő, sertéstenyésztő, inszeminátor, jelenleg egyéves művelődéspolitikai, ez mind tanfolyam. Mindig érdekelt az új, mert azt tartom, addig vagyunk képesek tanítani, amíg mi is képesek vagyunk magunkat újraképezni.

1978 év szeptemberig fizikai dolgozó voltam. 38 évesen léptem először tanterembe, zsebemben egy diplomával. Előzőleg oktatási tevékenységet az alábbi helyeken végeztem, mint fizikai dolgozó.

Hódmezővásárhelyen gépfejő tanfolyamot vezettem.

Mátészalkán a dolgozók esti iskolájába járó cigány származású dolgozókat tanítottam.

Analfabétákat oktattam több éven át, ugyancsak cigány származású dolgozókat.

A megyei Hazafias Népfőnt kérésére egy cigánybrigádhoz jártam el (kertészet, köztisztaság) előadásokat tartani. Mátészalka cigány óvodájában hetenként egy alkalommal, mint tanácsstag összehívtam a telep lakosait, akiknek különböző témákban előadást tartottam.

1977-ben beiratkoztam az Agrártudományi Egyetem Állattenyésztési-Műszaki oktatói szakára. Ezt jeles eredménnyel végeztem. Ekkor kerültem ki Szabolcs megye Nyírcsaholy községbe cigány napközibe tanítani. A község fennállása óta cigány napközi nem volt addig. Az igazgató azzal fogadott, szervezzem meg a cigány napközit. 28 cigány gyereket szerveztünk be, naponta lejártam a telepre, örömmre szolgált, hogy sikerült megnyerni a gyerekeket és a szülőket is. A gyerekek életkora 6 évtől 16 évig terjedt, 1-4 osztályosok voltak. A napközi elsődleges feladata volt az otthonosság, a jó közérzet biztosítása, stb. De feladata a kulturált étkezési módok, szokások, normák elsajátítása is. A kulturált étkezésnél az evőeszközök rendeltetésszerű használatára nagy gondot fordítottam. Velük együtt étkeztem, mindennap más-más asztalnál, közben javítottam. Hiszen ezt teszem jelenleg is. Ezért a tantestület kikezdett, mondván „nem kell ezeket a cigánypulyákat enni tanítani, hiszen otthon úgy sem így fogják használni az evőeszközt”. „Sőt nem is használnak evőeszközt, kézzel nyúlnak az ételbe”. Válaszom: Azért vagyok napközis nevelő, hogy ne csak a mának, a jövőnek is neveljek.

Sajnos előfordult kivételezés, amikor csak a nem cigány gyerekeket foglalkoztatta a volt kolléga. A cigány gyerekeket mellőzte, mert - ahogy ő fogalmazott - egy tornabemutatónál nagyon fontos az esztétika, az egyöntetűség. Sok vitám volt, a cigány és nem cigány származású gyerekek megkülönböztetése miatt. Egy cigány származású pedagógus, akin látszik is származása, nagyon nehéz helyzetben van. Először a testületben el kell ismertetnie magát, hogy alkalmas a pályára. Másodszer, munkáját jól kell végezni. Harmadszor - ami nagyon fontos -, a jó kapcsolat megteremtése a kollégákkal, a gyerekekkel, a szülőkkel.

Tenni, tenni kell sokat, hogy elismerjék. Ez a munka, ha szívből is csinálja, leköti az egész tevékenységét, idejét. Nehéz helyzetben van azért is, mert sokszor saját környezetében is helyre kell tenni a cigánykérdést. Örömmel írhatom, a helyi iskolában erre nincs szükség. Idejövetelemkor az igazgatónővel aránylag nagyon rövid ideig beszélgettünk el, és máris azt kérdezte, elengednek-e az előző munkahelyemről. Feladatul kaptam a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett gyerekek felismerését, azok segítését. Örömmel teszek eleget ennek a tevékenységemnek. Nálunk a tantestületben, ha cigány gyerekekről van szó, az mindig segítőkészséggel, tenniakaró szándékából fakad. Több gyerekünk van, aki nem cigány származású, de hasonló életmódot folytat vagy körülmények között él, mint a cigány gyerekek. Nekünk, pedagógusoknak, ezekre a gyerekekre ugyanúgy kell figyelniük, egy árnyalati különbséggel sem fordítunk kevesebb gondot rájuk, mint a cigány gyerekekre.

Pártfogója vagyok egy nem cigány családnak, ahonnan négy kiskorú gyereket emeltek ki nevelőintézetbe. Kettő kiskorú alsótagozatba jár segítségemmel, egy hónapos intézeti elhelyezése után sikerült visszahozni a szülői házba. Hetenként eljárók látogatni a családot, az iskolában pedig a gyerekek tanítójával mindennap beszélgetünk a két volt állami gondozott gyerekről. Elég sok problémát okoznak az iskolában, de itthon kiegyensúlyozottabban, meleg családi fészekben élhetnek. Igen nagy jelentőséget tulajdonítok az iskolán kívüli nevelés területeinek. A pedagógia tudománya megemlíti, hogy a cigány gyerekeknek azért nincs szókincsük, mert nincs miről beszélni. Ez véleményem szerint is így van. Szakkörök, üzemlátogatások, séták, táborok, klubok, stb. Iskolánkban szakkör keretében társastánc szakkört vezetek, amelyhez a zenét napközis zenekarunk szolgáltatja. Nagy örömmel és szeretettel járnak ide a gyerekek, így nagyobb alkalmam van a sikerélmény gyűjtéséhez. Meglátogattuk az Idősek napközi otthonát, s a Fóti Gyermekváros igazgatója lehetővé tette számunkra, hogy egy órás műsort adjunk az ott élő gyerekeknek. Még az oda-vissza szállításról is gondoskodott, amiért a gyerekek nevében köszönettel tartozom.

Megjegyzem, hogy az anyagi támogatáson kívül felbecsülhetetlen erkölcsi értékkel bír az, hogy lehetőségünk van betekintést nyerni a termelőszövetkezet munkájába, a gyermek-felnőtt kapcsolat során a pályairányítás is lehetővé válik, melyet nem lehet elég korán elkezdni. A csoportomban mindössze 4 cigány gyerek van, de ezt a fenti tevékenységet végezném akkor is, ha mind cigány származású volna. A nyári napközis táborban minden évben részt veszek. Egy olvasótábort szerveztem ez évben, a nyári szünetben. Azzal a céllal, hogy oda becsalogassam azokat a gyerekeket, akik rászorulnak. A tervem csak félig sikerült, átlagosan 8-10 tanulót tudtam bevinni. Ezt a következő évben is folytatni szeretném.

1979 őszén a Bessenyei György Tanárképző Főiskolára iratkoztam be. Mivel Gödöllőn jeles eredménnyel végeztem, felvételi vizsga nélkül jutottam be a tanító szakra. 1982-ben fejeztem be a tanítói szakot, közepes eredménnyel. Végeztem egy pedagógia szakkollégiumot is.

Jelenleg két diplomával rendelkezem. Nem a diploma száma, annak minősítése a meghatározó. Nekem a család mellett életem örömét adja a munkám. Boldog embernek érzem magam. Egy életcél elérése, azt megvalósítani, nem kicsi feladat. Hozzáteszem, hogy tanulmányaimat 3-6 kiskorú gyerek mellett végeztem. Feleségem 18 éve leszálékolt beteg. Állandó kórházi kezelés alatt áll. Balatonfüreden, Budapesten, Debrecenben gyógykezelték és gyógykezelik a mai napig is. Az elért eredményekhez ő is hozzásegített. Főleg most látom, amikor örömmel beszélhetek munkámról. Az indíttatást, az akaraterőt szüleimtől kaptam. Azoktól a volt tanítványaimtól, tanároktól, vállalatvezetőktől, üzemektől, amely környezetben dolgoztam és dolgozom. Gyerekeimről:

Az első gyermekünk 1960-ban született, ipari iskolát végzett, szobafestő-mázoló-tapétázó.

A második gyerekünk 1962-ben született, ipari iskolát végzett, kőműves szakmunkás.

Harmadik gyerekünk 1965-ben született, aki elvégezte Nyíregyházán a Vasvári Pál ének-zene tagozatos gimnáziumot, ének-magyar szakon a főiskolát, de tanulmányait egészségi okok miatt e munkaterületen nem gyümölcöszteti.

Negyedik gyerekünk 1966-ban született, optikus, mellékállásban néptáncot tanít Szabolcs megye Nábrád községben.

Ő elnyerte a „néptánc ifjú mestere” címet, Budapesten.

Ötödik gyermekünk 1968-ban született, foglalkozása eladó, Budapesten, a Skála Áruházban.

Hatodik gyerekünk 1971-ben született, foglalkozása gépíró a Csepeli Vas- és Fémművek Vállalatánál.

Sokat eltűnődtem azon, hogy ha én nem tartok ki a munkában, a tanulásban, egyáltalán abban, amit elkezdtem, gyerekeim sem végezték volna el iskoláikat. Nagyon nehéz körülmények között neveltük fel gyerekeinket. Az igaz, hogy már sokkal könnyebben, mint szüleink minket 11-ünket.

Amikor végeztem a tanítóképzőt, leányunk akkor végezte a gimnáziumot. Két fiam ipari iskolát. 3 kislányom az általános iskolát. Nem volt könnyű a családnevelés, de megérte. Ha előlről kezdeném, ugyanezt csinálnám végig. Nem mondhatom azt, hogy a pedagóguspálya a legelőkelőbb, a legpénzesebb pálya, de ez az a terület, ahol ki lehet bontakozni, ahol legtöbbet lehet tenni a gyerekekért, emberekért. Ez az a terület, ahol sikerélményhez magamat, és a gyerekek sokaságát eljuttatni lehet. Kudarcok is akadnak bőven, de ezt a következő nap sikerélménye feledésbe meríti.

Minden pályát szeretni kell, de nem elég csak megszeretni; feladatunk, hogy a pályára lépő fiatalokat megtartsuk ott. Korunkban pedagógusnak lenni nem könnyű feladat, mivel a családi nevelés túlnyomó része az iskolára, a pedagógusra hárul.

Az oktatásnak fő feladata, hogy minél több cigány gyerek iskolás koron belül befejezze a 8. osztályt és tanuljon tovább. Ne álljon meg félúton. Öröndetes, hogy egyre több cigány gyerek kerül szakmunkásképzőbe, gimnáziumba. Hogy ezt be is fejezzék, az utógondozás nagyon fontos. Be kell jutnia a közösségbe, amelynek nagy szerepe van a felzárkóztatásban, a segítségben, az esetleges problémák megoldásában. Nem nagy a számuk a főiskolát végzett cigány származású fiataloknak. Fontos, hogy még többen elvégezzék, hiszen ezek a fiatalok kikerülnek az iskolából, húzóerő példaképpé válnak a többi cigány gyerekek szemében. Országos gond, hogy felsőbb szintű iskolákat végző cigány származásúak nem szívesen foglalkoznak a cigány népréteg gondjaival. Pedig ők lehetnének a cigányság lámpása, akik vezetnék őket a sötétből a fény felé. Én nagyra becsülöm azt a nem cigány származású embert, aki vállalja a cigányság gondjainak megismerését, amely nem kicsi dolog és tesz is értük.

Fontosnak tartom, hogy minél több cigány származású dolgozót be kell vonni a társadalom olyan területeire, ahol szót emelhet a cigány népréteg érdekében. Olyan fórumokban vegyen részt, ahol orvosolni tudják a cigányság meglévő problémáit.

Előítélet

A cigányság magyarországi megjelenése óta léteznek. Éltek, él jelenleg is több helyen. Igaz, a cigány népréteg nagy része már az elvárásoknak megfelelően él, de a cigányok között is akad egymás iránt előítélet. Mégis a komolyabb gond az, hogy a nem cigány közösség helyenként igyekszik távoltartani magát a problémás cigány néprétegtől. A kialakult előítélet gátlólag hat a cigányság társadalmi beilleszkedésére. Ez persze településenként változik.

Szabolcs megye Nyírmeggyes községe arról nevezetes, hogy cigány lakosokat a községben letelepedni nem enged. Nem is él itt egyetlen cigánycsalád sem. Olyan község is van, ahol klubokba, bálba be sem engednek cigány származásút. Itt, Szigetszentmiklóson, minden évben megrendezzük, szinte hagyománnyá vált a cigánybál. Ez is egyfajta terület, ahol a tudatformálás, viselkedési normák egymástól elsajátíthatók. Az ország különböző területeiről érkeznek cigányok. Azok a családok is megpróbálnak az elvárásoknak eleget tenni, akik máskor nem teszik. Tudatosan másfél-kétóránként műsorokat iktatnak be: táncverseny, szépségverseny, tombola, ki-mit-tud. Egyéni, csoportos fellépés. Ez kizárja annak lehetőségét, hogy a vendégek leigyák magukat, mint a régi hagyományos cigánybálban. A cigánybált megnyitó beszéddel indítjuk, még a cigányverset is beleszójuk. 4 alkalommal rendeztem meg, idáig még egy szóváltás sem volt a bálban, a régi cigánybálokkal szemben, ahol esetenként komoly verekedések is előfordultak. Az előítélet már a szülői háznál megkezdődik. Emlékszem olyan nem cigány szülőre, aki gyermekét úgy indította iskolába: „vigyázz magadra, ne ülj cigány mellé, mert attól elkapod a tetűt”. Az én iskolás koromban, ha nagyon meg akarta sérteni a cigányt a nem cigány, „bűdös, koszos, tetves cigánynak” jellemezte. Én optimista vagyok abban, hogy ez már korunkban a legritkább esetnek számít.

Abban majdnem biztos vagyok, hogy a nem cigány társadalom a cigányembert is az alábbiak szerint kategorizálja:

- a családjához való viszony;
- a munkához való viszony;
- a környezetéhez való viszony;
- a társadalomhoz való viszony.

Az iskolában, a munkahelyeken sokat tehetnek a pedagógusok, a munkahelyi vezetők akkor, ha ők is teljes személyükkel az előítéletektől mentesek. Iskolánkban nem jellemző az előítélet, sőt kizártnak tartom. Nagyon ritkán előfordult a gyerekek körében, hogy egymást lecigányolják, de érdekes módon olyan gyerek, aki hasonló életmódot él, és szülei alkoholisták, de nem cigány származásúak. Ezekkel a gyerekekkel személyesen elbeszélgettünk, és ez nem ismétlődik meg még egyszer. 81 fős tantestületben dolgozom, még egyszer sem vettem észre, de nem is éreztették velem származásomat. Bár úgymond én is igyekszem a munkámat úgy végezni, hogy ne legyen rá alkalom. A gyámügyi vezetővel gyakran elbeszélgetek a gyerekekről, ahol tudnak, a maximális segítséget igyeksenek megadni. Fontosnak tartom a szülőkkel való személyes kapcsolatot. Amikor lehetőségem van rá, élek vele, hogy megismerjem a szülő véleményét az iskoláról, munkánkról, amelyet igyekszem az iskolában kompenzálni. Nyílt napokat rendezünk, ahova több cigányszülő eljön, csak azért is, mert gyereke szerepel. A fellépések előtt igénylem, és kérem a szülők segítségét, de meg is kapom.

Bűnözés

Régóta ismerem azt az előítéletet, hogy a cigány az csak lopós, hazudós lehet.

Nem vonom kétségbe, hogy a magyarországi letelepedésük nem volt zökkenőmentes. Az életbenmaradásukhoz hozzátartozott a bátorság, az életrevalóság. Ehhez olyan kisebb szabálytalanság is tapad, mint amilyen a honfoglaló magyarok kezéhez is.

Azért mégsem mondjuk, hogy a magyarok lopósak. Nincs tudományos alapja annak, hogy a cigányok lopnak. Csokonai is „enyves kezűnek” nevezte meg a cigányokat. Inkább úgy fogalmaznék, az életbenmaradás, az alapvető létszükséglet vitte rá erre őket. Mások azt tartják, hajlama van a cigánynak a lopásra. Szerintem ez sem igaz, mert a hajlam csak részben öröklődő tulajdonság, ami igaz lehet nem cigányokra is. Locke szerint minden ember tiszta lappal születik, majd a környezete az élet során alakítja ki személyiségét. A cigányok lopása szerintem elenyésző ahhoz képest, mint amilyen szabálytalanságot követnek el a magas iskolai végzettséggel rendelkezők, professzorok, orvosok, mérnökök, osztályvezetők, stb. Hisz nincs is lehetősége nagyobb mérvű lopásra. Például, hány cigány dolgozik, mint tsz elnök vagy főkönyvelő beosztásban, vagy bankban, ahol lehet milliókat sikkasztani? Hány cigány ember épített a vállalat pénzéből, anyagából emeletes házat, víkendházat, vagy villát.

A cigánybűnözést minimálisra lehetne csökkenteni, ha az italozás mértéke nem volna olyan, mint jelenleg. A bűnözések elkövetése arányban van az italozás mértékével.

A fiatalkori cigánybűnözések száma nő. Ezt nem vitatom, ezért mindannyian felelősek vagyunk.

1970 évig volt egy felfelé ívelő előrelépés, fejlődés a cigányság körében is.

Az életszínvonal csökkenésével ez lemaradt, a rendőri szerveknek a cigány fiatalokhoz való hozzáállása nem mindig, sőt az esetek többségében nem megfelelő. Agresszióval, ütlegeléssel nem megyünk semmire. A tudatformálás a legjobb módszer, amely lassú folyamat. Ez viszont türelmet igényel. Nem akarok számadatok halmazával szolgálni, de az italozásra országosan többet költünk, mint ruházatra, nem beszélve a művelődésre költöttekről. Az italozás mértéke összefügg az iskolai végzettséggel, bár nem minden esetben. Aki szeret olvasni, művelődni, szabadidejével nem tud mit kezdeni, nincs munkahelye, az előbb-utóbb az italt boltokat keresi fel.

Megrendült bennem az a hit, hogy magas műveltségű emberek kevésbé italoznak. A szeszesital beopta magát üzemekbe, vállalatokba, intézményekbe, még az egészségügyi területre is. Igaz, nem általános jelenség. Én azt hiszem, ezek után az írástudatlan cigánytól csak annak arányában lehet követelni, amit fent leírtam.

Szociális helyzet

Abból indulok ki, hogy a cigány családok már eleve kevés alapokkal indulnak, sokszor a nulláról. Normális körülmények mellett a sorrend:

munkahely, lakás, házasság, gyerek.

A cigányoknál fordított a helyzet:

feleség, gyerek, lakás, munkahely.

Bár ez nem általános.

Legtöbbször szüleinél élnek, vagy éltek együtt. Az új és a régi generáció nem mindig fér össze. Következik az elválás vagy albérlet. Jellemző még mindig a nagycsaládok létezése a cigányság körében. Az egy főre eső kereset kevesebb, mint a nem cigány családnál. Nagyon fontosnak tartom a családon belül a kereset beosztását, azt, hogy hogyan gazdálkodnak a családtagok keresetével. A jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben, de régen is érvényes volt, hogy a család helyzetét nagyban meghatározza a pénzbeosztás, a takarékoság.

Örvendetesen nőtt a cigányság helyzete lakás, autó, bútor tekintetében, de az italozás még mindig jellemző. A segélyezésről csak annyit, hogy nem hozza meg a várt eredményt. Ma már nem csupán cigány származású családok kapják, hanem a nem cigány nehéz helyzetben élő családok is.

Tapasztalat, hogy amelyik családban jó a pénzháztartás, ott szépen haladnak is. Ahol nagy az italozás mértéke, amely bizony elég drága, ott gyengébb a haladás. A bizonyítás-cáfolás végett a logikai példatárból: miért iszol? Mert bánatos vagyok. Miért vagy bánatos? Mert iszom. Ezzel a példával azt szeretném bemutatni, hogy a bánat és az italozás között nincs logikai összefüggés.

Ezért van az iskola nehéz helyzetben, mert egyenlőtlen nevelési területekről érkező gyerekeket részesítünk egységes nevelési módszerekben.